

Χώρας αειχώρος

ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ, ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΤΟΜΟΣ 1
VOLUME 1

ΤΕΥΧΟΣ 1
ISSUE 1

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2002
NOVEMBER 2002

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

ΚΟΚΚΩΣΗΣ ΧΑΡΗΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΓΟΥΣΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΜΠΕΡΙΑΤΟΣ ΗΛΙΑΣ

ΠΕΤΡΑΚΟΣ ΓΙΩΡΓΟΣ

ΠΑΠΠΙΑΣ ΒΑΣΙΛΗΣ

ΔΕΦΝΕΡ ΑΛΕΞΗΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Αραβαντινός Αθανάσιος	- ΕΜΠ
Ανδρικόπουλος Ανδρέας	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Βασενχόβεν Λουδοβίκος	- ΕΜΠ
Γιαννακούρου Τζίνα	- ΥΠΕΧΩΔΕ
Γιαννιάς Δημήτρης	- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Δελλαδέτσιμας Παύλος	- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Δεμαθάς Ζαχαρίας	- Πάντειο Πανεπιστήμιο
Ιωαννίδης Γιάννης	- Tufts University, USA
Καλογήρου Νίκος	- ΑΠΘ
Καρύδης Δημήτρης	- ΕΜΠ
Κοσμόπουλος Πάνος	- ΔΠΘ
Κουκλέλη Ελένη	- University of California, USA
Λαμπριανίδης Λόης	- Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Λουκάκης Παύλος	- Πάντειο Πανεπιστήμιο
Λουρή Ελένη	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Μαντουβάλου Μαρία	- ΕΜΠ
Μελαχροινός Κώστας	- University of London, Queen Mary, UK
Μοδινός Μιχάλης	- Εθν. Κέντρο Περιβ. και Αειφ. Ανάπτυξης (ΕΚΠΙΑΑ)
Μπριασούλη Ελένη	- Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Παπαθεοδώρου Ανδρέας	- University of Surrey, UK
Πρεβελάκης Γεώργιος-Στυλ.	- Universite de Paris I, France
Φωτόπουλος Γιώργος	- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Χαστάογλου Βίλμα	- ΑΠΘ

Διεύθυνση:

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας

και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Περιοδικό ΑΕΙΧΩΡΟΣ

Πεδίον Άρεως, 38334 ΒΟΛΟΣ

<http://www.prd.uth.gr/aeihoros> e-mail: aeihoros@prd.uth.gr

τηλ.: 24210 – 74456 fax: 24210 - 74380

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Επιστημονικό Περιοδικό

αειχώρος

Επιμέλεια έκδοσης: Άννα Σαμαρίνα - Παναγιώτης Πανταζής
Σχεδιασμός εξωφύλλου - Λαγούτ: Γιώργος Παρασκευάς
Εκτύπωση: Αλ. Ξουράφας
Κεντρική διάθεση: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

Περιεχόμενα

Αειχώρος - αναζητώντας σκέψεις για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη στο χώρο	4
Αραβαντινός Α.	6
Δυναμικές και σχεδιασμός κέντρων στην πόλη των επόμενων δεκαετιών - πρὸς συγκεντρωτικά ή αποκεντρωτικά σχήματα;	
Βασενχόβεν Λ.	30
Η δημοκρατικότητα του σχεδιασμού του χώρου και η αμφισβήτηση του ορθολογικού "μοντέλου"	
Πρεβελάκης Γ.	50
Ο μητροπολιτικός σχεδιασμός στην Ελλάδα: η περίπτωση της Αθήνας.	
Φωτόπουλος Γ., Γιαννιάς Δ. και Λιαργκόβας Π.	60
Οικονομική ανάπτυξη και σύγκλιση στους νομούς της Ελλάδας 1970-1994: εναλλακτικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις	
Κάβουρας Μ.	92
Γεωγραφικές οντολογίες και διαλειτουργικότητα	
ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	
Οικονόμου Δ.	116
Το δεσμικό πλαίσιο της χωροταξίας και οι περιπέτειές του	
Χονδρού - Καραβασίλη Μ.	128
Προς έναν αειφόρο σχεδιασμό του δομημένου περιβάλλοντος: Οικολογική δόμηση	
ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙΑ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ	
Σκάγιαννης Π.	142
AESOP, Βόλος, 2002	
Μπεριάτος Η.	146
ISOCARP, Αθήνα - Βόλος, 2002	
Ψυχάρης Ι.	156
ERSA, Dortmund, 2002	
ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ	
Δέφνερ Α.	160
Νέα Υόρκη: Μια ταινία ντοκιμαντέρ	
Σερράος Κ.	170
Martin Wentz (επ.), Die kompakte stadt	
ΑΠΟΨΕΙΣ	180
Συνέντευξη με τον Klaus Kunzmann	182
Συνέντευξη με τον Andreas Faludi	190
Louis Albrechts	196
Σκέψεις για το Σχεδιασμό	

Αειχώρος **ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ** **ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΟ ΧΩΡΟ**

Ο επιστημονικός διάλογος για την ανάπτυξη και το σχεδιασμό στο χώρο χαρακτηρίζεται από μια σημαντική κάμψη τα τελευταία είκοσι χρόνια, αντανακλώντας ίσως μια ευρύτερη αμφισβήτηση και προβληματισμό στις σύγχρονες κοινωνίες για την αποτελεσματικότητα της συλλογικής δράσης στην αντιμετώπιση των προβλημάτων που πολλαπλασιάζονται αλλά και προσφέροντας άλλοθι στις υπερκείμενες εξουσίες για ήδη ειλημμένες αποφάσεις σε περιφεριακή και τοπική κλίμακα. Αυτή η κρίση ίσως οφείλεται σ' ένα βαθμό και στις μορφές στις οποίες αποκρυσταλλώθηκε ο χωρικός σχεδιασμός σε πολλές χώρες με βασικό ρυθμιστή το κράτος και το πρότυπο εντολής και ελέγχου στο οποίο βασίστηκε. Παράλληλα, ολοένα και περισσότερο αναπτύσσονται μηχανισμοί χαλαρής ρύθμισης και κατεύθυνσης σε διάφορα επίπεδα (π.χ. ευρωπαϊκό και/ή παγκόσμιο) που δημιουργούν πλαίσια δράσης και δεσμεύσεις με αποτέλεσμα να πολλαπλασιάζονται οι δρώντες σε πολλαπλές χωρικές κλίμακες επηρεάζοντας την αποτελεσματικότητα των παραδοσιακών τρόπων ρύθμισης και σχεδιασμού του χώρου. Αναζητούνται νέα πρότυπα οργάνωσης και ρύθμισης με βάση τον επιχειρησιακό προγραμματισμό και το στρατηγικό σχεδιασμό, τη συνεργιστική δράση σε ένα πλαίσιο διακυβέρνησης, καθώς και την προοπτική βιώσιμης ανάπτυξης. Ως αποτέλεσμα, ολοένα και περισσότερο διευρύνεται όχι μόνο το αντικείμενο του χωρικού σχεδιασμού αλλά και το φάσμα των δρώντων στο χώρο, από πολλές διαφορετικές σκοπιές και ρόλους. Παρόλο που φαινομενικά ο χωρικός σχεδιασμός περιθωριοποιείται, τουλάχιστον ως προς ορισμένες από τις κλασικές διαστάσεις του, σχεδόν σε όλες τις Ευρωπαϊκές χώρες η κυρίαρχη τάση είναι η συμπλήρωση μάλλον των κλασικών στοιχείων του με παράλληλους πιο χαλαρούς μηχανισμούς παρά η ρι-

ζική αντικατάσταση των πρώτων από τους δεύτερους. Η διεύρυνση αυτή και η διάχυση σε άλλες πολιτικές αναδεικνύει τη σημασία του χώρου ως πεδίου αναζήτησης συγκροτημένης πολιτικής. Τελικά μπορεί να μην είναι τόσο έντονος ο διάλογος και η ανταλλαγή ιδεών, αλλά, ίσως περισσότερο από ποτέ άλλοτε, υπάρχουν σημαντικά περιθώρια και προοπτικές αναζήτησης νέων σκέψεων. Αυτός είναι και ο πρώτος βασικός λόγος που οδήγησε στη δημιουργία ενός νέου επιστημονικού περιοδικού για την πολεοδομία, τη χωροταξία και την ανάπτυξη.

Στο πλαίσιο αυτό προκύπτει και η αναγκαιότητα ενίσχυσης του ελληνικού διαλόγου στα θέματα ανάπτυξης και χώρου με βάση τις προοπτικές συμπληρωματικότητας και συνέργειας, και με δεδομένο ότι η πολεοδομία και η χωροταξία στην Ελλάδα, από άποψη πραγματικής εφαρμογής και αποτελεσματικότητας, παραμένουν ούτως ή άλλως πολύ πιο πίσω από το "κεκτημένο" των αναπτυσσόμενων χωρών. Είναι δε πολύ σημαντικό να αναπτυχθεί ελληνικός διάλογος, να διατυπωθούν ελληνικές σκέψεις, να αποτυπωθεί η ελληνική ιδιαιτερότητα και εμπειρία σε μια εποχή που διεθνώς ο διάλογος περιορίζεται στα θέματα που προωθούν τα αγγλόφωνα επιστημονικά περιοδικά που κυριαρχούν στο χώρο της αγοράς του έντυπου υλικού.

Στόχος του νέου περιοδικού είναι η ενίσχυση της κριτικής σκέψης και η προώθηση του επιστημονικού διαλόγου σε θέματα χωρικού σχεδιασμού (αστικής σύνθεσης, πολεοδομίας, χωροταξίας) και ανάπτυξης (τοπικής και περιφερειακής), και σε συγγενή επιστημονικά πεδία που υποστηρίζουν με διάφορους τρόπους το σχεδιασμό (όπως π.χ. η γεωγραφία), καθώς και η παρουσίαση της σύγχρονης ελληνικής έρευνας.

Στο πρώτο τεύχος φιλοξενούνται προσκεκλημένες παρεμβάσεις σε ένα ευρύ φάσμα επίκαιρων θεμάτων όπως ο σχεδιασμός για τα μητροπολιτικά και τα αστικά κέντρα της Ελλάδας, το πλαίσιο άσκησης της πολιτικής για τη χωροταξία, η έρευνα για τη χωρική συνοχή, η χωρική πληροφορία, κ.λπ.. Πιστεύουμε ότι ιδιαίτερα σημαντικό είναι το τμήμα με τις απόψεις για το σχεδιασμό στο οποίο φιλοξενούνται κείμενα και συνεντεύξεις με συντελεστές της σύγχρονης θεωρίας και πράξης του χωρικού σχεδιασμού στο διεθνή χώρο. Το τμήμα βιβλιοκρισίας παρουσιάζει στο ελληνικό επιστημονικό κοινό πρόσφατα βιβλία σε λιγότερο προσβάσιμους γλωσσικά χώρους με στόχο τον εμπλουτισμό της επιστημονικής σκέψης στη χώρα μας. Επίσης, ως ένδειξη της διάθεσης εμπλουτισμού των πηγών γνώσης με διάφορες μορφές τέχνης και τεχνολογίας, παρουσιάζει την κριτική μιας τηλεοπτικής σειράς ντοκυμαντέρ. Τέλος παρουσιάζονται επιλεγμένα θέματα πολιτικής που ενδεχομένως έχουν ευρύτερη απήχηση και ενδιαφέρον.

Σταθερή επιδίωξή μας είναι η ουσιαστική συμβολή στην προώθηση και ανταλλαγή της επιστημονικής σκέψης και έρευνας στα σύγχρονα θέματα του χωρικού σχεδιασμού και της ανάπτυξης στην Ελλάδα. Για το στόχο αυτό το Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας προσφέρει όλες του τις δυνάμεις και παραμένει ανοικτό σε κάθε αξιόλογη συνεργασία.

Δυναμικές και σχεδιασμός κέντρων στην πόλη των επόμενων δεκαετιών - προς συγκεντρωτικά ή αποκεντρωτικά σχήματα;

Αθανάσιος Αραβαντινός

Ομότιμος Καθηγητής, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Περίληψη

Και στο παρελθόν και σήμερα αλλά και στο μέλλον τα κέντρα των πόλεων παρά τις ποικίλες κρίσεις που υπέστησαν και υφίστανται, πιστεύεται ότι θα εξακολουθήσουν να διαδραματίζουν έναν πρωταρχικό ρόλο, όχι μόνο σε τομείς αναπτυξιακούς αλλά ιδιαίτερα σε πολιτιστικούς, κοινωνικούς και επικοινωνιακούς. Το μέλλον τους συναρτάται με το μέλλον των πόλεων στις οποίες θα υπάρχουν ανταγωνιστικές σχέσεις ανάμεσα σε "σενάρια" (α) διατήρησης υφισταμένων ταυτοτήτων και δομών, (β) καινοτομιών και κυρίως (γ) τάσεων ανατροπής καταστάσεων. Μια αναφορά στην περίπτωση της πρωτεύουσας της Ελλάδος δείχνει την ποικιλία αλλά και αναποτελεσματικότητα των μέχρι σήμερα προτάσεων οργάνωσης της πόλης και των κέντρων. Υπάρχει ανάγκη να εξασφαλιστεί η εφικτότητα του σχεδιασμού. Η "αστική διακυβέρνηση" (urban governance) αποτελεί μια ελπίδα προς αυτή την κατεύθυνση. Το ουσιαστικό πάντως χωρικό μοντέλο ανάπτυξης των κέντρων σε κάθε πόλη θα είναι μοναδικό γι' αυτήν και συναρτάται από τις ειδικές συνθήκες, το σχεδιασμό της και κυρίων από τον ανθρώπινο παράγοντα (πολιτικοί, πολεοδόμοι, πληθυσμός).

Λέξεις κλειδιά

Πολεοδομικός σχεδιασμός, κέντρα πόλεων, κεντρικές λειτουργίες, αστική διακυβέρνηση, μέλλον πόλεων, κέντρα ευρύτερης Αθήνας.

Dynamics and planning of the city centers for the following decades - towards centralised or decentralised schemes?

Similar to the past and the present the city centers -despite their several crises- is believed to continue also in the future their primary role, not only in development aspects but mainly in cultural, social and communication ones. Their future is tied up with the future of the cities themselves in which several competitive relationships will exist between the following "scenarios": a) The continuation of existing identities and frameworks, b) The innovative schemes, and mainly c) The subversive tendencies for existing situations. A mention in the case of the capital of Greece shows the diversity but also the ineffectiveness of the existing proposals for the organization of the city and its urban centers. There is a need to ensure the feasibility of the planning. The "urban governance" is a hope towards this direction. The essential planning model for the development of the centers in every city will be exclusively designed for the city itself and is directly related to the special conditions, the planning of the city, and mainly the human aspect (politicians, urban planners and the people).

Keywords

Urban planning, urban centers, central functions, urban governance, urban future, Athens metropolitan region.

Εισαγωγή

Τα κέντρα πόλεων άλλοτε

Το κέντρο της πόλης έπαιζε πάντοτε έναν αποφασιστικό ρόλο και καταλάμβανε μια ιδιαίτερα νευραλγική θέση. Ακόμα και σε προϊστορικούς οικισμούς εντοπίζονται συχνά κεντρικοί χώροι, που πλαισιώνονται από λατρευτικά σύμβολα, εγκαταστάσεις επικοινωνίας, κοινής εργασίας κ.λπ. (Σαρηγιάννης, 1985: 12-27). Με την εξέλιξη των κοινωνικών δομών τα κέντρα ενισχύονται με χώρους άσκησης εξουσίας, πραγματοποίησης ανταλλαγών αγαθών, υπηρεσιών και ιδεών και σταδιακά με εγκαταστάσεις εργαστηρίων, εμπορίου αλλά και πολιτισμού. Χαρακτηριστικές είναι οι λειτουργίες που χωροθετούνται στην αρχαία ελληνική αγορά, στο ρωμαϊκό φόρουμ, στη μεσαιωνική και αναγεννησιακή πλατεία της αγοράς (Marktplatz) κ.ο.κ., καθώς και οι χωρικές και εικαστικές εκφράσεις που τις σηματοδοτούν. Αυτές είναι πολλές φορές τόσο ισχυρές, ώστε να αποτελούν τα βασικότερα σημεία αναφοράς των πόλεων.

Φυσικά τα δεσπόζοντα αυτά στοιχεία σχετίζονται άμεσα όχι μόνο με λατρευτικές ή πολιτιστικές λειτουργίες, αλλά ιδιαίτερα με εναλλασσόμενες πολιτικές, παραγωγικές και οικονομικές προτεραιότητες και επιλογές. Για παράδειγμα, στην παραπάνω πλατεία της αγοράς στο κέντρο της περιτοιχισμένης πόλης του δυτικού μεσαίωνα αρχικά το δεσπόζον

στοιχείο ήταν η "εκκλησία της αγοράς" (Marktkirche). Απέναντι σ' αυτήν προστίθεται κατά την αναγέννηση το Δημαρχείο. Παράλληλα σε περιόδους και σε περιφέρειες απολυταρχικών καθεστώτων επιβάλλονται σε δεσπόζουσα θέση ανάκτορα και κάστρα βασιλέων και ηγεμόνων. Όμως ακολουθούν αργότερα στην καρδιά του κέντρου τα κτήρια των συντεχνιών και λοιπών ομάδων εργαζομένων.

Η βιομηχανική επανάσταση και οι κοσμογονικές εξελίξεις στη παραγωγή και την οικονομία ενισχύουν το ρόλο των κέντρων των πόλεων κατά το 19^ο και το πρώτο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα. Εκτός από τη –ταυτόχρονα με τη βιομηχανική επανάσταση- χωροθέτηση ενός μεγάλου μέρους του δευτερογενούς τομέα στα κέντρα, η εντυπωσιακή ενίσχυσή τους οφείλεται κυρίως στον συνεχώς μεταλλασσόμενο τριτογενή τομέα. Το λιανικό εμπόριο διογκώνεται με τα γνωστά μας Grands Magasins (Παρίσι: Galleries Lafayette, Galleries de Printemps κ.ά.), όμως ισχυροποιούνται και οι ποικίλοι χώροι διοίκησης, πολιτισμού κ.λπ..

Ιδιαίτερα κατά τον 20^ο αιώνα επιβάλλονται στα κέντρα οι ογκώδεις χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί και μια πληθώρα κατηγοριών ιδιωτικών επιχειρήσεων από τις πιο επιβλητικές μέχρι τις χιλιάδες των μικρομεσαίων. Παράλληλα τα κέντρα και μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα δεν έπαψαν να εξυπηρετούν την κατοικία και γενικότερα τη διανυκτέρευση. Στα κέντρα συναντούσε κανείς προσφορά κατοικιών ποικίλης ποιότητας, που ανταποκρίνονταν σε διάφορα κοινωνικά επίπεδα και σε αντίστοιχες οικονομικές δυνατότητες του πληθυσμού. Το αυτό ίσχυε και για τις λοιπές εγκαταστάσεις διανυκτέρευσης, όπως π.χ. τα ξενοδοχεία, τα φοιτητικά δωμάτια, οι οίκοι ευγηρίας κ.λπ.. Στο κέντρο προσφερόταν όλη η γκάμα κατηγοριών: από τις πιο πολυτελείς μέχρι τις πιο εξαθλιωμένες.

Η ύπαρξη όλων των παραπάνω λειτουργιών στα κέντρα των πόλεων εξασφάλιζε μια "αρμονική" πολυλειτουργικότητα. Τα χαρακτηριζε μια ανάμειξη των αστικών χρήσεων που γενικά ήταν συμβατές μεταξύ τους, αν και υπήρχαν και εξαιρέσεις, ειδικότερα όπου είχαν εγκατασταθεί οχλούσες μορφές του δευτερογενούς τομέα.

Οι τάσεις υποβάθμισης

Ήδη από το πρώτο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα είχε αρχίσει να διεισδύει στις πόλεις το αυτοκίνητο. Η διείσδυση αυτή ήταν ιδιαίτερα έντονη στα κέντρα. Το αυτοκίνητο, πέραν της συμφόρησης που προξένησε, αύξησε και την κινητικότητα του πληθυσμού, διευρύνοντας τα όρια της πόλης (προαστιοποίηση).

Αυτό φάνηκε έντονα μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Από τότε η κατοικία, όντας λιγότερο ανταγωνιστική από άλλες κερδοσκοπικές λειτουργίες και υφιστάμενη τα πλήγματα της περιβαλλοντικής υποβάθμισης –οχλούσες χρήσεις, κυκλοφοριακό–, άρχισε να εγκαταλείπει το κέντρο.

Την ακολούθησαν και άλλες λειτουργίες, ιδίως αυτές που δεν είχαν επιχειρηματικό

χαρακτήρα, αφού δεν ήταν σε θέση να ανταποκριθούν προς τις τιμές γης και ακινήτων (αγοράς και ενοικίασης), οι οποίες εξακολουθούσαν να είναι υψηλές. Όμως δεν άργησαν να εμφανιστούν και σ' αυτές οι πτωτικές τάσεις, αφού νέα κέντρα σ' όλη την υπόλοιπη πόλη, με ευκολότερη προσπέλαση και καλύτερη ποιότητα περιβάλλοντος, άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους. Τα γνωστά ήδη στις ΗΠΑ από την δεκαετία του '50 Shopping Centers, ήταν μία από τις πολλές αποκεντρωτικές μορφές για το εμπόριο (Agavantinos, 1963: 42-7). Έτσι, από εκείνη την εποχή τα κυρίως κέντρα άρχισαν να εμφανίζουν "προβλήματα επιβίωσης" και συχνά να μαραζώνουν. Πολλοί τότε πρόβλεψαν το "θάνατο" των κέντρων.

Προς αναγέννηση των κέντρων – Η προτεραιότητα στις αναπλάσεις

Όμως η διόγκωση των πόλεων προς όλες τις κατευθύνσεις και σε μεγάλες αποστάσεις ξεπέρασε τις ανάγκες της ζήτησης. Αυτό βέβαια διαπιστώθηκε μόνο στον ανεπτυγμένο κόσμο με τη γνωστή υπογεννητικότητα, ο οποίος με το οικοδομικό "μπουμ" των δύο πρώτων δεκαετιών μετά τον πόλεμο κάλυψε τις στεγαστικές του ανάγκες. Άλλες επεκτάσεις δεν χρειάζονταν πια. Σ' αυτή ακριβώς τη στιγμή ήρθε η πρώτη ενεργειακή κρίση των αρχών του '70. Η απεριόριστη κινητικότητα με την υπερβολική χρήση του αυτοκινήτου αποδείχθηκε ιδιαίτερα εύθραυστη, ενώ παράλληλα η έντονα προαστιοποιημένη πόλη έγινε πολύ δαπανηρή σε χρήμα και χρόνο.

Η μέχρι τότε υποτίμηση –όχι από όλες τις πόλεις αλλά από αρκετές- των μέσων μαζικών μεταφορών (MMM), δεν άφηνε πολλά περιθώρια για εξασφάλιση κινητικότητας χωρίς δαπάνες. Η συμπαγής πόλη (compact city) ξανακερδίζει έδαφος. Έτσι το κέντρο στον πυρήνα της εξασφαλίζει προϋποθέσεις αναγέννησης. Όμως εδώ πρέπει να γίνει μια διευκρίνιση σχετικά με τη "συμπαγή πόλη". Προφανώς οι πληθυσμιακές και οικοδομικές πυκνότητες της "συμπαγούς πόλης" είναι μεγαλύτερες από αυτές που χαρακτηρίζουν τα προάστια. Τα τελευταία, ιδιαίτερα στις ΗΠΑ (suburbs) αλλά και στην κεντρική και βόρεια Ευρώπη παρουσιάζουν τιμές συχνά χαμηλότερες από τις τιμές που βρίσκουμε ακόμα και στις ζώνες παραθεριστικών κατοικιών ή αυθαιρέτων στην Ελλάδα. Αντίθετα η "συμπαγής πόλη", τόσο στις εφαρμογές της στην Ευρώπη, όσο και στις θεωρητικές εργασίες ειδικών δεν χαρακτηρίζεται από υπερβολικά υψηλές πυκνότητες και απαράδεκτους συντελεστές δόμησης. Αυτό το βρίσκουμε μόνο στην ελληνική πρακτική και το αναγνωρίζουμε στην Αθήνα σε πολλές περιοχές όπως η Κυψέλη, τα Πατήσια κ.ά..

Άρα η "συμπαγής πόλη" σημαίνει συνεκτικότητα, αστικότητα (urbanity), λειτουργικότητα και δυνατότητες άμεσης επικοινωνίας του πληθυσμού, όχι όμως σταθερότυπα (πυκνότητα, Σ.Δ. κ.λπ.) με ανεπίτρεπτα υψηλές τιμές. Για τούτο ο όρος "συνεκτική πόλη" θα την χαρακτήριζε καλύτερα, ιδιαίτερα σε χώρες όπως η Ελλάδα. Ας προσέξουμε, γιατί εδώ με τον όρο "συμπαγή πόλη" κινδυνεύουμε να ωραιοποιήσουμε την σύγχρονη "τσιμεντούπολη" και

να περιορίσουμε ακόμα περισσότερο τους ελάχιστους ελεύθερους χώρους μίας ήδη "υπερσυμπαγούς πόλης". Βέβαια κάτι τέτοιο δεν ισχύει στα ελάχιστα πραγματικά προάστια/κηπουπόλεις, αλλά ούτε και στις απειράριθμες, εκτός σχεδίου περιοχές αυθαιρέτων. Στις τελευταίες μάλιστα μία τάση προς τη "συμπαγή πόλη" θα ήταν ευπρόσδεκτη, υπό την προϋπόθεση ανάκτησης των δασών και των αγροτικών εκτάσεων (αστικός αναδασμός κ.λπ.).

Αλλά ας επανέλθουμε στο κέντρο της πόλης από την ενεργειακή κρίση μέχρι τα τέλη του '80, για να θυμηθούμε ότι αυτή την εποχή άρχισε η γενικότερη ευαισθητοποίηση για τα περιβαλλοντικά θέματα και για καλύτερη ποιότητα ζωής. Παράλληλα διαμορφώθηκαν οι νεώτερες πολιτικές αναπλάσεων, τόσο των κέντρων όσο και του λοιπού αστικού χώρου, σε αντίθεση με τις πολιτικές επεκτάσεων των προηγούμενων δεκαετιών.

Τέλος την ίδια εποχή διογκώθηκε η αντίδραση ενάντια στον έντονο διαχωρισμό των αστικών χρήσεων που επέβαλαν οι προδιαγραφές της "Χάρτας της Αθήνας" (Le Corbusier, 1957), και που εφαρμόστηκε στις αναπτυσσόμενες χώρες κατά την μεταπολεμική ανοικοδόμηση. Και εδώ όμως χρειάζεται μια διευκρίνιση. Η γνωστή ως "Χάρτα της Αθήνας" διακήρυξη του 4^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής (Αθήνα, 1933), παρ' ότι διατυπώθηκε στην Αθήνα, δεν επηρέασε την Ελληνική πόλη, ούτε γενικότερα, ούτε ως προς το διαχωρισμό των χρήσεων. Οι πόλεις στην Ελλάδα με ελάχιστες εξαιρέσεις εργατικών οικισμών, κηπουπόλεων (π.χ. Ψυχικό, Φιλοθέη, Εκάλη) και κάποιων άλλων ζωνών ειδικών χρήσεων (πανεπιστημιακά campus, μεγάλα τουριστικά συγκροτήματα, στρατώνες), δεν πέρασαν από τη φάση του διαχωρισμού των χρήσεων. Η ανεξέλεγκτη (νόμιμη, νομιμοφανής, ή αυθαίρετη) ανάμιξη συμβατών αλλά και μη συμβατών χρήσεων, στα πλαίσια των γνωστών διαδικασιών αντιπαροχής, οικοπεδεμπορίου κ.λπ., αποτελεί τον κανόνα (Φιλιππίδης, 1990: 192-201· Καρύδης 1995: 237-43). Άρα η νεώτερη τάση για ανάμιξη χρήσεων στην πόλη δεν σημαίνει σε καμία περίπτωση αποδοχή της εμφανιζόμενης ανεξέλεγκτης ανάμιξης των χρήσεων στην Ελληνική πόλη και περαιτέρω ενίσχυσή της.

Όλα τα παραπάνω αποτέλεσαν γενικές απόψεις από τις αρχές του '70. Όμως δεν αρκούσαν για να φέρουν αποτέλεσμα, αν δεν επηρέαζαν τον πολεοδομικό σχεδιασμό και ταυτόχρονα, αν δεν εντάσσονταν σ' αυτόν. Έτσι, ως ένα από τα βασικά αντικείμενα του πολεοδομικού σχεδιασμού αναδείχθηκε στις ανεπτυγμένες χώρες η πολεοδομική ανάπλαση (Αραβαντινός, 1997: 367-99). Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι και στον Τρίτο Κόσμο δεν υπήρχαν και υπάρχουν ανάγκες αναπλάσεων. Το αντίθετο μάλιστα. Εκεί τα πράγματα ήταν και είναι πολύ πιο πιεστικά αλλά και πολύ πιο δύσκολα και απαιτείται –πέραν των οικονομικών πόρων– μια "τοπική" τεχνογνωσία, η οποία στις περισσότερες περιπτώσεις ήταν και είναι ανύπαρκτη. Αντίθετα, η περισσότερο "διεθνοποιημένη" τεχνογνωσία των επεκτάσεων με οργανωμένη δόμηση (Αραβαντινός, 1997: 319-66) θεωρήθηκε, και σε ένα βαθμό εξακολουθεί να θεωρείται, ότι ανταποκρίνεται ταχύτερα στις εκρηκτικές στεγαστικές ανάγκες του Τρίτου Κόσμου.

Εξ' άλλου, στον ανεπτυγμένο κόσμο υπήρχε ήδη και από το παρελθόν σημαντική εμπειρία διαφόρων πτυχών και επί μέρους τομέων των αναπλάσεων. Για παράδειγμα, η απο-

κατάσταση ιστορικών κέντρων είχε ήδη συστηματοποιηθεί από τον 19^ο αιώνα. Ακόμα και σε προγενέστερους χρόνους, όπως για παράδειγμα στην αρχαιότητα αναγνωρίζουμε σημαντικές επεμβάσεις σε κτήρια και υποδομή, που θα μπορούσαμε να τις παραλληλίσουμε με αυτό που σήμερα ονομάζουμε ανάπλαση (Kriesis, 1965: 41-109). Στο άμεσο παρελθόν –αμέσως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο– οι κυκλοφοριακές παρεμβάσεις, η οργάνωση του συστήματος των μέσων μαζικών μεταφορών, οι πεζοδρομήσεις, η δημιουργία περισσότερων αστικών δημόσιων χώρων, ο εκσυγχρονισμός των δικτύων υποδομής και η προσθήκη νέων, αλλά και οι παρεμβάσεις στον οικοδομικό όγκο, αποτέλεσαν τη ρουτίνα της πολεοδομικής πρακτικής. Τα καινούργια στοιχεία ήταν ο συντονισμός τους, η βελτίωση της οργάνωσης του χώρου, η διόρθωση των πολεοδομικών σταθεροτύπων, η εξέλιξη της τεχνογνωσίας για να επιτευχθεί μειωμένο κόστος, καλύτερο αποτέλεσμα σε λιγότερο χρόνο, και το κυριότερο, η αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων.

Το αποτέλεσμα, πάντως, των αναπλάσεων των κέντρων εκεί που υπήρχαν οι προϋποθέσεις ήταν πολύ ενθαρρυντικό. Όπου μάλιστα υπήρξαν και κάποιοι ειδικοί λόγοι που πίεσαν για παρεμβάσεις αναβάθμισης (π.χ. Κέντρο Μονάχου για τους Ολυμπιακούς του 1972-Αραβαντινός, 1984: 576-77) και επιτεύχθηκε η υλοποίηση του σχεδιασμού, έχουμε εντυπωσιακά αποτελέσματα.

Νεώτερες εξελίξεις και απειλές: κινητικότητα πληθυσμού και "κινητικότητα" κέντρων σε μία μεταλλαγμένη "ελαστική" πόλη

Οι παραπάνω τάσεις και πολιτικές ίσως να είχαν συνεχιστεί αδιατάρακτες μέχρι σήμερα, αν δεν είχαν συμβεί στα τέλη της δεκαετίας του '80 κοσμοϊστορικά γεγονότα. Αυτά συνδέονταν με την κατάρρευση του Υπαρκτού Σοσιαλισμού στην μέχρι τότε Σοβιετική Ένωση και σε άλλες μέχρι τότε κομμουνιστικές χώρες της ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων. Οι αλλαγές του πολιτικού χάρτη, το άνοιγμα των συνόρων και η διευκόλυνση της κινητικότητας των πληθυσμών, αύξησε δραματικά τους οικονομικούς μετανάστες προς τις ανεπτυγμένες χώρες. Έτσι η σταθεροποίηση των πληθυσμών των Ευρωπαϊκών πόλεων που είχε διαπιστωθεί κατά την προηγούμενη περίοδο, δεν ισχύει πια. Εξ' άλλου διογκώθηκαν και τα ρεύματα των μεταναστών από άλλες χώρες, ιδίως του Τρίτου Κόσμου ομοίως προς τις ανεπτυγμένες χώρες. Αποτέλεσμα είναι, τα μέχρι τότε περιγράμματα των πόλεων να μην αρκούν για να περιλάβουν τις απαραίτητες αστικές χρήσεις, μεταξύ των οποίων η κατοικία, οι παραγωγικές και λοιπές λειτουργίες, αλλά και οι δραστηριότητες των κέντρων.

Η πόλη μεταλλάσσεται εξ' αιτίας των αναγκών ενός μεταλλασσόμενου πληθυσμού και "εκρήγνυται" για άλλη μία φορά προς απρόβλεπτες κατευθύνσεις. Ο πολυπολιτισμικός αυτός σχηματισμός υφίσταται σχεδόν ταυτόχρονα και άλλες επιρροές (Τέιλορ, 1997). Αυτές προέρχονται από τη μια μεριά από την πληθώρα των τεχνολογικών εξελίξεων, αλλά και από

την άλλη από τις διαδοχικές οικονομικές κρίσεις και τον υψηλό βαθμό ανεργίας, εξ' αιτίας της διαδικασίας αποβιομηχάνισης που είχε αρχίσει από νωρίτερα. Έτσι η πόλη είναι "ρευστή" ως προς τα "ακίνητά" της στοιχεία, όπως οι αστικές επιφάνειες και οι χρήσεις τους, αφού νέοι χώροι, σχεδιασμένα ή απρογραμμάτιστα, προστίθενται σ' αυτήν. Οι καθιερωμένες μορφές των πόλεων αποτελούν παρελθόν. Σήμερα πια συναντάμε χαοτικούς σχηματισμούς που άλλοι τους ονομάζουν "αστικοαγροτικά συνεχή" άλλοι "μεταπόλεις" κ.ο.κ. (Αίσωπος κ.ά., 1997).

Πως "συμπεριφέρονται" τα κέντρα των πόλεων στα πλαίσια αυτών των μεταλλαγών του όλου αστικού χώρου; Κατ' αρχήν φαίνεται, ότι η κατάσταση διαφοροποιείται από χώρα σε χώρα αλλά και από πόλη σε πόλη. Ας σταθούμε για λίγο στον Ελληνικό χώρο. Εδώ, αν θέλαμε να "προσωποποιήσουμε" τα κέντρα, θα λέγαμε ότι οι παντός τύπου εκφράσεις τους αναπτύσσουν μια "κινητικότητα" εφάμιλλη του ανθρώπινου παράγοντα, με τη γνωστή ρευστότητα του.

Περιοχές κατοικίας μετατρέπονται σε ζώνες κεντρικών λειτουργιών, ανενεργά εργοστάσια μεταμορφώνονται σε εμπορικά ή ψυχαγωγικά κέντρα, υπερτοπικοί οδικοί άξονες φορτίζονται με ταινιακές αναπτύξεις καταστημάτων. Παράλληλα εμπορικοί οίκοι αλλά και άλλες μορφές καταστημάτων, τράπεζες, ιδιωτικά γραφεία, πολιτιστικοί οργανισμοί, και ακόμα ο διαρκώς αποκεντρούμενος δημόσιος τομέας δημιουργούν υποκαταστήματα, παραρτήματα, ιδρύουν θυγατρικές, εντάσσονται σε αλυσίδες και δίκτυα, προσπαθώντας να ακολουθήσουν τον παντός τύπου "πελάτη" εκεί που ζει, εκεί που εργάζεται, ή εκεί που ψυχαγωγείται κ.ο.κ. Και αυτός σε μια σχέση "λυκοφιλίας" αγωνίζεται να αποφύγει τις παραπάνω λειτουργίες, αλλά και τις χρειάζεται, κάποτε τις αποζητά, ή και επιβιώνει χάρη σ' αυτές.

Φυσικά, οι κινητικότητες αυτές δεν παρουσιάζονται μόνο στα κέντρα και στις σχετικές μ' αυτά λειτουργίες. Όλη η πόλη και ο περιαστικός χώρος βρίσκονται σε μια κοσμογονική μετάλλαξη. Φυσικές περιοχές και αγροτικές εκτάσεις κατακτώνται από νόμιμες ή αυθαίρετες επεκτάσεις, ρέματα μετατρέπονται σε οικόπεδα και κτίζονται, ή στην "καλύτερη" περίπτωση μεταμορφώνονται σε δρόμους. Ακτές καταλαμβάνονται από κατοικίες παντός τύπου, τουριστικές, ψυχαγωγικές και λοιπές εγκαταστάσεις. Ως εκ τούτου την "κινητικότητα" των κεντρικών λειτουργιών ακολουθεί η "κινητικότητα" και των λοιπών αστικών χρήσεων.

Πέρα όμως από τις μετατοπίσεις των λειτουργιών στο γεωγραφικό χώρο, έχουμε και την εισβολή του ηλεκτρονικού χώρου σε όλες τις μορφές της ζωής και της πόλης (Σκάγιαννης, 1999: 231-45). Όροι όπως γειτνίαση και επικοινωνία αποκτούν νέες "διαστάσεις" πολύ διαφορετικές από τις χωρικές εκφράσεις του παρελθόντος. Είναι χαρακτηριστικό, ότι στην Ελλάδα παρά την καθυστέρηση που εμφανίζεται σε πλήθος καινοτομιών σχετικών με τη βελτίωση της ζωής και την οργάνωση του αστικού χώρου, οι καινοτομίες, οι σχετικές με την ηλεκτρονική επικοινωνία, το διαδίκτυο, το ηλεκτρονικό εμπόριο κ.λπ. δεν άργησαν να γενικευτούν. Τι μένει επομένως ως σημείο/τόπος αναφοράς; Μένουν σήμερα και θα έχουμε αύριο κάποια σταθερά σημεία στην πόλη;

Η υπερπροσφορά κεντρικών λειτουργιών στον ελληνικό χώρο

Η παραπάνω κινητικότητα, άρα και η διασπορά διαφόρων κατηγοριών κεντρικών λειτουργιών επαυξάνεται ειδικότερα στις ελληνικές πόλεις λόγω του παρουσιαζόμενου ρεύματος επενδύσεων σε ακίνητα με έμφαση στις εμπορικές και επιχειρηματικές χρήσεις. Βέβαια κάτι ανάλογο εντοπιζόταν στην Ελλάδα και στο παρελθόν γενικότερα ως προς την οικοδομή. Χαρακτηριστικά είναι τα πλήθη των ημιτελών οικοδομών (εγκαταλελειμμένα γιασιά), οι μη αποπερατωμένοι όροφοι, οι "αναμονές" στις ταρατσες κ.ο.κ..

Ομοίως και σήμερα το οικοδομικό "μπουμ" δεν περιορίζεται στα καταστήματα και τα γραφεία. Υπάρχουν ζώνες στο χώρο, όπου το φαινόμενο τούτο εμφανίζεται και σ' άλλες χρήσεις και κυρίως στην κατοικία, μόνιμη και παραθεριστική. Αιτιολογικό για αυτό είναι η κακή ποιότητα των υφισταμένων κατοικιών (και η άγνοια των δυνατοτήτων ανάπλασης), η αναμονή ρεύματος ξένων τουριστών, παραθεριστών ή και προτιθέμενων να παραμείνουν μόνιμως στη χώρα μας και προερχομένων από τον "πλουσιο βορρά".

Όμως οι επενδύσεις σε εμπορικούς χώρους είχαν πάντοτε πολύ μεγαλύτερες αποδόσεις και οι ελπίδες μαζών είναι, ότι τούτο θα συνεχίζεται στο διηνεκές. Εξ' άλλου τα πρόσφατα πλήγματα που υπέστησαν άλλες μορφές επενδύσεων (Χρηματιστήριο), αλλά και οι προσδοκίες για αύξηση της ζήτησης –λόγω έργων και ιδιαίτερα λόγω προγραμματιζόμενων μεγάλων εκδηλώσεων, όπως π.χ. οι Ολυμπιακοί Αγώνες – ωθεί σε ένα ανεξέλεγκτο εμπορο-γραφειακό "μπουμ". Στην πρωτεύουσα αυτό είναι ευκρινέστατο στην Βόρεια και Ανατολική Αττική και ειδικότερα στα Μεσόγεια, λόγω του νέου αεροδρομίου και των λοιπών έργων.

Ανεξάρτητα από το πλήγμα που δέχονται οι φυσικές περιοχές, οι αγροτικές εκτάσεις αλλά και η εικόνα του χώρου και πέρα από τις σπατάλες για έργα υποδομής, οι ανεξέλεγκτες αυτές πρωτοβουλίες οδηγούν σε οικονομική καταστροφή και τους ίδιους τους επενδυτές. Μήπως επ' αυτού είναι μεγάλη η ευθύνη της κρατικής εξουσίας, αλλά και των ΟΤΑ, που δεν προειδοποιούν τους δρώντες για τις οδυνηρές συνέπειες; Συμβαίνει μάλιστα και το αντίθετο. Οι πάντες διευκολύνονται από την πολιτεία να δράσουν. Έτσι, πρόσφατα εξαγγέλλονται "ευεργετικότερα" μέτρα δόμησης στο βασικό οδικό δίκτυο, σε εκτός σχεδίου περιοχές, ακόμα και σε ρέματα.

Τα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια (ΓΠΣ) επικαιροποιούνται "με ρυθμό χελώνας" και όπου τούτο γίνεται, ακολουθούνται συνήθως οι "τάσεις" (Σερράος, 2000: 27-35). Έτσι χαρακτηρίζονται ως κέντρα πόλης, ή τοπικά κέντρα, ακόμα και οι πιο ατροφικές "συγκεντρώσεις" εμποροβιοτεχνικών χώρων, ενώ με το χαρακτηρισμό "γενική κατοικία" επιτρέπονται ομοίως πλήθος κεντρικών λειτουργιών. Παράλληλα, στις εκτός σχεδίου περιοχές ο θεσμός των ζωνών οικιστικού ελέγχου (ΖΟΕ) αποδείχθηκε ανεπαρκής, ενώ ο νέος θεσμός των ΣΧΟΑΠ (Σχεδίων Χωροταξικής Οργάνωσης Ανοικτών Πόλεων) καθυστερεί να επηρεάσει θετικά τον εξωαστικό χώρο.

Τι επομένως αναμένεται να υποστούν όλες αυτές οι λειτουργίες ή τα προβλεπόμενα για τις λειτουργίες κελύφη που βρίσκονται σε υπερπροσφορά; Απλούστατα, θα μείνουν ανενεργά. Πιθανότατα δηλαδή τα κατασκευαζόμενα να μην χρησιμοποιηθούν ποτέ, ενώ οι ενεργεία χρήσεις θα φυτοζωούν, θα αλλάζουν χέρια, θα χρεοκοπούν. Ειδικά για τα καταστήματα, ήδη διαπιστώνεται τούτο και μάλιστα αναμένεται μια δραματική διαδικασία "απομαγαζοποίησης", (ή αλλιώς "απεμποροποίησης"). Τα κενά καταστήματα θα πολλαπλασιάζονται, όχι τόσο στα καθιερωμένα κέντρα και πάντως όχι στα προσεκτικά αναβαθμιζόμενα, αλλά κυρίως σε πλήθος άλλων εντός και εκτός σχεδίου περιοχών. Άρα, ως παρένθεση ας αναφερθεί εδώ, ότι στις εντός σχεδίου και ιδιαίτερα στις πυκνοδομημένες γειτονιές υπάρχει για την ανάπλαση "πεδίο δράσης λαμπρόν", με την μετατροπή των κενών καταστημάτων, π.χ. σε θέσεις στάθμευσης.

Το μέλλον των πόλεων και των κέντρων τους

Μετά απ' όλα αυτά διερωτάται κανείς: πως αναμένουμε ότι θα εξελιχθούν τα κέντρα στο μέλλον; Η απάντηση στο ερώτημα περνά αναγκαστικά μέσα από δύο άλλες ερωτήσεις:

α) Ποιό είναι το μέλλον των πόλεων γενικότερα και

β) Αν θα κατορθωθεί να υλοποιηθεί –εκ μέρους της ηγεσίας του κάθε τόπου- ένας συντονισμένος σχεδιασμός τόσο στην πόλη, όσο και ειδικότερα στα κέντρα της, ή θα επικρατήσουν οι ανεξέλεγκτοι κανόνες της αγοράς;

Ας αφήσουμε προς το παρόν το δεύτερο ερώτημα για το επόμενο κεφάλαιο και ας σταθούμε στο πρώτο. Τούτο έχει ήδη τεθεί επανειλημμένα, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια λόγω της αλλαγής του αιώνα που ήταν μάλιστα και αλλαγή χιλιετίας. Έτσι και εμείς έχουμε διερωτηθεί, ποιά θα είναι η πόλη του 21^{ου} αιώνα (Αραβαντινός, 2001: 147-66). Εντάξαμε μάλιστα – ειδικότερα για τον ευρωπαϊκό χώρο- τα πιθανά σενάρια σε τέσσερις ομάδες: α) της ουτοπίας, β) της καινοτομίας, γ) της διατήρησης της ταυτότητας και δ) των ανατροπών (Πίνακας 1).

Τα συμπεράσματά μας για τα παραπάνω σενάρια ήταν συνοπτικά τα εξής:

Κατ' αρχήν μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι τα σενάρια της ουτοπίας δεν θα κατορθώσουν να αναδείξουν γενικευμένες εφαρμογές, τουλάχιστον τις επόμενες δύο με τρεις δεκαετίες. Είναι πιθανότατο για κάποια απ' αυτά να συνεχιστούν οι πειραματισμοί, όμως αυτοί θα εντοπισθούν σε "νησίδες" στο χώρο και δεν θα αποτελέσουν τον κανόνα.

Ως προς τα σενάρια της διατήρησης, προφανώς στην Ευρώπη και ειδικότερα σε πόλεις ή τμήματά τους με συμπαγή ιστορικο-πολιτιστική κληρονομιά και εκτεταμένη αλλά και αναγνωρισμένη έκφρασή της στον αστικό χώρο, η κληρονομιά αυτή θα κρατήσει τη δεσπόζουσα θέση της. Απ' την άλλη μεριά όμως ένα μεγάλο μέρος του αστικού χώρου ανά τον κόσμο αποτελείται από "νέες πόλεις" χωρίς ιστορία και συχνά και χωρίς κουλτούρα. Δυστυχώς

Πίνακας 1. Υποθέσεις-Σενάρια για την Ευρωπαϊκή πόλη του 21ου αιώνα.

1η ΟΜΑΔΑ:

Η ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ "ΟΥΤΟΠΙΑΣ"

Θεωρητικές και ουτοπικές προτάσεις ως προς κατασκευή, δομή, οργάνωση, λειτουργία, μορφή κλπ. της πόλης και των κυρίαρχων στοιχείων της.

Διατυπώθηκαν στον 20^ο αιώνα – ή και παλαιότερα – και αρχίζουν να δοκιμάζονται στον 21^ο αιώνα.

2η ΟΜΑΔΑ:

ΤΑ ΣΕΝΑΡΙΑ ΤΗΣ "ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ" Ή ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΕΥΣΗΣ ΠΡΟΣΦΑΤΩΝ ΔΟΚΙΜΑΣΜΕΝΩΝ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΣΜΩΝ:

- Λειτουργικών και συνθετικών (οργάνωσης και μορφής χώρου),
- τεχνολογικών και κατασκευαστικών,
- κοινωνικο-οικονομικών και αναπτυξιακών,
- περιβαλλοντικών (αειφορίας κ.α.),
- οργανωτικών και διαχείρισης της πόλης (urban management), κ.ο.κ.

3η ΟΜΑΔΑ:

Η "ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ", Η ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΣΕ ΑΛΛΟΙΩΣΕΙΣ, Η ΟΜΑΛΗ ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΠΟΛΗΣ.

- Η Ευρωπαϊκή πόλη είναι κτισμένη,
- η ταυτότητά της δεδομένη,
- ο αναγκαίος εκσυγχρονισμός δεν την αλλοιώνει αλλά τη σέβεται,
- οι χρήσεις μπορούν να αλλάζουν, όμως εικόνα, δομές και χαρακτηριστές διατηρούνται.

4η ΟΜΑΔΑ:

ΤΑ ΣΕΝΑΡΙΑ ΤΩΝ "ΑΝΑΤΡΟΠΩΝ", ΤΩΝ ΔΥΝΑΜΙΚΩΝ ΜΕΤΑΛΛΑΓΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΑΣΥΝΘΕΣΗΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

1. Οι μεγάλες μετακινήσεις λαών. Ανατροπές στις πληθυσμιακές ισορροπίες (κατάρρευση των θεωριών ως προς τη στασιμότητα του πληθυσμού της ευρωπαϊκής πόλης).
2. Οι κοινωνικο-οικονομικές αναταραχές (ανεργία – διεκδικήσεις – αντικοινωνική συμπεριφορά).
3. Η κατάκτηση της πόλης από την πολυπολιτισμικότητα.
4. Αλλαγές στην παραγωγή (αποβιομηχάνιση), στις εργασιακές θέσεις και στη χρήση του χώρου.
5. Η "δικτυωμένη" πόλη σε αντίθεση με τα "στεγανά" του παρελθόντος. Τα νέα πεδία επικοινωνίας και η παγκοσμιοποίηση.
6. Οι χωρικές ανατροπές:
Από την πόλη στους "χαοτικούς" σχηματισμούς, τη "μετάπολη" και τα "αστικοαγροτικά συνεχή".
7. Επιπτώσεις στα κελύφη από μια ρευστή εναλλασσόμενη "κοινωνία". Η απροσδιοριστία και το ευμετάβλητο των οικονομικών προγραμματίων. Προς μια συνεχώς προσαρμοζόμενη σε ολόένα και νέες απαιτήσεις πόλη: "κέλυφος για όλες τις δουλειές".
8. Η ανάγκη για επιστροφή ιδεολογιών – Πόλη και πολιτισμός. Το κύριο ζητούμενο: ο "εκπολιτισμός" και ο κοινός κώδικας συμπεριφοράς του "πολίτη" μιας πολυπολιτισμικής πόλης.

Πηγή: Αραβαντινός, 2001: 151-52.

σ' αυτήν την κατηγορία εντάσσεται και ο ελληνικός αστικός χώρος. Ας θυμηθούμε ποιος ήταν ο οικοδομικός πλούτος των ελληνικών πόλεων προπολεμικά και πόσο τούτος πολλαπλασιάστηκε τα τελευταία πενήντα χρόνια, ενώ παράλληλα εξαφανίστηκε το μεγαλύτερο μέρος του προϋπάρχοντος για να ανοικοδομηθεί εκ νέου. Έτσι οι εναπομένουσες επιφάνειες με απαιτήσεις διατήρησης περιορίζονται σε αρχαιολογικούς χώρους, παραδοσιακούς οικισμούς και κάποια διεσπαρμένα στη σύγχρονη πόλη και "απροσάρμοστα" προς αυτήν διατηρητέα κτήρια. Παρ' όλα αυτά "για την τιμή των όπλων" ας δεχθούμε, ότι και στην Ελλάδα τα σενάρια της διατήρησης θα κρατήσουν τη θέση που τους ανήκει. Για τις δύο λοιπές κατηγορίες σεναρίων, δηλαδή της καινοτομίας και των ανατροπών είναι πιθανότατο ότι αυτές θα κυριαρχήσουν στο μέλλον των πόλεων.

Άρα τελικά θα εμφανιστούν στις πόλεις οι τρεις ομάδες, δηλαδή της καινοτομίας, της διατήρησης και των ανατροπών. Όμως οι τρεις αυτές τάσεις είναι μεταξύ τους ανταγωνιστικές. Δηλαδή η κάθε μία θα "κονταροχτυπιέται" και με τις δύο άλλες. Πού θα ισορροπήσει επομένως η κάθε πόλη και ποιοι παράγοντες θα είναι αυτοί που θα της εξασφαλίσουν την καλύτερη δυνατή ισορροπία;

Φυσικά μόνο αν "ισορροπήσει" μια πόλη –αν τούτο είναι δυνατό για κάποιο διάστημα– μόνο τότε θα γίνει αντιληπτός ο "κανόνας" οργάνωσης, "αυτοοργάνωσης" ή αποδιοργάνωσης της. Τότε θα συγκεκριμενοποιηθεί μεταξύ των άλλων και το "σύστημα" των κέντρων της. Πάντως και ως προς τα κέντρα θα "κονταροχτυπηθούν" οι παραπάνω τρεις τάσεις, που και σ' αυτό τον τομέα δρουν ανταγωνιστικά.

Εδώ η διατήρηση ή η παράδοση μπορεί να μην είναι μορφολογική/εκφραστική/φυσιογνωμική. Μπορεί να είναι οργανωτική/σχεδιαστική ή αντίθετα ατομικιστική και κερδοσκοπική. Δεν μπορεί δηλαδή κανείς να αγνοήσει – ιδίως εκεί που εφαρμόστηκαν–θεωρητικές/σχεδιαστικές απόψεις για συστήματα ιεραρχημένων κέντρων (πυραμιδοειδείς συγκρότηση). Απ' την άλλη μεριά, ούτε ο απόλυτος συγκεντρωτισμός των κεντρικών λειτουργιών (μονοκεντρική πόλη), ιδίως εκεί που υπάρχει τέτοια παράδοση, αλλά ούτε και η διείσδυση τους σε άλλες λειτουργίες της πόλης πρέπει δογματικά να αποκλείονται. Βέβαια αυτά όλα εξαρτώνται από τα μοναδικά χαρακτηριστικά της κάθε πόλης. Επομένως στο θεωρητικό επίπεδο αλλά και στην πράξη υπάρχει μια τεράστια ποικιλία καθιερωμένων συγκροτήσεων πόλεων και κέντρων τους.

Όμως και οι καινοτομικές τάσεις θα διεκδικήσουν το μερίδιό τους στις ανακατατάξεις των κέντρων (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 1993, 1995 και 1996). Αλλά τι εννοούμε καινοτομίες ως προς τα κέντρα;

Κατ' αρχήν εδώ εμφανίζεται μια πληθώρα νεωτερισμών στην οργάνωση, στη λειτουργία αλλά και στη χωροθέτηση των κέντρων, λόγω των εξελίξεων στην οικονομία, στην διανομή και διάθεση των αγαθών και αντίστοιχα λόγω νέων αναγκών των λοιπών κεντρικών λειτουργιών. Οι νέες κοινωνικές συνθήκες προκαλούν επίσης καινοτομίες. Φυσικά οι τεχνο-

λογικές εξελίξεις έχουν επίσης εφαρμογές στα κέντρα, ενώ παράλληλα πλήθος περιβαλλοντικών καινοτομιών που σχετίζονται με αειφορικούς στόχους, όπως εξοικονόμηση ενέργειας και διαφύλαξη λοιπών πόρων, θα ασκήσουν σημαντικότερη επιρροή στα χαρακτηριστικά των κέντρων.

Μήπως όμως και στο αμιγές πολεοδομικό ή συνθετικό επίπεδο δεν προβλέπονται καινοτομίες; Αυτές μάλιστα είναι ευδιάκριτες και επιβάλλονται ευκολότερα όταν συζητούνται για πόλεις με σχετικά "καθυστερημένες" δομές (οπότε για τις πόλεις αυτές είναι πράγματι καινοτομίες). Αντίθετα σε άλλες, "ταχύτερες" ως προς τις εξελίξεις πόλεις, οι εφαρμογές αυτές μπορεί να μην αποκαλούνται πια καινοτομίες αλλά παρεμβάσεις ρουτίνας. Άρα η έννοια της καινοτομίας στην οργάνωση των κέντρων είναι σχετική, αφού σ' αυτήν μπορεί να περιληφθούν άλλοτε οι πιο αυτονόητες ρυθμίσεις και άλλοτε "εφευρέσεις", τόσο προωθημένες που κάποιος θα τις χαρακτήριζαν ουτοπίες. Για παράδειγμα οι πεζοδρομήσεις σε παλαιά κέντρα ή οι πεζοδρομημένες κεντρικές περιοχές σε νέα κέντρα είναι σήμερα σε μια σύγχρονη πόλη έργα ρουτίνας. Αν όμως σε μια άλλη πόλη τα κέντρα βρίσκονται ακόμα στη φάση της πιεστικής κατάκτησής τους από τα παντός τύπου τροχοφόρα, τότε ο ανασχεδιασμός των κέντρων με σκοπό την πεζοδρόμηση αποτελεί καινοτομία.

Ως προς την τρίτη ομάδα σεναρίων, δηλαδή της ανατροπής, είναι αυτή που ήδη έχει επηρεάσει τις εξελίξεις των κέντρων και δεν είναι τόσο εύκολο να ισχυριστούμε, ότι στο εγγύς μέλλον θα απαλλαγούμε απ' αυτήν. Οι μαζικές μετακινήσεις λαών από τις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, περιφέρειες, πόλεις, αλλά και από τις παρακαμάζουσες συνοικίες τους προς τις πιο αναπτυγμένες, οι γνωστές διαδικασίες αποβιομηχάνισης και οι ήδη αναφερθείσες, ειδικότερα για την Ελλάδα διαδικασίες "απομαγαζοποίησης" ή "απεμποροποίησης", η απαξίωση πλήθους κατηγοριών γραφειακών χώρων, ο μαρασμός ιστορικών ή άλλων καθιερωμένων κέντρων, οι επιπτώσεις της κυκλοφορίας, της ρύπανσης αλλά ακόμα και νέων τεχνολογιών και νέων συμπεριφορών και κυρίως το πλήθος των νέων τρόπων κερδοσκοπίας πάνω στη γη και στην κατανάλωση του χώρου, είναι μερικά από τα φαινόμενα που συγκροτούν τις "ανατροπές" στα κέντρα, όπως και σ' όλη την πόλη.

Είναι φανερό από τα παραπάνω η ανταγωνιστική δράση των τριών ομάδων σεναρίων. Ό,τι επιχειρεί να βελτιώσει η μία το εξουδετερώνει η άλλη. Βέβαια ισχύει και το αντίθετο: ό,τι χαλάει κάποια απ' αυτές ενδέχεται να είναι σε θέση να το αποτρέψει μία από τις άλλες δύο ή και οι δύο μαζί.

Τι είναι αυτό επομένως που μετά από αξιολόγηση θα "κρίνει" αν οι τάσεις που θα γεννηθούν από τα παραπάνω σενάρια είναι καταστροφικές ή βελτιωτικές και θα κατορθώσει να απωθήσει τις πρώτες και να μεγιστοποιήσει τις δεύτερες; Κατά μία εκδοχή το έργο αυτό αναλαμβάνεται από το σχεδιασμό.

Θα παρέμβει ή όχι ο σχεδιασμός στις εξελίξεις;

Ήρθε επομένως η στιγμή να "αντιμετωπίσουμε" το δεύτερο ερώτημα που θέσαμε παραπάνω. Τούτο θυμίζουμε, σχετίζεται με την ύπαρξη και κυρίως το βαθμό αποτελεσματικότητας του πολεοδομικού σχεδιασμού. Ποιος θα είναι ο ουσιαστικός ρόλος που θα αναλάβει ειδικότερα σε κάθε συγκεκριμένη πόλη ο σχεδιασμός σε αντιδιαστολή με τους κανόνες της αγοράς και τις δράσεις των ιδιωτικών πρωτοβουλιών των πολιτών;

Φυσικά σε ένα πρώτο επίπεδο η απάντηση είναι πολιτική: Όπου οι φορείς εξουσίας έχουν ελαστικοποιήσει τον σχεδιασμό και πιστεύουν στο μη σχεδιασμό και στην "θεραπευτική δύναμη" της ελεύθερης οικονομίας, προφανώς ο σχεδιασμός δεν έχει ρόλο να παίξει. Ειδικότερα μάλιστα στα κέντρα των πόλεων, στα οποία οι χρήσεις είναι κατά πλειοψηφία οικονομικές αλλά και η γη είναι ένα κατ' εξοχήν οικονομικό αγαθό, ο ρόλος της οικονομίας της αγοράς είναι καταλυτικός. Έτσι όταν η πολιτική βούληση είναι δουλικά ευθυγραμμισμένη με την οικονομία της αγοράς, ο σχεδιασμός ακόμα και όταν υπάρχει ως θεσμός δεν έχει την αποτελεσματικότητα που θα έπρεπε, εκτός αν ταυτισθεί προς το κρατούν "οικονομικό" ρεύμα.

Απ' την άλλη μεριά όμως, υπάρχουν φορείς εξουσίας, που ενώ γενικά είναι προσαρμοσμένοι προς την οικονομία της αγοράς, όπως εξ' άλλου η μεγάλη πλειοψηφία των δημοκρατικών κυβερνήσεων ανά τον κόσμο, θέτουν και στόχους κοινωνικούς, περιβαλλοντικούς, πολιτιστικούς και άλλους μη αμιγώς οικονομικούς. Άρα, που θα ισορροπήσει η πολιτική ανάμεσα στην οικονομική δράση και το κοινωνικό κράτος είναι μια επιλογή που θα χαρακτηρίσει ιδιαίτερα την κάθε πόλη. Αυτό που πρέπει να γίνει αντιληπτό είναι ότι άλλα κέντρα "γεννά" σε μια πόλη η ανεξέλεγκτη ιδιωτική δράση, με σκοπό το άμεσο οικονομικό όφελος και άλλα όταν πρυτανεύσει το συμφέρον του κοινωνικού συνόλου.

Πέρα όμως από την "πολιτική" απάντηση πάνω στο ερώτημα της παρεμβολής ή μη του σχεδιασμού στις εξελίξεις, υπάρχει και η τεχνοκρατική διάσταση. Διατίθεται πράγματι μια τεχνογνωσία στην πόλη, ικανή όχι μόνο να παράγει σχεδιασμό, αλλά και να τον εφαρμόσει με αποτελεσματικότητα; Η απάντηση επ' αυτού συναρτάται με την ύπαρξη θεσμών και μηχανισμών, κατάλληλων υπηρεσιών αλλά και εξειδικευμένων επιστημόνων.

Όμως, ειδικά ως προς την εφικτότητα, σημαντικό ρόλο, πέρα από τις παραπάνω προϋποθέσεις, παίζει ο ανθρώπινος παράγων που ζει και δρα σε κάθε συγκεκριμένη πόλη, τα πρότυπά του ως προς την ποιότητα ζωής, το σύστημα αξιών του, η συμπεριφορά του. Για παράδειγμα, είναι χαρακτηριστικό, ότι στις μεσογειακές πόλεις η σημασία των κέντρων –όχι η καθαρά ματεριαλιστική αλλά η κοινωνική και επικοινωνιακή– είναι μεγαλύτερη από αυτήν που διαπιστώνεται σε πόλεις της βόρειας Ευρώπης. Εκτός από τους κλιματικούς λόγους, που και αυτοί επηρεάζουν, η διαφορετική νοοτροπία του πληθυσμού έχει καταλυτικό ρόλο στην οργάνωση των κέντρων.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι, πέρα από τα ειδικά χαρακτηριστικά της κάθε πό-

λης (γεωγραφία, μέγεθος, ιστορία, ρόλος, χρήσεις κ.λπ.), υπάρχει ο ανθρώπινος παράγων με τρεις "εκφράσεις" του, που έχει τον πρωταρχικό λόγο στη διαμόρφωση ή μη του σχεδιασμού, στο είδος του σχεδιασμού και επομένως και στην διάρθρωση και τη σημασία των κέντρων.

Οι τρεις αυτές κατηγορίες είναι:

- οι πολιτικοί (τοπικοί άρχοντες αλλά και πολιτική εξουσία γενικότερα),
- οι τεχνοκράτες (ως στελέχη της διοίκησης και ως ελεύθεροι επαγγελματίες),
- ο πληθυσμός (κάτοικοι, εργαζόμενοι, επισκέπτες, επιχειρηματικοί φορείς, μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί).

Και οι τρεις παραπάνω ομάδες είναι οι "άνθρωποι της πόλης", είναι αυτοί που ανήκουν στην πόλη, αλλά και αυτοί στους οποίους, κατά κάποιο τρόπο η πόλη ανήκει. Είναι αυτοί που καθορίζουν τις τύχες της αλλά και υφίστανται τις συνέπειες της τυχόν ανεπάρκειάς της.

Το μέλλον της κάθε πόλης και των κέντρων της είναι στα χέρια "των ανθρώπων της" – Η αστική διακυβέρνηση

Τι θα έπρεπε, θεωρητικά τουλάχιστον να χαρακτηρίζει αυτές τις τρεις ομάδες ανθρώπων της πόλης, ώστε να έχουμε ένα θετικό αποτέλεσμα; Προφανώς είναι απαραίτητο να διαπιστώνονται στον ανθρώπινο παράγοντα χαρακτηριστικά όπως νοοτροπία δημοκρατική και αλτρουιστική –σε αντίθεση με την ατομικιστική- γνώση αλλά και πολιτισμός γενικότερα. Παράλληλα απαιτείται εξασφάλιση της καλύτερης δυνατής επικοινωνίας, ανάμεσα στους ανθρώπους των διαφόρων ομάδων αλλά και ανάμεσα στους ανθρώπους της κάθε ομάδας. Και τούτο γιατί ο σχεδιασμός δεν φτάνει να είναι επιστημονικά ικανοποιητικός. Πρέπει να εγκριθεί από την πολιτική εξουσία αλλά και να γίνει αποδεκτός από τον πληθυσμό.

Όμως εδώ εμφανίζονται αντιδιαμετρικά συμφέροντα. Όπως είναι γνωστό και προαναφέρθηκε, στις ανεπτυγμένες χώρες η οικονομία της αγοράς είναι ο πρωταρχικός παράγων ανάπτυξης, άρα και ευημερίας. Όμως στις ίδιες αυτές χώρες οι κινήσεις πολιτών με τη μορφή μη κερδοσκοπικών οργανισμών ή απλών ομάδων πληθυσμού αποκτούν ολοένα και μεγαλύτερη σημασία. Τέλος, ομοίως στις ανεπτυγμένες χώρες, υπάρχει μια παράδοση στο σχεδιασμό του χώρου και εμφανίζονται και τεχνικές σύγχρονες που τον υποβοηθούν. Έτσι γεννήθηκε τα τελευταία χρόνια η διαδικασία της αστικής διακυβέρνησης (urban governance). Στην ουσία πρόκειται για μια σε μόνιμη βάση επικοινωνία σε όλες τις φάσεις του σχεδιασμού και της διαμόρφωσης μιας πολιτικής απ' τη μια μεριά του φορέα που έχει την ευθύνη του πολεοδομικού σχεδιασμού και από την άλλη οργανώσεων ή ομάδων πληθυσμού που συνδέονται με το αποτέλεσμα του σχεδιασμού (Hall, 2000: 163-339). Το σκεπτικό είναι ότι, ο σχεδιασμός πρέπει να είναι δημοκρατικός. Δηλαδή δεν πρέπει να έχει αρχίσει ένα έργο και τότε να ρωτάμε τον πληθυσμό αν το θέλει. Το ερώτημα θα πρέπει να τεθεί από πολύ νωρίτερα, ώστε να υπάρχει συναίνεση.

Βέβαια προϋποτίθεται, ότι ο φορέας του πολεοδομικού σχεδιασμού είναι συγκεκριμένος και η αρμοδιότητά του δεν αμφισβητείται. Μια ισχυρή τοπική αυτοδιοίκηση, όπως λ.χ. στις χώρες της δυτικής και βόρειας Ευρώπης, είναι σε θέση να έχει στους κόλπους της και το φορέα σχεδιασμού της κάθε πόλης. Τούτο σε άλλες χώρες αναπτυσσόμενες δεν ισχύει. Ούτε και στην Ελλάδα οι δικαιοδοσίες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στο πολεοδομικό σχεδιασμό είναι όσες θα πρέπει να είναι.

Σε κάθε περίπτωση και ανάλογα με τις συνθήκες που επικρατούν ανά πόλη και ανά χώρα είναι ανάγκη να προσδιορισθούν με σαφήνεια τα "κανάλια" επικοινωνίας ανάμεσα στο φορέα του πολεοδομικού σχεδιασμού και τους παρακάτω εμπλεκόμενους που είναι:

- α) Φορείς σχεδιασμού ανώτερου επιπέδου,
- β) Φορείς κλαδικού ή τομειακού σχεδιασμού,
- γ) Φορείς τομέων της ιδιωτικής επιχειρηματικής δραστηριότητας (εργοδοτών και εργαζομένων),
- δ) Μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί (περιβαλλοντικοί κ.ά.),
- ε) Πολίτες ως άτομα ή μικρές ομάδες.

Ειδικά στα κέντρα των πόλεων το πλήθος των εμπλεκόμενων είναι εξαιρετικά μεγάλο και αν δεν θέλουμε ο σχεδιασμός να μείνει μόνο σε θεωρητικό επίπεδο, να διακοπεί, ή να στρεβλώσει, πρέπει οι εμπλεκόμενοι να ενημερωθούν και να ενεργοποιηθούν έγκαιρα. Όμως, η ενεργοποίηση αυτή των εμπλεκόμενων δεν σημαίνει μόνο κάποιες παλαιού τύπου διαδικασίες που καταλήγουν σε συμφωνία ή διαφωνία. Σημαίνει περισσότερο έναν "συνσχεδιασμό" χώρου και δραστηριοτήτων, ώστε το τελικό αποτέλεσμα να προκύψει ως άθροισμα συμβατών δράσεων του καθενός, είτε αυτές ανήκουν στο δημόσιο, είτε στον ιδιωτικό τομέα. Δηλαδή η πολιτική ηγεσία πρέπει να συσκέπτεται με τον πολίτη και να συνδημιουργεί και όχι μόνο να επιτρέπει προσφυγές του (λ.χ. στο Σ.τ.Ε.), όταν είναι όλα αποφασισμένα και προωθούνται (Levenste, 2002: 11-2).

Η κάθε χώρα αλλά και η κάθε πόλη, όπου εφαρμόζονται μορφές αστικής διακυβέρνησης, ακολουθεί τις –γι' αυτήν- πιο αποτελεσματικές πρακτικές. Το κοινό χαρακτηριστικό είναι, ότι η κάθε πρακτική αποτελεί τη χρυσή τομή ανάμεσα στον πλήρως ελεγχόμενο από τον ευρύτερο δημόσιο τομέα σχεδιασμό και την ασύδοτη δράση (*laissez faire*) της ιδιωτικής πρωτοβουλίας.

Ας υπενθυμίσουμε εδώ, ότι ιδιαίτερα στα κέντρα υπήρχε ανέκαθεν η συνύπαρξη εξουσίας και πολίτη. Ζητούμενο σήμερα είναι ο σχεδιασμός εκ μέρους της πολιτείας, να μην έχει την απολυταρχική ή πατερναλιστική μορφή του παρελθόντος, αλλά και η δράση του πολίτη να είναι μέρος του σχεδιασμού και όχι να προέρχεται από αντικοινωνικές και ατομικιστικές νοοτροπίες. Η αστική διακυβέρνηση αποτελεί μια πρόκληση, αφού φιλοδοξεί να ωθήσει προς την κατεύθυνση αυτή τις εξελίξεις στην πόλη. Για τούτο πρέπει να δοκιμαστεί.

Η περίπτωση της Πρωτεύουσας

Θα ήταν πολύ απλό –ως άσκηση επί χάρτου- προσπαθώντας να απαντήσουμε στο ερώτημα του τίτλου σχετικά με τα αναμενόμενα συγκεντρωτικά ή αποκεντρωτικά σχήματα κέντρων στις πόλεις, να παρουσιάζαμε μια σειρά από εναλλακτικά μοντέλα (Αραβαντινός, 1972: Γ13-5). Ανάμεσα σ' αυτά και κάπου στο μέσον, μεταξύ των απόλυτα συγκεντρωτικών μοντέλων (π.χ. μονοκεντρικών) και των άκριτα φυγοκεντρικών (π.χ. της διάχυσης στην όλη πόλη και έξω απ' αυτήν), θα έκαναν την εμφάνισή τους και αρκετά πιο "συμβιβαστικά". Αυτά συναντάμε σχεδόν σε όλα τα ρυθμιστικά και τα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια των πόλεων της Ελλάδας που συντάχθηκαν κατά καιρούς. Το αυτό ισχύει και για όλα τα Σχέδια που συντάχθηκαν τα τελευταία 40 χρόνια για την ευρύτερη Αθήνα (Γεράρδη, 1997: 238-39). Ας σταθούμε λίγο σ' αυτά.

Συγκεκριμένα στη δεκαετία του '60, στο τότε Υπουργείο Δημοσίων Έργων (αρμόδιος διευθυντής Προκόπης Βασιλειάδης), το πρώτο Ρυθμιστικό Σχέδιο. Βασικός στόχος του σχεδίου αυτού ήταν να εξασφαλισθεί η πολυκεντρικότητα και αποκέντρωση μέσα στην όλη περιοχή μελέτης. Χαρακτηριστικό ήταν και το "σύνθημα" της μελέτης: "πόλεις εντός πόλεως". Έτσι προβλέφθηκαν 19 "αυτάρκειες" πόλεις, από τις οποίες οι 18 μέσα στο Λεκανοπέδιο και 1 στο Θριάσιο Πεδίο (τα Μεσόγεια δεν ανήκαν στην περιοχή μελέτης), με ισάριθμα κέντρα. Μεταξύ αυτών ήταν και τα κέντρα των Δήμων Αθήνας και Πειραιά (ΥΔΕ, 1965: Σχέδια Πρότασης).

Ένα δεύτερο σχέδιο με τον τίτλο Χωροταξικό Αθήνας (ΧΩΑ) συντάχθηκε στις αρχές της δεκαετίας του '70 από το γραφείο του Κ. Δοξιάδη, μετά από ανάθεση του τότε Υπουργείου Συντονισμού και αναφερόταν σε όλη την Αττική (Δοξιάδη Γραφείο, 1976). Διαπιστώνοντας την συμφόρηση των κεντρικών λειτουργιών στα υφιστάμενα τότε κέντρα, κυρίως της Αθήνας και του Πειραιά, προτάθηκε στο σχέδιο αυτό η δημιουργία ενός νέου διοικητικού κέντρου της πρωτεύουσας, παράλληλα προς την Εθνική οδό Αθηνών-Λαμίας και κυρίως στην περιοχή Τατοΐου. Ας θυμίσουμε ότι μια δεκαπενταετία νωρίτερα ο Κ. Δοξιάδης προβλέποντας ένα γιγαντισμό της Αθήνας είχε ήδη διατυπώσει την πρότασή του για δημιουργία ενός νέου κέντρου Υπουργείων στο Τατόι (Δοξιάδης, 1960).

Το τρίτο Σχέδιο με τίτλο "Σχέδιο Πλαίσιο – Πρωτεύουσα 2000" συντάχθηκε το 1979 από το τότε Υπουργείο Δημοσίων Έργων (Υπουργός Στ. Μάνος). Σ' αυτό προτάθηκε ένα ολιγοπολικό μοντέλο ανάπτυξης 9 κέντρων σε ισάριθμα "διαμερίσματα", στα οποία χωρίστηκε η Αττική. Ας σημειωθεί ότι ένα μεγάλο μέρος των κέντρων αυτών θα ήταν καινούργια, όπως π.χ. τα κέντρα του Αγ. Θωμά (κοντά στην Λεωφόρο Κηφισίας και στο Ολυμπιακό Στάδιο), του Ελληνικού, της Μάνδρας κ.ά. (Πρεβελάκης, 1984: 301-305 και 2001: 65-72).

Το 1983 στο ΥΧΟΠ (πρώην ΥΔΕ, μετέπειτα ΥΠΕΧΩΔΕ), εκπονήθηκε το επόμενο Ρυθμιστικό Σχέδιο (Υπουργός Αντώνης Τρίτσης). Σ' αυτό επιδιώκεται να αναπτυχθεί μια πολυκεντρική πόλη, να ενισχυθούν τα υφιστάμενα κέντρα δήμων κ.ά. και να αποσυμφορηθούν

τα κέντρα Αθήνας και Πειραιά. Έτσι διαμορφώνεται η εξής "πυραμίδα" κέντρων:

- Μητροπολιτικό (Αθήνα – Πειραιάς).
- Χωροταξικής υποενοτήτας (Μέγαρα – Λαύριο – Καπανδριτή – Αίγινα),
- Δήμου με υπερτοπική σημασία (Γλυφάδα, Ηλιούπολη, Ν. Σμύρνη, Καλλιθέα, Ζωγράφου, Ν. Ιωνία, Χαλάνδρι, Περιστερί κ.ά. – σύνολο Λεκανοπεδίου 17),
- Δήμου (31 στο Λεκανοπέδιο)
- Συνοικίας,
- Γειτονιάς.

Το ρυθμιστικό αυτό σχέδιο έγινε Νόμος το 1985 και με ορισμένες τροποποιήσεις ισχύει μέχρι σήμερα.

Το 1991 επιχειρήθηκε ένας επαναπροσδιορισμός κέντρων με την προσθήκη ακόμα τεσσάρων "ισχυρών" νέων κέντρων στο χώρο του Λεκανοπεδίου (Μελέτη ΥΠΕΧΩΔΕ, Υπεύθυνος Β. Χαρίσης). Αυτά ήταν στο Στρατόπεδο ΚΕΒΟΠ Χαϊδαρίου στις Αχαρνές, στη Νερατζιώτισσα Αμαρουσίου και στο Ελληνικό. Και αυτός ο σχεδιασμός έμεινε ανενεργός.

Σήμερα βρίσκονται σε εξέλιξη ακόμη δύο προσπάθειες συνολικής θεώρησης της δομής της πρωτεύουσας, στις οποίες εντάσσεται και το αντικείμενο του συστήματος κέντρων. Η μία αφορά την επικαιροποίηση ή και αναθεώρηση του ισχύοντος Ρυθμιστικού Σχεδίου και έχει αναληφθεί από τον αρμόδιο Οργανισμό Ρυθμιστικού Σχεδίου και Προστασίας Περιβάλλοντος της Πρωτεύουσας. Η δεύτερη προσπάθεια αποτελεί το "Στρατηγικό πλαίσιο χωρικής ανάπτυξης Αθήνας – Αττικής", ερευνητικό πρόγραμμα που συντάσσεται στον τομέα Πολεοδομίας και Χωροταξίας του (επιστημονική υπεύθυνη κα Κλ. Γεράρδη, αναπλ. Καθηγήτρια), με τη συνδρομή εργαστηρίων του ΕΜΠ και του Παντείου Πανεπιστημίου καθώς και γραφείων μελετών και με ανάθεση του ΥΠΕΧΩΔΕ. Δεδομένου ότι δεν έχουν ολοκληρωθεί οι παραπάνω δύο εργασίες, αποφεύγεται εδώ αναφορά σ' αυτές.

Ποιά ήταν η τύχη όλων αυτών των προσπαθειών συνολικού σχεδιασμού των τελευταίων 40 ετών; Κατά μια εκδοχή και με τη διαπιστώνοντας ότι η κατάσταση στην Αττική και ειδικότερα στα κέντρα της ακολούθησε περισσότερο την αρχή του "laissez faire" και λιγότερο του συντονισμένου σχεδιασμού, προκύπτει ότι η αποτελεσματικότητα των ρυθμιστικών υπήρξε από μηδενική ως μηδαμινή.

Κατά μια άλλη εκδοχή τα πράγματα οδηγήθηκαν προς την ορθή κατεύθυνση. Και τούτο γιατί, ενώ στο παρελθόν κυριαρχούσε η "λογική" των ρυμοτομικών σχεδίων, σήμερα υφίσταται ένας "μπούσουλας" συνολικής ανάπτυξης και κάποια τμήματά του, έστω αποσπασματικά, πραγματοποιούνται. Αυτό το βλέπουμε π.χ. στο Ιστορικό Κέντρο της Αθήνας, στην προσπάθεια ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων στα ενθαρρυντικά αποτελέσματα πεζοδρομήσεων, εξωραϊσμού δημόσιων χώρων, εικόνας πόλης κ.λπ. (ΣΠΕ/ΕΜΠ, 1996· ΕΑΧΑ Α.Ε. 2002). Το βλέπουμε ακόμα και σε κάποιες –έστω άτολμες– βελτιώσεις των όρων δόμησης καθώς και στα εκτεταμένα έργα υποδομής, μέρος βέβαια των οποίων προωθήθηκε λόγω των

Ολυμπιακών Αγώνων 2004.

Όμως οι διαδικασίες "ανατροπών", στις οποίες αναφερθήκαμε στα προηγούμενα κεφάλαια υπήρξαν και είναι ισχυρότερες του διατιθέμενου "οπλοστασίου" εκ μέρους του σχεδιασμού. Αυτό γίνεται ορατό "με γυμνό οφθαλμό" και σε όλο το σύστημα των κέντρων. Η ισχυροποίηση ανεπιθύμητων κέντρων, ο μαρασμός των καθιερωμένων αλλά και η προσφερόμενη ανεπίτρεπτη ποιότητα και εικόνα τους το αποδεικνύουν. Οι αντιμαχόμενες "παρατάξεις", δυνάμεις, ομάδες συμφερόντων στα κέντρα είναι πολλές, ενώ ο ουσιαστικός κοινωνικός χώρος και ιδιαίτερα ο δημόσιος συνεχώς μειώνεται.

Όλα καταδεικνύουν την ανάγκη να επιτευχθούν "συμφωνίες" πάνω στη χρήση του χώρου στα κέντρα. Άρα και εδώ πρέπει να γίνει προσπάθεια για αστική διακυβέρνηση (urban governance), όπως προαναφέρθηκε. Φυσικά η στρατηγική και ο σχεδιασμός και των κέντρων, όπως και του χώρου χρειάζεται την επικαιροποίηση. Αυτή πράγματι προωθείται από τις δύο παράλληλες προσπάθειες που προαναφέρθηκαν (Ρυθμιστικό-Στρατηγικό πλαίσιο), αρκεί να διατηρηθούν συντονισμένες. Εξ' άλλου υφίστανται και τομεακές ερευνητικές και λοιπές μελετητικές εργασίες, τόσο στον διεθνή χώρο όσο και για άλλες πόλεις της Ελλάδας (ΥΠΕΧΩΔΕ-Οργ. Ρυθμ. Θεσ/νίκης, 1999 κ.ά.).

Οι αναγκαίες προτεραιότητες ως προς το σύστημα των κέντρων της Πρωτεύουσας

Φυσικά όλοι έχουν αντιληφθεί ότι τα κυρίως κέντρα, της Αθήνας και του Πειραιά απαιτούν ποιοτική αναβάθμιση και τονισμό του ρόλου τους ως διεθνών και περιφερειακών πολιτιστικών, κοινωνικών και επιχειρηματικών πόλων. Ενδέχεται να διαπιστωθεί η ανάγκη για επέκτασή τους. Θα πρέπει όμως τότε να τεθούν κάποιες προϋποθέσεις όπως:

- α) Να αποφευχθεί η γνωστή ταινιακή ανάπτυξη πάνω σε κύριους οδικούς άξονες και να επιτευχθεί μια πολύ πιο συγκροτημένη πολεοδομική σύνθεση (urban design) κέντρου (Loukaitou-Sideris και Banerjee: 35-70, 299-308).
- β) Να χρησιμοποιηθούν επιστημονικά αποδεκτά ποσοτικά πρότυπα οικοδομικών μεγεθών και ακάλυπτου χώρου και όχι παρόμοια με αυτά που πνίγουν σήμερα τα κέντρα.
- γ) Οι χρήσεις που θα προστεθούν να είναι απαραίτητες και όχι από αυτές που διατίθενται σε υπερπροσφορά.

Ειδικότερα ως προς το Ιστορικό Κέντρο της Αθήνας, η επαύξηση του οικοδομικού όγκου και η πυκνωση των λειτουργιών του θα πρέπει να αποκλεισθούν. Υπάρχουν λόγοι λειτουργικοί, ιστορικοί, μορφολογικοί, κυκλοφοριακοί αλλά και ασφαλείας που επιβάλλουν αυτή την απαγόρευση.

Ο υπαίθριος χώρος (δημόσιος, ημιδημόσιος και ιδιωτικός), πρέπει να χαρακτηριστεί ως "αγαθόν εν ανεπαρκεία" και να τεθεί ως στόχος η επαύξησή του (Αραβαντινός και Κοσμάκη 1988: 137-69· Οικονόμου, 1995: 454). Όμως ο διατιθέμενος για τα τροχοφόρα υπαίθριος

δημόσιος χώρος είναι ανάγκη σταδιακά να περιορίζεται. Έτσι θα επαυξάνεται ο ουσιαστικός κοινωνικός χώρος του κέντρου της πόλης. Η θλιβερή κατάσταση της μετατροπής των πεζοδρομίων σε "μηχανοδρόμια", της μη αποτελεσματικής αστυνόμευσης των λοιπών "διαδρόμων" των πεζών (πεζοδρόμοι, πλατείες, ζώνες πρασίνου, διαβάσεις πεζών κ.λπ.), πρέπει επιτέλους να αρχίσει να βελτιώνεται.

Η είσοδος στο κέντρο ενός απαράδεκτα μεγάλου αριθμού τροχοφόρων παντός τύπου δεν δικαιολογείται πλέον. Τα επιφανειακά Μέσα Μαζικών Μεταφορών με την προσθήκη σ' αυτά και του ΜΕΤΡΟ, είναι ήδη σε θέση –αν τους το επιτρέψουν τα λοιπά τροχοφόρα– να αυξήσουν το μεταφορικό τους έργο. Όμως επ' αυτού χρειάζονται όχι μόνο πρόγραμμα, σχέδιο διαχείρισης του χώρου και σχετικές ρυθμίσεις αλλά και μια σταυροφορία ενημέρωσης. Ήδη έχουμε συντάξει τύπους γραμμάτων προς Διοικητές Τραπεζών, Υπεύθυνους Υπουργείων και άλλων Οργανισμών με γραφεία στο κέντρο της Αθήνας, για την ενθάρρυνση των στελεχών τους και λοιπών εργαζομένων, όπως κινούνται από τις κατοικίες τους προς τις θέσεις απασχόλησής τους με ΜΜΜ, με τα πόδια ή με ποδήλατο και αποφεύγουν την χρήση αυτοκινήτων, μοτοσυκλετών ή ταξί (Αραβαντινός κ.ά., 2001: 77-9). Η διανομή εισιτηρίων διαρκείας για ΜΜΜ από τους εργοδότες και από τους λοιπούς προϊσταμένους Οργανισμών και επιχειρήσεων προς όλους τους εργαζόμενους στο κέντρο είναι μια πρακτική που αποδίδει σημαντικούς καρπούς σε πόλεις του εξωτερικού. Για παράδειγμα, δημοσιογραφικοί οργανισμοί (π.χ. το περιοδικό "STERN" στο κέντρο του Αμβούργου), έχουν επιτύχει κάτι τέτοιο. Ας φανταστούμε λοιπόν πόσο καλύτερη θα ήταν η πόλη –και για τις επιχειρήσεις και για τους εργαζόμενους και για τους συναλλασσόμενους– αν λ.χ. εφαρμόζοταν κάτι τέτοιο από τους Οργανισμούς που έχουν έδρα στο Εμπορικό Τρίγωνο της Αθήνας, όπως π.χ. στην Πλατεία Καρύτση και την οδό Χρήστου Λαδά, που σήμερα έχουν μετατραπεί σε ένα θλιβερό χώρο στάθμευσης από ομάδες εργαζομένων.

Μια άλλη ανάγκη για τα καθιερωμένα κέντρα είναι η εξασφάλιση ενός μέλλοντος για το σχολάζοντα οικοδομικό πλούτο. Τούτος μπορεί να είναι διατηρητέος άλλα και μη διατηρητέος. Για τον τελευταίο δεν πρέπει να αποκλείεται η κατεδάφιση, ή έστω η αντικατάσταση αλλά με μικρότερο όγκο. Ας τεθεί επομένως και εδώ η αναγκαιότητα για υποβιβασμό των Συντελεστών Δόμησης και γενικότερα για φιλικότερες–προς τον άνθρωπο, το περιβάλλον, την πολιτιστική κληρονομιά–μορφές και όρους δόμησης. Ως προς τον διατηρητέο οικοδομικό πλούτο, πρέπει οπωσδήποτε να γίνει χρήση του θεσμού της μεταφοράς του Σ.Δ., ώστε να μην υπάρξει περαιτέρω επαύξηση οικοδομικού όγκου στα ήδη υπερφορτισμένα κέντρα αλλά και στο κάθε κτήριο. Γενικά στα διατηρητέα ορθώνεται έντονα το οικονομικό θέμα, ιδίως μάλιστα όταν τεθούν–όπως και πρέπει–περιορισμοί ως προς τις ανεπιθύμητες και υπερπροσφερόμενες χρήσεις. Επ' αυτού προωθείται από την "Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Α.Ε." προσπάθεια κινητοποίησης Τραπεζών που θα αναλάβουν ή και θα διευκολύνουν τους ιδιοκτήτες στην αποκατάσταση ακινήτων (Αραβαντινός κ.ά., 2001: 64-6).

Ποιό είναι το μέλλον των υπόλοιπων –πλην της Αθήνας και του Πειραιά- κέντρων στην πρωτεύουσα και ποιες κατευθύνσεις θα μπορούσαν να δοθούν; Ας αναφερθούν διαγραμματικά κάποιες θέσεις μας:

- 1) Και για τα υπόλοιπα καθιερωμένα και απαραίτητα κέντρα απαιτείται σχεδιασμός αλλά και μελέτες αστικής σύνθεσης (urban design), για μια ουσιαστική αναβάθμιση και ενίσχυση του ρόλου τους, της λειτουργίας τους και της εικόνας τους.
- 2) Είναι ανάγκη να αποθαρρυνθεί η άκριτη διασπορά των κεντρικών λειτουργιών οπουδήποτε, μέσα κι' έξω απ' την πόλη,
- 3) Ομοίως θα πρέπει να μπου φραγμοί στην γραμμική παράθεση κεντρικών λειτουργιών κατά μήκος του κυρίου οδικού δικτύου (ΣΠΕ/ΕΜΠ, 2001:189-316),
- 4) Οι τάσεις προς περαιτέρω διόγκωση των κεντρικών λειτουργιών προς τις κατευθύνσεις: (α) βόρεια (Λ.Κηφισίας, Βόρεια Προάστεια), (β) ανατολικά (Μεσόγεια) και (γ) Νοτιοανατολικά (από Φάληρο μέχρι Σούνιο), δεν θα χαλιναγωγηθούν ικανοποιητικά, αν δεν επιχειρηθεί μια οργανωμένη αντιδιαμετρική ώθηση. Αυτή εξειδικεύεται, κατά τη γνώμη μας, με την δημιουργία τριών νέων ή σχεδόν νέων ισχυρών κέντρων (Αραβαντινός, 1999: 55).

A. Στον Ελαιώνα,

B. Στο Θριάσιο Πεδίο και

Γ. Στην πεδιάδα των Μεγάρων.

Ειδικότερα για το τέταρτο σημείο ας σημειωθεί, ότι και για τα τρία αυτά κέντρα έχουν γίνει και στο παρελθόν αναφορές σχεδόν σε όλα τα προηγηθέντα ρυθμιστικά σχέδια. Μάλιστα για τον Ελαιώνα συντάχθηκαν ειδικές εργασίες και έχουν γίνει και θεσμοθετήσεις (ΕΜΠ Ομάδα μελέτης Ελαιώνα, 1992· Βασενχόβεν, 1995: 375-401). Εμείς όμως επιμένουμε εδώ, ότι ειδικά γι' αυτά τα τρία κέντρα δεν αρκεί μόνο να προβλεφθούν σε κάποιο επίσημο σχέδιο, αλλά απαιτείται μια άμεση επεμβατική δράση. Η εμπειρία υλοποιήσεων υπάρχει σε άλλους τομείς, (π.χ. συγκροτήματα κατοικιών οργανωμένης δόμησης, όπως π.χ. προγράμματα ΟΕΚ, Ολυμπιακό χωριό κ.ά. έργα κλαδικών Υπουργείων, ΟΣΚ, ΕΤΒΑ, Γ.Γ.Α.), αλλά όχι αναφορικά με μεγάλα κέντρα ευθύνης του δημοσίου. Είναι καιρός να επιχειρηθεί και τούτο. Οι πραγματοποιήσεις στο εξωτερικό μπορούν να μας διδάξουν (π.χ. Defense – Paris, City Nord – Hamburg, Donnau City – Wien κ.ά., Αραβαντινός, 1997:189, 537-539).

Στα τρία αυτά κέντρα της Δ. Αττικής η έμφαση στους παραγωγικούς και επιχειρηματικούς τομείς (που δεν είναι μόνο ο δευτερογενής και ο τριτογενής αλλά και ο πρωτογενής), αλλά οπωσδήποτε και στον πολιτιστικό τομέα καθώς και στον κοινωνικό και ψυχαγωγικό, θα τα καταστήσει ισχυρούς αναπτυξιακούς και κοινωνικούς πόλους. Προϋπόθεση είναι ο σχεδιασμός τους να γίνει με επιστημονική πληρότητα αλλά και συνθετική φαντασία. Η πρωτεύουσα του 21^{ου} αιώνα χρειάζεται νέα "σημεία αναφοράς". Η θέση και οι κυκλοφοριακές συσχετίσεις και των τριών αυτών κέντρων εγγυώνται την επιτυχία τους.

Αυτό που δεν χρειάζεται η πρωτεύουσα είναι η μοιρολατρική, δουλική αποδοχή της

συνέχισης των "τάσεων", με αποτέλεσμα την χαοτική διάχυση παντού κεντρικών χρήσεων και την τερατογέννεση ανεξέλεγκτων "συγκροτημάτων", όπου κάποιοι "αποφασίζουν", πιστεύοντας ότι η καλύτερη βραχυχρόνια επένδυσή τους είναι τα κέντρα.

Εν όψει των Ολυμπιακών Αγώνων 2004 η Αθήνα έχασε την ευκαιρία να αποκτήσει ένα νέο πρόσωπο. Οι αθλητικές λειτουργίες που προστίθενται για τις ανάγκες των αγώνων και που ενδεχομένως θα παρακαμάσουν αργότερα, δεν αρκούν για να βελτιώσουν το πρόσωπο της πρωτεύουσας. Ευτυχώς, με την ευκαιρία των αγώνων και των κοινοτικών ενισχύσεων, προωθούνται σημαντικά έργα υποδομής. Αυτό ήταν απαραίτητο από δεκαετίες, αφού το μεταπολεμικό οικοδομικό "μπουμ" δεν συνοδεύτηκε και με υποδομές.

Επίλογος

Κανείς δεν μπορεί να αποκλείσει ότι στο μέλλον θα υπάρξουν πόλεις χωρίς "ορατά" δηλαδή συμβατικά και καθιερωμένα κέντρα. Η νέα τεχνολογία και οι λοιπές εξελίξεις επιτρέπουν κάτι τέτοιο. Ευτυχώς οι κοινωνικές και επικοινωνιακές ανάγκες του ανθρώπου θα αποσοβήσουν μετά βεβαιότητας την γενίκευση του μοντέλου της "α-κεντρικής" πόλης.

Η ιστορία των κέντρων των πόλεων ταυτίζεται σχεδόν με την ιστορία του πολιτισμού. Η οικονομική ανάπτυξη και η ευμάρεια ασφαλώς αποτελούν στόχους, που και αυτοί εξειδικεύονται στα κέντρα. Όμως σήμερα στον ανεπτυγμένο κόσμο ο πολιτισμός, η κουλτούρα, η πνευματική, νοητική και ψυχική ανέλιξη του ανθρώπινου παράγοντα πρέπει να είναι από τα κύρια ζητούμενα (Δέφνερ, 1999: 95-124).

Για τούτο είναι μεγάλη η ευθύνη των πολεοδομών και των λοιπών ειδικών επιστημόνων, αλλά πρώτιστα των πολιτικών και των αρμοδίων, ώστε να προωθηθεί η καλύτερη δυνατή οργάνωση των χώρων πολιτισμού και κοινωνικής επαφής που είναι τα κέντρα.

Βιβλιογραφία

- Αίσωπος Ι., Σημαιοφορίδης Γ. και Ascher F. (1997), Άρθρα και συνεντεύξεις στο περιοδικό *Μετάπολις*, Τεύχος 1, Αθήνα.
- Aravantinos A. (1963), *Grosstaedtische Einkaufszentren*, Essen: Vulkan Verlag.
- Αραβαντινός Α. (1972), *Στοιχεία Πολεοδομίας – Λειτουργία οικισμού – Πολεοδομικά Μελέται*, Αθήνα (κεφάλαιο Γ: Κεντρικά και κοινωφελείς λειτουργίες).
- Αραβαντινός Α. κ.ά., (1984), *Πολεοδομικός Σχεδιασμός – Θέματα από τη Θεωρία και την Πρακτική*, Αθήνα: ΕΜΠ.
- Αραβαντινός Α. κ.ά. (1997), *Πολεοδομικός Σχεδιασμός – Για μια Βιώσιμη Ανάπτυξη του Αστικού Χώρου*, Αθήνα: Εκδόσεις Συμμετρία.
- Αραβαντινός Α. (2001), "Η Ευρωπαϊκή και η Ελληνική πόλη στον 21^ο αιώνα", συγχρό 1 (από τον ΟΠΕΚ Ηρακλείου Κρήτης): 147-66.
- Αραβαντινός Α. (συντον.), Κουρβαράς Β., Πιτούλη Κ., Φωτιάδης Α., Αυγουστάτου Δ. (2001), *Εμπορικό Τρίγωνο Αθήνας – Έκθεση Δυνατοτήτων 2001*, Αθήνα: Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Α.Ε..
- Βασενχόβεν Λ. (1995), "Αστικές αναπλάσεις σε μια σύγχρονη μεγαλούπολη: Η περίπτωση του Ελαιώνα", στο Γεωργουλής Δ. (επιμ.) κ.ά. (1995): 375-401.
- Γεράρδη Κ. (1997), "Ρυθμιστικά Σχέδια μητροπολιτικών περιοχών – Η περίπτωση της ευρύτερης Αθήνας", στο Αραβαντινός Α. κ.ά. (1997): 237-49.
- Γεωργουλής Δ. (επιμ.) (1995), *Κείμενα στη Θεωρία και στην Εφαρμογή του Πολεοδομικού και του Χωροταξικού Σχεδιασμού*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Γραφείο Δοξιάδη (1976), *Χωροταξικό Σχέδιο ευρύτερης Αθήνας (ανάθεση Υπουργείου Συντονισμού)*. Ως προς τις προτάσεις κέντρων βλ. έκθεση αρ. 16, Τόμος 1 κ.ά..
- Δέφνερ Α. (1999), *Σχεδιασμός για τον Ελεύθερο Χρόνο (Τουρισμός-Πολιτισμός-Αθλητισμός)*, Πανεπιστημιακές παραδόσεις – Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Βόλος.
- Δοξιάδης Κ. (1960), *Η Πρωτεύουσά μας και το Μέλλον της*, Αθήνα.
- ΕΑΧΑ Α.Ε. (2002), *Βήμα στον πολιτισμό του άστεως. Φάκελος με ενημερωτικό υλικό της εταιρείας "Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Α.Ε."*.
- ΕΜΠ-Ομάδα Μελέτης Ελαιώνα (1992), *Πολεοδομική Οργάνωση και Ανάπλαση Περιοχής Ελαιώνα*. ΕΜΠ και Δήμος Αθηναίων (Ερευνητικό Πρόγραμμα), Αθήνα.
- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions-Dublin: (1993α) *Innovations for the Improvement of the Urban Environment*, (1993β) *European Conference on Urban Innovations*, (1995) *The Sustainable City – A European Tetralogy*, (1996) *What future for Urban Environment in Europe? Contribution to Habitat II*

- With interviews of Ministers of Urban Affairs in the European Union.
- Hall P. και Pfeiffer U. (2000), *Urban Future 21 – A Global Agenda for Twenty First Century Cities*, London: E & FN Spon.
- Καρύδης Δ. (1995), "Η θεωρητική ένδεια της σύγχρονης Ελληνικής πολεοδομίας", στο Γεωργουλής Δ. (επιμ.) κ.ά.: 233-53.
- Kriesis A., (1965), *Greek Town Building*, Athens: National Technical University of Athens.
- Le Corbusier (1957), *La Charte d'Athènes*, Paris: Les Editions de Minuit. [ελληνική έκδοση 1987, Αθήνα: Ύψιλον]
- Levevre P. (2002), "Good Governance – Interactive conference: Informing, debating, deciding", στο *Environmental for Europeans* (Magazine of the Directorate General for the Environment) No. 10, April 2002, European Commission: 11.
- Loukaitou – Sideris A. και Bayerjee T. (1998), *Urban Design Down Town – Poetics and Politics of Form*, Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press.
- Οικονόμου Δ. (1999), "Πολιτική γης και εφαρμογή πολεοδομικών σχεδίων" στο Οικονόμου Δ. και Πετράκος Γ. (επιμ.) κ.ά. (1999): 447-55.
- Οικονόμου Δ. και Πετράκος Γ. (επιμ.) (1999), "*Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων – Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις Αστικής Ανάλυσης και Πολιτικής*", Βόλος/Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας/Gutenberg.
- Πρεβελάκης Γ. (1984) "Πρόσφατες προσπάθειες για την οργάνωση του αστικού χώρου στην Ελλάδα", στο Αραβαντινός κ.ά. (1984): 285-320.
- Σαρηγιάννης Γ. (1985), *Εισαγωγή στην Ιστορία και Θεωρία της Πόλης*, Αθήνα.
- Σερράος Κ. (2000), "Η διάρθρωση εντατικών χρήσεων γης μέσα από την πρακτική του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδιασμού στην Ελλάδα – Σχετικές κατευθυντήριες αρχές", στο ΣΠΕ/ΕΜΠ (2000), Χρήσεις γης και κυκλοφορία στο κύριο οδικό δίκτυο (κείμενα εισηγήσεων Σεμιναρίων Κέντρου Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης 1998-99), Αθήνα: ΕΜΠ, 27-35.
- Σκάγιαννης Π. (1999), "Πόλεις και τηλεπικοινωνίες", στο Οικονόμου και Πετράκος (επιμ.): 231-45.
- ΣΠΕ/ΕΜΠ (1996), *Εμπορικό Τρίγωνο Κέντρου Αθήνας – Πολεοδομική Έρευνα και Προγραμματισμός Αναβάθμισης* (ερευνητικό πρόγραμμα του Σπουδαστηρίου Πολεοδομικών Ερευνών ΕΜΠ για το Δήμο Αθηναίων), Αθήνα: Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας.
- ΣΠΕ/ΕΜΠ (2001), *Χρήσεις Γης στο Κύριο Οδικό Δίκτυο – Δράσεις για την Αντιμετώπιση της Γραμμικής Παρόδιας Δόμησης* (Ερευνητικό πρόγραμμα του Σπουδαστηρίου Πολεοδομικών Ερευνών ΕΜΠ για το ΥΠΕΧΩΔΕ), Αθήνα: Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας.
- Τέιλορ Τ., (1997), *Πολυπολιτισμικότητα*, Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις.
- ΥΠΕΧΩΔΕ-Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου Θεσσαλονίκης – ΑΠΘ. Τομέας Πολεοδομίας

- Χωροταξίας και Περιφερ. Ανάπτυξης (1999), *Θεσσαλονίκη, Μείωση της Μονοκεντρικότητας στο Πολεοδομικό Συγκρότημα και ο Ρόλος του Τριτογενή Τομέα* (Ερευνητική ομάδα Γρηγ. Καυκαλάς κ.α.), Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτη.
- Υπουργείο Δημοσίων Έργων (1965), *Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας* (ο σχετικός "Ατλας" με τα σχέδια κυκλοφόρησε κατά τη δεκαετία του 1970).
- Φιλίππιδης Δ. (1990), *Για την Ελληνική Πόλη – Μεταπολεμική Πορεία και Μελλοντικές Προοπτικές*, Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.

Η δημοκρατικότητα του σχεδιασμού του χώρου και η αμφισβήτηση του ορθολογικού "μοντέλου"

Λουδοβίκος Βασενχόβεν
Καθηγήτης, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Περίληψη

Ο ορθολογικός σχεδιασμός έχει αμφισβητηθεί τα τελευταία χρόνια ως προς την αποτελεσματικότητα, εφικτότητα και δημοκρατικότητα του. Η εμφάνιση του στις δεκαετίες του 1960 και 1970 συνοδεύτηκε από ατυχείς ισχυρισμούς καθολικότητας και επιστημονικής αντικειμενικότητας. Η αμφισβήτηση προήλθε τόσο από νεο-φιλελεύθερες θέσεις, όσο και από προοδευτικές αντιλήψεις, που επισήμαναν την έλλειψη πολιτικής ιδεολογίας και κοινωνικής ευαισθησίας. Όμως το έλλειμμα επαφής με τους πολίτες και συνεργασίας με την κοινωνία δεν χρειάζεται εγκατάλειψη του βασικού ορθολογικού προτύπου και προσφυγή σε λογικές ιδιωτικής οικονομίας και αρχές marketing.

Λέξεις κλειδιά

Πολεοδομία, χωροταξία, ορθολογισμός, σχεδιασμός

The democratic nature of spatial planning and the challenge of the rational "model"

Rational planning has been challenged in recent years, with respect to its effectiveness, feasibility and democratic nature. Its emergence in the 1960s and 1970s was accompanied with unfortunate claims of comprehensiveness and scientific objectivity. The challenge originated equally in neo-liberal views and in progressive positions, which stressed its lack of political ideology and social sensitivity. Yet, the deficit of contact with the citizens and co-operation with society does not entail abandonment of the basic rational model and resorting to a logic of the private economy and marketing principles.

Keywords

Urban planning, regional planning, rationality, planning process

Το μοντέλο του δημόσιου, ορθολογικού και καθολικού (ή συνολικού ή σφαιρικού) σχεδιασμού του χώρου βάλλεται τελευταία από παντού. Η αμφισβήτηση του έχει περάσει τόσο στην διοίκηση, με την έμφαση στις έννοιες της εταιρικής συνεργασίας με τον ιδιωτικό τομέα και της "διακυβέρνησης" (governance), όσο και στα πανεπιστήμια, με την επιστροφή σε παραδοσιακές προσεγγίσεις του πολεοδομικού, αποσπασματικού design. Η ταύτιση του με μια εκ των άνω, αυταρχική, σε αντίθεση με μια εκ των κάτω, πιο συμμετοχική προσέγγιση, το έχει καταστήσει ύποπτο ακόμη και στα μάτια εκείνων, που από μια προοδευτική και φιλική προς τον δημόσιο σχεδιασμό στάση αποδεχόντουσαν τις αρχές του. Η βάση του ορθολογικού σχεδιασμού, η αντίληψη της "καθαρής λογικής" του μοντερνισμού, κρίνεται ως η ένοχη της αποτυχίας (Healey, 2000). Αναφερόμενος στις προοπτικές του Βρετανικού συστήματος σχεδιασμού στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, ο Gordon Cherry προβλέπει ότι η σύλληψη του σχεδιασμού στην κλίμακα και στις κατευθύνσεις που είχε πάρει στο παρελθόν έχει παρέλθει οριστικά και δεν υπάρχει δυνατότητα επιστροφής (Cherry, 1996: 224). Οι πολεοδόμοι περνούν μια κρίση ταυτότητας. Η τοπική αυτοδιοίκηση χάνει σιγά - σιγά τις λειτουργίες της, που περνούν σε ιδιωτικούς ή ημι-δημόσιους φορείς. Η έμφαση στον μακροπρόθεσμο, στρατηγικό σχεδιασμό μειώνεται και η δραστηριότητα μετατίθεται σε βραχυπρόθεσμο, αποσπασματικό σχεδιασμό μεμονωμένων έργων.

Πρόθεση μου σ' αυτό το άρθρο είναι να αναπτύξω τον προβληματισμό μου για την κρίση και το μέλλον του μοντέλου του ορθολογικού σχεδιασμού και να αναφερθώ κυρίως στην κριτική ότι πάσχει από έλλειμμα δημοκρατικότητας.

Ποιό ήταν το μοντέλο του ορθολογικού σχεδιασμού;

Σε ένα βιβλίο που επηρέασε πολλούς πολεοδόμους αγγλοσαξωνικής παιδείας στο τέλος της δεκαετίας του 1960, ο John Brian McLoughlin, είχε διατυπώσει την αντίληψη ότι ο συνειδητός έλεγχος των σχέσεων ανθρώπου και περιβάλλοντος πρέπει να βασίζεται στην λογική της θεωρίας των συστημάτων και ότι η διαδικασία σχεδιασμού πρέπει να έχει αναλογίες με το ανθρώπινο οικοσύστημα, δηλαδή με το σύστημα που προσπαθεί να ελέγξει (McLoughlin, 1969)¹. Αν και ο McLoughlin δεν αναφερόταν ευθέως στην ορθολογικότητα της διαδικασίας

¹ Ο συγγραφέας αυτού του άρθρου, που είχε και αυτός δεχτεί την επίδραση του βιβλίου, είχε την ευκαιρία, περίπου 20 χρόνια μετά την δημοσίευσή του, να γνωρίσει καλύτερα τον Brian McLoughlin, να συζητήσει πολύ μαζί του και να διαπιστώσει ότι είχε απομακρυνθεί από τις παλιότερες απόψεις του, τις οποίες είχε σχεδόν απορρίψει. Είχε μετακινηθεί προς μια πιο πολιτικοποιημένη ερμηνεία του σχεδιασμού. Ο McLoughlin δυστυχώς χάθηκε πρόωρα λίγο αργότερα. Αναγνωρίζοντας την επίδραση του στο ενδιαφέρον μου για την θεωρία του σχεδιασμού από τα χρόνια εκείνα (βλ. Βασενχόβεν, 1971), αφιερώνω αυτό το άρθρο στην μνήμη του.

του σχεδιασμού, και δεν ήταν ο πρώτος που είδε τον σχεδιασμό ως μια σειρά ορθολογικών αποφάσεων και επιλογών, ήταν πάντως εκείνος που σχηματοποίησε την διαδικασία αυτή, ανέλυσε τα βήματα της και προσπάθησε να τα συνδέσει με τις διαθέσιμες τεχνικές ποσοτικής ανάλυσης. Το σημαντικό είναι ότι ο McLoughlin δεν ήταν ένας πολιτικός επιστήμονας, οικονομολόγος ή αναλυτής συστημάτων, αλλά ένας πολεοδόμος, που προσπαθούσε να ξεκόψει με την συμβατική θεωρία και πρακτική του επαγγέλματος του.

Υπήρχαν ασφαλώς θεωρητικές απόψεις από την αρχή της δεκαετίας του 1960, ακόμη και από την εποχή του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου, που είχαν προετοιμάσει το έδαφος. Δεν είναι λίγοι π.χ. εκείνοι που αναγνωρίζουν την καθοριστική επίδραση του κοινωνιολόγου Karl Mannheim, των ιδεών του για κοινωνικό σχεδιασμό και αναδόμηση και του ορισμού του ότι σχεδιασμός είναι "η κυριαρχία του ορθολογικού πάνω στο ανορθολογικό" (Friedmann, 1987: 102-4· Healey, 2000: 250 και Γεωργουλής, 1973: 49-53). Ένα άρθρο - κλειδί στην δεκαετία του 1960 ήταν εκείνο των Paul Davidoff και Thomas Reiner ("A choice theory of planning"), που για πρώτη φορά έκτιζε μια θεωρία βασισμένη στην θέση ότι ο σχεδιασμός είναι μια "διαδικασία καθορισμού των κατάλληλων μελλοντικών ενεργειών, μέσα από μια σειρά επιλογών".

Είναι χαρακτηριστικό ότι με το άρθρο αυτό άρχιζε η συλλογή άρθρων που δημοσιεύθηκε το 1973, με την επιμέλεια του Andreas Faludi (Faludi, επ., 1973). Το βιβλίο αυτό, όπως και εκείνο που έγραψε ο ίδιος ο Faludi για την θεωρία του σχεδιασμού (Faludi, 1973), έγιναν κατά κάποιον τρόπο το ευαγγέλιο του ορθολογικού σχεδιασμού, ως μιας διαδικασίας διαδοχικών αποφάσεων και όχι ως μιας αυθαίρετης προβολής στο μέλλον μιας συνθετικής ουτοπίας. Ο Faludi ήταν εκείνος που έκανε την διάκριση μεταξύ θεωρίας που χρησιμοποιείται "στον σχεδιασμό"² (δηλ. για το αντικείμενο του σχεδιασμού) και θεωρίας "του σχεδιασμού" ως διαδικασίας³.

Ορισμένοι θεωρητικοί της περιόδου είδαν τον σχεδιασμό σαν μια διαδικασία "κοινωνικής καθοδήγησης" (societal guidance). Ο John Friedmann π.χ., που επηρέασε την θεωρία του σχεδιασμού όσο λίγοι, αναλύει τις μορφές και τύπους του σχεδιασμού ξεκινώντας από την διαπίστωση ότι η καθοδήγηση αυτή έχει ως στόχο τόσο να διατηρεί σε ισορροπία το σύνθετο σύστημα που προσπαθεί να οδηγήσει, όσο και να επιφέρει αλλαγές στις δομικές, εσωτερικές του σχέσεις. Στον πρώτο στόχο αντιστοιχεί, κατά την ορολογία του, ο "καταναμητικός" (allocative) και στον δεύτερο ο "καινοτομικός" (innovative) σχεδιασμός, που σαφώς ο Friedmann εννοεί και που έχει ως κύρια ενδιαφέροντα και / ή χαρακτηριστικά την θεσμική

² "Theory in planning" ή "substantive theory".

³ "Theory of planning" ή "procedural theory". Βλ. και McConnell, 1981: 14. Βλ. την εισαγωγή στο S. Campbell και S. Fainstein, επ., 2000.

Gold, J.R. και Ward, S.V. (επ.) (1994), Place promotion: The use of publicity and public relations to sell cities, Wiley. Ashworth, G.J. και Voogd, H. (1991), Selling the city: Marketing approaches in public sector urban planning, Belhaven Press.

αλλαγή, ένα προσανατολισμό προς την δράση και μια έμφαση στην κινητοποίηση πόρων, με την πλατειά έννοια του όρου. Βασικά χαρακτηριστικά του "καταναμητικού" σχεδιασμού είναι, για τον Friedmann, η καθολικότητα, η επιδίωξη της συστημικής ισορροπίας, η ποσοτική ανάλυση και η λειτουργική ορθολογικότητα. Κατ' αυτόν, εκεί όπου αυτό το μοντέλο του σχεδιασμού είναι εφικτό, είναι και περιττό, και εκεί όπου κατ' εξοχήν χρειάζεται, είναι ανέφικτο (Friedmann, 1973: 52-65).

Στην συλλογή άρθρων, της οποίας ο Faludi είχε την επιμέλεια, είχε περιλάβει πολλά κλασσικά κείμενα, στα οποία είχαν κάνει για πρώτη φορά την εμφάνιση τους οι έννοιες της ορθολογικότητας (rationality), αλλά και καθολικότητας (comprehensiveness) του σχεδιασμού. Εδώ ίσως, δηλαδή στην σύζευξη των δύο αυτών εννοιών, να βρίσκεται η αιτία των περιπετειών, στις οποίες έμελλε να εμπλακεί το "μοντέλο". Διότι, αν μπορεί κανείς εύκολα να δεχθεί την ανάγκη της ορθολογικότητας, η απαίτηση της καθολικότητας είναι και πολιτικά συζητήσιμη και λογικά ίσως ανέφικτη. Όταν π.χ., στο ίδιο βιβλίο, έγραφε ο Alan Altschuler, σε ένα ακόμη κλασσικό άρθρο ("The goals of comprehensive planning"), ότι ο πολεοδόμος πρέπει να κάνει την υπόθεση πως οι διάφοροι συλλογικοί στόχοι μιας κοινωνίας μπορούν κάπως να μετρηθούν ως προς την βαρύτητα τους και κατόπιν να ιεραρχηθούν σε μια κοινή σειρά επιδιώξεων, έβαζε τα θεμέλια μιας σειράς συζητήσιμων παραδοχών, τις οποίες επρόκειτο να κάνουν αργότερα πολλοί πολεοδόμοι, και αντιφάσεων στις οποίες ήταν επόμενο να περιπέσουν. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι οι αντιφάσεις δεν είχαν επισημανθεί από νωρίς, ακόμη και για την ίδια την έννοια της ορθολογικότητας στον σχεδιασμό (Camhis, 1979: 22-4).

Θεμελιώδες στοιχείο στην βάση του ορθολογικού σχεδιασμού, αν και δεν τονίζεται συχνά, είναι η διάκριση ανάμεσα στην συλλογική και ατομική δράση. Βασική, στο σημείο αυτό, είναι η διάκριση ανάμεσα στην "ορθολογικότητα της αγοράς" και στην "κοινωνική ορθολογικότητα", όπως την αναλύει ο Friedmann (1987: 19-21). Ο άνθρωπος σαν μέλος μιας κοινωνίας συμμετέχει σε μια προσπάθεια συλλογικού σχεδιασμού, με στόχο να κυριαρχήσει πάνω στον ίδιο του τον εαυτό και να συμβάλει στην διαμόρφωση ενός συλλογικού, κοινού μέλλοντος, χρησιμοποιώντας, και εδώ είναι το σημαντικότερο χαρακτηριστικό, την δύναμη της λογικής σκέψης. Στην δράση του συνυπάρχουν η επιστημονική σκέψη και η δημιουργική δύναμη του ανθρώπου (Rose, 1974). Στην δράση αυτή χρειάζεται γνώση για το αντικείμενο που προσπαθεί να επηρεάσει και καθοδηγήσει, με το βλέμμα στραμμένο στο μέλλον, και μια μέθοδο δράσης, δηλαδή μια ορθολογική και κοινωνικά αποδεκτή και νομιμοποιημένη διαδικασία. Αυτό δίνει λαβή σε μια διάκριση, όπως την έκανε ο Faludi, ανάμεσα στην απόκτηση γνώσης για την ουσία του αντικειμένου που σχεδιάζει και στην απόκτηση γνώσης για την διαδικασία της δράσης του. Ο πολεοδόμος πρέπει να απαντήσει πειστικά στο ερώτημα ποιο είναι το αντικείμενο του, π.χ. ο χώρος και το περιβάλλον του, ποιά χαρακτηριστικά έχει, πώς λειτουργεί και συμπεριφέρεται, και πώς ερμηνεύεται η φύση και οργάνωση του. Πρέπει ταυτόχρονα να τον απασχολήσει το ερώτημα, μέσα από ποιές πορείες και διαδρομές πρέπει να πε-

ράσει η εσκεμμένη και εκούσια διαμόρφωση του συλλογικού μέλλοντος, ποιά εργαλεία νομιμοποιείται και μπορεί να χρησιμοποιήσει, τίνος η βούληση και συναίνεση χρειάζεται για να το πράξει, και πώς θα πείσει για να καταστήσει τον σχεδιασμό του αποδεκτό και εφαρμόσιμο.

Αυτά τα απλά και αυτονόητα χαρακτηριστικά αποτελούν την ουσία μιας προσέγγισης, που ομολογουμένως προϋποθέτει την ιδεολογική αποδοχή της δυνατότητας μιας συλλογικής απόφασης για το μέλλον. Η πραγματικότητα βέβαια δεν είναι τόσο απλή και οι αντιρρήσεις θεμιτές και σε μεγάλο βαθμό δικαιολογημένες, αν αναλογισθεί κανείς την αδυναμία να οικοδομηθεί μια ομοφωνία προτιμήσεων για το συλλογικό μέλλον ή να αθροιστούν οι μερικές προτιμήσεις για να προκύψει το συνολικό καλό. Αλλά και στα επιμέρους συστατικά στοιχεία ή στάδια μιας τέτοιας προσέγγισης, ατελείωτες δυσκολίες μπορούν να προκύψουν. Ο κλασικός κύκλος "αξιών - στόχων - λύσεων για την επίτευξη των στόχων - αξιολόγησης τους - εφαρμογής μιας επικρατέστερης λύσης - παρακολούθησης της εφαρμογής - επανατροφοδότησης των προηγούμενων σταδίων - επιστροφής σε προηγούμενα στάδια της διαδικασίας και αναθεώρησης" βρίθκει από παγίδες και αδυναμίες, που θεμελιώνουν κάθε λογής ενστάσεις. Απέναντι στις θεμιτές αμφισβητήσεις, η μόνη, αλλά πανίσχυρη, θωράκιση του προτύπου είναι η διαφάνεια και η αναγνώριση ότι δεν πρόκειται για πανάκεια υπέρβασης των εγγενών δυσκολιών που προκαλούν η διαίρεση και οι ανισότητες μιας κοινωνίας, και ειδικότερα ενός κοινωνικού συστήματος, όπως μια πόλη ή οποιαδήποτε γεωγραφική ενότητα. Η δύναμη του είναι η υπεροχή του απέναντι σε μια προσέγγιση αυθαίρετου καθορισμού μιας εικόνας του μέλλοντος, που επιλέγει κάποιος κάτοχος της εξουσίας ή κάποιος υποτιθέμενος ειδικός. Είναι ακόμη η δυνατότητα του να προλάβει τις αρνητικές συνέπειες μιας αποσπασματικής δράσης της ελεύθερης αγοράς. Ακόμη και οι πολέμιοι του σχεδιασμού αναγνωρίζουν ότι η τελευταία μπορεί να προκαλέσει οδυνηρές αρνητικές "εξωτερικότητες" στην ανάπτυξη μιας πόλης και ότι αυτό νομιμοποιεί κάποιο σύστημα ορθολογικού "εκ των άνω" σχεδιασμού.

Αυτά είναι τα στοιχεία στα οποία το πρότυπο του ορθολογικού σχεδιασμού πρέπει να στηρίξει την υπεράσπιση του απέναντι στους επικριτές του και όχι στον διάτρητο ισχυρισμό ότι αποτελεί μια αεροστεγή επιστήμη, σαν εκείνες που καθιερώθηκαν δεκαετίες ή αιώνες νωρίτερα. Ούτε στην προσφυγή σε μια επιστημονικοφανή συσκότιση ποσοτικών μεθόδων και στον ισχυρισμό ότι μέσα από απρόσβλητη, λογική διαδικασία μπορεί να καταλήξει στην απόλυτη αλήθεια και στο απόλυτο καλό για όλους. Είναι χαρακτηριστικό πως ο John Friedmann, που στα μέσα της δεκαετίας του 1970 έγραφε πως η ουσία του σχεδιασμού είναι η σύνδεση γνώσης και δράσης, χωρίς να απορρίπτει πλήρως αυτή την θέση, υιοθέτησε αργότερα την άποψη ότι δίπλα σ' αυτήν έπρεπε να τοποθετηθεί ο ορισμός του σχεδιασμού ως σύνδεσης της επιστημονικής και τεχνικής γνώσης με τις διαδικασίες "κοινωνικής καθοδήγησης" και "κοινωνικού μετασχηματισμού". Έκανε μάλιστα την προσθήκη πως αυτές οι δύο πρακτικές μοιραία έρχονται σε σύγκρουση, διότι η "κοινωνική καθοδήγηση" υπηρετεί τα συμφέροντα του γραφειοκρατικού κράτους, ενώ ο "κοινωνικός μετασχηματισμός" υπηρετεί εκείνα της "πολι-

τικής κοινωνίας" (Friedmann, 1987: 38-9). Εξάλλου, ακόμη και στα πρώτα χρόνια της μεγάλης δόξας του ορθολογικού μοντέλου, στις αρχές της δεκαετίας του 1970, οι πιο σώφρονες υποστηρικτές του αναγνώριζαν πως ο σχεδιασμός δεν είναι τόσο μια επιστήμη, όσο μια "νοητική προετοιμασία για δράση" και μια περιοχή έρευνας, χωρικής και α-χωρικής, που μας εξοπλίζει καλύτερα για να πάρουμε αποφάσεις για το κοινό μας μέλλον (Rose, 1974). Και είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσει κανείς ότι 10-15 χρόνια αργότερα αυτός ήταν ο τίτλος (Our Common Future) της έκθεσης της Επιτροπής Brundtland του ΟΗΕ, για το περιβάλλον και την ανάπτυξη, που καθιέρωσε την έννοια της βιώσιμης ή αειφόρου ανάπτυξης, που σήμερα γίνεται αποδεκτή σχεδόν σαν θεολογικό δόγμα.

Υπάρχει φυσικά το ακανθώδες ερώτημα, ποιό θα είναι το "υποκείμενο" αυτού του σχεδιασμού. Ποιός τον κινεί και ενεργοποιεί; Ποιός προωθεί την εφαρμογή του; Για τίνος το συμφέρον; Αυτά είναι πολιτικής φύσης ερωτήματα, και ο σχεδιασμός είναι χωρίς άλλο μια πολιτική διαδικασία. Γι' αυτό και αν θέλει κανείς να απαντήσει στο ερώτημα αν ο σχεδιασμός, η πολεοδομία και χωροταξία για να γινόμαστε πιο κατανοητοί, είναι μια επιστήμη, θα ήταν φρονιμότερο να αποδεχθεί την άποψη ότι είναι μια μορφή κοινωνικής και πολιτικής δράσης. Βέβαια, σ' αυτά τα τόσο κρίσιμα ερωτήματα η απάντηση που έδωσε η ανθρώπινη κοινωνία στα τελευταία 200 χρόνια, και όχι μόνο, είναι ότι το υποκείμενο του σχεδιασμού είναι η δημοκρατικά εκλεγμένη, αντιπροσωπευτική εξουσία. Είναι ασφαλώς δείγμα κρίσης της δημοκρατίας ότι η απάντηση αυτή δεν πείθει πλέον τους πάντες.

Η κριτική του ορθολογικού σχεδιασμού

Η απόρριψη του ορθολογικού αστικού περιφερειακού σχεδιασμού, που, στις δυτικές βιομηχανικές χώρες, γνώρισε άνθηση στα χρόνια των δεκαετιών 1960 και 70, διαπιστώνεται τόσο στην πράξη, όσο και στην θεωρία. Τουλάχιστον έτσι μας πληροφορεί η ογκώδης ξένη βιβλιογραφία, η αγγλοσαξωνική ιδίως, από την οποία κυρίως αντλούμε και στην χώρα μας την ενημέρωσή μας για τις εξελίξεις της "επιστήμης" του χωροτάκτη και πολεοδόμου. Και αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι ότι η απόρριψη (όχι βέβαια ομόφωνη) προέρχεται και από τα αριστερά και από τα δεξιά, δηλαδή και από την νεο-φιλελεύθερη και από την (αυτο-αποκαλούμενη) προοδευτική διανόηση, για διαφορετικούς φυσικά λόγους. Ήδη μάλιστα στα 1977 είχε γραφτεί σε μια έκθεση της αγγλικής Town and Country Planning Association, ότι η απογοήτευση του κοινού με την πολεοδομία είναι τόσο μεγάλη, ώστε κανείς πλέον δεν μπαίνει στον κόπο να την τεκμηριώσει (Brindley κ.ά., 1996: 3).

Η νεοφιλελεύθερη κριτική, που βρήκε την έκφραση της κυρίως στα Θατσερικά χρόνια στην Μεγάλη Βρετανία και στα Ρεγκανικά χρόνια στις ΗΠΑ, έτσι ώστε η δεκαετία του 1980 να θεωρείται ως μια πραγματική στροφή στην μεταπολεμική ιστορία του σχεδιασμού (Brindley κ.ά. 1996: 7), έχει την αφετηρία της στην πεποίθηση ότι η οργάνωση του χώρου θα

ήταν πολύ καλύτερη, αν αφηνόταν, αν όχι αποκλειστικά, πάντως περισσότερο, στις δυνάμεις της αγοράς. Στηρίζεται επίσης στην ακόμη πιο ατράνταχτη βεβαιότητα της ότι η ανάπτυξη μιας χώρας, περιφέρειας ή πόλης θα ήταν ταχύτερη και ομαλότερη, εάν ο σχεδιασμός του χώρου δεν έβαζε εμπόδια στον δρόμο της με περιττούς ελέγχους, ανεφάρμοστα σχέδια και ουτοπικούς στόχους (Taylor, 1999: 136-9). Η κριτική φυσικά αυτή βρισκόταν μπροστά σε ένα δίλημμα, εκείνο που ορισμένοι χαρακτήρισαν ως την "αντίφαση καπιταλισμού - δημοκρατίας", ότι δηλαδή ο καπιταλισμός, από την μια μεριά, έχει ανάγκη να κοινωνικοποιήσει τον έλεγχο της αστικής γης, για να εξασφαλίσει της συνθήκες αναπαραγωγής του, και, από την άλλη, διατρέχει τον κίνδυνο να υποσκάψει τα θεμέλια του αν δημοκρατικοποιήσει πραγματικά αυτόν τον έλεγχο (Foglesong, 2000).

Για την νεοφιλελεύθερη ιδεολογία, που δεν ταυτίζεται απαραίτητα με συντηρητικές απόψεις, οι οποίες επηρεάζονται και από άλλες παραμέτρους, το πρόβλημα βρίσκεται στην επικράτηση μέσα στην δημόσια διοίκηση, και πάντως στον κλάδο των χωροτακτών και πολεοδομών, μιας στρεβλής, αντι-ανάπτυξιακής ιδεολογίας και μιας εμμονής στον κυριαρχικό ρόλο του κράτους στην προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης, και ειδικότερα της ανάπτυξης του χώρου. Μια τέτοια διατύπωση του "προβλήματος" δεν είναι βέβαια καινούργια, ούτε καν προϊόν μόνο της δεκαετίας του 1980. Ακόμη και στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, δηλαδή στην εποχή της ευφορίας για το Σοβιετικό σοσιαλιστικό πείραμα οικονομικής ανάπτυξης και για το Βρετανικό (ημι-)σοσιαλιστικό εγχείρημα κοινωνικοποίησης της υπεραξίας της γης και κρατικού ελέγχου της μεταβολής των χρήσεων της, δεν ήταν λίγοι εκείνοι που τόσο στον θεωρητικό λόγο, όσο και στην πολεοδομική πράξη έβαλαν κατά της παρεμπόδισης της λειτουργίας της ελεύθερης αγοράς (γενικά, και της γης ειδικότερα) και προειδοποιούσαν ότι ο κρατικός σχεδιασμός μπορεί να εξελιχθεί σε μια μορφή πολιτικής τυραννίας και κατάλυσης της δημοκρατίας. "Ο σχεδιασμός οδηγεί στην δικτατορία" ήταν το απόφθεγμα του Friedrich Hayek (Taylor, 1999: 133).

Πέρα όμως από αυτή την κριτική, ο ορθολογικός σχεδιασμός δέχτηκε επιθέσεις γιατί συνδέθηκε με την επιδίωξη της καθολικότητας, της οποίας η επιτυχία είχε σαν προϋπόθεση και μια σφαιρική γνώση του συνόλου ενός συστήματος, π.χ. μιας πόλης, και των συστατικών του, πράγμα συνήθως ανέφικτο. Μια τέτοια επιδίωξη έκρυβε ενδεχομένως και μια πιο επιλήψιμη αντίληψη, ότι δηλαδή τα συμφέροντα όλων των κοινωνικών ομάδων μπορούσαν (και έπρεπε) να υποταχθούν σε ένα κοινό συμφέρον ή, ακόμη χειρότερο, να υποταχθούν στο συμφέρον μιας πλειοψηφίας. Η ορθολογική προσέγγιση του Faludi π.χ. επικρίθηκε ως μια απόπειρα να αποπολιτικοποιήσει τον σχεδιασμό, αλλά και την ίδια την πολιτική (Thomas, 1982 και Taylor, 1999: 96-9). Πολλές από τις κριτικές του σχεδιασμού οφείλονται στην διαπίστωση ότι υπάρχει ευθύνη για τα φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού στις πόλεις και για την απουσία ενδιαφέροντος για τις μειονεκτικές κοινωνικές ομάδες (Greed, επ., 1999: 4), όπως και για την αύξηση της φτώχειας στις πόλεις (Cherry, 1996: 225). Το σύστημα του ορ-

θολογικού σχεδιασμού έδινε την δυνατότητα, τουλάχιστον έτσι εκτίμησαν ορισμένοι από τους επικριτές του, να απομονωθούν οι εξωγενείς παράγοντες και να κυριαρχήσουν μόνο ορισμένες αξίες που προσιδιάζουν στους διοικητικούς μηχανισμούς, που έχουν την αρμοδιότητα του σχεδιασμού (Sager, 2001). Έτσι, δικαίως ή αδικώς, φθάσαμε να διαβάζουμε για την "αγγελία θανάτου" του καθολικού σχεδιασμού⁴.

Πολλές από αυτές τις αιτιάσεις ήταν αναμφισβήτητα σωστές, αν και η θέση αυτού του άρθρου είναι ότι μπορούν να αντιμετωπισθούν στο πλαίσιο του ίδιου θεωρητικού προτύπου. Ταυτόχρονα όμως, σε σχέση με τα πρώτα χρόνια διατύπωσης του, έχουν αλλάξει πολλά πράγματα. Έχει αλλάξει κατ' αρχάς η ιστορική συγκυρία και έχει απαξιωθεί στην συνείδηση πολλών κάθε έννοια κρατικού παρεμβατισμού, που θεωρείται ταυτόσημος με τον αποτυχημένο υπαρκτό σοσιαλισμό. Αν και αυτή η ταύτιση είναι σε μεγάλο βαθμό υποβολιμαία, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο γιγαντισμός του κρατικού μηχανισμού, αλλά και η έκδηλη αδυναμία δημοκρατικής ανανέωσης του, αποτελούν τροχοπέδες στην άσκηση της λειτουργίας του σχεδιασμού, που θεωρητικά τουλάχιστον ασκείται για το καλό των πολιτών, που όμως δεν έχουν τελικά δυνατότητα δημοκρατικής έκφρασης. Οι συνθήκες της παγκοσμιοποίησης, έστω με την στενά οικονομική έννοια, δηλ. του ξεπεράσματος των εθνικών οικονομιών και της εμφάνισης μιας ενιαίας παγκόσμιας οικονομίας (Harris, 2001: 34), περιόρισαν αισθητά (αν δεν εξαφάνισαν) την δυνατότητα των φορέων σχεδιασμού των πόλεων και περιφερειών να ασκήσουν ορθολογικό σχεδιασμό, και μάλιστα καθολικού χαρακτήρα. Παράλληλα, ο λιγότερος ή περισσότερος σχεδιασμός του χώρου στις δημοκρατικές, βιομηχανικές χώρες χρεώθηκε τις δυσμενείς εξελίξεις στην οργάνωση και στην μορφή των πόλεων και των περιφερειών, τόσο ως προς την κοινωνική ωφέλεια και αποδοχή των επιτευγμάτων του, όσο και ως προς τις περιβαλλοντικές αστοχίες του.

Αυτό όμως που δεν συζητήθηκε αρκετά ήταν κατά πόσο ο δημόσιος σχεδιασμός είχε όντως την δυνατότητα να πάρει στα χέρια του την καθοδήγηση των εξελίξεων ή αν απλώς δρούσε ελεγκτικά και εκ των υστέρων, δίνοντας το προβάδισμα των πρωτοβουλιών στον ιδιωτικό τομέα και στις επιχειρηματικές δραστηριότητες, που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο επηρεάζουν την χρήση του εδάφους και την οργάνωση του χώρου. Δεν συζητήθηκε ακόμη αν η υποτιθέμενη αποτυχία της δημόσιας πολιτικής και του κρατικού σχεδιασμού για τον χώρο αποτελούσε πραγματικά αποτυχία του μοντέλου "ορθολογικού" σχεδιασμού, που έπρεπε κατά συνέπεια να δώσει την θέση του σε μια διάχυτη, αποσπασματική κατανομή εξουσιών σε ένα μεγάλο αριθμό φορέων, επιχειρήσεων και ατόμων, ή εάν ήταν αποτυχία οφειλόμενη σε άλλους, ευρύτερους, παράγοντες. Στην ουσία ο κρατικός σχεδιασμός δεν είχε ποτέ τον έλεγχο των πραγμάτων (Taylor, 1999: 102-7), ήταν όμως ο αποδιοπομπαίος τράγος για ό,τι πήγαινε στραβά (Ambrose, 1986: 258). Όπως επισημαίνει ο Ambrose (1986: 259), πάντοτε εξυπηρετούσε έμμεσα τον ιδιωτικό τομέα ανάπτυξης της γης, έστω και προετοιμάζοντας απλώς το

4 Βλ. την εισαγωγή στο Campbell και Fainstein, επ., 2000

έδαφος για την δραστηριοποίηση του.

Ο διάλογος για την φύση, την διαδικασία και τους στόχους του σχεδιασμού του χώρου συνεχίζεται και σήμερα, σχεδόν 40 χρόνια μετά την "επανάσταση" της συστημικής προσέγγισης και την εισαγωγή της θεωρίας λήψης αποφάσεων, με την ίδια ένταση μέσα στην διεθνή επιστημονική κοινότητα. Ειδικά όμως στην Ελλάδα το ενδιαφέρον, αν υπήρξε ποτέ, είναι σχεδόν μηδενικό. Θα μπορούσε κανείς να δώσει την εύκολη εξήγηση ότι πάντοτε τα επιστημονικά ρεύματα δεν φθάνουν, ή φθάνουν με μεγάλη καθυστέρηση στον τόπο μας, αν δεν διαπίστωνα ταυτόχρονα ότι τα χαρακτηριστικά του ορθολογικού - συνολικού σχεδιασμού είναι παρόντα σε όλα τα σημαντικά σχέδια και προγράμματα που εκπονούνται τα τελευταία χρόνια και στις αντίστοιχες προδιαγραφές των δημόσιων υπηρεσιών, ιδίως σε χωροταξικό επίπεδο. Η λογική της διατύπωσης στόχων, της εξειδίκευσης τους σε επιχειρησιακές επιδιώξεις, της κατάστροφησης εναλλακτικών λύσεων και / ή σεναρίων, της αξιολόγησης τους με κάποια, έστω και αδρομερή κριτήρια, της επιλογής μιας επικρατέστερης λύσης ή δέσμης ενεργειών και της παρακολούθησης της εφαρμογής της, είναι συνεχώς παρούσα στην "παραγωγή" σχεδίων. Εκεί ίσως είναι και το πρόβλημα: Στην παραγωγή σχεδίων, ναι, στον σχεδιασμό όμως, όχι. Όπως και σε άλλους τομείς της κοινωνικής μας ζωής επικρατεί και εδώ ένας φορμαλισμός και μιμητισμός προτύπων, χωρίς αντίκρουσμα στην πραγματικότητα του σχεδιασμού "επί του εδάφους". Διότι η πραγματικότητα, τουλάχιστον στα θέματα του πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού, ήταν και είναι πολύ μακριά από την "μαγική εικόνα" του δημόσιου ορθολογικού σχεδιασμού.

Άρα, έχουμε μια συνέχιση της πραγματικότητας που ήταν πάντοτε ο κανόνας στην χώρα μας; Η εντύπωση που δίνεται στον μέσο πολίτη είναι πως ναι. Εντούτοις, πιστεύω πως αυτή είναι μια τελείως λανθασμένη ερμηνεία. Μπορεί ο επίσημος σχεδιασμός του χώρου, όπως εκφράζεται από τις τυπικά αρμόδιες υπηρεσίες πολεοδομίας και χωροταξίας, να κινείται στο κενό και σε πορεία ασύμπτωτη προς αυτήν στην οποία κινείται ο αληθινός (και όχι ο εικονικός των υπηρεσιακών γραφείων) χώρος, αλλά υπάρχει και ο "άλλος" σχεδιασμός που σε συνεργασία με τις δυνάμεις της αγοράς σχεδιάζει πραγματικά το μέλλον του αστικού και περιφερειακού χώρου, μέσα από την λογική των επενδύσεων σε οικονομικές δραστηριότητες. Μόνο που δεν υπακούει σε οποιαδήποτε λογική ορθολογικού και συνολικού πολεοδομικού ή χωροταξικού σχεδιασμού. Ο τελευταίος, στον βαθμό που υπάρχει, απλώς διορθώνει (μπαλώνει, θα μπορούσε να πει κανείς) τις παρενέργειες που η οικονομική ανάπτυξη (ή "ανάπτυξη") παράγει, και διευκολύνει έτσι την ομαλή πορεία της οικονομικής δραστηριότητας. Θα μπορούσε βέβαια να παρατηρήσει κανείς: Κακό είναι αυτό; Δεν αρκεί αυτός ο ρόλος για τον πολεοδομικό και χωροταξικό σχεδιασμό;

Είναι δύσκολο να μην αναγνωρίσει κανείς κάποιο βάρος σε αυτή την απορία, όταν αυτός ήταν σε μεγάλο βαθμό ο ρόλος του αστικού και χωροταξικού σχεδιασμού ακόμη και σε χώρες με μεγάλη σχετική παράδοση. Και όχι μόνο στο πρόσφατο παρελθόν της κυριαρχίας

νεο-φιλελεύθερων αντιλήψεων, αλλά και σε χρυσές εποχές ακμής ενός κεντρικά ελεγχόμενου συστήματος της χρήσης και της ανάπτυξης της γης. Ακόμη και για την πολυσυζητημένη και από πολλούς (περιλαμβανομένου του συγγραφέα αυτού του άρθρου) θαυμαζόμενη μεταρρύθμιση του συστήματος ανάπτυξης της γης στην Αγγλία των πρώτων μεταπολεμικών χρόνων, της δεκαετίας του 1940, υπάρχει η άποψη ότι ποτέ ο σχεδιασμός του χώρου δεν μπόρεσε να πάρει το προβάδισμα στην ανάληψη πρωτοβουλιών από την ιδιωτική αγορά (Ambrose, 1986: xii· Taylor, 1999: 103). Δεν μπόρεσε δηλαδή να οδηγήσει την ανάπτυξη της γης εκεί που θα ήθελε, διότι ήταν αναγκασμένος απλώς να περιμένει και να ελέγχει τις όποιες πρωτοβουλίες επενδύσεων εκδηλώνοντουσαν από τον ιδιωτικό τομέα. Και εάν βέβαια αυτή ήταν η πραγματικότητα, τότε διερωτάται κανείς γιατί ο σχεδιασμός του χώρου χρεώθηκε τις αποτυχίες αντικοινωνικών μορφών παρέμβασης ή αστοχιών με δυσμενείς για το περιβάλλον συνέπειες.

Αυτή ήταν εξάλλου η αιτία της απαξίωσης του αστικού και χωροταξικού σχεδιασμού στην συνείδηση του μέσου πολίτη, που περίμενε από το κράτος, κεντρικό ή τοπικό, να κάνει την ρητορεία του πράξη και να δημιουργήσει ένα περιβάλλον πιο ανθρώπινο, πιο φιλικό προς την καθημερινότητα του πολίτη. Αν και οι αποτυχίες προς αυτή την κατεύθυνση δεν ήταν προφανώς ομοιόμορφες σε όλες τις χώρες ή περιφέρειες, αυτό που έμεινε στην συνείδηση πολλών, στις αναπτυγμένες περιοχές του πλανήτη μας, ήταν τα απάνθρωπα οικιστικά συγκροτήματα, τα απρόσωπα προάστεια, οι στυγνοί αυτοκινητόδρομοι που ξέσκιζαν τον αστικό ιστό, η ισοπέδωση κοινωνικά συνεκτικών γειτονιών, και οι ρυπαίνουσες ή και επικίνδυνες παραγωγικές μονάδες. Αυτές οι αποτυχίες ήταν που καταγράφηκαν στο συλλογικό υποσυνείδητο και αποδόθηκαν, ως ευθύνη, στον κρατικό σχεδιασμό. Κανένας δεν αμφισβητεί πως ήταν όντως αποτυχίες. Το παράξενο και άδικο είναι πως πολύ λιγότερες ευθύνες αποδόθηκαν στους συντελεστές εκείνους, που έδεναν συχνά τα χέρια του δημόσιου τομέα. Σε πιο θεωρητικό επίπεδο, ακόμη πιο άδικη είναι η απόρριψη ενός συστήματος σχεδιασμού, που για πρώτη φορά, εκεί περίπου στην δεκαετία του 1960, άρχισε να αναγνωρίζει την σφαιρικότητα, συνολικότητα και αλληλεξάρτηση των φαινομένων και των παραγόντων που προσδιορίζουν την αποτελεσματικότητα του δημόσιου σχεδιασμού και της συλλογικής δράσης γενικότερα. Ήταν εκείνο ακριβώς το σύστημα, που έδειχνε να εκτοπίζει μια λογική σχεδιασμού βασισμένη στην αυθαιρεσία του πολεοδόμου - συνθέτη, που αγνοούσε πλήρως τον τρόπο λειτουργίας του αντικειμένου (των πόλεων και περιφερειών), στο οποίο προσπαθούσε να παρέμβει, επιβάλλοντας του ισοπεδωτικές ρυθμίσεις μιας "ζωγραφιάς" του μέλλοντος. Ήταν ακριβώς το σύστημα, που, έστω και αδέξια καμιά φορά, έδειχνε να προβληματίζεται για τις κοινωνικές και αναδιανεμητικές συνέπειες του σχεδιασμού.

Οι αδυναμίες του μοντέλου του ορθολογικού σχεδιασμού

Το ορθολογικό αυτό μοντέλο σχεδιασμού, με την σωστή του σύλληψη ως μιας διαδικασίας λήψης αποφάσεων, είχε αναμφισβήτητα ορισμένες αδυναμίες, που όμως σε μεγάλο βαθμό δεν ήταν εγγενείς. Μία από αυτές ήταν ότι ταυτίστηκε με την υπερβολική έμφαση στην καθολικότητα και συνολικότητα, στην αντίληψη δηλαδή ότι συνεξετάζει τα πάντα, ότι συλλαμβάνει το συνολικό σύστημα της ανθρώπινης ζωής και το σχεδιάζει ως ένα ενιαίο αντικείμενο. Κάτι τέτοιο δεν ήταν φυσικά ποτέ δυνατό. Δεν ήταν όμως και αναγκαίο. Εκείνο που είναι αναγκαίο είναι η διερεύνηση των προεκτάσεων και παρενεργειών, που μπορεί να έχει ο συγκεκριμένος σχεδιασμός, όχι τόσο με τεχνοκρατικές μεθόδους και τεχνικές, όσο με διαβούλευση με εκείνους που θίγονται από τα μέτρα που προτείνει. Εδώ βρίσκεται η δεύτερη αδυναμία.

Πρόκειται για την τάση εσωστρέφειας που χαρακτήρισε αυτό το ρεύμα του σχεδιασμού, όταν η απόπειρα "επιστημονικοποίησης" του και θωράκισης του με τεχνικές της επιχειρησιακής έρευνας και της στατιστικής οδήγησε σε μια αποθέωση της προσομοίωσης των πάντων, μέσα στα στενά όρια του γραφείου σχεδιασμού. Δυστυχώς, εκείνοι οι οποίοι ταύτισαν το ρεύμα του ορθολογικού σχεδιασμού με μια μαθηματική προσέγγιση, για να του δώσουν αυξημένο και απρόσβλητο επιστημονικό κύρος, κατάφεραν ταυτόχρονα να το αποξενώσουν από τον πολιτικό χαρακτήρα, που δεν μπορεί παρά να έχει ο σχεδιασμός του χώρου, και να το εκθέσουν στην κατηγορία της έλλειψης δημοκρατικότητας. Τίποτε όμως από όλα αυτά δεν ήταν απαραίτητο να συμβεί. Και ασφαλώς δεν έπεσαν όλοι σ' αυτή την παγίδα της αποθέωσης των τεχνικών και της ταύτισης τους με την ουσία του σχεδιασμού. Π.χ. ο Friedmann, αναπτύσσοντας ένα σχήμα σχεδιασμού "συναλλαγών" (transactive planning), μεταξύ των φορέων του σχεδιασμού και του κοινού (του "πελάτη"), τοποθέτησε και τους δύο στο κέντρο ενός συστήματος καθοδήγησης (όχι τους μεν μέσα και τους δε απέξω), που λειτουργούσε με μια συνεχή αλληλοτροφοδότηση "αμοιβαίας μάθησης" και "δράσης" (Friedmann, 1973: 187).

Η ουσία του μοντέλου του ορθολογικού σχεδιασμού είναι ότι συνδέει σε ένα ενιαίο κύκλο την δραστηριότητα του σχεδιασμού και της (παράλληλης) εφαρμογής του, που ξεκινάει από αξίες και στόχους, όσο και δύσκολος να είναι ο προσδιορισμός τους, και φθάνει στην επιλογή λύσεων και μέτρων, που είναι δεκτικές αναθεώρησης και προσαρμογής, μέσα στην ίδια την πορεία του κύκλου του σχεδιασμού. Είναι ακόμη στην αναγνώριση ότι αυτό που μετράει δεν είναι μόνο το τελικό αποτέλεσμα σε ένα μακρινό χρονικό ορίζοντα, αλλά και η διαδρομή στην διάρκεια της οποίας η ζωή δεν σταματάει και οι ανάγκες της κοινωνίας δεν παύουν να υφίστανται. Το εάν οι ενέργειες, που κάνουν πραγματικότητα τις λύσεις που προτείνει (τονίζεται η λέξη "προτείνει") αυτός ο σχεδιασμός, αναλαμβάνονται από δημόσιους, ημιδημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς, από το κράτος ή από την ελεύθερη αγορά, είναι μια άλλη υπόθεση. Η δημοκρατικότητα αυτού του μοντέλου δεν κρίνεται από το εάν εναποθέτει στην αγορά την απόφαση να εφαρμόσει ή να απορρίψει την μια ή την άλλη πρόταση (κριτήριο που

χρησιμοποιούν κάποιιο για να καταδικάσουν την αντιδημοκρατικότητα του δημόσιου σχεδιασμού), αλλά από την δημοκρατικότητα και διαφάνεια της ίδιας της διαδικασίας του σχεδιασμού, που δεν μπορεί βέβαια να είναι υπόθεση μόνο μερικών φωτισμένων ειδικών, που αποφασίζουν τους στόχους του σχεδιασμού. Θεωρώ περιττό να υπεισέλθω εδώ στην σείρα και "βυζαντινολογική" διαμάχη ανάμεσα στην άποψη που υπερασπίζεται την προτεραιότητα του καθορισμού στόχων και σε εκείνη που δίνει προτεραιότητα στην επίλυση προβλημάτων. Κανένα πρόβλημα δεν γίνεται αντιληπτό σαν τέτοιο, αν κάποια υπάρχουσα κατάσταση δεν συγκριθεί, ανοικτά ή όχι, με ένα, έστω και ενδόμυχο, επιθυμητό πρότυπο, δηλαδή κατά βάθος με ένα στόχο.

Το δυστύχημα είναι πως η δικαιολογημένη άρνηση της δυνατότητας της καθολικότητας του σχεδιασμού, η εύλογη αντίδραση στην στεγανή επίφαση επιστημονικότητας, που δυστυχώς διαιωνίζει η οχύρωση πίσω από την ποσοτικοποίηση των πάντων, και η σωστή κριτική μιας δογματικής δυσπιστίας προς τον ιδιωτικό τομέα και την ελεύθερη αγορά, που κατατρέπει συχνά εκείνους τους πολεοδόμους, που πάσχουν από ιδεολογικές αγκυλώσεις, οδηγούν σε μια συνολική απόρριψη της λογικής και της αναγκαιότητας ενός "κεντρικού" ορθολογικού σχεδιασμού. Η χρήση της λέξης "κεντρικός" δεν πρέπει βέβαια να παραπέμπει σε άκαμπτα διοικητικά συστήματα, αλλά σε μια αντίληψη επικράτησης του συλλογικού απέναντι στο ατομικό και αποσπασματικό.

Ο αναγνώστης θα διερωτηθεί μήπως προσπαθώ να παραβιάσω ανοικτές πόρτες. Μήπως οι αδυναμίες του ορθολογισμού έχουν αντιμετωπιστεί και ένα νέο πρότυπο, ορθολογικό μεν, αλλά πολιτικοποιημένο και συμμετοχικό, έχει ήδη προκύψει; Αυτή δεν είναι η λογική που εκτέμπεται σε τόσα και τόσα επίσημα κείμενα πολιτικής και διοικητικής πρακτικής; Κάτι τέτοιο δεν αναγνωρίζεται και στην πρόσφατη θεωρία του σχεδιασμού; Η άποψη μου είναι πως πράξη και θεωρία έχουν πάρει ένα διαφορετικό δρόμο.

Ποιό είναι το πρότυπο που παίρνει τη θέση του ορθολογικού σχεδιασμού;

Ο σκοπός του άρθρου αυτού δεν είναι να κάνει επισκόπηση της θεωρίας του σχεδιασμού των τελευταίων ετών, ιδίως μετά την εμφάνιση του νεο-φιλελευθερισμού στην διαχείριση του χώρου. Είναι περισσότερο να επισημάνει σε γενικές γραμμές τις θεωρητικές ατραπούς που ακολούθησε ο σχεδιασμός για να βρει ένα υποκατάστατο, θεωρίας και πράξης, του μοντέλου που κλυδωνιζόταν (ή κατέρρεε;), υπό την πίεση της χαλάρωσης των ελέγχων του πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού.

Θα μπορούσε να διακρίνει κανείς τρεις κατευθύνσεις που ακολούθησε αυτή η εξέλιξη. Η πρώτη αφορά στον ρόλο των "υποκειμένων" του σχεδιασμού, δηλαδή της δημόσιας διοίκησης. Η δεύτερη εστιάζεται στον ρόλο του πολεοδόμου και χωροτάκτη. Η τρίτη αναφέρεται στην ενσωμάτωση λογικών από τους χώρους της διοίκησης επιχειρήσεων και γενικά

από τον τρόπο λειτουργίας του ιδιωτικού τομέα. Φυσικά, οι κατευθύνσεις αυτές δεν είναι άσχετες μεταξύ τους και οι επικαλύψεις είναι πολλές. Όπως και άλλοτε, το θεωρητικό υπόβαθρο των αναζητήσεων αυτών είναι σε μεγάλο βαθμό δανεισμένο από άλλες επιστημονικές πειθαρχίες.

Οι μεταβολές στον ρόλο της διοίκησης, ιδίως της τοπικής είναι δραματικές. Μέσα από την οικονομική παγκοσμιοποίηση, την κίνηση του κεφαλαίου και την κρίση του εθνικού κράτους, η διοίκηση των πόλεων και περιφερειών καλείται να κινηθεί σε μια ιδιότυπη αγορά προσέλκυσης επενδύσεων. Στην κατεύθυνση αυτή εξωθείται από την μετάβαση του οικονομικού συστήματος σε ένα νέο τρόπο ρύθμισης (mode of regulation), σε ένα μετα-Φορντικό μοντέλο. Η παραδιοσιακή της λειτουργία, όχι βέβαια στην Ελλάδα, του σχεδιασμού και ελέγχου του χώρου της, υποχωρεί προς όφελος μιας εταιρικής σχέσης και μιας συνεργασίας με τον ιδιωτικό τομέα. Οι αρχές της επιχειρηματικής πόλης δεν έχουν πια καμιά σχέση με τους δημοτικούς άρχοντες του παρελθόντος, που έβλεπαν τον ρόλο τους περισσότερο στραμμένο προς την προσφορά υπηρεσιών ή, στην καλύτερη περίπτωση, στην άσκηση μιας κοινωνικής πολιτικής, πλαίσιο στο οποίο εντασσόταν και η πολεοδομική τους δραστηριότητα. Τώρα, αυτονομούνται από την κεντρική διοίκηση και λειτουργούν στο πλαίσιο ενός ιδιότυπου "αστικού καθεστώτος" (urban regime) [Taylor, 1999: 140-2], ως εταίροι της επιχειρηματικής, τοπικής ή διεθνούς, κοινότητας. Έτσι, εξαναγκάζονται να δουν τον ρόλο τους διαφορετικά, να κλείνουν επιχειρηματικές συμφωνίες, παρά να σχεδιάζουν και να ελέγχουν. Μοιραία, οι συμφωνίες πρέπει να είναι εκείνες που προσαρμόζονται στις στρατηγικές των επιχειρήσεων.

Οι εξελίξεις αυτές συνεπάγονται μια νέα σύλληψη του ρόλου της δημόσιας διοίκησης. Οι θεωρητικοί της regime theory κάνουν έτσι λόγο για "κυβερνώντες συνασπισμούς" (governing coalitions) ή regimes, δηλαδή για άτυπες μορφές διακυβέρνησης (governance) από διάφορους δημόσιους φορείς και ιδιωτικά συμφέροντα (Taylor, 1999: 139-44). Το σύστημα διακυβέρνησης διαχέεται σε όλη την κοινότητα, π.χ. μιας πόλης, δηλαδή σε όλο τον χώρο διαχείρισης των συλλογικών υποθέσεων. Ανάλογα βέβαια με τη γενικότερη ιδεολογία, που προωθεί μια τέτοια μορφή διαχείρισης, και με τις τοπικές ιδιοτυπίες, η "διακυβέρνηση" μπορεί να πάρει διάφορες μορφές. Σε ένα νεο-φιλελεύθερο πλαίσιο πάντως μπορεί να συμβαδίζει με την μεταφορά αρμοδιοτήτων και λειτουργιών από τον δημόσιο στον ιδιωτικό τομέα, με εταιρικές σχέσεις μεταξύ τους, με παραχώρηση εξουσιών (empowerment) σε άτυπους μη κρατικούς σχηματισμούς κ.ο.κ.. Το τελικό συμπέρασμα, γράφει ένας σχολιαστής της νέας τάσης είναι ότι "η διάκριση μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού γίνεται μάλλον ρευστή και διυλίζεται" (Mathur, 1996: 70).

Έτσι, σιγά - σιγά, "ανεπαισθήτως" θα έλεγε ο ποιητής, ενσταλλάζεται το μήνυμα ότι, στο όνομα μιας "εκ των κάτω", μη αυταρχικής προσέγγισης, είναι δημοκρατικότερη μια μορφή διοίκησης όπου π.χ. τα εκλεγμένα δημόσια όργανα της τοπικής αυτοδιοίκησης θα μοιράζονται την εξουσία με διάφορους μη εκλεγμένους εκπροσώπους μη κυβερνητικών ή καθαρά

ιδιωτικών οργανισμών. Και θα ήταν ανειλικρινής εκείνος, ο καλοπροαίρετος και προοδευτικός πολεοδόμος, που δεν θα παραδεχόταν πως, αναγνωρίζοντας την αποτυχία ενός "διατακτικού" σχεδιασμού και την ανάγκη ευρύτερης συμμετοχής των πολιτών, δεν καλοδέχθηκε την εισβολή αυτής της νέας έννοιας και προσέγγισης της governance, όπως και τον μεγαλύτερο ρόλο μη κυβερνητικών οργανισμών, που βρίσκονται μακριά από πολιτικές σκοπιμότητες και ιδιωτικές υστεροβουλίες. Ανήκοντας και εγώ σ' αυτήν την κατηγορία, αρκούμαι να εκφράσω την ανησυχία μήπως από το ίδιο παράθυρο από το οποίο μπαίνουν αυτές οι προοδευτικές ιδέες "τρυπώνουν" και άλλες, που δεν είχαμε εκ πρώτης όψεως υποπτευθεί.

Δεν είναι όμως μόνο ο ρόλος της δημόσιας διοίκησης που αλλάζει. Πάλι στο όνομα της συμμετοχικότητας, της μεγαλύτερης δημοκρατικότητας, του διαλόγου και της αντίστασης στην εκ των άνω επιβολή της αυθεντίας του παντογνώστη, "ορθολογικού" πολεοδόμου, αλλάζει και ο ρόλος του τελευταίου. Ο ρόλος του δεν θα είναι πλέον να σχεδιάζει και να εισηγείται αποφάσεις, αλλά να διαπραγματεύεται, να επικοινωνεί, να διευκολύνει την υλοποίηση πρωτοβουλιών που θα προέρχονται από τους πολίτες, και να λειτουργεί σαν καταλύτης, προς την κατεύθυνση απόκτησης περισσότερης γνώσης, αμοιβαίας μάθησης και ενεργοποίησης όσο το δυνατό περισσότερων "δρώντων" στο παιχνίδι της ανάπτυξης του χώρου, που παύει να είναι προνόμιο μιας αλαζονικής και απόμακρης διοίκησης. Ο πολεοδόμος γίνεται διαπραγματευτής (negotiator) και "διευκολυντής" (facilitator) πρωτοβουλιών και εξελίξεων (Taylor, 1999: 162). Πρέπει να είναι ειδικός στην "επικοινωνιακή δράση" (communicative action) ή να παίζει τον ρόλο του "κριτικού φίλου" (critical friend) [McGuirk, 2001: 198]. "Οι πολεοδόμοι απομακρύνονται από το πλαίσιο του ορθολογισμού, ως αποφασιστικού εργαλείου, και παίρνουν τον ρόλο του προεδρεύοντος στις διαλογικές διαδικασίες του επικοινωνιακού ορθολογισμού, που στοχεύει στην παραγωγή συναίνεσης" (McGuirk, 2001: 198). Το θεωρητικό υπόβαθρο αναζητείται (καλόπιστα χωρίς άλλο) στις θεωρίες του Habermas και τα θεωρητικά ρεύματα για επικοινωνιακό ή συνεργατικό σχεδιασμό (communicative ή collaborative planning) έρχονται να προσδώσουν την απαραίτητη θεωρητική νομιμοποίηση στις νέες τάσεις της πράξης (Healey, 2000· McGuirk, 2001). Μάλιστα, με την γνωστή ευκολία με την οποία η θεωρία του σχεδιασμού δέχεται εισροές από διάφορες πηγές, έχουμε ήδη και διαμάχες μεταξύ εκείνων που ασπάζονται την "επικοινωνιακή ορθολογικότητα" του Habermas και εκείνων που ακολουθούν το ερμηνευτικό μοντέλο εξουσίας και σύγκρουσης του Foucault (Alexander, 2001). Και πάλι, ποιός θα μπορούσε καλόπιστα να διαφωνήσει με μια τέτοια τάση, με άψογα δημοκρατικά διαπιστευτήρια; Κι άλλι δεν είχαν τονίσει στο παρελθόν ότι η μεσολάβηση είναι βασικό στοιχείο του ριζοσπαστικού σχεδιασμού (Friedmann, 1987: 391); Ποιός θα μπορούσε να αρνηθεί ότι, όντως, στην πράξη, εάν δεν λειτουργήσουν έτσι οι πολεοδόμοι και χωροτάκτες, στην Ελλάδα περισσότερο ίσως από άλλες χώρες, δεν υπάρχει προοπτική επιτυχημένου σχεδιασμού; Πάντως όχι ο συγγραφέας αυτού του άρθρου. Αλλά ο κίνδυνος υπάρχει να ανοίγουμε και εδώ την κερκόπορτα στην είσοδο μιας αντίληψης που διυλίζει τόσο πολύ

την ουσία του σχεδιασμού, ώστε να τον καθιστά άχρωμο, άοσμο και ανούσιο.

Η ενσωμάτωση εννοιών και μεθόδων από άλλους τομείς δραστηριότητας και επιστημονικής ανάλυσης δεν είναι κάτι καινούργιο στον σχεδιασμό του χώρου. Και είναι ασφαλώς θεμιτή η κριτική (αν πρόκειται για κάτι επιλήψιμο!) ότι ο ορθολογικός, καθολικός σχεδιασμός που διαδόθηκε από τα χρόνια της δεκαετίας του 1960 είχε δεχθεί επιρροές από την θεωρία των συστημάτων και την επιχειρησιακή έρευνα, που είχαν επηρεάσει νωρίτερα την επιστήμη και την πρακτική της διοίκησης επιχειρήσεων (business management). Υπήρξε μάλιστα κατάκτηση της μεταρρύθμισης στον σχεδιασμό του χώρου εκείνης της περιόδου, που με καθυστέρηση 20 ετών έφτασε και στην χώρα μας, η διάκριση ανάμεσα στο "στρατηγικό" (συνήθως εθνικό, περιφερειακό ή μητροπολιτικό) και στο "τακτικό" (συνήθως τοπικό) επίπεδο του σχεδιασμού (Wenban-Smith, 2002). Από μόνη της, η έννοια του strategic planning δημιουργούσε γέφυρες ανάμεσα στο management και στον σχεδιασμό του χώρου, τις οποίες εξακολουθεί να διατηρεί (Hutchinson, 2001). Αυτή η εννοιολογική και σημασιολογική διασύνδεση παίρνει μεγαλύτερες διαστάσεις σήμερα, π.χ. με την μεταβολή του ρόλου των πόλεων και των διοικήσεών τους. Σ' αυτήν όμως έρχονται να προστεθούν και άλλα δάνεια στοιχεία από τον κόσμο των επιχειρήσεων. Οι πόλεις χρειάζονται να αποκτήσουν "εικόνα" (image), απαραίτητη για την προβολή τους στην αγορά και για την προσέλκυση επενδύσεων. Πρέπει να αποκτήσουν ένα όραμα (vision) για το μέλλον και να κάνουν τον ανάλογο σχεδιασμό γι' αυτό (visioning) [Shipley, 2002]. Κάτι τέτοιο δεν απέχει φυσικά καθόλου από την λογική του αρχιτεκτονικού - πολεοδομικού σχεδιασμού του παρελθόντος, που ενδιαφερόταν μόνο να σχεδιάσει μια πόλη, όπως σχεδίαζε ένα κτίριο, σαν να ήταν απλώς ένα υλικό αντικείμενο. Γίνεται όμως τώρα ένα εργαλείο εμπορικής προβολής. Οι πόλεις καλούνται να "πλασάρουν" τον εαυτό τους στην αγορά, να πραγματοποιήσουν urban marketing. Γύρω από όλες αυτές τις πρακτικές και δραστηριότητες αναπτύσσεται και η ανάλογη υποστηρικτική, θεωρητική βιβλιογραφία, κυρίως "Made in USA" ⁵.

Η επίδραση δεν τελειώνει εδώ. Και στον τόσο κρίσιμο τομέα της ευαισθητοποίησης των πολιτών και της συμμετοχής τους στην διαδικασία λήψης αποφάσεων, οι τεχνικές "επικοινωνίας και διαβούλευσης" προέρχονται κατά κύριο λόγο από τον χώρο της διαφήμισης, του marketing και της έρευνας αγοράς. Όλα τα τερτίπια διερεύνησης των επιθυμιών του καταναλωτή και προβολής προϊόντων επιστρατεύονται για να βελτιωθεί η κοινωνική αποδοχή πολιτικών και υπηρεσιών, που προσφέρει η επιχειρηματική πόλη. Η πόλη - επιχείρηση και ο πολίτης - καταναλωτής (κάτοικος ή τουρίστας) είναι οι δύο πλευρές του ίδιου νομίσματος.

Ο πολιτισμός παράγεται και αυτός ως ελκυστικό προϊόν για να δελεάσει τον επισκέπτη και τον επενδυτή που θα επενδύσει τα κεφάλαια του στην πόλη, υλοποιώντας ανάπτυξη

⁵ Gold, J.R και Ward, S.V. (επ.) (1994), *Place promotion: The use of publicity and public relations to sell cities*, Wiley. Ashworth, G.J. και Voogd, H. (1991), *Selling the city: Marketing approaches in public sector urban planning*, Belhaven Press.

γης και ακινήτων. Καθιερώνεται, ανάμεσα στις άλλες μορφές σχεδιασμού, και ο "πολιτιστικός" σχεδιασμός (cultural planning) [Evans, 2001· Bianchini και Greed, 1999].

Δημοκρατικότητα και το μέλλον του ορθολογικού σχεδιασμού

Δεν μπορεί να επιχειρηθεί εδώ μια συνολική κριτική αυτών των εξελίξεων στην θεωρία και πρακτική του σχεδιασμού του χώρου. Αυτό που ενδιαφέρει είναι εάν εξασφαλίζουν δημοκρατικότερο σχεδιασμό, από εκείνον που μπορεί να εξασφαλίσει το μοντέλο ορθολογικού σχεδιασμού, που θεωρητικά εκτοπίζουν.

Η εγκυρότητα του ορθολογικού μοντέλου δεν έγκειται στον ισχυρισμό ότι είναι αλάνθαστο, αλλά στην αντίθεση του προς την αυθαιρεσία του σχεδιασμού της μοναδικής "τελικής εικόνας", του λεπτομερειακά καθορισμένου οράματος των σχεδιαστών. Το μοντέλο του ορθολογικού σχεδιασμού εκπροσωπούσε μια απόρριψη ενός κατ' εξοχήν αντιδημοκρατικού τρόπου σχεδιασμού, που ανέβαζε τον πολεοδόμο στο βάθρο του αλάνθαστου δημιουργού. Η τεχνοκρατική εκτροπή του ορθολογικού σχεδιασμού προς μια δήθεν στεγανή, επιστημονική αλήθεια μείωσε το κύρος του αντί να τον θωρακίσει με ένα δήθεν απρόσβλητο περίβλημα επιστημοσύνης. Δεν ήταν όμως εκεί η δύναμη του. Ήταν στην προτεραιότητα που έδινε στην ανάλυση των εναλλακτικών δυνατοτήτων, στην αξιολόγηση τους, στην παρακολούθηση της επιτυχίας ή αποτυχίας της εφαρμογής του σχεδιασμού, στην επανατροφοδότηση των αρχικών σταδίων της διαδικασίας, στην παραδοχή ότι ο σχεδιασμός είναι μια συνεχής, ανακυκλούμενη πορεία και στην τροφοδότηση της από συμμετοχικές διαδικασίες διαβούλευσης και ανταλλαγής απόψεων. Η στροφή προς ένα αποσπασματικό τρόπο σχεδιασμού δεν αποτελεί απόρριψη μιας όντως ανατιολόγητης και τυφλής πίστης στην παντοδυναμία του ορθού λόγου των ειδικών, αλλά μάλλον μια παραίτηση από την επιλογή μιας δημοκρατικής προσέγγισης του μέλλοντος, για χάρη μιας κατακερματισμένης προσέγγισης μέσα από ένα σύστημα ελεύθερης αγοράς, με το πρόσχημα μεγαλύτερης δημοκρατικότητας, στην πραγματικότητα όμως μιας διάχυτης, ανεξέλεγκτης από το κοινωνικό σύνολο δράσης.

Δεν είναι τυχαίο ότι ακόμη και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης απ' όπου εκπορεύονται σήμερα οι κατευθύνσεις για "διακυβέρνηση", για εταιρικές σχέσεις με τον δημόσιο τομέα και για την επιχειρηματική πόλη (βλ. πολυκεντρική ανάπτυξη), υπάρχει επίγνωση αυτών των κινδύνων, όπως φαίνεται στα παράλληλα ενδιαφέροντα για ευαισθητοποίηση των πολιτών (raising public awareness), για συμμετοχικές διαδικασίες, για επισήμανση δυνατοτήτων και ευκαιριών, σύγκλιση και καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού. Είναι νομίζω προφανές ότι η αντίφαση καπιταλισμού - δημοκρατίας για την οποία μίλησα νωρίτερα είναι παρούσα σε όλα τα επίπεδα, υπερ-εθνικό, εθνικό και τοπικό.

Μπορεί κανείς να θέσει το ερώτημα εάν υπάρχει ακόμη περιθώριο για ορθολογικό, εκ των άνω, σχεδιασμό του χώρου. Εχασε αυτό το μοντέλο σχεδιασμού την αξιοπιστία του;

Όλα δείχνουν πως ένας συνδυασμός παραγόντων, από την κατάρρευση των σοσιαλιστικών καθεστώτων μέχρι την μόδα του αποσπασματικού πολεοδομικού σχεδιασμού των *grands projets* και του *cultural planning*, τείνουν σε ένα τέτοιο συμπέρασμα. Στον αποσπασματικό σχεδιασμό των θεαματικών έργων έχω αναφερθεί και άλλοτε (Βασενχόβεν, 1998 και 2002) και θα αποφυγώ να το ξανακάνω. Εξάλλου, η δημοκρατικότητα αυτής της προσέγγισης φαίνεται σε μια εύγλωττη φράση από ένα βιβλίο για τον πολιτιστικό σχεδιασμό (*cultural planning*), που αναφέρθηκε παραπάνω: "Πραγματικά, η ανάπτυξη και χρηματοδότηση των πολιτιστικών *Grands Projets* από εθνικές, περιφερειακές και αστικές κυβερνήσεις ... μιμείται και κινείται παράλληλα με την αστική αναγέννηση, της οποίας έγινε μάρτυρας η Ευρώπη μεταξύ 15ου και 17ου αιώνα, και με τα μεταγενέστερα δημόσια έργα και ορθολογικές [sic] πολιτικές αναψυχής που προώθησαν οι Γεωργιανοί και αργότερα οι Βικτωριανοί στην Μεγ. Βρετανία και αλλού" (Evans, 2001: 3).

Επιστρέφοντας στην αξιοπιστία του ορθολογικού μοντέλου, διαπιστώνουμε ότι είναι πια φανερό ότι ο ανεπαρκής συμμετοχικός σχεδιασμός και το έλλειμμα ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης του πολίτη, με τεράστιες βέβαια διαφορές από χώρα σε χώρα, έχουν οδηγήσει τον κεντρικά καθοδηγούμενο σχεδιασμό σε αδιέξοδο και απώλεια κύρους. Η φιλελευθροποίηση της οικονομίας και η πραγματικότητα της παγκοσμιοποίησης έκαναν τον παραδοσιακό, προοδευτικό πολεοδόμο με την ιδεολογική προσήλωση στις αξίες του κοινωνικού κράτους και της συλλογικής δράσης να χάσει το ηθικό του.

Είναι θεμελιωμένος ο ισχυρισμός ότι ο εκ των άνω σχεδιασμός δεν είναι εκ προοιμίου δημοκρατικός, διότι μόνο η αγορά εξασφαλίζει δημοκρατική αστική ανάπτυξη; Μήπως είναι δυνατός ένας σχεδιασμός, όπου η δημοκρατία επιτυγχάνεται περισσότερο στο στάδιο του σχεδιασμού, όπως επιμένουν ο Charles Lindblom, η Patsy Healey και άλλοι, χωρίς να αφήνει στην συνέχεια την εφαρμογή του αποκλειστικά στις δυνάμεις της αγοράς (Lindblom, 1999· Healey, 1997); Μήπως, κατά την έκφραση του Lindblom, μπορεί να βρεθεί μεταξύ πολιτικής και σχεδιασμού, μια "εκτός αγοράς αμοιβαία προσαρμογή", χωρίς να αφήνεται να εξασφαλισθεί η δημοκρατικότητα από την αγορά. Στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης υπάρχει πλέον μια αγορά αστικής γης, στην οποία δραστηριοποιούνται όχι μόνο το εγχώριο επενδυτικό κεφάλαιο, αλλά και ένα διεθνές κεφάλαιο μεγάλης κινητικότητας και οι ίδιες οι δημόσιες αρχές των πόλεων, που υιοθετούν μεθόδους *marketing* του ιδιωτικού τομέα, ρίχνοντας στην αγορά τους πολιτισμικούς τους πόρους, την παραγωγή εντυπωσιακής αρχιτεκτονικής και τις καλλιτεχνικές τους δυνάμεις. Τα συστήματα του σχεδιασμού του χώρου, της εφαρμογής του, του ελέγχου της ανάπτυξης της γης και της δημόσιας ιδιοκτησίας του παραγόμενου οικιστικού κεφαλαίου αποδυναμώνονται συστηματικά, στον απόηχο της Ρεγκανικής και Θατσερικής μεταρρύθμισης. Τα φαινόμενα όμως αυτά μόνο με ένα δημοκρατικότερο, ορθολογικό σχεδιασμό μπορούν να αντιμετωπιστούν και όχι με ένα ευνουχισμό του κοινωνικού χαρακτήρα του σχεδιασμού, για χάρη ενός εξοντωτικού ανταγωνισμού πόλεων και περιφερειών σε ένα πεδί-

ο μάχης, το οποίο δεν γνωρίζουν και στο οποίο πολύ λίγοι θα καταφέρουν να επιβιώσουν.

Το παράδοξο είναι ότι ταυτόχρονα, σε συνθήκες συνειδητοποίησης της περιβαλλοντικής κρίσης, προβάλλονται στόχοι για βιώσιμη ή αειφόρο (sustainable) ανάπτυξη, που απαιτούν μια εκ των άνω κινητοποίηση και μια τιθάσευση της ελεύθερης αγοράς για να παραχθεί βιώσιμο αστικό και περιφερειακό περιβάλλον. Η εξέλιξη αυτή δεν ήταν τόσο αιφνιδιαστική όσο συχνά νομίζουμε. Την ίδια ακριβώς εποχή που βρισκόταν στην ακμή του το ορθολογικό μοντέλο, είχε προβλεφθεί από πολλούς πως οι περιβαλλοντικές παράμετροι θα οδηγούσαν σε μια προσαρμογή της θεωρίας του σχεδιασμού (Michael, 1974· Rose, 1974). Όπως αναφέρει, ίσως ειρωνικά, ο Selman (1995), η εμφάνιση του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης μπορεί και να έσωσε τον σχεδιασμό του χώρου από τα αδιέξοδα στα οποία είχε φτάσει. Η ίδια η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, με πρωτοβουλία υπερ-εθνικών κέντρων (π.χ. του ΟΗΕ ή της Ευρωπαϊκής Ένωσης), διευρύνεται για να αγκαλιάσει στόχους καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού και αποφυγής της ισοπέδωσης του πολιτισμικού κεφαλαίου. Κάτι τέτοιο όμως επαναφέρει στην "ατζέντα" του χωροτάκτη και του πολεοδόμου την ανάγκη μιας κεντρικά σχεδιαζόμενης δράσης, που να φτάνει ακόμη και στον επηρεασμό της ατομικής συμπεριφοράς και στην ανάσχεση της φθοράς του κοινωνικού και πολιτισμικού κεφαλαίου, που η συμπεριφορά αυτή επιφέρει. Υπάρχει λοιπόν ένα θεμιτό θεωρητικό ερώτημα εάν πρέπει να διερωτηθούμε μήπως πρέπει να επιστρέψουμε σε ένα ορθολογικό σχεδιασμό, αυτή τη φορά όμως με ένα πιο κοινωνικό πρόσωπο και με λιγότερο υπεροπτική αντιμετώπιση της κοινωνίας.

Στην Ελλάδα, με την ροπή που έχουμε να υιοθετούμε με καθυστέρηση μοντέλα σκέψης, που βρίσκονται ήδη σε αμφισβήτηση εκεί όπου πρωτοεμφανίσθηκαν, έχουμε παραδοθεί σε μια λογική αντιμετώπισης του χώρου, που είναι ιδιαίτερα προβληματική, αν αναλογισθούμε την αδυναμία της κεντρικής και τοπικής διοίκησης, την χωροταξική αποδιοργάνωση, την υπανάπτυξη της αγοράς αστικής γης και του κατασκευαστικού τομέα και το έλλειμμα σε κοινωνικές υποδομές. Οι αδυναμίες της διοίκησης κάνουν βέβαια τον δημόσιο σχεδιασμό εύκολο στόχο για όσους θέλουν να θέσουν σε αμφιβολία τις δυνατότητες του να είναι αποτελεσματικός. Η εμπειρία των Ολυμπιακών έργων διευκολύνει αυτή την αμφισβήτηση. Εντούτοις λησμονείται ότι και ο ιδιωτικός τομέας δεν έχει την ιστορία και τις δυνατότητες των αντίστοιχων επιχειρηματικών κλάδων των αναπτυγμένων χωρών της Δυτικής Ευρώπης. Όσο δύσβατος είναι ο δρόμος προς ένα αποτελεσματικότερο δημόσιο σχεδιασμό για βιώσιμη χωρική ανάπτυξη, άλλο τόσο δύσβατος είναι και ο εναλλακτικός δρόμος μιας φιλευθεροποιημένης αγοράς με τον ίδιο στόχο.

Βιβλιογραφία

- Alexander E. R. (2001), "The planner - prince: Interdependence, rationalities and post - communicative practice", *Planning Theory and Practice*, 2(3): 311-24.
- Ambrose P. (1986), *Whatever Happened to Planning?*, London: Methuen.
- Βασενχόβεν Λ. (1971), "Πολοδομία: Ανάγκη ολοκληρωμένης θεωρίας", *Ο Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 11 Νοεμβρίου, 916: 14-6.
- Βασενχόβεν, Λ. (1998), "Βιώσιμες πόλεις και η εκπαίδευση του πολεοδόμου", *Νέα Οικολογία*, τ.167: 23-24.
- Βασενχόβεν Λ. (1999), *Υπάρχει ακόμη θεωρία του σχεδιασμού του χώρου;*, Εισήγηση στο 100 Πανελλήνιο Αρχιτεκτονικό Συνέδριο, Αθήνα, Δεκέμβριος 1999 (υπό δημοσίευση).
- Βασενχόβεν Λ. (2002), "Μεγάλες πολεοδομικές παρεμβάσεις: Μπορούν να βοηθήσουν στην αναζήτηση καλύτερου μέλλοντος για την Αθήνα;", στο Σ. Τσέτσης (επ.), *Ενα Μέλλον για την Αθήνα*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση (υπό έκδοση).
- Bianchini F. και Greed C. H. (1999), "Cultural planning and time planning" στο Greed, C. H. (επ.) (1999) *Social Town Planning*, London: Routledge, 195-207.
- Brindley T., Rydin Y. και Stoker G. (1996), *Remaking Planning: The Politics of Urban Change*, London: Routledge.
- Bruton M. J. (επ.) (1974), *The Spirit and Purpose of Planning*, London: Hutchinson.
- Γεωργουλής Δ. (1993), *Ζητήματα Θεωρίας στον Αστικό Σχεδιασμό*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Camhis M. (1979), *Planning Theory and Philosophy*, London: Tavistock Publications.
- Campbell S. και Fainstein S. (επ.) (2000), *Readings in Planning Theory*, Oxford: Blackwell.
- Cherry G. E. (1996), *Town Planning in Britain since 1900*, Oxford: Blackwell.
- Evans G. (2001), *Cultural Planning: An Urban Renaissance?*, London: Routledge.
- Faludi A. (1973), *Planning Theory*, Oxford: Pergamon Press.
- Faludi, A. (επ.) (1973), *A Reader in Planning Theory*, Oxford: Pergamon Press.
- Foglesong, R.E. (2000), "Planning the capitalist city", στο Campbell και Fainstein: 169-75 (πρώτη δημοσίευση: 1986).
- Friedmann J. (1973), *Retracking America: A Theory of Transactive Planning*, Garden City N.Y.: Anchor Press / Doubleday.
- Friedmann J. (1987), *Planning in the Public Domain: From Knowledge to Action*, New Jersey: Princeton University Press.
- Godschalk D. R. (επ.) (1974), *Planning in America: Learning from Turbulence*, Washington D.C.: American Institute of Planners.
- Greed, C. H. (επ.) (1999), *Social Town Planning*, London: Routledge.
- Harris N. (2001), "Spatial development policies and territorial governance in an era of globalisation and localisation", στο OECD 2001: 33-58.

- Harris N. και Fabricius I. (επ.) (1996), *Cities and Structural Adjustment*, London: University College London Press.
- Healey P. (1997), *Collaborative Planning*, London: Macmillan.
- Healey P. (2000), "Planning through debate: The communicative turn in planning theory", στο Campbell και Fainstein: 234-57 (πρώτη δημοσίευση: 1992).
- Healey P., Khakee A., Motte A. και Needham B. (επ.), (1997), *Making Strategic Spatial Plans: Innovation in Europe*, London: University College London Press.
- Hutchinson, J. (2001), "The meaning of 'strategy' for area regeneration: a review", *The International Journal of Public Sector Management*, 14(3): 265-276.
- Kenny, M. και Meadowcroft, J. (επ.) (1999), *Planning Sustainability*, London: Routledge.
- Lindblom, C.E. (1999), "A century of planning", στο Kenny, M. και Meadowcroft, J. (επ.) (1999): 39-65.
- Mathur, O.P. (1996), "New forms of governance" στο Harris, N. και Fabricius, I. (επ.) (1996): 65-71.
- McConnell, S. (1981), *Theories for Planning*, London: Heinemann.
- McGuirk, P.M. (2001), "Situating communicative planning theory: Context, power, and knowledge", *Environment and Planning A*, 33: 195-217.
- McLoughlin J. B. (1969), *Urban and Regional Planning: A Systems Approach*, London: Faber and Faber.
- Michael D. (1974), "Speculations on future planning process theory", στο Godschalk, D. R. (επ.) (1974): 35-61.
- OECD (2001), *Towards a New Role for Spatial Planning*, Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Paris C. (επ.) (1982), *Critical Readings in Planning Theory*, Oxford: Pergamon Press.
- Rose E. A. (1984), "Philosophy and purpose of planning", στο Bruton, M. J. (επ.) (1974): 23-65.
- Sager T. (2001), "Positive theory of planning: The social choice approach", *Environment and Planning A*, 33: 629-647.
- Selman P. (1995), "Local sustainability", *Town Planning Review*, 66(3): 287-301.
- Shipley R. (2002), "Visioning in planning: is the practice based on sound theory?", *Environment and Planning A*, 34(1): 7-22.
- Taylor N. (1999), *Urban Planning Theory since 1945*, London: Sage.
- Thomas M. J. (1982), "The procedural planning theory of A. Faludi", στο Paris, C. (1982): 13-25.
- Wenban-Smith A. (2002), "A better future for development plans: Making 'Plan, monitor and manage' work", *Planning Theory and Practice*, 3(1): 33-51.

Λουδοβίκος Κ. Βασενχόβεν

Ηρώων Πολυτεχνείου 9, Ε.Μ.Πολυτεχνείο, Ζωγράφου 15780, E-mail: lwassen@central.ntua.gr

Ο μητροπολιτικός σχεδιασμός στην Ελλάδα: η περίπτωση της Αθήνας.

Γεώργιος-Στυλιανός Πρεβελάκης

Καθηγητής, Πανεπιστήμιο της Σορβόνης (Paris 1)

Περίληψη

Η Αθήνα απέκτησε ανάγκες για μητροπολιτικό σχεδιασμό όταν έφτασαν οι πρόσφυγες από την Μικρά Ασία και το δίπολο Αθηνών-Πειραιώς μετατράπηκε σε πολεοδομικό συγκρότημα. Από τότε ως σήμερα, έγιναν πολλές προσπάθειες για την εισαγωγή του μητροπολιτικού σχεδιασμού - όλες όμως απέτυχαν. Η σημαντικότερη, η οποία επίσης δεν ευοδώθηκε, έγινε στα τέλη της δεκαετίας του 1970 με πρωτοβουλία του Στέφανου Μάνου και πολιτική κάλυψη του Κωνσταντίνου Καραμανλή. Ως συνέπεια η Αθήνα αντιμετωπίζει τραγικά προβλήματα. Η σημερινή εποχή είναι ένα νέο σταυροδρόμι καθώς τα δεδομένα αλλάζουν άρδην για την ελληνική πρωτεύουσα. Η ευρωπαϊκή κλίμακα, η παγκοσμιοποίηση και ταυτόχρονα η διαγραφόμενη επέκταση της αθηναϊκής μητροπολιτικής περιοχής πέραν του Λεκανοπεδίου διαμορφώνουν ένα νέο τοπίο κινδύνων και δυνατοτήτων. Τόσο η επέκταση της κρίσης όσο και η εξυγίανση είναι δυνατές. Η επιτυχία ή η αποτυχία της Αθήνας να εφαρμόσει μητροπολιτικό σχεδιασμό θα διαδραματίσει και πάλι τον καθοριστικό ρόλο στις εξελίξεις αυτές. Προς το παρόν δεν φαίνονται στον ορίζοντα οι δυνάμεις οι οποίες θα στηρίξουν μία νέα προσπάθεια για τον μητροπολιτικό σχεδιασμό.

Λέξεις κλειδιά

Αθήνα, μητροπόλεις, πολεοδομία, αστική κρίση.

Metropolitan planning in Greece: the case of Athens

The need for metropolitan planning developed in Athens after the arrival of the refugees from Asia Minor in the 1920s, when the bipolar system of Athens and Piraeus became a conurbation. Since then, many efforts to introduce metropolitan planning took place, without success. The most ambitious, in the late 1970s, under Minister Stefanos Manos and Prime Minister K. Karamanlis, was abandoned afterwards. As a result, Athens is facing today a disastrous situation. However Athens is again at crossroads as the environment of the Greek Capital is changing rapidly. The European and the global scales are in competition with the -predominant until now- national scale. At the same time, the Athens metropolitan area is escaping from the limits of the plain of Athens. A new environment of dangers and opportunities for Athens is arising. The perspective of a generalised urban crisis to a wider area coexists with the possibility to reorganise the metropolitan area in a more rational way. The critical element will be again the presence or absence of metropolitan planning. For the time being, there are very few signs that the necessary forces for this are or will be present.

Keywords

Athens, metropolitan area, urban planning, urban crisis.

Η βιομηχανική επανάσταση οδήγησε σε νέα αστικά φαινόμενα τα οποία δεν καλύπτει ο χαρακτηρισμός "πόλη". Η διαπίστωση αυτή ανάγεται στις πρώτες δεκαετίες του περασμένου αιώνα, με φυσική συνέπεια να δημιουργηθούν άλλοι θεσμοί για να διοικηθούν οι νέες αυτές οντότητες -πολεοδομικά συγκροτήματα ή μητροπολιτικές περιοχές- ιδιαίτερα ως προς τις υποδομές, τον πολεοδομικό σχεδιασμό κ.ο.κ.. Οι παραδοσιακοί θεσμοί, οι δήμοι και οι κοινότητες, δεν επαρκούσαν πλέον. Όμως, ανάμεσα στην αναγνώριση της ανάγκης και τις σχετικές μεταρρυθμίσεις παρεμβάλλεται πάντοτε ο πολιτικός παράγων καθώς και οι αδράνειες που σχετίζονται με τον γεωγραφικό χώρο και την εδαφικότητα. Έτσι, εκ των πραγμάτων, έχει επιβληθεί κατά περίπτωση ένας ιδιαίτερος συνδυασμός διοικητικών κλιμάκων. Αλλού επικρατεί πολυδιάσπαση των αρμοδιοτήτων σε μικρές γεωγραφικές ενότητες, αλλού το Κράτος επιβλέπει άνωθεν τον σχεδιασμό και την πραγματοποίηση προγραμμάτων σε μητροπολιτική κλίμακα, αλλού, τέλος, υπάρχει σχετικά αυτόνομη μητροπολιτική διοίκηση και σχεδιασμός. Οι καταστάσεις αυτές είναι εξάλλου ρευστές - επηρεάζονται τόσο από τις εξελίξεις μέσα στις ίδιες τις μητροπολιτικές περιοχές όσο και από γενικότερα ιδεολογικά ρεύματα, όπως επί παραδείγματι η τάση για περιφερειοποίηση ή το νεοφιλελεύθερο ρεύμα.

Η ελληνική περίπτωση αντανακλά τις ιδιαιτερότητες αυτές, πολιτικές και άλλες, της χώρας. Παρά την καθυστέρηση της εκβιομηχάνισης, η Ελλάδα για λόγους γεωπολιτικούς βρέθηκε ήδη πριν από τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο αντιμέτωπη με την ανάγκη για μητροπολιτικό σχεδιασμό. Η άφιξη των προσφύγων μετά την Μικρασιατική καταστροφή προσέθεσε διακόσιες πενήντα χιλιάδες κατοίκους στην Αθήνα και στον Πειραιά, δύο χωριστές πόλεις οι οποίες συγκέντρωναν προηγουμένως λιγότερο από πεντακόσιες χιλιάδες κατοίκους. Η αύξηση αυτή κατά 50% του πληθυσμού άλλαξε όλα τα γεωγραφικά δεδομένα και οδήγησε στην μετατροπή του διπολικού συστήματος Αθηνών/Πειραιώς σε πολεοδομικό συγκρότημα. Ο χώρος ανάμεσα στις δύο πόλεις γέμισε από κατοικίες, ενώ ταυτόχρονα δημιουργήθηκαν νέες επεκτάσεις προς βορράν των Αθηνών για να καλύψουν τις ανάγκες των προσφύγων (Prevelakis, 1977: 256-307).

Η ροή πληθυσμού προς την Αθήνα συνεχίστηκε κατά την δεκαετία του 1930, καθώς πολλοί πρόσφυγες, αρχικά εγκαταστημένοι έξω από το λεκανοπέδιο της Αθήνας, συνέρεαν προς το κυριότερο κέντρο της χώρας. Η άφιξη των προσφύγων ανέτρεψε πλήρως τα πλαίσια του πολεοδομικού σχεδιασμού, ο οποίος υπαγόταν στους δύο Δήμους (Αθηναίων και Πειραιώς). Τα σχέδια για "εξωραϊσμούς" και "διαπλατύνσεις", επηρεασμένα από την παράδοση που δημιούργησε ο Βαρώνος Haussman στο Παρίσι, εγκαταλείφθηκαν προκειμένου να καλυφθούν οι στεγαστικές ανάγκες. Η πολεοδομία πέρασε στα χέρια των διαφόρων υπηρεσιών οι οποίες είχαν ως αρμοδιότητα την αποκατάσταση των προσφύγων. Λίγο πριν από τον πόλεμο, καθώς είχε πια κατακαθίσει κάπως το προσφυγικό, ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης έθεσε για πρώτη φορά το θέμα του μητροπολιτικού σχεδιασμού, προτείνοντας να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα στην τότε "περιοχή Αθηνών, Πειραιώς και περιχώρων" κατά τρόπο συνολικό και σύγχρονο στα πλαίσια του "Ανωτάτου Πολεοδομικού Οργανισμού Πρωτεύουσας" που δημιουργήθηκε το 1937. Οι ιδέες του Δοξιάδη ήταν πρωτοποριακές όχι μόνο σε ελληνική αλλά και σε διεθνή κλίμακα. Οι Άγγλοι πολεοδόμοι κατά την διάρκεια του πολέμου, σχεδίαζαν την μεταπολεμική ανοικοδόμηση του Λονδίνου προς την κατεύθυνση αυτή - οι Γάλλοι συνάδελφοί τους καθυστέρησαν ακόμη περισσότερο, έως ότου ο Ντε Γκώλ έθεσε τις βάσεις του μητροπολιτικού σχεδιασμού για το Παρίσι.

Δεν είναι λοιπόν περίεργο ότι οι ιδέες του Κωνσταντίνου Δοξιάδη δεν βρήκαν απήχηση και αντιμετωπίστηκαν εξαιρετικά αρνητικά από τους εκπροσώπους της επίσημης πολεοδομίας στην Αθήνα¹.

Η μεταπολεμική περίοδος, αντί να αμβλύνει τα προβλήματα τα οποία είχε δημιουργήσει το προσφυγικό, τα ενέτεινε. Η ροή πληθυσμού προς την Αθήνα συνεχίστηκε, αυτή τη

¹ Για περισσότερες πληροφορίες καθώς και για μια γεύση από τις αντιπαραθέσεις της εποχής βλ. Μπίρης, 1995: 327-8.

φορά υπό την μορφή της εσωτερικής μετανάστευσης. Επί τρεις περίπου δεκαετίες ο πληθυσμός του πολεοδομικού συγκροτήματος αυξανόταν με ρυθμούς τριτοκοσμικής πόλης (πάνω από 3% τον χρόνο). Μπροστά στην συνεχιζόμενη πλημμυρίδα, οι δημοτικές αρχές απεδείχθησαν πλήρως ανήμπορες. Οι δύο κύριοι δήμοι (Αθηναίων και Πειραιώς) περιθωριοποιήθηκαν τελείως. Στην κοινή αντίληψη ο Δήμαρχος της πόλης με την μεγαλύτερη αίγλη στον κόσμο, της Αθήνας, είχε ως κύριο έργο την συγκομιδή των απορριμμάτων και κρινόταν ως προς την αποτελεσματικότητά του στο έργο αυτό. Η περιθωριοποίηση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης σχετίζεται βέβαια και με ένα παλαιότερο φαινόμενο, δηλαδή τον συγκεντρωτισμό του ελληνικού κράτους, οι ρίζες του οποίου ανάγονται στην εποχή της βασιλείας του Όθωνος (Πρεβελάκης, 1998: 123-6). Έκτοτε, η αφαίρεση αρμοδιοτήτων, ή, ακριβέστερα, η απορρόφηση όλων των νέων αρμοδιοτήτων από την κεντρική διοίκηση, συνεχίστηκε σταθερά (Πρεβελάκης, 2001: 77-98). Το γενικό αυτό φαινόμενο εκδηλώθηκε με ιδιαίτερη ένταση στην περίπτωση της Αθήνας και του Πειραιά, καθώς παρουσιάστηκαν προβλήματα, η αντιμετώπιση των οποίων υπερέβαινε τις εδαφικές δικαιοδοσίες των δύο δημάρχων.

Έτσι, μεταπολεμικά η αρμοδιότητα για τον μητροπολιτικό σχεδιασμό πέρασε ολοκληρωτικά στα χέρια της κεντρικής διοίκησης. Καθώς το κύριο αυτό ζήτημα είχε ως αφετηρία την Πρωτεύουσα του Κράτους, η συγκέντρωση των σχετικών αρμοδιοτήτων στην Κυβέρνηση φαινόταν φυσική. Εξάλλου, ποια άλλη δυνατότητα υπήρχε; Ασφαλώς, σταδιακά, το λεκανοπέδιο των Αθηνών γέμιζε από κτίσματα και αποκτούσε την ενότητα ενός συνεχούς πολεοδομικού συγκροτήματος. Δεν υπήρχε, όμως, κοινωνία μητροπολιτικού επιπέδου ικανή να στηρίξει μια αυτόνομη μητροπολιτική διοίκηση. Οι κοινωνίες της Αθήνας και του Πειραιά είχαν η καθεμιά την δική τους ζωή. Πέρα από αυτές ζούσε μια λαοθάλασσα από ανθρώπους ξεριζωμένους οι οποίοι δεν είχαν τον χρόνο να συνδεθούν με τον καινούργιο τους τόπο και να συγκροτήσουν εδαφικά κοινωνικά δίκτυα. Οι περισσότεροι ήταν ακόμη μετανάστες που ζούσαν σε μια προσωρινότητα, κοινωνική και γεωγραφική.

Οι παλαιότερες κοινωνικές δομές που ξεπεράστηκαν και η ρευστότητα του νέου κοινωνικού τοπίου παρέδωσαν τα ηνία στο Κράτος. Ο μητροπολιτικός σχεδιασμός (ο όποιος και ο όσος) διαμορφώθηκε διαδοχικά μέσα από την προσπάθεια να συντονιστούν οι κρατικές αρμοδιότητες οι σχετικές με τον αστικό χώρο. Κύρια κληρονομιά του παρελθόντος ήταν το οικιστικό πρόβλημα και οι σχετικές εμπειρίες. Η αποκατάσταση των προσφύγων της Μικρασιατικής Καταστροφής στην οποία προσετέθη κατόπιν η πολιτική για να καλυφθούν οι οικιστικές ανάγκες που προέκυψαν κατά την δεκαετία του 1940 είχε συστήσει μια σημαντική υποδομή στην ελληνική διοίκηση. Το Υπουργείο Δημοσίων Έργων, αρμόδιο για τα θέματα Οικισμού, κινητοποιήθηκε για τον πολεοδομικό σχεδιασμό, ο οποίος περιλάμβανε βέβαια, ως κύριο αντικείμενο, τον σχεδιασμό στην "περιοχή πρωτευούσης", δηλαδή τον μητροπολιτικό σχεδιασμό (Μπίρης, 1995: 358-9). Οι αγγλικές ιδέες επηρέασαν σημαντικά την προσπάθεια αυτή, της οποίας ηγείτο ο Προκόπης Βασιλειάδης, πολεοδόμος με σπουδές στην Αγγλία του

1950 (Υπουργείο Δημοσίων Έργων, 1964).

Όμως τα σχέδια τα οποία εκπονήθηκαν στο Υπουργείο Δημοσίων Έργων δεν είχαν σχεδόν καμία επίδραση στην εξέλιξη του πολεοδομικού ιστού. Οι πολεοδόμοι επεξεργάζονταν σχέδια εμπνευσμένα από τους ευρωπαϊκούς προβληματισμούς και δεν είχαν κανένα μέσο για να εμποδίσουν την άναρχη επέκταση μέσω της παράνομης δόμησης ή τις ad hoc αποφάσεις των Υπουργών σχετικά με οδικές ρυθμίσεις. Ένας ολόκληρος κόσμος έγγειας κερδοσκοπίας, με πελατειακές συναλλαγές και κυκλώματα γύρω από τα Δημόσια Έργα κατηύθυνε τις τύχες της πόλης, ερήμην της επίσημης πολεοδομίας, η οποία κατά κανόνα νομιμοποιούσε τετελεσμένες καταστάσεις (Πρεβελάκης, 2001: 23-40).

Ενώ οι περισσότεροι αρμόδιοι και πολιτικοί εφησύχαζαν, το 1960 ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης σήμανε τον κώδωνα του κινδύνου με το προφητικό του βιβλίο Η Πρωτεύουσά μας και το μέλλον της (Δοξιάδης, 1960) στο οποίο επεσήμανε με σαφήνεια τους κινδύνους και πρότεινε τις απαραίτητες ενέργειες για να αποτραπούν οι καταστροφικές εξελίξεις. Οι προβλέψεις του διάσημου πολεοδόμου δεν άργησαν να επιβεβαιωθούν. Η εκτεταμένη χρήση του ιδιωτικού αυτοκινήτου κατά το δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του 1960 αποδιοργάνωσε την λειτουργία της πόλης και υποβάθμισε τις συνθήκες ζωής. Σταδιακά εγκαταστάθηκε μια πραγματική αστική κρίση, η οποία από τότε επιδεινώνεται συνεχώς (Πρεβελάκης, 2001: 41-52).

Η Αθήνα έχασε λοιπόν την ευκαιρία να διαμορφώσει έναν μητροπολιτικό σχεδιασμό εκ παραλλήλου με τις ευρωπαϊκές πόλεις. Αντίθετα με την κρατούσα αντίληψη, δεν έφταιξαν οι πολεοδόμοι, οι οποίοι και σχέδια εκπόνησαν και την κοινή γνώμη και τους αρμοδίους προειδοποίησαν (Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδος, 1974). Όμως το πρόβλημα του μητροπολιτικού σχεδιασμού εν μέρει μόνο είναι τεχνικό. Είναι κυρίως πολιτικό. Την κρίσιμη περίοδο, δηλαδή κατά την δεκαετία του 1960, δεν υπήρχαν οι πολιτικές προϋποθέσεις οι οποίες θα επέτρεπαν στην Ελλάδα να κινηθεί σε ευρωπαϊκά και όχι σε τριτοκοσμικά πλαίσια. Η πολιτική αστάθεια στις αρχές της δεκαετίας του 1960 και κατόπιν η δικτατορία εξηγούν εν μέρει την αποτυχία αυτή. Έλειψαν οι ηγετικές πολιτικές μορφές για να στηρίξουν την κατ'ανάγκη μακροπρόθεσμη προσπάθεια για μητροπολιτικό σχεδιασμό. Την εποχή κατά την οποία ο Ντε Γκωλ στο Παρίσι έθετε τα θεμέλια για την επιτυχή λειτουργία της μητροπολιτικής αυτής περιοχής επί δεκαετίες, στην Ελλάδα κυβερνούσαν οι συνταγματάρχες.

Η μεταπολίτευση έγινε ακόμη μια χαμένη ευκαιρία. Η επιστροφή του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην Ελλάδα προσέγγισε το γαλλικό πρότυπο στην ελληνική πραγματικότητα. Η πολιτική του βούληση επέτρεψε στους πολεοδόμους να ευελπιστούν ότι η Αθήνα θα εγκατέλειπε την κατηγορία των τριτοκοσμικών χωρών. Από το 1977 ανέλαβε τα πολεοδομικά πράγματα ο Στέφανος Μάνος με πλήρη πολιτική κάλυψη του Πρωθυπουργού. Τα πρώτα δείγματα γραφής, όπως επί παραδείγματι η μείωση των συντελεστών δομήσεως, αντικατέστησαν την απλή πολεοδομική ρητορεία με μια σοβαρή προσπάθεια να ανατραπούν τα κακώς κείμενα.

Το κύριο αντικείμενο της πολιτικής αυτής ήταν να διαμορφώσει έναν πραγματικό μητροπολιτικό σχεδιασμό για την Αθήνα. Το Σχέδιο-Πλαίσιο Πρωτεύουσα 2000 το οποίο παρουσιάστηκε στο κοινό το 1979 υπήρξε τομή για τα πολεοδομικά πράγματα (Υπουργείο Δημοσίων Έργων, 1979). Κατ' αρχήν εισήγαγε στην Ελλάδα την λογική του δημοσίου διαλόγου, ενώ προηγουμένως τα πολεοδομικά σχέδια εξεπονούντο κεκλεισμένων των θυρών. Η πολεοδομία, από τεχνοκρατική προσέγγιση αναγόταν σε πολιτικό ζήτημα. Την μυστικότητα διαδέχθηκε ο δημόσιος διάλογος. Εκτός από την αλλαγή αυτή στο status της Πολεοδομίας στην Ελλάδα, το Σχέδιο-Πλαίσιο Πρωτεύουσα 2000 εισήγαγε μια σειρά από παρεμβάσεις με σαφή στρατηγικό μητροπολιτικό χαρακτήρα. Το Σχέδιο-Πλαίσιο δεν περιλάμβανε αποκλειστικά καινούργιες ιδέες. Πολλές προϋπήρχαν: Αεροδρόμιο στα Σπάτα, Μετρό, Δευτερεύοντα Κέντρα, περιφερειακό δίκτυο αξόνων ταχείας κυκλοφορίας κ.λπ.. Για πρώτη φορά, όμως, παρουσιάζονταν συσχετισμένες μεταξύ τους, ώστε να καθορίσουν μια ορισμένη δομή για την μητροπολιτική περιοχή της Αθήνας, μέσα σε ένα καθορισμένο χρονικό ορίζοντα (Πρεβελάκης, 1984 και 2001: 63-70).

Η προσπάθεια κατά την περίοδο αυτή είναι μια πραγματική τομή για τον πολεοδομικό σχεδιασμό στην Ελλάδα. Όμως, η νέα κατάσταση ίσχυσε μόνον όσο υπήρχε η απαραίτητη πολιτική κάλυψη, η αναγκαία πολιτική βούληση. Μόνο με τον τρόπο αυτό ήταν δυνατόν να προχωρεί μια μεταρρυθμιστική παρέμβαση η οποία αναπόφευκτα προκαλούσε αντιδράσεις, καθώς έθιγε συμφέροντα και ανέτρεπε καθιερωμένους τρόπους σκέψης και δράσης.

Η αποχώρηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή από την Πρωθυπουργία το 1980 σήμανε το τέλος της προσπάθειας αυτής. Η πολιτική στην Ελλάδα επέστρεψε στην μικροκομματική αντιμετώπιση των πολεοδομικών προβλημάτων. Κάθε μακροπρόθεσμη προσπάθεια, κάθε απόπειρα να διαμορφωθούν νέα, ευρύτερα πλαίσια για τον σχεδιασμό, φαινόταν ως απώλεια για ένα πολύτιμο πολιτικό και εκλογικό κεφάλαιο. Η αποτυχία του Στέφανου Μάνου να εκλεγεί βουλευτής στις εκλογές του 1981 έγινε ένα σοβαρό μάθημα για όσους φιλοδοξούσαν να θίξουν τα κακώς κείμενα (Πρεβελάκης, 1982). Κατά την δεκαετία του 1980, η κατάσταση είχε επανέλθει στην προ του Μάνου εποχή. Εξακολούθησαν να εκπονούνται σχέδια. Στα πλαίσια πάντοτε της κεντρικής διοίκησης, συστήθηκε ένας νέος φορέας με σαφή εξειδίκευση στον μητροπολιτικό σχεδιασμό της Πρωτεύουσας (ο Οργανισμός Αθήνας). Οι πρωτοβουλίες αυτές όμως δεν είχαν καμία επίδραση στις κρίσιμες αποφάσεις τις οποίες διίπαν μικροπολιτικά κριτήρια, χωρίς όραμα και χωρίς μακροπρόθεσμη προοπτική. Η πολεοδομία, άγνωστη ουσιαστικά ως τότε στο ευρύτερο κοινό άρχισε να γνωστοποιείται μέσα από διαφημιστικά μηνύματα. Όμως, καθώς ο σχεδιασμός ήταν αποκομμένος από την πραγματικότητα, η επίσημη πολεοδομική δραστηριότητα λειτουργούσε ως άλλοθι: περισσότερο διευκόλυνε παρά εμπόδιζε την λειτουργία των δικτύων τα οποία αντλούσαν οφέλη από την ασυδοσία και το χάος. Από μέσο για μητροπολιτικό σχεδιασμό, η Πολεοδομία μετατράπηκε σε ένα όργανο που νομιμοποιούσε την απραξία (Πρεβελάκης, 2001: 70-4). Όπως και στον "υπαρκτό σοσιαλισμό", το όραμα

ενός φωτεινού μέλλοντος, το οποίο απεικόνιζαν οι αφίσες της Πολεοδομίας, κάλυπτε την συνεχή υποβάθμιση της καθημερινότητας. Έτσι χάθηκε και στον πολεοδομικό τομέα μία εξαιρετικά κρίσιμη δεκαετία και ακυρώθηκε η προσπάθεια να εισαχθεί ο μητροπολιτικός σχεδιασμός στην Ελλάδα. Κατά το διάστημα αυτό, η κυκλοφοριακή συμφόρηση επηρέασε πια την ίδια την δομή του πολεοδομικού συγκροτήματος και εισήγαγε μίαν άναρχη αποσυγκέντρωση ως προς τις κατοικίες και τις απασχολήσεις. Δεν αναπτύχθηκαν δευτερεύοντα κέντρα βάσει σχεδιασμού, ώστε να συνδέονται μεταξύ τους με λειτουργικές γραμμές μέσω μαζικής μεταφοράς, όπως προέβλεπε το Σχέδιο-Πλαίσιο Πρωτεύουσα 2000. Κεντρικές δραστηριότητες συγκεντρώθηκαν γύρω από σημαντικούς άξονες κυκλοφορίας και στα κέντρα παλαιών οικισμών οι οποίοι απορροφήθηκαν μέσα στον αστικό ιστό. Αυξήθηκαν εκθετικά οι ανάγκες για μετακινήσεις, τις οποίες μπορούσε να ικανοποιήσει μόνον το ΙΧ αυτοκίνητο (Πρεβελάκης, 2001).

Έτσι, η υποβάθμιση των συνθηκών ζωής η οποία χαρακτήρισε την δεκαετία του 1970 εξελίχθηκε σε κρίση κατά την δεκαετία του 1980. Η πρώτη μεταψυχροπολεμική δεκαετία βρέθηκε μπροστά σε μια καταστροφική κληρονομιά, την οποία περιόρισε κάπως η μείωση στον ρυθμό της αύξησης του πληθυσμού από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 (Πρεβελάκης, 1981). Η απρόβλεπτη αυτή σχετική πληθυσμιακή σταθεροποίηση της μητροπολιτικής περιοχής επιβεβαιώθηκε και κατά την δεκαετία του 1990, παρά την νέα εισροή από τις τέως κομμουνιστικές χώρες. Η μερική εφαρμογή ορισμένων από τις προτάσεις του Σχεδίου-Πλαισίου Πρωτεύουσα 2000 (Μετρό, Αεροδρόμιο κ.ά.) δεν απέτρεψε την επιδείνωση της κατάστασης. Σήμερα, η Αθήνα, πόλη-διοργανώτρια των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, αντιμετωπίζει κυκλοφοριακή συμφόρηση γενικευμένη στο σύνολο του λεκανοπεδίου, αυξανόμενες τάσεις προς χωρικό διαχωρισμό των κοινωνικο-οικονομικών ομάδων ("γκετοποίηση"), πλήρη ασυναρτησία ως προς το αστικό τοπίο, έλλειψη από κάθε είδους "νόημα" ή "όραμα" το οποίο να συνδέει τους κατοίκους σε μια ενιαία κοινωνία.

Πώς παρουσιάζεται ο απολογισμός μισού αιώνα πολεοδομικής ιστορίας για την μόνη πραγματική μητροπολιτική περιοχή της Ελλάδας; Από το νέο ξεκίνημα της δεκαετίας του 1950 ως σήμερα η ελληνική πρωτεύουσα τετραπλασίασε σχεδόν τον πληθυσμό της και πολλαπλασίασε ασύγκριτα περισσότερο το επενδεδυμένο κεφάλαιο. Από την άποψη του συγκεντρωμένου πλούτου, κατατάσσεται αναμφίβολα στις μεγαλουπόλεις του ανεπτυγμένου κόσμου. Η λειτουργία της, τα περιβαλλοντικά και κυκλοφοριακά της προβλήματα, οι αναγνώσιμες στο τοπίο κοινωνικές ανισότητες και η κοινωνικο-πολιτισμική της ασυναρτησία την τοποθετούν, όμως, εξίσου αναμφίβολα, στις μεγαλουπόλεις του Τρίτου Κόσμου. Η αντίθεση αυτή ανάμεσα στα οικονομικά μέσα και γενικότερα το οικονομικό δυναμικό της Αθήνας και την τριτοκοσμική της όψη είναι σε μεγάλο βαθμό το προϊόν της ανεπάρκειας του πολεοδομικού σχεδιασμού. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η αποτυχία αυτή οφείλεται σε σημαντικούς δομικούς παράγοντες. Η εγγενής αντίθεση Κέντρου και Περιφέρειας σε μίαν εθνική και κρατική οικο-

δόμηση η οποία πραγματοποιήθηκε κάτω από αντίξοες γεωπολιτικές συνθήκες η κατάρρευση του εθνικού οράματος με το τέλος της Μεγάλης Ιδέας - η κληρονομιά της τραγικής δεκαετίας του 1940 - η συνεχής "φυγή προς τα εμπρός" με την "πολυκατοικιοποίηση" και την παράνομη δόμηση: όλα αυτά συνιστούν εξηγητικούς παράγοντες των οποίων η σημασία είναι αντικείμενο βαθύτερης έρευνας (Πρεβελάκης, 2001: 77-98).

Όμως, πέρα από αυτές τις σοβαρές δυσκολίες, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η Αθήνα απέτυχε κατ' επανάληψη να αξιοποιήσει τις όσες και όποιες δυνατότητες διέθετε. Έτσι η ανακοπή της πολιτικής Μάνου το 1980 και η ανατροπή της μετά το 1981 καθόρισαν την εξέλιξη της ως σήμερα. Όποιος και αν είναι ο απολογισμός του παρελθόντος, μια περίοδος τελειώνει και μια νέα αρχίζει σήμερα. Η λειτουργία του αεροδρομίου στα Σπάτα αποτελεί ένα συμβολικό και ουσιαστικό ορόσημο. Τα δεδομένα αλλάζουν εκ νέου για την μητροπολιτική περιοχή της Αθήνας, καθώς νέες γεωγραφικές κλίμακες αντικαθιστούν τις παλαιές ως πεδία τριβής ή συνεργασίας διαφόρων συμφερόντων στο χώρο της Πρωτεύουσας. Ως προς το γεωπολιτικό πλαίσιο, η εθνική κλίμακα δεν διατηρεί τον αποκλειστικό καθοριστικό ρόλο τον οποίο διαδραμάτισε από την εγκατάσταση της πρωτεύουσας στην Αθήνα. Σήμερα μοιράζεται την επιρροή της με άλλες, ευρύτερες κλίμακες: κλίμακα ευρωπαϊκή, κλίμακα της παγκοσμιοποίησης. Η θεώρηση της Αθήνας δεν απορρέει πια από την εικόνα ενός "υδροκέφαλου" ελληνικού αστικού δικτύου. Σ ένα δίκτυο από ευρωπαϊκά μητροπολιτικά συγκροτήματα, η Αθήνα μοιάζει μικρότερη ενώ ως προς τις οικονομικές δυνατότητες και τα περιβαλλοντικά προβλήματα δείχνει "πτωχός συγγενής". Από την άλλη, ο συμβολικός χαρακτήρας της Αθήνας στην Ευρώπη εγείρει όλο και περισσότερες απαιτήσεις από τους διαχειριστές της τύχης της. Η αισθητική αθλιότητα η οποία περιβάλλει και πλαισιώνει σε ακτίνα δεκάδων χιλιομέτρων το σημαντικότερο αρχιτεκτονικό μνημείο της Ανθρωπότητας, την Ακρόπολη, αποτελεί ένα όνειδος με αντίκτυπο στην Ευρώπη και στον κόσμο. Όμως η παγκοσμιοποίηση προσφέρει στην Αθήνα διεξόδους από τον θανάσιμο εναγκαλισμό ενός παρακμιακού ελλαδικού κράτους. Τόσο η ελληνική διασπορά, όσο και η γεωγραφική της θέση στο επίκεντρο της Ανατολικής Μεσογείου προσφέρουν στην Αθήνα νέες δυνατότητες για οικονομική και πολιτισμική ανάπτυξη.

Η αλλαγή της κλίμακας ως προς τον περίγυρο συνοδεύεται από μια άλλη αλλαγή κλίμακας ως προς τον ίδιο τον μητροπολιτικό χώρο. Οι παλαιές ευρωπαϊκές πόλεις κατεδάφισαν κάποια στιγμή τα τείχη τους και απλώθηκαν στις γύρω πεδιάδες. Έτσι δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την διαμόρφωση πολεοδομικών συγκροτημάτων, καθώς και για την εσωτερική τους εξυγίανση, μετά από αιώνες όπου οι κατοικίες συσσωρεύονταν στον περιορισμένο χώρο "εντός των τειχών". Με τον ίδιο τρόπο η Αθήνα είναι έτοιμη να διαρρήξει τα όρια του λεκανοπεδίου και να επεκταθεί σε νέους γεωγραφικούς χώρους, δημιουργώντας έτσι μια νέα κλίμακα, η οποία θα υπερβαίνει κατά πολύ την κλίμακα του πολεοδομικού συγκροτήματος. Δύο χώροι θα απορροφήσουν ένα μεγάλο μέρος από την έκρηξη αυτή: η πεδιάδα των Μεσο-

γείων και ο νησιωτικός χώρος ο οποίος συνδέεται συγκοινωνιακά εύκολα με την Αθήνα.

Η δεύτερη αυτή αλλαγή κλίμακας θέτει σε νέα βάση το ζήτημα του μητροπολιτικού σχεδιασμού. Ο συνδυασμός των δύο θεμελιακών αυτών αλλαγών διαγράφει ένα νέο πεδίο κινδύνων και ευκαιριών για την ελληνική πρωτεύουσα. Προβάλλει το φάσμα της επανάληψης των λαθών του παρελθόντος σε ακόμα ευρύτερη κλίμακα: η ενδεχόμενη μετατροπή της πεδιάδας των Μεσογείων σε ένα δεύτερο λεκανοπέδιο της Αθήνας με έντονα φαινόμενα ρύπανσης, κυκλοφοριακής συμφόρησης και αισθητικής υποβάθμισης. Πρόκειται για μια προοπτική εξαιρετικά ανησυχητική και, δυστυχώς, ήδη ορατή. Ο νησιωτικός χώρος μπορεί να απειληθεί διαφορετικά: να καταληφθεί από μίαν εύπορη κοσμοπολιτική και ευρωπαϊκή τάξη η οποία δυνάμει θα τον μετατρέψει σε μια σειρά από φυσικές (λόγω του νησιωτικού χαρακτήρα) gated communities. Όμως, οι νέες εξελίξεις προσφέρουν και τις προϋποθέσεις για την πλήρη αναδιάρθρωση της μητροπολιτικής περιοχής. Η γεωγραφική διεύρυνση επιτρέπει την εκτόνωση του λεκανοπεδίου, όπως η κατεδάφιση των τειχών επέτρεψε την εξυγίανση των παλαιών μεσαιωνικών πόλων. Ο νέος ευρωπαϊκός και διεθνής ρόλος της Αθήνας της επιτρέπει να ακολουθήσει μίαν αναπτυξιακή τροχιά, απαραίτητη προϋπόθεση για την πολεοδομική αναδιάρθρωση.

Ο μητροπολιτικός σχεδιασμός αποτελεί έναν σημαντικό παράγοντα στην προσπάθεια να αποτραπούν οι αρνητικές εξελίξεις και να αξιοποιηθούν οι νέες δυνατότητες ώστε να επιλυθούν τα παλαιά προβλήματα. Είναι φανερό ότι αν οι τάσεις αφεθούν ελεύθερες, θα επιβραβιωθεί το χειρότερο σενάριο. Χωρίς συνολική στρατηγική με εφαρμογή μεθοδική και επίμονη, ανεξάρτητα από πολιτικές συγκυρίες και επί μέρους αντιστάσεις, η νέα διευρυμένη μητροπολιτική περιοχή της Αθήνας θα πάρει τη μορφή ενός γιγάντιου λεκανοπεδίου σε κρίση. Όπως και κατά την δεκαετία του 1970, τα τεχνικά και τα οικονομικά μπόδια για μια νέα μητροπολιτική στρατηγική δεν είναι ανυπέρβλητα. Οι πολιτικές δυσκολίες είναι σήμερα μικρότερες, εφόσον έχει πλέον αναπτυχθεί κάποια συνείδηση ότι η πολεοδομική ασυδοσία έχει υψηλό κόστος. Οι δημοκοπικές παρεμβάσεις για την ακύρωση κάθε μεταρρυθμιστικής προσπάθειας δεν έχουν την ίδια απήχηση. Τα μπόδια είναι σήμερα μικρότερα, παράλληλα όμως έχουν εξασθενήσει και οι δυνάμεις για να προωθηθεί μια ανανεωτική μητροπολιτική πολιτική. Κατά την δεκαετία του 1970 υπήρχε ακόμα μια αθηναϊκή αστική τάξη, έστω και σε παρακμή. Σήμερα οι κάτοικοι του λεκανοπεδίου αποτελούν μίαν άμορφη μάζα, η οποία τείνει να οργανώνεται σε τοπική βάση ιδιαίτερα στα πολυτελή προάστια-αδιαφορώντας για την τύχη του συνόλου της μητροπολιτικής περιοχής. Με την κληρονομιά μιας πανελλαδικής έχθρας προς την Πρωτεύουσα και το "Κράτος των Αθηνών", την αποσάθρωση της αθηναϊκής αστικής τάξης και την κοινωνική και γεωγραφική πολυδιάσπαση της Πρωτεύουσας, πού θα βρεθεί το πολιτικό σώμα, το θεμέλιο για μίαν αισιόδοξη, ανοικτή και θαρραλέα προσπάθεια για την εκ βάθρων ανανέωση της αθηναϊκής μητροπολιτικής περιοχής;

Σήμερα, περισσότερο παρά ποτέ, προβάλλει η ανάγκη για μητροπολιτικό σχεδιασμό στην Ελλάδα. Ο μητροπολιτικός σχεδιασμός θα καθορίσει αν η Αθήνα θα βυθισθεί ακόμα περισσότερο στην κρίση ή αν θα ξεκινήσει μια τροχιά ανανέωσης. Η προοπτική αυτή μοιάζει όμως περισσότερο απόμακρη παρά ποτέ. Στην αρχαία τραγωδία, στις καταστάσεις αδιεξόδου παρενέβαινε ο από μηχανής Θεός. Στην σύγχρονη τραγωδία της Αθήνας ο Deus ex machina δεν διαφαίνεται ακόμα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Δοξιάδης Κ. (1960), *Η Πρωτεύουσά μας και το μέλλον της*, Αθήνα.
- Μπίρης Κ. (1995), *Αι Αθήναι από του 19^{ου} εις τον 20^{ον} αιώνα*, Αθήνα: Μέλισσα (επανάδοση, αρχική έκδοση: Καθίδρυμα Πολεοδομίας και Ιστορίας των Αθηνών, 1966).
- Prevelakis G. S. (1977), *Evolution et organisation spatiale de la capitale grecque de 1830 e la veille de la deuxième guerre mondiale*, Παρίσι: Universite de Paris-Sorbonne (Paris IV) (δακτυλόγραφο).
- Πρεβελάκης Γ. (1981), "Γεωγραφικές προοπτικές της ελληνικής πρωτεύουσας και σχεδιασμός του χώρου. Προς μια κάμψη της αθηναϊκής ανάπτυξης", *Πολίτης*, 44: 30-38.
- Πρεβελάκης Γ. (1982), "Ο προσωρινός οικιστικός νόμος του κ. Τρίτση και η οριστική καταστροφή του οικιστικού περιβάλλοντος ή εμπρός στο δρόμο που χάραξε ο Πλυτάς", *Πολίτης*, 49: 30-35.
- Πρεβελάκης Γ. (1984), "Πρόσφατες προσπάθειες για την οργάνωση του αστικού χώρου στην Ελλάδα", στο Αραβαντινός Αθανάσιος (1984) *Πολεοδομικός Σχεδιασμός*, Αθήνα: Ε.Μ.Π., 285-320.
- Πρεβελάκης Γ. (1998), *Γεωπολιτική της Ελλάδας*, Αθήνα: Libro.
- Πρεβελάκης Γ. Σ. (2001), *Επιστροφή στην Αθήνα, Πολεοδομία και Γεωπολιτική της Ελληνικής Πρωτεύουσας*, Αθήνα: Εστία.
- Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδος (1974), "Τα Προβλήματα της Μειζονος Περιοχής Αθηνών", Πρακτικά πέμπτου πανελλήνιου συνεδρίου Αρχιτεκτόνων (Αθήνα 16-23 Ιανουαρίου 1966), Αθήνα.
- Υπουργείο Δημοσίων Έργων (1979), "Πρωτεύουσα 2000: Καλύτερες Συνθήκες Ζωής", Αθήνα.
- Υπουργείον Δημοσίων Έργων (1964), *Ρυθμιστικόν Σχέδιον Αθηνών*, Αθήνα.

*Georges Prevelakis, Professeur
Universite de Pantheon-Sorbonne (Paris 1), Institut de Geographie
191, rue Saint-Jacques, F-75005, Paris, France
E-mail: Georges.Prevelakis@univ-paris1.fr*

Οικονομική ανάπτυξη και σύγκλιση στους νομούς της Ελλάδας 1970-1994: Εναλλακτικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις

Γ. Φωτόπουλος, Δ. Γιαννιάς και Π. Λιαργκόβας¹
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Περίληψη

Ο σκοπός αυτής της ερευνητικής εργασίας είναι η εξέταση των χωρικών ανισοτήτων στο επίπεδο του νομού για την περίοδο 1970-1994 υπό το πρίσμα εναλλακτικών εννοιολογικών και μεθοδολογικών προσεγγίσεων που αφορούν στη σύγκλιση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Τα αποτελέσματα της έρευνας αναφορικά με τις έννοιες της σύγκλισης τύπου β και της υπό συνθήκη σύγκλισης τύπου β παρουσιάζονται στην πλειονότητα τους ενισχυτικά της υπόθεσης της σύγκλισης. Στο βαθμό που το ζητούμενο είναι η μείωση των ανισοτήτων όπως αυτή εκφράζεται από τη διαχρονικά μειούμενη διαπεριφερειακή διακύμανση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ (σύγκλιση τύπου σ), η έρευνα καταγράφει μια ασθενή μείωση τους. Η πιο λεπτομερής ανάλυση τόσο του εξωτερικού σχήματος της χωρικής κατανομής του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και της διαχρονικής εξέλιξης του, όσο και η μελέτη της κινητικότητας εσωτερικά στην κατανομή με τη χρήση μεθοδολογίας στοχαστικών διαδικασιών κατέδειξαν τα ακόλουθα. Το εξωτερικό σχήμα της κατανομής εξελίσσεται διαχρονικά, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει μείωση του αριθμού των νομών που υπολείπονται του εθνικού μέσου κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Η κινητικότητα είναι περιορισμένη στα τμήματα της κατανομής που αφορούν σε νομούς με υψηλότερο του μέσου όρου κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Στην βάση αυτή δεν μπορεί να υποστηριχθεί ουσιαστική οικονομική σύγκλιση. Πολύ περισσότερο δε παρατηρείται αυξημένη κινητικότητα σε κεντρικά σημεία της κατανομής η οποία οδηγεί σε ανάδυση μιας ομάδας νομών που υπερτερούν σε σχέση με το μέσο όρο, αλλά που υπολείπονται όμως των πλουσιότερων νομών. Η διαδικασία αυτή είναι αργή, όμως στην περίπτωση που ενισχυθεί περαιτέρω θα μπορούσε να οδηγήσει στην απόσχιση του τμήματος αυτού της κατανομής από αυτό των φτωχότερων νομών, και σε μια πολωτική διαμόρφωση των διαπεριφερειακών οικονομικών ανισοτήτων.

Λέξεις κλειδιά

Οικονομική ανάπτυξη, σύγκλιση, περιφερειακές ανισότητες, νεοκλασικό υπόδειγμα οικονομικής μεγέθυνσης, στοχαστικές διαδικασίες.

¹ Οι συγγραφείς ευχαριστούν τον Γ. Αγραφιώτη που μοιράστηκε μαζί τους τις γνώσεις και την εμπειρία του στις στοχαστικές διαδικασίες. Τα όποια λάθη ή παραλείψεις βαρύνουν αποκλειστικά τους γράφοντες.

Economic development and convergence in Greek regions 1970-1994: alternative methodological approaches

The aim of this research is to examine spatial income disparities in Greece at the NUTS III level for the 1970-1994 period using alternative conceptual and methodological approaches to economic convergence. As far as the concepts of and conditional convergence are concerned, the evidence has been overall supportive. To the extent that convergence is understood as decreasing variance of GDP per capita across space over time (convergence), this research records a rather weak tendency towards convergence. However, a more detailed analysis of spatial income distribution regarding both the time evolution of the external shape of the distribution and intra-distributional dynamics suggests that the external shape of the distribution is evolving in time without, however, significantly affecting the number of the poorer regions. Mobility is limited in the part of the distribution that relates to more prosperous, than average, regions. On these grounds real economic convergence cannot be supported. Foremost, an increased mobility manifests itself in the central parts of the distribution, which in turn, leads to the emergence of a group of regions outperforming national average and being at the same time behind leading regions. This process is slow. However, in the instance that it will be further enhanced in the future, it may lead to serious polarization.

Keywords

Economic growth, convergence, interregional disparities, neoclassical growth model, stochastic processes.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το παρόν άρθρο επιχειρεί να διερευνήσει την ύπαρξη ή όχι οικονομικής σύγκλισης σε χωρικό επίπεδο στην Ελλάδα. Στη διεθνή βιβλιογραφία έχουν ήδη υπάρξει δυο μελέτες με συναφές αντικείμενο έρευνας και εστίαση στην περίπτωση της Ελλάδας (Siriopoulos και Asteriou, 1998· Petrakos και Saratsis, 2000). Το παρόν άρθρο διαφοροποιείται και από τα δυο προγενέστερα. Ως προς τη μεθοδολογική προσέγγιση. Τόσο οι Siriopoulos και Asteriou (1998) όσο και οι Petrakos και Saratsis (2000) χρησιμοποιούν ένα πλαίσιο εκτίμησης που αναπτύχθηκε κυρίως από τους Barro και Sala-i-Martin (1992, 1999) το οποίο συνδέεται άμεσα με το νεοκλασικό υπόδειγμα οικονομικής ανάπτυξης και σαν στόχο έχει να θέσει σε εμπειρικό έλεγχο τις υποθέσεις περί σύγκλισης που απορρέουν από το τελευταίο. Ο βαθμός εμπλουτισμού της βασικής εκτιμούμενης σχέσης διαφέρει ανάμεσα στα δύο άρθρα και η έρευνα των Petrakos και Saratsis (2000) εμφανίζεται πιο διεξοδική στην προσέγγιση της.

Στην παρούσα έρευνα επιχειρείται ο συνδυασμός μεθοδολογικών προσεγγίσεων. Από τη μια χρησιμοποιείται το πλαίσιο διερεύνησης των Barro και Sala-i-Martin (1991 και 1992) με χρήση διαστρωματικών στοιχείων και από την άλλη το πλαίσιο που χρησιμοποιεί

την προσέγγιση των στοχαστικών διαδικασιών και εισήχθη στην έρευνα του συγκεκριμένου πεδίου της οικονομικής επιστήμης από τον Quah (1993α και 1996). Η τελευταία μέθοδος έχει προταθεί ως έχουσα πλεονέκτημα στην ανάλυση της δυναμικής εξέλιξης της διαστρωματικής (χώρες, περιφέρειες) κατανομής του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και πολύ περισσότερο στην ανάδειξη του όποιο βαθμού κινητικότητας υπάρχει στο εσωτερικό της κατανομής (intra-distributional mobility). Το σημείο αυτό επισημαίνεται και από τους Petrakos και Saratsis (2000: 60).

Πέρα όμως από τον συνδυασμό των μεθόδων που προαναφέρθηκαν, μέθοδοι εμπειρικής εκτίμησης και αποτύπωσης της συνάρτησης πυκνότητας πιθανότητας (empirical probability density estimation) χρησιμοποιούνται εδώ για να ρίξουν φως στη διαχρονική εξέλιξη της μορφής της κατανομής του κατά κεφαλήν ΑΕΠ στους νομούς της Ελλάδας.

Θα πρέπει να σημειωθεί επίσης ότι η χρονική περίοδος ανάλυσης (1970-1994) είναι μεγαλύτερη από αυτήν έρευνας με την ίδια χωρική κάλυψη (Petrakos και Saratsis, 2000). Η εργασία των Sirioroulos και Asteriou (1998) έχει πιο περιορισμένη χωρική αναφορά (13 περιφέρειες αντί για 51 νομούς). Έχει όμως κάπως πιο διευρυμένο ορίζοντα (1971-1996) ο οποίος ωστόσο προκύπτει από τη χρήση προβλέψεων του ΚΕΠΕ για την περίοδο 1992-1996.

Στο επόμενο τμήμα του άρθρου παρουσιάζονται οι διάφορες έννοιες σύγκλισης και παρουσιάζονται εμπειρικά αποτελέσματα στα πλαίσια τεχνικών που υποστηρίζονται από διαστρωματικά στοιχεία. Στο τρίτο τμήμα παρουσιάζεται το θεωρητικό υπόβαθρο των στοχαστικών διαδικασιών που μαζί με εμπειρικές μεθόδους εκτίμησης συναρτήσεων πυκνότητας θα αποτελέσουν τη βάση μελέτης της δυναμικής εξέλιξης των ανισοτήτων στο τέταρτο τμήμα της έρευνας αυτής. Στο τελευταίο τμήμα συνοψίζονται τα βασικά συμπεράσματα που προκύπτουν από τα διάφορα στάδια και τις εναλλακτικές μεθοδολογίες που χρησιμοποιούνται.

ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΣΥΓΚΛΙΣΗ: ΔΙΑΣΤΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Σύγκλιση τύπου β

Σύμφωνα με την ορολογία που έχει επικρατήσει στη σχετική βιβλιογραφία η σύγκλιση τύπου β (*β convergence*) περιγράφει μια κατάσταση όπου σε μια διαστρωματική κατανομή χωρών (ή περιφερειών) υπάρχει μια αρνητική σχέση ανάμεσα στο ρυθμό μεγέθυνσης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του αρχικού επιπέδου του κατά κεφαλήν ΑΕΠ ανάμεσα σε δυο χρονικές περιόδους. Η έννοια αυτή προκύπτει από το νεοκλασικό υπόδειγμα μεγέθυνσης και υποθέτει ότι η τεχνολογία μεταβάλλεται εξωγενώς και θεωρείται δεδομένη από το υπόδειγμα².

² Για την οικονομία της συζήτησης η εργασία δεν εισέρχεται στις λεπτομέρειες του νεοκλασικού υποδείγματος αλλά κατευθύνεται απευθείας στον εμπειρικό έλεγχο της βασικής του υπόδειξης. Για μια πολύ εκτενή και τεκμηριωμένη παρουσίαση του νεοκλασικού και άλλων υποδειγμάτων οικονομικής μεγέθυνσης (Barro και Sala-i-Martin, 1995).

Ακολουθώντας τους Barro και Sala-i-Martin η μέθοδος των μη-γραμμικών ελαχίστων τετραγώνων χρησιμοποιήθηκε για την εκτίμηση της σχέσης υποθέτοντας μια κοινή σταθερή κατάσταση (steady state)³ για όλους του νομούς.

$$\log\left(\frac{y_{it}}{y_{it-1}}\right) \frac{1}{T} = \alpha - \log(y_{it-1}) \cdot (1 - e^{-\beta T}) \frac{1}{T}$$

όπου y_{it} είναι το κατά κεφαλή ΑΕΠ του κάθε νομού στο χρόνο t , T είναι το εύρος της περιόδου μελέτης και α , β οι υπό εκτίμηση παράμετροι. Στο πλαίσιο εκτίμησης των μη γραμμικών ελαχίστων τετραγώνων μια εκτίμηση του β υποδηλώνει σύγκλιση με την έννοια που προαναφέρθηκε⁴. Τα στατιστικά δεδομένα που χρησιμοποιούνται είναι σε επίπεδο νομού και προέρχονται από τη Διεύθυνση Περιφερειακών Λογαριασμών της Ε.Σ.Υ.Ε.

Τα αποτελέσματα των εκτιμήσεων για τη συνολική περίοδο (1970-1994) και για δυο υποπεριόδους (1970-1981 και 1981-1994) εμφανίζονται στον πίνακα 1 που ακολουθεί

Πίνακας 1: Εκτιμήσεις με μη-γραμμικά ελάχιστα τετράγωνα (τυπικά σφάλματα στις παρενθέσεις)

Περίοδος	α	β	R^2	Log-L ⁵
1970-1981	0.3457*** (0.075)	0.0359*** (0.011)	0.249	151.399
1981-1994	0.2289*** (0.088)	0.0247** (0.011)	0.128	151.351
1970-1994	0.1911*** (0.043)	0.0211*** (0.007)	0.240	173.251

***Στατιστικά σημαντικό στο επίπεδο του 1% , σημαντικό στο επίπεδο 5%, N=51

Σε όλες τις υποπεριόδους η εκτίμηση της παραμέτρου β έχει θετικό πρόσημο που υποδηλώνει σύγκλιση. Ωστόσο φαίνεται ότι ο συντελεστής σύγκλισης ήταν μεγαλύτερος την περίοδο 1970-1981 (0.0359) από ότι την περίοδο 1981-1994 (0.0247). Για την συνολική περίοδο 1970-1994 ο συντελεστής σύγκλισης είναι της τάξης του 0.0211. Συνολικά φαίνεται

³ Ως σταθερή κατάσταση περιγράφεται η περίπτωση στην οποία όλες οι μεταβλητές του υποδείγματος μεταβάλλονται με σταθερό ρυθμό.

⁴ Γεγονός που άλλωστε καταδεικνύεται από το ότι η θεωρητική ποσότητα β στην υπό εκτίμηση σχέση έχει ήδη αρνητική προσήμανση. Σε ένα γραμμικό πλαίσιο εκτίμησης σύγκλιση υποδηλώνεται από μια εκτίμηση του β με αρνητικό πρόσημο.

⁵ $\text{LogL} = -\left(\frac{N}{2}\right) \left[1 + \ln 2\pi + \ln(e'e/N) \right]$ όπου e είναι το διάνυσμα των καταλοίπων εκτίμησης.

ότι οι φτωχότερες περιφέρειες σε όρους κατά κεφαλήν ΑΕΠ αναπτύσσονται ταχύτερα από τις πλουσιότερες.

Το κρίσιμο ζήτημα στην μεθοδολογία της οποίας τα αποτελέσματα παρουσιάστηκαν παραπάνω αφορά το ερώτημα "σύγκλιση ως προς τι;". Η υπόθεση της κοινής σταθερής κατάστασης αντιπροσωπεύει μια κοινή μακροχρόνια δυναμική κατάσταση για όλες τις οικονομίες που απαρτίζουν τα διαστρωματικά στοιχεία που αναλύονται. Αυτό που καθορίζει την ταχύτητα με την οποία οι οικονομίες αναπτύσσονται εξαρτάται αντιστρόφως ανάλογα από την απόσταση που χωρίζει την κάθε οικονομία από την κοινή δυναμική κατάσταση μακροχρόνιας ισορροπίας. Έτσι οι οικονομίες που αρχικά υπολείπονται σε μεγαλύτερο βαθμό από την κοινή μακροχρόνια σταθερή κατάσταση αναπτύσσονται ταχύτερα από αυτές που έχουν να καλύψουν μικρότερη απόσταση. Ο λόγος γι αυτό είναι ότι ο βασικός μηχανισμός σύγκλισης του νεοκλασικού υποδείγματος είναι μειούμενες αποδόσεις κλίμακας. Ο επιβραδυντικός αυτός μηχανισμός της ανάπτυξης τίθεται σε λειτουργία πολύ πιο γρήγορα για τις πλουσιότερες οικονομίες που βρίσκονται ήδη πολύ πιο κοντά στα επίπεδα της κοινής σταθερής κατάστασης από ότι οι φτωχότερες.

Βάσει λοιπόν της παραπάνω θεωρητικής αποσαφήνισης η εκτίμηση του συντελεστή β για την περίοδο 1970-1994 υποδηλώνει ότι 2.11% της απόστασης που χωρίζει τους νομούς καλύπτεται κάθε χρόνο. Βέβαια ενώ το ποσοστό κάλυψης της απόστασης που χωρίζει κάθε οικονομία από την σταθερή κατάσταση είναι το ίδιο αντιλαμβάνεται κανείς ότι σε απόλυτα μεγέθη οι φτωχότεροι νομοί καλύπτουν μεγαλύτερη απόσταση ανά έτος, άρα αναπτύσσονται ταχύτερα, δεδομένου ότι τους χωρίζει μεγαλύτερη απόσταση από τη σταθερή κατάσταση. Με βάση της παραπάνω εκτίμηση του συντελεστή β το ήμισυ της χρονικής διάρκειας για την κάλυψη της αρχικής απόστασης της κάθε οικονομίας από την κοινή σταθερή κατάσταση υπολογίζεται, *ceteris paribus*, σε περίπου 33 έτη⁶.

Υπό συνθήκη σύγκλιση τύπου β

Η υπόθεση μιας κοινής σταθερής κατάστασης υπονοεί σύγκλιση προς μια "αντιπροσωπευτική οικονομία" και είναι αναμφισβήτητη μια ιδιαίτερα σοβαρή υπόθεση για να μην επιδέχεται αμφισβήτηση. Έχει υπάρξει έντονη η κριτική (βλ. για παράδειγμα μεταξύ άλλων Quah 1993α, 1993β, 1996). Ωστόσο η κριτική είναι πιο έντονη όταν πρόκειται για διαφορετικές χώρες παρά για περιφέρειες της ίδιας χώρας. Η απάντηση στην κριτική αυτή είναι η απόπειρα να απομακρύνει κανείς όσο το δυνατό περισσότερες διαφορές μεταξύ των αντικειμένων της μελέτης κατά τρόπο που να επιτρέπει στο υπόδειγμα να λάβει υπόψη του

⁶ Θέτουμε $e^{-\beta t} = 1/2$ οπότε ο χρόνος ημίσεως διάρκειας μέχρι τη σύγκλιση δίνεται από τη σχέση $\ln(2)/\beta = 0.69/\beta$. Εάν το $\beta=0.0211$ τότε ο χρόνος ημίσεως διάρκειας είναι 33 έτη.

τυχόν διαφορές στα επίπεδα της σταθερής κατάστασης. Στην κατεύθυνση αυτή μια σειρά από μελέτες (Mankiw, Romer και Weil, 1992· Barro και Sala-i-Martin, 1991 και 1992) προσπαθούν να απομακρύνουν από την παράμετρο β μια σειρά από δυνατές επιρροές χρησιμοποιώντας επιπλέον ερμηνευτικές μεταβλητές που θα μπορούσαν να συνδέονται με διαφορές στα επίπεδα της σταθερής κατάστασης (conditioning). Στο βαθμό που γίνεται αυτό, η εκτίμηση του συντελεστή β θεωρείται ότι προσφέρει πειστήριο για σύγκλιση ή μη *υπό συνθήκη*. Στην προσπάθεια αυτή μια σειρά από μεταβλητές έχουν χρησιμοποιηθεί όπως για παράδειγμα κλαδική διάρθρωση, ψευδομεταβλητές που συνδέονται με γεωγραφικές ιδιαιτερότητες, εργαλεία πολιτικής, διαφορές στο επίπεδο εκπαίδευσης σαν προσέγγιση των διαφορών στη ποιότητα και τις δυνατότητες του ανθρώπινου κεφαλαίου κ.λπ..

Ο Sala-i-Martin (1996) υποστηρίζει ότι οι εκτιμώμενες ταχύτητες σύγκλισης είναι εκπληκτικά όμοιες ανάμεσα στις περιφέρειες των Ηνωμένων Πολιτειών, της Ιαπωνίας και πέντε Ευρωπαϊκών κρατών. Αυτή η ομοιόμορφη ταχύτητα σύγκλισης είναι της τάξης του 2% ετησίως. Στο σημείο αυτό ο Quah (1996: 1356) διερωτάται "Πόσο μπορεί κανείς να πιστέψει ότι η μεγέθυνση είναι ίδια σε διαφορετικές οικονομίες, δεδομένου ότι μόνο μερικές προφανείς, και μετρήσιμες ετερογενείς συνθήκες έχουν απομακρυνθεί; Και επιπλέον, ότι σε αυτή την υπό συνθήκη διαδικασία μεγέθυνσης οι οικονομίες συγκλίνουν προς μια μοναδική ενιαία μακροχρόνια ισορροπία; Αλλιώς τοποθετημένο, πόσο αξιόπιστο μπορεί να είναι ότι αυτή η απλή διαδικασία της υπό συνθήκη διερεύνησης απομακρύνει όλες τις διαφορές ανάμεσα στις οικονομίες ώστε αυτές να συγκλίνουν; Και πως προκύπτει αυτή η ομοιομορφία σύγκλισης;".

Η απορία μοιάζει εύλογη μια που αυτά τα ομοιόμορφα αποτελέσματα αποκτώνται στο όνομα απομάκρυνσης ετερογενών δυνάμεων χρησιμοποιώντας διαστρωματικά στοιχεία που περιλαμβάνουν διαφορετικές κάθε φορά χωρικές μονάδες (περιφέρειες, χώρες) και χρονικές περιόδους. Ο Quah (1996) αναζητά μηχανιστικές στατιστικές εξηγήσεις για το φαινόμενο με μερική όμως επιτυχία.

Στο σημείο αυτό παρουσιάζεται μια απόπειρα αναζήτησης *υπό συνθήκη σύγκλισης τύπου β*. Τα αποτελέσματα παρατίθενται στον πίνακα που ακολουθεί.

Μια σειρά από μεταβλητές χρησιμοποιήθηκαν συμπληρωματικά και εναλλακτικά με απώτερο σκοπό να αντιπαρέλθουν το πρόβλημα διαφορετικών σταθερών καταστάσεων μεταξύ των νομών της χώρας με το αιτιολογικό που εξηγήθηκε πιο πάνω.

Από αυτές η *Sit* είναι μια σύνθετη μεταβλητή που αρχικά προτάθηκε και χρησιμοποιήθηκε από του Barro και Sala-i-Martin (1991, 1992 και 1999). Η μεταβλητή αυτή σταθμίζει την ανάπτυξη στους κλάδους της οικονομίας σε εθνικό επίπεδο με την κλαδική διάρθρωση του κάθε νομού. Δίνει με άλλα λόγια την ανάπτυξη που κάποιος νομός θα είχε βάσει της διάρθρωσης του και της εμπειρίας ανάπτυξης σε εθνικό επίπεδο τη περίοδο μελέτης. Η ανάλυση χρησιμοποιεί δώδεκα κλάδους: ορυχεία -κτηνοτροφία-δάση-αλιεία,

ορυχεία, μεταποίηση, ηλεκτρισμός-φωταέριο-νερό, κατασκευές, μεταφορές-επικοινωνίες, τράπεζες-ασφάλειες-κτημ. επιχειρήσεις, κατοικίες, δημόσια διοίκηση-ασφάλεια, υγεία-εκπαίδευση, διάφορες υπηρεσίες.

Η μεταβλητή S-share δίνει το μερίδιο του κλάδου των υπηρεσιών σε κάθε νομό τη περίοδο βάσης. Χρησιμοποιείται στη λογική της σημασίας του κλάδου στη σύγχρονη οικονομία⁷.

Η ψευδομεταβλητή για την Κρήτη χρησιμοποιείται λόγω των ιδιαιτεροτήτων της νησιωτικής αυτής οικονομίας. Λόγω απόστασης, η οικονομία της Κρήτης φαίνεται επιτυχής στην τροφοδότηση της παραγωγικής της βάσης με κεφάλαια που εισέρευσαν αρχικά λόγω τουρισμού. Η ψευδομεταβλητή για την Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία και για την Θράκη συμπεριλαμβάνεται λόγω του ιδιαίτερου δυναμισμού του κλάδου της μεταποίησης στη δεκαετία του 1980 στις περιοχές αυτές (Fotopoulos και Spence, 1999).

Τα αποτελέσματα δείχνουν τη βελτίωση της ερμηνευτικής ικανότητας του υποδείγματος από την προσθήκη των νέων μεταβλητών. Εξακολουθεί να υπάρχει στατιστικά σημαντική ένδειξη σύγκλισης για τη συνολική περίοδο (1970-1994) και για την υποπερίοδο (1970-1981). Χαρακτηριστικό των αποτελεσμάτων είναι ότι όπου η σύνθετη διαρθρωτική μεταβλητή (*Sit*) υπήρξε στατιστικά σημαντική σηματοδοτώντας θετική συνεισφορά της κλαδικής διάρθρωσης στην ανάπτυξη ο συντελεστής σύγκλισης β γίνεται στατιστικά ασήμαντος.

Αυτό συμβαίνει στην περίοδο 1981-1994. Για την ίδια περίοδο είναι ανάλογο και το παράδειγμα της μεταβλητής που αφορά στο μερίδιο του κλάδου των υπηρεσιών. Σε απουσία των παραπάνω μεταβλητών ο συντελεστής σύγκλισης είναι στατιστικά σημαντικός και για την περίοδο 1981-1994.

Οι συμπεριφορά των ψευδομεταβλητών είναι σημαντική και θετική σηματοδοτώντας την ύπαρξη ιδιαίτερων θετικών για την ανάπτυξη στοιχείων στις περιοχές που αναφέρονται.

Ο βαθμός που τα παραπάνω αποτελέσματα συνιστούν πειστήριο για την ύπαρξη υπό συνθήκης σύγκλισης θα πρέπει να γίνει αντικείμενο κάποιας επιφύλαξης. Οι λόγοι αφορούν στο εάν πραγματικά η άσκηση ήταν επιτυχής στην απομάκρυνση διαφορών που θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν διαφορές στις σταθερές καταστάσεις των νομών σε συνδυασμό με τη συμπεριφορά της κλαδικής μεταβλητής και την επίπτωση της στο συντελεστή σύγκλισης τη περίοδο 1981-1994.

Είναι βέβαιο ότι απαιτείται περισσότερη προσπάθεια για την ανεύρεση παραγόντων

⁷ Η χρησιμοποίηση του μεριδίου άλλων μεμονωμένων κλάδων στο ΑΕΠ του νομού, όπως για παράδειγμα της μεταποίησης και του αγροτικού τομέα, χρησιμοποιήθηκε χωρίς επιτυχία.

που επιδρούν στις διαπεριφερειακές διαφορές στην οικονομική μεγέθυνση. Ωστόσο πάντα θα ελλοχεύει ο κίνδυνος οι όποιες μεταβλητές χρησιμοποιηθούν να είναι συσχετιζόμενες είτε με το σφάλμα επιτίμησης (άλλους παράγοντες που δεν έχουν ληφθεί υπόψη), είτε με το αρχικό επίπεδο κατά κεφαλήν ΑΕΠ στο βαθμό που το τελευταίο αποτελεί μετουσίωση της δράσης πολλών παραγόντων που επιδρούν ή συνδέονται με την ανάπτυξη. Τέλος πάντα υπάρχει ο κίνδυνος οι όποιες μεταβλητές χρησιμοποιηθούν από κοινού για να "εξηγήσουν" το φαινόμενο της ανάπτυξης να σχετίζονται μεταξύ τους. Όλα τα παραπάνω αποτελούν λόγους αμφισβήτησης της εγκυρότητας των αποτελεσμάτων των οικονομετρικών εκτιμήσεων.

Πίνακας 2: Διερευνήσεις υπό συνθήκη β σύγκλισης: εκτιμήσεις μη γραμμικών ελαχίστων τετραγώνων σε επαυξημένες εξισώσεις Barro & Sala-i-Martin (τυπικά σφάλματα στις παρενθέσεις)

	1970-1994			1970-1981			1981-1994		
a	0.1798*** (0.037)	0.1799*** (0.051)	0.1535*** (0.041)	0.3463*** (0.076)	0.3554*** (0.084)	0.3988*** (0.082)	0.2057*** (0.075)	0.0536 (0.105)	0.0648 (0.087)
b	0.0196*** (0.006)	0.0212*** (0.007)	0.0165*** (0.005)	0.0361*** (0.011)	0.0358*** (0.011)	0.0422*** (0.012)	0.0222** (0.009)	0.0059 (0.014)	0.0082 (0.008)
Sit	-	0.2794	-	-	-0.0059	-	-	2.0773***	-
RD1	0.0048** (0.0021)	-	0.0059*** (0.002)	0.0007 (0.004)	-	-0.0013 (0.004)	0.0083** (0.003)	-	0.0101*** (0.003)
RD2	0.0118*** (0.003)	-	0.0114*** (0.003)	-0.0016 (0.0065)	-	-0.0008 (0.006)	0.0225*** (0.005)	-	0.0211*** (0.005)
S_Share	-	-	0.0148 (0.010)	-	-	-0.0297 (0.022)	-	-	0.0466*** (0.017)
R²	0.423	0.242	0.446	0.251	0.251	0.282	0.364	0.237	0.444
Log-L	186.76	179.83	187.81	151.46	151.43	152.51	159.40	154.75	162.84

*** Στατιστικά σημαντικό στο επίπεδο 1%, ** σημαντικό στο επίπεδο 5%, N=51

RD1 περιφερειακή ψευδομεταβλητή φέρουσα τη τιμή 1 εάν ένας νομός ανήκει στη περιφέρεια της Κεντρικής Μακεδονίας ή Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης

RD2 περιφερειακή ψευδομεταβλητή για την Κρήτη

S_Share το μερίδιο του κλάδου των υπηρεσιών στο ΑΕΠ του νομού το έτος βάσης.

$$S_{it} = \sum_{j=1}^{12} S_{ij,t-T} \cdot \left[\log \left(\frac{y_{jt}}{y_{j,t-T}} \right) / T \right]$$

$S_{ij,t-T}$ είναι η στάθμηση του κλάδου j στο ΑΕΠ του νομού i το χρόνο $t-T$

y_{jt} είναι το εθνικό ΑΕΠ κατά απασχολούμενο στο κλάδο j το χρόνο t

Σύγκλιση τύπου σ

Η έννοια της σύγκλισης τύπου β στη μια ή στην άλλη προσέγγιση αποδίδει στις φτωχότερες οικονομίες μεγαλύτερους ρυθμούς ανάπτυξης από ότι στις πλουσιότερες. Το ερώτημα λοιπόν που τίθεται είναι εάν η διαδικασία σύγκλισης τύπου β θα οδηγήσει εν τέλει σε εξάλειψη ή έστω σε σημαντική μείωση των διαπεριφερειακών ανισοτήτων. Πριν επιχειρηθεί όμως μια απάντηση θα πρέπει να πρώτα να συμφωνηθεί ένας τρόπος μέτρησης της μειούμενης ανισότητας. Στη βιβλιογραφία έχει υπάρξει η αποδοχή ότι ένα τέτοιο μέτρο θα μπορούσε να είναι η διαχρονικά μειούμενη τυπική απόκλιση στις διαστρωματικές κατανομές του κατά κεφαλή ΑΕΠ (σύγκλιση τύπου σ , όπου σ η τυπική απόκλιση).

Έχοντας αυτή την έννοια της μείωσης των ανισοτήτων η απάντηση στο ερώτημα είναι πως η σύγκλιση τύπου β δεν αποτελεί ικανή συνθήκη για σύγκλιση τύπου σ .

Ο Hart (1995) εξετάζει την γραμμική περίπτωση όπου μια μεταβλητή ορισμένη σε κάποια χρονική στιγμή παλινδρομείται πάνω στον εαυτό της κάποια προγενέστερη χρονική στιγμή. Εκφράζοντας τη σχέση στη μορφή αποκλίσεων από τους μέσους έχουμε μια σχέση της μορφής:

$$y_{it} = \beta y_{it-1} + \varepsilon_{it} \quad \text{όπου το } \varepsilon \sim N(0, \sigma^2)$$

παίρνοντας διακυμάνσεις και στις δύο πλευρές της σχέσης έχουμε

$$V[y_{it}] = \beta^2 V[y_{it-1}] + \sigma^2$$

στο βαθμό που ισχύει ότι $\rho^2 = \frac{\beta^2 V[y_{it-1}]}{V[y_{it}]}$, όπου ρ είναι ο συντελεστής συσχέτισης ανάμεσα

στο y_{it-1} και y_{it} , από το συνδυασμό των δυο παραπάνω σχέσεων έχουμε ότι

$$V[y_{it}] = \beta^2 V[y_{it-1}] + \sigma^2 = \frac{\beta^2 V[y_{it-1}]}{\rho^2}$$

και επομένως ότι

$$V[y_{it}]/V[y_{it-1}] = \beta^2 / \rho^2$$

Στο βαθμό που $\rho \leq 1$, μια αυξανόμενη διακύμανση μπορεί να προκύψει στην περίπτωση

που $\beta < 1$ μόνο όταν $\rho < \beta < 1$.

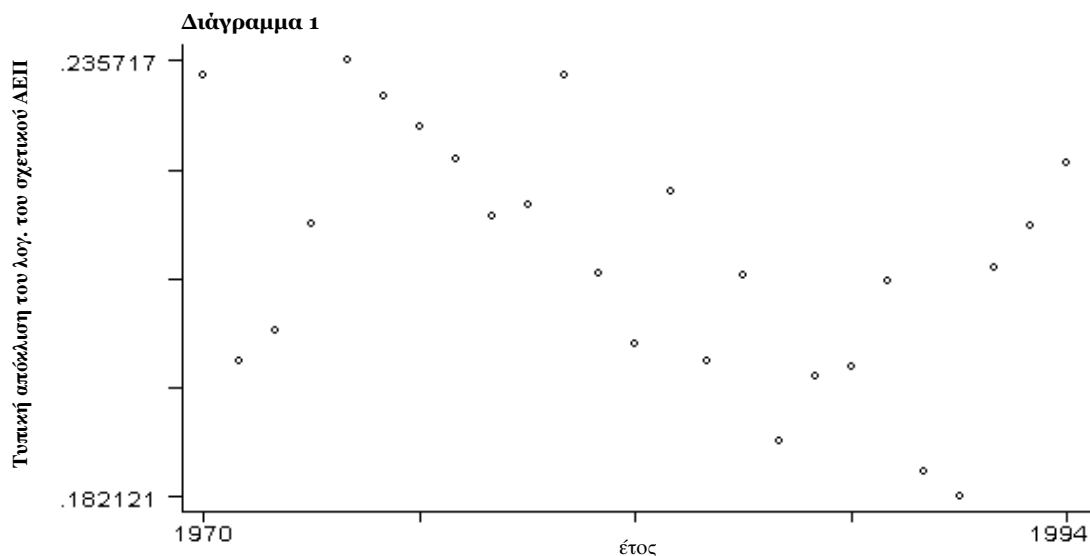
Όταν $\beta > 1$ η διακύμανση πάντα αυξάνεται.

Η σχέση $(\beta - 1)/T$ μετατρέπει το β που εκτιμάται με αυτό τον τρόπο σε ισοδύναμο με αυτόν που θα προέκυπτε εάν η εξαρτημένη μεταβλητή ήταν ορισμένη ως $(\ln y_{it} - \ln y_{i,t-T})/T$ και η ανεξάρτητη ως $\ln y_{i,t-T}$ (Fotopoulos και Lourι, 2002 για περισσότερες λεπτομέρειες). Επομένως η παραπάνω εξήγηση καλύπτει και τον συνήθη τρόπο έκφρασης της γραμμικής εκδοχής της νεοκλασικής εξίσωσης μεγέθυνσης.

Γίνεται σαφές ότι ενώ ο συντελεστής β μπορεί να οδηγεί προς σύγκλιση, παράγοντες που επηρεάζουν τη διακύμανση της εκτίμησης μπορούν να οδηγούν προς την αντίθετη κατεύθυνση⁸.

Στο διάγραμμα που ακολουθεί παρουσιάζεται η διαχρονική εξέλιξη της τυπικής απόκλισης της κατανομής του σχετικού κατά κεφαλή ΑΕΠ (διαιρεμένο με το μέσο) εκφρασμένο σε λογαρίθμους.

Η εικόνα που παρουσιάζει το διάγραμμα δείχνει ότι οι ανισότητες εκφρασμένες με το μέτρο που προαναφέρθηκε δείχνουν αυξητικές τάσεις τα πρώτα χρόνια, εν συνεχεία

⁸ Για μια πιο απαιτητική συζήτηση του σημείου αυτού στη μη γραμμική περίπτωση (Barro and Sala-i-Martin, 1995: 384-5).

παρατηρείται μια ασθενής πτωτική τάση (η τυπική απόκλιση κινείται σε αρκετά περιορισμένο εύρος) και παρουσιάζει αυξητικές τάσεις προς το τέλος της περιόδου μελέτης. Συνολικά στα δεδομένα θα μπορούσε να προσαρμοστεί μια αδύναμη αρνητική σχέση στη διαχρονική εξέλιξη των ανισοτήτων σε επίπεδο νομού.

Ο Quah (1996) παρατηρεί ότι η διαχρονική παρατήρηση της εξέλιξης της διακύμανσης της κατανομής από μόνη της αδυνατεί να περιγράψει το φαινόμενο της (ή μη) σύγκλισης. Στις εξαιρετικά ακραίες περιπτώσεις θα μπορούσε για παράδειγμα η διαχρονική στασιμότητα της διακύμανσης να οφείλονταν σε διατήρηση των ανισοτήτων με τη έννοια ότι οι φτωχοί παραμένουν φτωχοί και οι πλούσιοι παραμένουν πλούσιοι. Θα μπορούσε επίσης μια διαχρονικά σταθερή διακύμανση να κρύβει σημαντική κινητικότητα εσωτερικά στην κατανομή. Ωστόσο μελετώντας μόνο τη διακύμανση κάποιος δεν μπορεί να ξεχωρίσει τις δυο αυτές καταστάσεις. Η πραγματική μελέτη της σύγκλισης είναι αυτή της δυναμικής ανάλυσης διαχρονικά μεταβαλλόμενων κατανομών. Η προσέγγιση αυτή εμφανίζεται στα τμήματα που ακολουθούν.

Η δυναμική της κατανομής των οικονομικών περιφερειακών ανισοτήτων με την προσέγγιση των στοχαστικών διαδικασιών

Η χρήση των στοχαστικών διαδικασιών έχει μια μακρά ιστορία στην ανάλυση δυναμικών φαινομένων τόσο στην οικονομική όσο και στις άλλες κοινωνικές επιστήμες. Έχει χρησιμοποιηθεί για την ανάλυση της διαχρονικής εξέλιξης της κατανομής του μεγέθους των επιχειρήσεων με απώτερο σκοπό την κατανόηση του βαθμού συγκέντρωσης στους κλάδους της βιομηχανίας (Hart και Prais, 1956· Adelman, 1958), στη μελέτη της κοινωνικής κινητικότητας (Prais, 1955) και άλλων κοινωνικών διαδικασιών (Bartholomew, 1967).

Στη θεματική της οικονομικής ανάπτυξης και των ανισοτήτων ανάμεσα σε χώρες και περιφέρειες όπως αυτές εκφράζονται από τη θέση που οι τελευταίες κατέχουν διαχρονικά στη διαστρωματική κατανομή του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, οι στοχαστικές διαδικασίες ήλθαν στην υπηρεσία του ερευνητή με πρωτοβουλία του Quah (1993α και 1993β).

Μια στοχαστική διαδικασία $\{X(t), t \in T\}$ είναι μια οικογένεια τυχαίων μεταβλητών (τ.μ.).

Δηλαδή για κάθε $t \in T$, $X(t)$

είναι μια τυχαία μεταβλητή (για εισαγωγή στις στοχαστικές διαδικασίες: Feller, 1968· Isaacson και Madsen 1976· Ross, 1985). Η μεταβλητή t συχνά αναφέρεται ως χρόνος και επομένως $X(t)$ δηλώνει την κατάσταση στην οποία βρίσκεται η διαδικασία στο χρόνο t . Αν το σύνολο των μελών της οικογένειας των τυχαίων μεταβλητών είναι αριθμήσιμο τότε η στοχαστική διαδικασία ονομάζεται στοχαστική διαδικασία σε διακριτό χρόνο και

συμβολίζεται με $\{X_i, i = 1, 2, \dots\}$.

Διαφορετικά ονομάζεται στοχαστική διαδικασία σε συνεχή χρόνο και συμβολίζεται με

$$\{X(t), t \geq 0\}.$$

Το σύνολο των δυνατών τιμών που παίρνουν οι τυχαίες μεταβλητές $\{X(t), t \in T\}$, ονομάζεται χώρος καταστάσεων της διαδικασίας και είναι διακριτός ή συνεχής.

Μια στοχαστική διαδικασία είναι Μαρκοβιανή αν

$$P(\alpha < X(t) < b | X(t_1) = x_1, X(t_2) = x_2, \dots, X(t_n) = x_n) = P(\alpha < X(t) < b | X(t_n) = x_n) \quad \text{για}$$

$$t_1 < t_2 < \dots < t_n < t.$$

Η ιδιότητα αυτή σημαίνει ότι η πιθανότητα να βρεθεί η διαδικασία στο χρόνο t στην κατάσταση (\cdot) , όταν η παρούσα κατάσταση $X(t_n)$, στο χρόνο tn , είναι γνωστή, δεν

αλλοιώνεται από τα επί πλέον δεδομένα $X(t_1) = x_1, X(t_2) = x_2, \dots, X(t_{n-1}) = x_{n-1}$, που αφορούν στην συμπεριφορά της διαδικασίας στο παρελθόν. Μια διαδικασία σε διακριτό χρόνο, με διακριτό χώρο καταστάσεων ονομάζεται Μαρκοβιανή αλυσίδα. Έτσι μπορεί να ορισθεί μια αλυσίδα Μαρκον σαν μια ακολουθία X_0, X_1, X_2, \dots , διακριτών τυχαίων

μεταβλητών με την ιδιότητα ότι η υπό συνθήκη κατανομή της X_n , όταν δίδονται οι τ.μ. X_0, X_1, \dots, X_{n-1} , εξαρτάται από την τιμή της X_{n-1} , δηλαδή

$$P(X_n = j | X_{n-1} = i, \dots, X_0 = m) = P(X_n = j | X_{n-1} = i)$$

Οι μεταβάσεις μιας Μαρκοβιανής αλυσίδας στις διάφορες καταστάσεις προσδιορίζονται από τις υπό συνθήκη πιθανότητες $P(X_n = j | X_{n-1} = i)$ οι οποίες συμβολίζονται με P_{ij} , δηλώνουν την πιθανότητα μετάβασης της διαδικασίας από την κατάσταση i στο χρόνο $n-1$ στην κατάσταση j στο χρόνο n και ονομάζονται πιθανότητες μετάβασης ή μεταπήδησης. Μια Μαρκοβιανή αλυσίδα καλείται στατική (stationary) ή χρονικά ομογενής (time homogeneous) όταν η πιθανότητα μετάβασης από την μια κατάσταση σε μια άλλη, είναι ανεξάρτητη από τον χρόνο που γίνεται η μετάβαση. Έτσι για όλες τις καταστάσεις i και j ,

$$p_{ij} = P(X_n = j | X_{n-1} = i) = P(X_{n+k} = j | X_{n+k-1} = i)$$

για $k = -(n-1), (n-2), \dots, -1, 0, 1, 2, \dots$

Όταν η παραπάνω συνθήκη δεν ισχύει, τότε η Μαρκοβιανή αλυσίδα ονομάζεται μη στατική (non stationary) ή χρονικά μη ομογενής (time non homogeneous).

Ο πιο εύχρηστος τρόπος αναφοράς στις πιθανότητες μετάβασης P_{ij} , είναι με τη μορφή ενός τετραγωνικού πίνακα \mathbf{P} , στο οποίο η i γραμμή και η j στήλη αντιστοιχούν στην i και j κατάσταση. Για n καταστάσεις ο $n \times n$ τετραγωνικός πίνακας έχει τη μορφή:

$$\mathbf{P} = \begin{pmatrix} P_{11} & P_{12} & \cdot & \cdot & \cdot & P_{1n} \\ P_{21} & P_{22} & \cdot & \cdot & \cdot & P_{2n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ P_{n1} & P_{n2} & \cdot & \cdot & \cdot & P_{nn} \end{pmatrix}$$

Οι χαρακτηριστικές ιδιότητες του πίνακα \mathbf{P} είναι ότι όλα τα στοιχεία του είναι θετικά ή μηδέν και ότι το άθροισμα των γραμμών του είναι ίσο με τη μονάδα. Κάθε πίνακας που έχει τις δυο αυτές ιδιότητες ονομάζεται στοχαστικός πίνακας.

Συμβολίζουμε με

$$p_{ij}^{(n)} = P(X_n = j), n = 0, 1, \dots, j = 0, 1, \dots$$

τις πιθανότητες το σύστημα να βρίσκεται στην κατάσταση j μετά από n -βήματα ή n χρονικές μονάδες. Συνήθως, όταν οι καταστάσεις του συστήματος είναι k , συγκεντρώνουμε τις πιθανότητες αυτές σε ένα διάνυσμα

$$\mathbf{p}^{(n)} = (p_0^{(n)}, p_1^{(n)}, \dots, p_k^{(n)})$$

για το οποίο για κάθε $n=0, 1, 2, \dots$ ισχύει

$$\sum_{i=0}^k p_i^{(n)} = 1,$$

μα και σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή το σύστημα θα βρίσκεται σε μια από τις k καταστάσεις. Ανάλογα, οι πιθανότητες της αρχικής κατάστασης του συστήματος στο χρόνο $t=0$, είναι:

$$\mathbf{p}^{(0)} = (p_0^{(0)}, p_1^{(0)}, \dots, p_k^{(0)})$$

Για τον πίνακα μετάβασης \mathbf{P} , μιας Μαρκοβιανής στοχαστικής διαδικασίας ισχύει:

$$\mathbf{P}^{(n)} = \mathbf{P}^{(0)} \mathbf{P}^{(n)} \quad n = 1, 2, \dots$$

και ειδικότερα για τις πιθανότητες μετάβασης P_{ij} ισχύει η γνωστή ως σχέση Charman-Kolmogorov,

$$P_{ij}^{(m+n)} = \sum_{l=0}^{\infty} P_{il}^{(m)} P_{lj}^{(n)}$$

Ένα βασικό πρόβλημα στις Μαρκοβιανές αλυσίδες είναι η εκτίμηση των πιθανοτήτων του πίνακα \mathbf{P} . Σχετικά ακολουθούμε την παρακάτω διαδικασία. Υποθέτουμε ότι μια Μαρκοβιανή αλυσίδα έχει k καταστάσεις και ότι έχουν γίνει n μεταβάσεις. Έστω n_{ij} ο αριθμός των μεταβάσεων από την i στην j . Τότε ισχύει:

$$\sum_{i=1}^k \sum_{j=1}^k n_{ij} = n$$

Οι αριθμοί n_{ij} μπορούν να γραφούν σε μορφή πίνακα, όπως παρακάτω:

	1	2	.	.	.	k	Σύνολο
1	n_{11}	n_{12}	.	.	.	n_{1k}	$n_{1\cdot}$
2	n_{21}	n_{22}	.	.	.	n_{2k}	$n_{2\cdot}$
.							
.							
.							
k	n_{k1}	n_{k2}	.	.	.	n_{kk}	$n_{k\cdot}$
							n

Οι εκτιμήτριες μέγιστης πιθανοφάνειας \hat{p}_{ij} των p_{ij} δίδονται (Anderson και Goodman, 1957) από τη σχέση:

$$\hat{p}_{ij} = \frac{n_{ij}}{n_i}, \quad i, j = 1, 2, \dots, k.$$

όπου $n_i = \sum_j n_{ij}$.

Το κεντρικό πρόβλημα στις Μαρκοβιανές αλυσίδες είναι η μελέτη της ασυμπτωτικής συμπεριφοράς της στοχαστικής διαδικασίας, δηλαδή ο υπολογισμός του $\lim_{n \rightarrow \infty} \mathbf{P}^{(n)}$.

Αν το όριο αυτό υπάρχει, τότε το σύστημα θεωρείται ότι βρίσκεται σε κατάσταση ισορροπίας ή ότι έχει οριακή κατανομή. Παρακάτω αναπτύσσονται οι απαραίτητοι ορισμοί και το βασικό θεώρημα που αφορά την οριακή κατανομή της Μαρκοβιανής αλυσίδας.

Η κατάσταση i ονομάζεται προσιτή (accessible) από την κατάσταση j αν για κάποιο ακέραιο $n \geq 0$ ισχύει $p_{ij}^{(n)} > 0$.

Όταν δύο καταστάσεις είναι προσιτές μεταξύ τους, τότε λέμε ότι βρίσκονται σε επικοινωνία (communicate). Δύο καταστάσεις που βρίσκονται σε επικοινωνία λέμε ότι βρίσκονται στην ίδια κλάση. Με βάση τα παραπάνω, μια Μαρκοβιανή αλυσίδα είναι αδιαχώριστη (irreducible) αν υπάρχει μόνο μια κλάση, δηλαδή εάν και μόνον εάν όλες οι καταστάσεις επικοινωνούν μεταξύ τους.

Η κατάσταση i έχει περίοδο d αν $p_{ii}^{(n)} = 0$, εκτός αν $n = d, 2d, 3d, \dots$ όπου d είναι ο μέγιστος ακέραιος με αυτή την ιδιότητα. Μια κατάσταση με $d=1$ λέγεται απεριοδική.

Έστω $f_{ij}^{(0)}$ η πιθανότητα το σύστημα να μεταβεί από την κατάσταση i στην κατάσταση j

σε n βήματα ή χρόνο n για πρώτη φορά, δηλαδή,

$$f_{ij}^{(0)} = 0$$

$$f_{ij}^{(n)} = P(X_n = j, X_r \neq j, r = 1, \dots, n-1 | X_0 = i).$$

Έστω,

$$f_{ii}^{(n)} = P(X_n = i, X_r \neq k, r = 1, \dots, n-1 | X_0 = i) f_{ii}^{(0)} = 0$$

και

$$f_{jk}^{(n)} = P(X_n = k, X_r \neq k, r = 1, \dots, n-1 | X_0 = j), f_{ij}^{(0)} = 0 .$$

$$f_{ij} = \sum_{n=1}^{\infty} f_{ij}^{(n)}$$

Σύμφωνα με τα παραπάνω, $f_{ii}^{(n)}$ συμβολίζει την πιθανότητα επαναφοράς του συστήματος της Μαρκοβιανής αλυσίδας μετά n -βήματα στην κατάσταση i για πρώτη φορά

και $f_{jk}^{(n)}$ συμβολίζει την πιθανότητα το σύστημα της Μαρκοβιανής αλυσίδας να μεταβεί σε n -βήματα από την κατάσταση j στην κατάσταση k για πρώτη φορά.

Ορίζεται με $f_i = \sum_{n=1}^{\infty} f_{ii}^{(n)}$

η πιθανότητα επαναφοράς του συστήματος στην κατάσταση i για πρώτη φορά και με

$$f_{jk} = \sum_{n=1}^{\infty} f_{jk}^{(n)}$$
 την πιθανότητα, μετάβασης του συστήματος για πρώτη φορά από την

κατάσταση j στην κατάσταση k . Τότε μια κατάσταση i ονομάζεται επαναληπτική (recurrent) εάν $f_i = 1$. Εάν $f_i < 1$ τότε η κατάσταση ονομάζεται παροδική (transient). Στην περίπτωση που η κατάσταση i είναι επαναληπτική, τότε αν ο μέσος χρόνος της πρώτης επαναφοράς στην κατάσταση i ,

$$\mu_i = \sum_{n=1}^{\infty} n f_{ii}^{(n)},$$

είναι πεπερασμένος αριθμός τότε η κατάσταση i ονομάζεται θετικά-επαναληπτική (positive recurrent), αλλιώς καλείται ασαφώς-επαναληπτική (null-recurrent).

Στην περίπτωση που η Μαρκοβιανή αλυσίδα έχει μεγάλο αριθμό καταστάσεων, τότε για να διακριθεί αν μια κατάσταση είναι επαναληπτική ή παροδική χρησιμοποιούμε το θεώρημα σύμφωνα με το οποίο αν οι καταστάσεις i και j βρίσκονται σε επικοινωνία τότε είναι του ίδιου τύπου δηλαδή είναι και δυο παροδικές, ή ασαφώς-επαναληπτικές, ή θετικά-επαναληπτικές και επί πλέον έχουν την ίδια περίοδο. Γι' αυτό μια αδιαχώριστη Μαρκοβιανή αλυσίδα ονομάζεται επαναληπτική (ή παροδική, ή θετικά επαναληπτική κ.τ.λ.) αν όλες οι καταστάσεις της έχουν αυτή την ίδια ιδιότητα. Βέβαια η συμπεριφορά των καταστάσεων μιας

Μαρκοβιανής αλυσίδας, μετά από μεγάλο χρονικό διάστημα ($n \rightarrow \infty$), εξαρτάται από την εσωτερική δομή του στοχαστικού πίνακα. Η οριακή κατανομή των καταστάσεων X_n για $n \rightarrow \infty$ εξαρτάται από την ύπαρξη των λεγόμενων οριακών κατανομών.

Το διάνυσμα π ονομάζεται οριακή κατανομή της Μαρκοβιανής αλυσίδας εάν τα στοιχεία

π_j του π έχουν τις ιδιότητες:

$$\pi_j \geq 0, \text{ για όλα τα } j \text{ και } \sum_j \pi_j = 1$$

$$\pi = \sum_i \pi_i P_{ij} \text{ για όλα τα } j.$$

Μια τέτοια κατανομή ονομάζεται οριακή γιατί επαναληπτικά εύκολά βρίσκει κανείς ότι,

$$\pi \mathbf{P}^2 = (\pi \mathbf{P})\mathbf{P} = \pi \mathbf{P} = \pi$$

$$\pi \mathbf{P}^n = \pi \text{ για όλα τα } n \geq 0.$$

Αν λοιπόν η X_0 έχει κατανομή π , τότε από την σχέση Chapman-Kolmogorov, η X_n έχει την κατανομή π για όλα τα n , δηλαδή η κατανομή της X_n είναι οριακή ή βρίσκεται σε κατάσταση ισορροπίας για $n \rightarrow \infty$.

Η μελέτη της ασυμπτωτικής συμπεριφοράς της στοχαστικής διαδικασίας, δηλαδή ο υπολογισμός του $\lim_{n \rightarrow \infty} \mathbf{P}^{(n)}$ επιτυγχάνεται από το επόμενο θεώρημα:

Μια αδιαχώριστη Μαρκοβιανή αλυσίδα έχει οριακή κατανομή π εάν όλες οι καταστάσεις της είναι θετικά επαναληπτικές⁹.

Στην περίπτωση αυτή, π είναι η μοναδική οριακή κατανομή και δίδεται από τη σχέση

$$\pi_i = \mu_i^{-1} \text{ για } \mu_i = \sum_{n=1}^{\infty} n f_{ii}^{(n)}.$$

Η κατάσταση ισορροπίας σε αυτό το υπόδειγμα ορίζεται ως η κατανομή για την οποία ο αριθμός των περιφερειών που εισέρχεται σε μια κατάσταση (τάξη μεγέθους) στη μονάδα του χρόνου ισούται κατά μέσο όρο με τον αριθμό των περιφερειών που εξέρχονται από αυτή. Με

⁹ Ο Shorrocks (1978) συνιστά σαν εμπειρικό κανόνα που εξασφαλίζει την ισχύ των συνθηκών ότι οι τρεις κύριες διαγώνιοι του πίνακα μετάβασης θα πρέπει να αποτελούνται από μη μηδενικά στοιχεία.

άλλα λόγια η ισορροπία δεν υπονοεί ότι δεν υπάρχει κινητικότητα των περιφερειών ανάμεσα στις διάφορες τάξεις μεγέθους. Τουναντίον, η στοχαστική αντίληψη της ισορροπίας απαιτεί ότι οι περιφέρειες μετακινούνται μέσα και έξω από τις διάφορες τάξεις μεγέθους (Adelman, 1958). Αλλά, κατά μέσο όρο, οι δυνάμεις που τείνουν να αυξάνουν το αριθμό των περιφερειών σε κάθε τάξη μεγέθους αντισταθμίζονται επακριβώς από δυνάμεις που τείνουν να τη μειώνουν.

Η οριακή κατανομή δίνεται από το χαρακτηριστικό διάνυσμα που αντιστοιχεί στη μοναδιαία χαρακτηριστική ρίζα του πίνακα πιθανοτήτων μετάβασης ($\lambda_i = 1$). Η παραπάνω συνθήκη εξασφαλίζει την ύπαρξη μοναδιαίας χαρακτηριστικής ρίζας καθώς επίσης και ότι για όλες τις άλλες ισχύει ότι $|\lambda_i| \leq 1$.

Ένας αριθμός από δείκτες έχουν αναπτυχθεί για διακριτές στοχαστικές διαδικασίες τύπου Markov (Prais, 1955· Bartholomew, 1970 και Shorrocks, 1978). Συγκεκριμένα ο Bartholomew (1970) αναπτύσσοντας περαιτέρω την έρευνα του Prais (1955) προτείνει ένα δείκτη κινητικότητας που δίνεται από τη σχέση:

$$v_j^* = (1 - \pi_j) / (1 - \hat{p}_{jj}).$$

Ο δείκτης αυτός έχει το πλεονέκτημα ότι μπορεί να υπολογιστεί για κάθε τάξη, και το μειονέκτημα ότι στη ουσία απλά συγκεντρώνει την πληροφορία που ήδη υπάρχει στον στοχαστικό πίνακα (Shorrocks, 1978). Σε ένα πλήρως κινητικό σύστημα η πιθανότητα παραμονής στη ίδια τάξη είναι μηδενική, δηλαδή $P_{jj} = 0$, και η τιμή του δείκτη εξαρτάται αποκλειστικά από τη πιθανότητα της ύπαρξης στη τάξη j στη μακροχρόνια ισορροπία, δηλαδή την π_j .

Συνάγεται ότι όσο μικρότερη είναι η τιμή του δείκτη τόσο μεγαλύτερη κινητικότητα υπάρχει από και προς την εν λόγω τάξη.

Ο Shorrocks (1978) εστιάζει τη προσοχή της προσέγγισης του στην δεύτερη, κατά απόλυτη τιμή, μεγαλύτερη χαρακτηριστική τιμή του στοχαστικού πίνακα \mathbf{P} , δηλ. $|\lambda_2|$.

Προτείνει δε σαν δείκτη του ημίσεως αριθμού περιόδων (βημάτων) μέχρι τη κατανομή μακροχρόνιας ισορροπίας τον ακόλουθο:

$$hl = \frac{-\log 2}{\log |\lambda_2|}.$$

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΙΑΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ

Η διαχρονική εξέλιξη της μορφής της κατανομής

Η εμπειρική διερεύνηση επιχειρεί να δώσει την "εικόνα" της κατανομής του κατά κεφαλή ΑΕΠ στους νομούς της χώρας σε διαφορετικές χρονικές στιγμές. Το κατά κεφαλή ΑΕΠ που χρησιμοποιείται είναι εκφρασμένο σε σχέση με τον μέσο όρο στο σύνολο της χώρας, και εκτός αν άλλως έχει επισημανθεί είναι σε λογαριθμική μορφή.

Η προσέγγιση για τη διαγραμματική απεικόνιση των κατανομών χρησιμοποιεί μεθόδους εμπειρικής εκτίμησης πυκνότητας πιθανότητας (Silverman, 1986). Η μέθοδος που ακολουθείται συνδυάζει αυτή της κατασκευής ιστογράμματος

$$\hat{f}(x) = \frac{1}{nh} \left(\text{αριθμός } X_i \text{ στο ίδιο διάστημα με } \tau \chi \right)$$

όπου n το μέγεθος του δείγματος και h το μέγεθος του διαστήματος, με ένα στατιστικό "πυρήνα" (σύστημα στάθμισης -kernel) τέτοιο ώστε

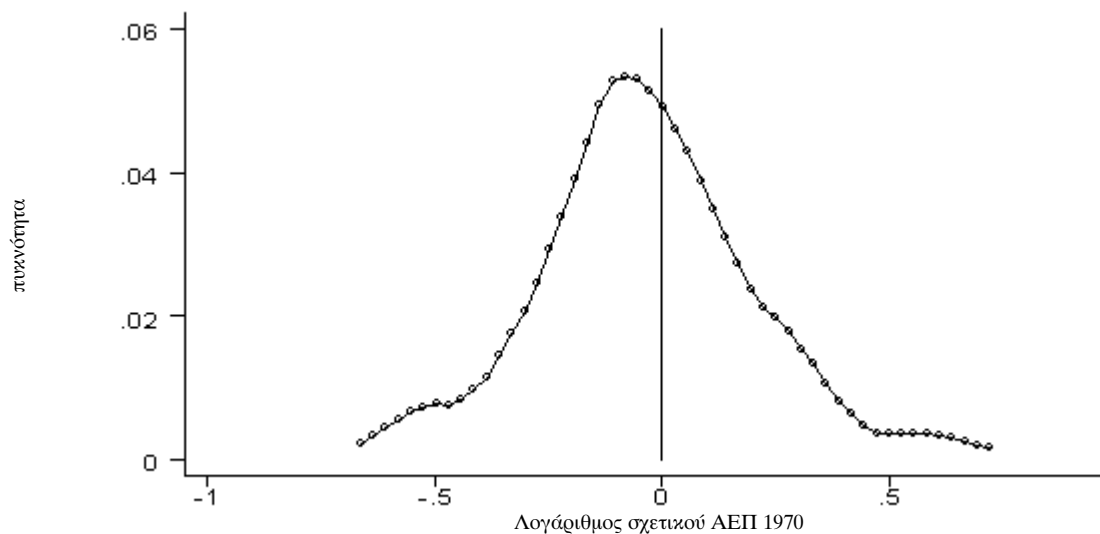
$$\int_{-\infty}^{+\infty} K(x) dx = 1$$

Η εκτίμηση της πυκνότητας πιθανότητας δίνεται από τη σχέση

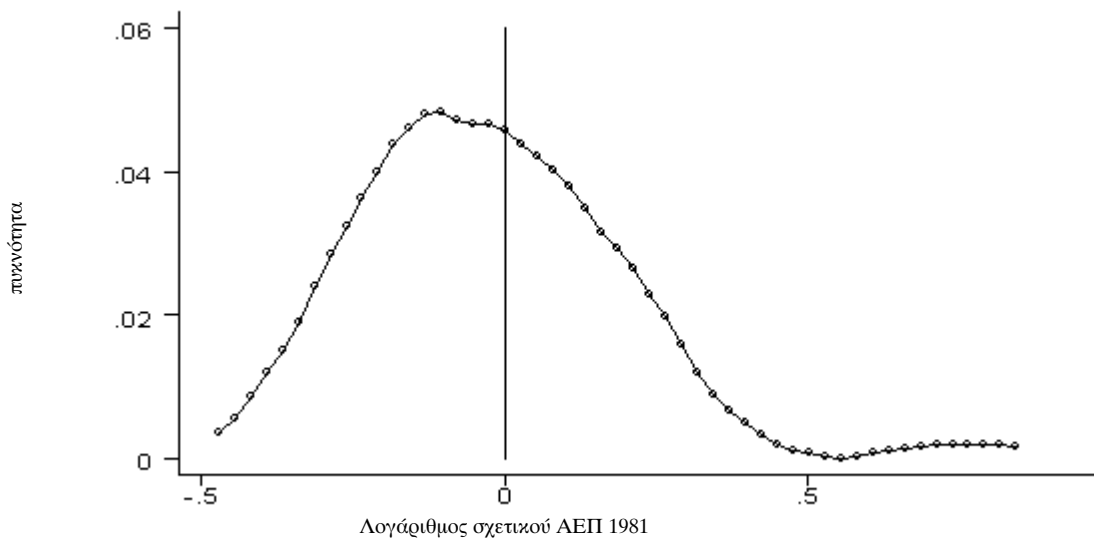
$$\hat{f}(x) = \frac{1}{nh} \sum_{i=1}^n K\left(\frac{x - X_i}{h}\right)$$

Η συνάρτηση K είναι του τύπου Epanechnikov και η επιλογή του διαστήματος h ακολουθεί την πρόταση του Silverman (1986: 47).

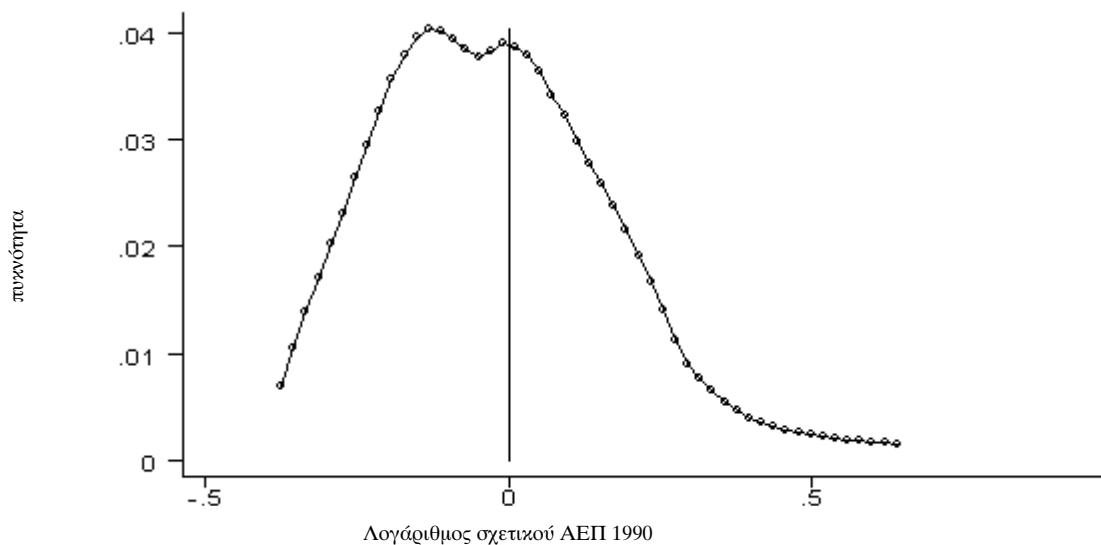
Το Σχήμα 1 παρουσιάζει τη εκτίμηση της συνάρτησης πυκνότητας πιθανότητας για το 1970. Η κατανομή παρουσιάζει μακριά άκρα με μεγαλύτερη ωστόσο συγκέντρωση στα αριστερά της. Το δεξιό άκρο της κατανομής δείχνει ότι υπάρχουν νομοί με σημαντικά μεγαλύτερο κατά κεφαλή ΑΕΠ σε σχέση με το μέσο όρο, χωρίς ωστόσο ο αριθμός τους να είναι μεγάλος. Από την άλλη η έλλειψη συμμετρίας δείχνει μεγαλύτερη συγκέντρωση προς την πλευρά των πιο "φτωχών" νομών. Η γραμμή που σύρεται κατακόρυφα στο σημείο 0 σηματοδοτεί σχετικό κατά κεφαλή ΑΕΠ ίσο με το μέσο όρο και βοηθά στην αντίληψη της ασυμμετρίας. Μια ελαφρά διόγκωση παρατηρείται τέλος στη δεξιά πλευρά της κατανομής και πάνω από το άκρο της.

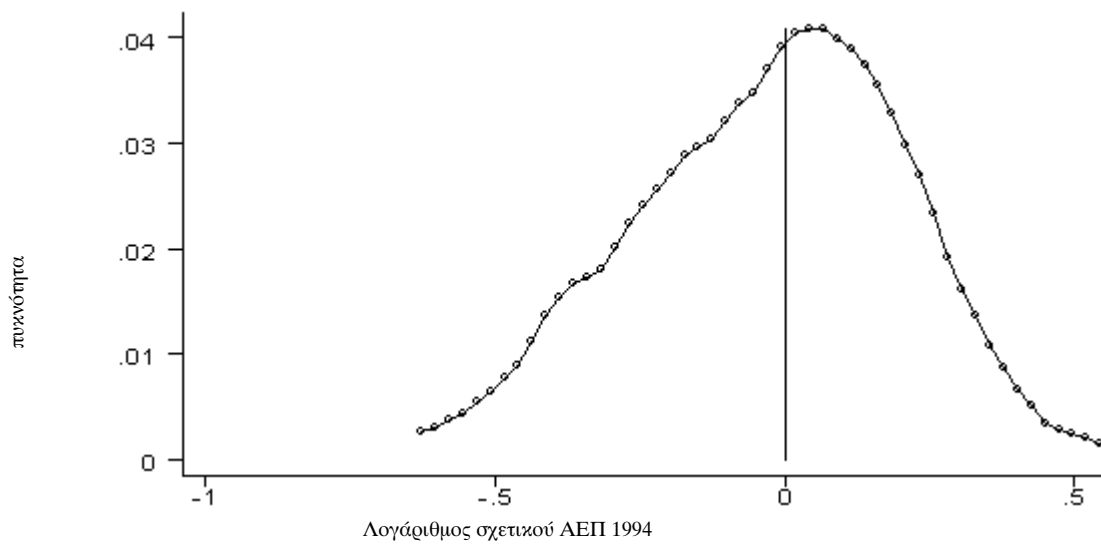
Σχήμα 1: Εκτίμηση πυκνότητας πιθανότητας με τον στατιστικό πυρήνα Eranchnikon

Σχήμα 2: Εκτίμηση πυκνότητας πιθανότητας με τον στατιστικό πυρήνα Eranchnikon

Σχήμα 3: Εκτίμηση πυκνότητας πιθανότητας με τον στατιστικό πυρήνα Epanechnikov

Σχήμα 4: Εκτίμηση πυκνότητας πιθανότητας με τον στατιστικό πυρήνα Epanechnikov

Το Σχήμα 2 δίνει την αντίστοιχη κατανομή το 1981. Η στατιστικά θετική ασυμμετρία εξακολουθεί να υφίσταται ωστόσο αρχίζει να διαφαιίνεται η διαμόρφωση μιας δεύτερης επικρατούσας τιμής της κατανομής σε επίπεδα που αντιστοιχούν στο 0 (σχετικό κατά κεφαλή ΑΕΠ ίσο με το εθνικό μέσο).

Το 1990 η προδιαγραφόμενη δεύτερη επικρατούσα τιμή της κατανομής έχει πλέον διαμορφωθεί. Η κατανομή έχει δύο "κορυφές" μια με μεγαλύτερη συγκέντρωση μάζας πιθανότητας που αντιστοιχεί σε σχετικό κατά κεφαλή ΑΕΠ σημαντικά χαμηλότερο του εθνικού μέσου και μία που δείχνει κάποια συγκέντρωση στα επίπεδα του εθνικού μέσου.

Το Σχήμα 4 δείχνει το 1994 η επικρατούσα τιμή της κατανομής έχει διαμορφωθεί σε επίπεδα κατά κεφαλήν ΑΕΠ μεγαλύτερα από τον εθνικό μέσο όρο. Πρόκειται για μια ασυμμετρία διαφορετικής υφής. Από τη μια υπάρχει συγκέντρωση νομών με επίπεδα κατά κεφαλήν ΑΕΠ πάνω από το μέσο όρο, από την άλλη για τους νομούς που παραμένουν κάτω από αυτόν, η απόσταση που τους χωρίζει από τον εθνικό μέσο δείχνει να έχει μεγαλώσει.

Η εσωτερική δυναμική της κατανομής και οι μακροχρόνιες προοπτικές της: μια στοχαστική προσέγγιση

Σε αυτό το τμήμα της εργασίας ερευνάται τόσο η εσωτερική δυναμική της κατανομής του κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε επίπεδο νομού όσο και η διαμόρφωση της κατανομής μακροχρόνιας ισορροπίας που προκύπτει στο πλαίσιο μιας διακριτής στοχαστικής διαδικασίας Markov¹⁰.

Η ανάλυση ακολουθεί αυτήν του Quah (1993α) και ορίζει διαστήματα και κατ'επέκταση τάξεις για την ομαδοποίηση των νομών χρησιμοποιώντας τις τιμές των τεταρτημορίων και άλλων ποσοστμορίων για το έτος βάσης (1970).

Έτσι στον Πίνακα 3 που ακολουθεί ο καθορισμός των τάξεων γίνεται με βάση τις τιμές κάτω από τις οποίες βρίσκεται το 25% της κατανομής, το 50% και το 75% της κατανομής του 1970. Οι αντιστοιχούσες τιμές δίνουν τέσσερα διαστήματα με ίσο αριθμό νομών. Δηλαδή ένα για τιμές που αντιστοιχούν σε επίπεδα μικρότερα του 25%, ένα για το διάστημα μεταξύ του 25%-50%, ένα για το 50%-75% και ένα για το τμήμα της κατανομής πάνω από το 75%. Η διάταξη των νομών από τους φτωχότερους προς τους πλουσιότερους ακολουθεί αυτή των διαστημάτων που ορίζονται από τα τεταρτημόρια.

Η επιλογή διαστημάτων που να περιέχουν ίσο αριθμό αντικειμένων μελέτης με το

¹⁰ Σε παράλληλη έρευνα ο Tsionas (2002) ακολουθώντας παρόμοια μεθοδολογία δεν βρίσκει εμπειρική υποστήριξη για την υπόθεση της σύγκλισης. Ευχαριστούμε έναν ανώνυμο κριτή που μας υπέδειξε το άρθρο αυτό.

¹¹ Ο Magrini (1999) αναπτύσσει και εφαρμόζει μια διαφορετική μεθοδολογία για τον καθορισμό διαστημάτων ομαδοποίησης. Σε έρευνα που βρίσκεται σε εξέλιξη εξετάζονται οι μεθοδολογικές προτάσεις του Magrini.

ένα ή τον άλλο τρόπο αποτελεί συνειδητή επιλογή στην σχετική εμπειρική βιβλιογραφία (Quah, 1993 και 1996· Lopez-Bazo, 1999 και Kangasharju, 1999), παρά το ότι μη κατάλληλος ορισμός διαστημάτων μπορεί να επηρεάσει την ισχύ των υποθέσεων της ίδιας της στοχαστικής μεθοδολογίας (Chung, 1967). Ωστόσο, ο Quah (1996) υποστηρίζει ότι ακόμη και στην περίπτωση μη κατάλληλου καθορισμού διαστημάτων τα βασικά χαρακτηριστικά της διαδικασίας δεν είναι δυνατό να απολεσθούν¹¹. Επιπλέον θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι στο βαθμό που ισοπλυθείς τάξεις ομαδοποίησης δημιουργούν ενδεχομένως στατιστική προκατάληψη (bias) για την εξέλιξη της στοχαστικής διαδικασίας, μια τέτοια ομαδοποίηση ίσως να είναι περισσότερο διαφωτιστική για την έρευνα. Με δεδομένη την αρχική ισοκατανομή οποιαδήποτε, έστω και μικρή, απομάκρυνση από αυτή θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη στην αξιολόγηση των αποτελεσμάτων.

Πίνακας 3: Μετάβαση 1970-1994 με 4 τάξεις: % συχνότητες (αριθμός ζευγών νομού / έτους στις παρενθέσεις)

	Τεταρτημόρια				Σύνολο
	[0.25]	[0.50]	[0.75]	[1.00]	
[0.25] [0 0.845)	88.31 (272)	11.36 (35)	0.33 (1)	0.00 (0)	100 (308)
[0.50] [0.845 0.968)	11.22 (35)	75.00 (234)	13.46 (42)	0.32 (1)	100 (312)
[0.75] [0.968 1.113)	0.32 (1)	12.74 (40)	73.25 (230)	13.69 (43)	100 (314)
[1.00] [1.113 ∞	0.00 (0)	0.00 (0)	14.48 (42)	85.52 (248)	100 (290)
Σύνολο	308	309	315	292	1224

Ο Πίνακας μετάβασης περιγράφει τη εσωτερική δυναμική της κατανομής για την περίοδο 1970-1994. Ο συνδυασμός 51 νομών και 24 περιόδων στις οποίες υπήρξε δυνατότητα μετακίνησης ενός νομού από μια τάξη σε μια άλλη δημιουργεί ένα πλήθος 1224 ζευγών νομών-ετών (5124). Τα στοιχεία του πίνακα αυτά προκύπτουν ως εξής: Στη πρώτη τάξη (0.25 τεταρτημόριο) υπήρξαν στο σύνολο της περιόδου μελέτης 308 φορές (σύνολο πρώτης γραμμής) που κάποιοι νομοί υπήρξαν μέλη αυτή της ομάδας. Από αυτές στις 272 δεν προέκυψε μετακίνηση προς άλλες τάξεις (88.31%). Υπήρξαν 35 μετακινήσεις από τη πρώτη τάξη στη δεύτερη (11.36%) και μία μόνο μετακίνηση από την πρώτη τάξη στην τρίτη (0.33%).

Ωστόσο παρατηρώντας το άθροισμα της πρώτης στήλης διαπιστώνεται ότι ο αριθμός των νομών/ετών που παραμένουν στην πρώτη τάξη διατηρείται αμετάβλητος στη διάρκεια της περιόδου μελέτης. Αυτό προέκυψε από το γεγονός ότι από τις 312 φορές που καταχωρήθηκαν νομοί στη περίοδο μελέτης ως μέλη της δεύτερης τάξης, 234 παρέμειναν σε αυτή (75%) ενώ 35 (11.22%) διολίσθησαν στην πρώτη τάξη. Επίσης από 314 νομούς/έτη που υπήρξαν στην 3 τάξη παρατηρείται μια καθοδική μετακίνηση μέχρι την πρώτη τάξη (0.32%) ενώ 230 (73.25%) παρέμειναν στην ίδια τάξη μεγέθους. Κατά τρόπο ανάλογο μπορούν να αναγνωστούν και τα υπόλοιπα στοιχεία του πίνακα που προσφέρουν τη βάση κατασκευής του στοχαστικού πίνακα **P** όπως υποδεικνύεται από τους Anderson και Goodman (1957) και αναλύθηκε σε προηγούμενο τμήμα της εργασίας. Η σύντομη συζήτηση που προηγήθηκε δείχνει το πως φαινομενικά αμετάβλητα τμήματα μιας κατανομής μπορούν να υποκρύπτουν κάποιο βαθμό κινητικότητας. Ακόμη και στην ακραία περίπτωση που η εξωτερική μορφή μιας κατανομής παραμένει διαχρονικά η ίδια, δεν απαραίτητο τα αντικείμενα μελέτης που την τη συνθέτουν σε κάθε σημείο της να είναι κάθε φορά τα ίδια. Σε αντίθεση με τα μέτρα διασποράς που συνήθως χρησιμοποιούνται η μεθοδολογία πινάκων μετάβασης μπορεί να αναδείξει σημαντικές ποιοτικές διαφορές στη διαχρονική εξέλιξη ανισοτήτων.

Ο στοχαστικός πίνακας που προκύπτει από τον παραπάνω πίνακα μετάβασης παρατίθενται παρακάτω. Ακολουθώντας τη σύμβαση στη μαθηματική βιβλιογραφία οι αντίστοιχες γραμμές και στήλες του πίνακα μετάβασης έχουν αλληλομετατεθεί (transposed) έτσι ώστε εξασφαλίζεται μοναδιαίο άθροισμα των στηλών του στοχαστικού πίνακα.

$$\mathbf{P} = \begin{pmatrix} 0.8831 & 0.1222 & 0.0032 & 0.0000 \\ 0.1136 & 0.7500 & 0.1247 & 0.0000 \\ 0.0033 & 0.1346 & 0.7325 & 0.1448 \\ 0.0000 & 0.0032 & 0.1396 & 0.8552 \end{pmatrix}$$

Τα διαγώνια στοιχεία του πίνακα είναι κατά πολύ μεγαλύτερα από τα υπόλοιπα γεγονός που υποδηλώνει ότι η σημαντική πλειοψηφία των νομών τείνει να παραμένει στις καταστάσεις που βρίσκονται. Ωστόσο υπάρχει μια διαβάθμιση των στοιχείων της διαγωνίου αυτής καθαυτής. Οι πιθανότητες παραμονής στις ενδιάμεσες τάξεις (τεταρτημόρια) είναι σημαντικά μικρότερες από αυτές των δύο ακραίων διαστημάτων. Κάτι ανάλογο έχει παρατηρηθεί τόσο στην ανάλυση παγκοσμίων ανισοτήτων (117 χώρες και Quah, 1993α) όσο και των ανισοτήτων ανάμεσα στις περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Lopez-Bazo, 1999). Μπορούν να παρατηρηθούν επίσης οι μηδενικές πιθανότητες διολίσθησης των νομών από τη τέταρτη τάξη στην πρώτη και ανέλιξης νομών από τη πρώτη τάξη στην τέταρτη.

Θα πρέπει να επισημανθεί στο σημείο αυτό ότι το πιο σύνηθες σφάλμα ερμηνείας μηδενικών πιθανοτήτων στο στοχαστικό πίνακα είναι ο ισχυρισμός ότι αυτές αποκλείουν μετακινήσεις μεταξύ των τάξεων στις οποίες αναφέρονται στο διηλεκές.

Η μηδενική πιθανότητα που εμφανίζεται σε ένα στοχαστικό πίνακα αποκλείει μετάβαση σε ένα βήμα. Στην περίπτωση που εξετάζουμε και από την κατασκευή του στοχαστικού πίνακα το βήμα είναι μια 25ετία. Έτσι μηδενικά στοιχεία μπορούν να μετατραπούν σε θετικές ποσότητες σε περισσότερα από ένα βήματα¹².

Η ύπαρξη κάποιας κατανομής μακροχρόνιας ισορροπίας εξασφαλίζεται από την ύπαρξη της μοναδιαίας χαρακτηριστικής ρίζας του στοχαστικού πίνακα, η δε κινητικότητα του συστήματος από το μέγεθος της δεύτερης σε μέγεθος, κατά απόλυτη τιμή χαρακτηριστικής ρίζας του στοχαστικού πίνακα. Όσοι πλησιέστερα στη μονάδα είναι η τελευταία τόσο μικρότερη είναι η κινητικότητα του συστήματος.

Οι χαρακτηριστικές ρίζες του στοχαστικού πίνακα ακολουθούν:

$$(\lambda_1 \quad \lambda_2 \quad \lambda_3 \quad \lambda_4) = (1 \quad 0.9199 \quad 0.7434 \quad 0.5538)$$

Η δεύτερη χαρακτηριστική ρίζα είναι αρκετά μεγάλη (0.919) ωστόσο αρκετά μικρότερη από αυτή που έχει αναφερθεί για το σύστημα των περιφερειών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (0.9796) [Lopez-Bazo, 1999].

Το χαρακτηριστικό διάνυσμα που αντιστοιχεί στη μοναδιαία ρίζα δίνει την κατανομή μακροχρόνιας ισορροπίας. Σε ότι ακολουθεί η πρώτη μπορεί να αντιπαραβληθεί με την αρχική κατανομή.

κατανομή μακροχρόνιας ισορροπίας: (0.2405 0.2431 0.2626 0.2536)

αρχική κατανομή: (0.2549 0.2549 0.2549 0.2353)

Θα πρέπει να τονισθεί στο σημείο αυτό ότι η κατανομή μακροχρόνια ισορροπίας σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να παρερμηνευθεί ως υποδηλούσα την αναπόφευκτη κατάληξη του συστήματος. Αυτό που μας μεταφέρει είναι ότι αν οι δυνάμεις που διαμόρφωσαν την εμπειρία της συγκεκριμένης 25ετίας σε ότι αφορά τις περιφερειακές ανισότητες στην Ελλάδα συνεχίσουν απρόσκοπτα με τον ίδιο ακριβώς τρόπο στο μέλλον θα μπορούσε να οδηγήσουν σε μια τέτοια κατανομή του συστήματος των περιφερειών.

Ο δείκτης του Shorrocks (1978) δίνει ότι το ήμισυ της πορείας προς τη μακροχρόνια ισορροπία θα απαιτήσει, *ceteris paribus*, 8.31 βήματα ή 199.49 χρόνια.

Αν οι δυνάμεις που επενεργούν στη διαμόρφωση της διαχρονικής εξέλιξης της κατανομής του

¹² Ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης θα μπορούσε να το εξακριβώσει ο ίδιος παίρνοντας διαδοχικές δυνάμεις του στοχαστικού πίνακα. (αριθμός ζευγών νομού / έτους στις παρενθέσεις)

κατά κεφαλή ΑΕΠ σε επίπεδο νομού οδηγούσαν σε οικονομική σύγκλιση θα περίμενε κανείς να δει τη μείωση των αντίστοιχων σχετικών συχνοτήτων στα άκρα της και μία αύξηση στα κεντρικά της τμήματα.

Η σύγκριση ανάμεσα στην αρχική και την κατανομή μακροχρόνιας ισορροπίας δείχνει ότι τα δυο κατώτατα τμήματα της υποχωρούν προς όφελος των δύο ανώτερων. Πράγματι ο δείκτης κινητικότητας του Bartholomew (1970) δείχνει ότι οι σημαντικά μικρότερες τιμές για τις τάξεις 2 και 3 υποδηλώνουν μεγαλύτερη κινητικότητα στις τάξεις και αυτές και ιδιαίτερα στην τρίτη τάξη.

Πίνακας 4: Δείκτης κινητικότητας Bartholomew

Τάξη 1	6.496
Τάξη 2	3.027
Τάξη 3	2.756
Τάξη 4	5.154

Πριν τη εξαγωγή οριστικών συμπερασμάτων από την έρευνα αυτή κρίνεται σκόπιμο να επαναληφθεί η εφαρμογή της μεθόδου χρησιμοποιώντας αυτή τη φορά 5 τάξεις αντί για 4. Μειώνοντας το εύρος των διαστημάτων που ορίζουν τις τάξεις θα επιτρέψει, *ceteris paribus*, κάποια μεγαλύτερη κινητικότητα μεταξύ περισσότερων τάξεων. Ο πίνακας 5 δίνει τα δεδομένα μετάβασης ανάμεσα σε 5 τάξεις που ορίζονται από τις τιμές που αντιστοιχούν στα ποσοστμόρια 0.20, 0.40, 0.60 και 0.80. Από κατασκευή κάθε διάστημα αντιπροσωπεύει 20% της κατανομής του 1970. Η ερμηνεία των στοιχείων που παρατίθενται στον πίνακα 5 είναι ακριβώς ανάλογη με αυτή του Πίνακα 4. Για το λόγο αυτό η συζήτηση των αποτελεσμάτων θα προχωρήσει απευθείας στο στοχαστικό πίνακα που προκύπτει, στα χαρακτηριστικά του και στις συνέπειες που προκύπτουν αναφορικά με το αντικείμενο της έρευνας.

Πίνακας 5: Μετάβαση 1970-1994 με 5 τάξεις: % συχνότητες (αριθμός ζευγών νομού / έτους στις παρενθέσεις)

Ποσοστμότητα						
	[0.20]	[0.40]	[0.60]	[0.80]	[1.00]	Σύνολο
[0.20]	86.69	12.10	0.81	0.40	0.00	100
[0 0.81)	(215)	(30)	(2)	(1)	(0)	(248)
[0.40]	13.60	68.40	14.80	2.80	0.40	100
[0.81 0.92)	(34)	(171)	(37)	(7)	(1)	(250)
[0.60]	0.45	18.92	59.01	21.17	0.45	100
[0.92 1)	(1)	(42)	(131)	(47)	(1)	(222)
[0.80]	0.00	1.28	14.42	75.00	9.29	100
[1 1.17)	(0)	(4)	(45)	(234)	(29)	(312)
[1.00]	0.00	0.00	2.08	14.58	83.33	100
[1.17 ∞)	(0)	(0)	(4)	(28)	(160)	(192)
Σύνολο	250	247	219	292	191	1224

Ο στοχαστικός πίνακας παρουσιάζει σε σχέση με τον προηγούμενο κάπως μικρότερες πιθανότητες παραμονής στα άκρα της κατανομής. Από τα υπόλοιπα στοιχεία της διαγωνίου τη μικρότερη πιθανότητα παραμονής παρουσιάζει η κεντρική τάξη αυτή δηλαδή που ορίζεται στο διάστημα (40%-60%) της κατανομής ενώ ακολουθεί η αμέσως κατώτερη.

$$\mathbf{P} = \begin{pmatrix} 0.8669 & 0.1360 & 0.0045 & 0.0000 & 0.0000 \\ 0.1210 & 0.6840 & 0.1892 & 0.0129 & 0.0000 \\ 0.0081 & 0.1480 & 0.5901 & 0.1442 & 0.0120 \\ 0.0040 & 0.0280 & 0.2117 & 0.7500 & 0.1458 \\ 0.0000 & 0.0042 & 0.0045 & 0.0929 & 0.8333 \end{pmatrix}$$

Ακολουθεί η παράθεση των χαρακτηριστικών ριζών του στοχαστικού πίνακα. Η δεύτερη χαρακτηριστική ρίζα είναι λίγο μικρότερη από αυτή του προηγούμενου στοχαστικού πίνακα.

$$(\lambda_1 \lambda_2 \lambda_3 \lambda_4 \lambda_5) = (1 \ 0.9193 \ 0.7749 \ 0.6298 \ 0.7749)$$

Η κατανομή ισορροπίας συγκρινόμενη με την αρχική κατανομή μια εξασθένηση των σχετικών συχνοτήτων και στα δυο άκρα της κατανομής και ιδιαίτερα του άνω άκρου της

(0.1578 από 0.19608). Ωστόσο παρατηρείται εξασθένηση 2 ποσοστιαίων μονάδων της κεντρικής τάξης της κατανομής (0.1761 από 0.19608) καθώς και μια οριακή εξασθένηση της αμέσως κατώτερης τάξης.

κατανομή μακροχρόνιας ισορροπίας: (0.2050 0.1948 0.1761 0.2663 0.1578)
αρχική κατανομή: (0.21568 0.19608 0.19608 0.19608 0.19608)

Η εκδήλωση σαφών τάσεων σύγκλισης θα απαιτούσε την εξασθένηση των άκρων της κατανομής και τη σημαντική αύξηση συγκέντρωσης στο κέντρο της. Αντί αυτού έχουμε στην προκειμένη περίπτωση την σημαντική αύξηση μη κεντρικού τμήματος της κατανομής που δεν είναι ωστόσο το άνω άκρο της αλλά αμέσως κάτω από αυτό. Αυτό φαίνεται να υποδηλώνει το σχηματισμό μιας ομάδας περιφερειών που έχουν μεγαλύτερο κατά κεφαλή ΑΕΠ από αυτό που αντιστοιχεί στον εθνικό μέσο όρο, αλλά που υπολείπεται των επικεφαλής στην περιφερειακή ιεραρχία.

Η διαδικασία προσαρμογής στην ισορροπία είναι εξαιρετικά αργή, υπολογίζεται με βάση το δείκτη του Shorrocks (1978) ότι το ήμισυ της προσέγγισης θα απαιτούσε, *ceteris paribus*, περίπου 197 έτη.

Στο ερώτημα σχετικά με ποια τμήματα της κατανομής παρουσιάζουν μεγαλύτερη κινητικότητα ο δείκτης του Bartholomew (1970) δίνει κάποια ενδιαφέροντα αποτελέσματα.

Πίνακας 6: Δείκτης κινητικότητας Bartholomew

Τάξη 1	5.972
Τάξη 2	2.548
Τάξη 3	2.009
Τάξη 4	2.934
Τάξη 5	5.0521

Τα άκρα της κατανομής παρουσιάζουν τη μικρότερη κινητικότητα και ιδιαίτερα το κάτω άκρο (5.972 είναι η μεγαλύτερη τιμή του δείκτη που υποδηλώνει τη μικρότερη κινητικότητα). Οι φτωχότεροι νομοί εξακολουθούν στη πλειονότητα τους να παραμένουν φτωχοί. Την αμέσως μικρότερη κινητικότητα εμφανίζει το άνω άκρο της κατανομής. Οι πλούσιοι νομοί θα εξακολουθήσουν να παραμένουν σε ένα μεγάλο βαθμό πλούσιοι. Στα εσωτερικά τμήματα της κατανομής παρουσιάζουν την εντονότερη κινητικότητα και ιδιαίτερα το κεντρικό τμήμα της (τάξη 3), ακολουθούν το αμέσως κατώτερο από αυτό (τάξη 2) και το αμέσως ανώτερο από αυτό (τάξη 4). Η κινητικότητα στο εσωτερικό τμήμα της κατανομής δημιουργεί αναδιανομή προς όφελος της τάξης πάνω από τον εθνικό μέσο όρο και κάτω από το άνω άκρο του συνόλου της κατανομής.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σε ότι αφορά την σύγκλιση τύπου β (δηλαδή σύγκλιση προς μια αντιπροσωπευτική μακροχρόνια κατάσταση) η έρευνα παρουσιάζει αποτελέσματα που αποδέχονται την υπόθεση της σύγκλισης υπό αυτή την έννοια. Η σύγκλιση αυτή είχε ετήσιο ρυθμό περίπου 3.5% για την περίοδο 1970-1981, 2,4% την περίοδο 1981-1994 και περί το 2% στο σύνολο της περιόδου 1970-1994. Όσο να αφορά την υπό συνθήκη β σύγκλιση, με την έννοια ότι έχουν καταβληθεί προσπάθειες για την απομάκρυνση παραγόντων που θα οδηγούσαν σε διαφορετικά επίπεδα μακροχρόνιας σταθερής κατάστασης (steady state), τα αποτελέσματα της ανάλυσης υποστηρίζουν την υπόθεση σύγκλισης για την περίοδο 1970-1981 καθώς και για το σύνολο της περιόδου 1970-1994. Για την περίοδο 1981-1994 η χρήση ερμηνευτικών μεταβλητών που αφορούν στην κλαδική διάρθρωση των νομών και στη βασιζόμενο σε αυτή δυνατότητα ανάπτυξης, εξανεμίζει την οικονομική και στατιστική σημαντικότητα του εκτιμώμενου ρυθμού σύγκλισης. Ωστόσο μια πιο διεξοδική προσέγγιση της υπό συνθήκη β σύγκλισης θα πρέπει να ακολουθήσει σε μελλοντική έρευνα.

Όσον αφορά τη διαχρονική εξέλιξη της διαπεριφερειακής διακύμανσης (*σ σύγκλιση*) του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, παρατηρείται μια ασθενής μείωση της δεδομένου ότι αυτή κινείται μέσα σε στενά όρια, και υπάρχουν σχετικές ανωμαλίες ιδιαίτερα στην αρχή και στο τέλος της περιόδου μελέτης.

Η πιο διεξοδική διερεύνηση, και κατά πολλούς καταλληλότερη, αυτή της μελέτης της δυναμικής εξέλιξης της κατανομής αναδεικνύει τις περιφερειακές ανισότητες ως ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο φαινόμενο. Το εξωτερικό σχήμα της κατανομής μεταβάλλεται διαρκώς και μαζί του και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της ασυμμετρίας και της κυρτότητας της. Εσωτερικά στην κατανομή υπάρχει αρκετή κινητικότητα και αυτό που φαίνεται και από τις δυο προσεγγίσεις είναι ότι αυτή η κινητικότητα αφορά κυρίως κεντρικά σημεία της κατανομής.

Τα αποτελέσματα των αναλύσεων στοιχειοθετούν την εμφάνιση μιας ομάδας νομών οι οποίοι κινούνται σε επίπεδα πάνω από τον μέσο όρο χωρίς όμως ταυτόχρονη μεταβολή στο ποσοστό της κατανομής που αντιπροσωπεύει τις φτωχότερες περιοχές τις χώρας. Αυτή η αναδυόμενη ομάδα φαίνεται να τροφοδοτείται κυρίως από κεντρικά σημεία της κατανομής και σε μικρότερο βαθμό από τις πλουσιότερες περιοχές. Μια τέτοια τάση εάν ενισχυθεί περαιτέρω θα οδηγήσει σε πιθανή απομάκρυνση της νέας αυτής ομάδας περιοχών που μαζί με τις πλουσιότερες από αυτές θα αποσχισθούν από τις σημαντικά φτωχότερες.

Σίγουρα η εμπειρία των ετών της περιόδου μελέτης δεν ενισχύουν την εικόνα εξομάλυνσης των περιφερειακών ανισοτήτων στη χώρα. Ωστόσο οι υπό διαμόρφωση τάσεις για την περαιτέρω αύξηση τους μπορούν να υπαναχωρήσουν όπως δείχνει η εξέλιξη της κατανομής το 1994 σε σχέση με αυτό που προδιαγράφονταν για παράδειγμα το 1990, ή και να επανέλθουν.

Η ανάπτυξη συχνά συνδέεται με τη διεύρυνση των ανισοτήτων. Όπως χαρακτηριστικά συμπεραίνουν στη δική τους μελέτη οι Petrakos και Saratsis (2000) οι περιφερειακές ανισότητες στην Ελλάδα τείνουν να αυξάνονται σε περιόδους οικονομικής επέκτασης και να υπαναχωρούν σε περιόδους ύφεσης. Ο προσανατολισμός της πολιτικής θα πρέπει να είναι είτε χωρικά αναδιανεμητικός είτε να ενισχύει περαιτέρω την ανάπτυξη εκεί από όπου μπορεί να διαχυθεί στο χώρο καλύτερα διευκολύνοντας ταυτόχρονα και αυτούς τους δίαυλους διάχυσης.

Βιβλιογραφία

- Adelman I. G. (1958), "A Stochastic Analysis of the Size Distribution of Firms" *Journal of American Statistical Association*, 53: 893-904.
- Anderson T.W. και Goodman L. A. (1957), "Statistical Inference about Markov Chains" *Annals of Mathematical Statistics*, 28(1): 89-110.
- Barro R. J. και Sala-i-Martin X. X. (1991), "Convergence Across States and Regions", *Brookings Papers on Economic Activity*, 1: 107-81.
- Barro R. J. και Sala-i-Martin X. X. (1992), "Convergence." *Journal of Political Economy*, 100 (2): 223-46.
- Barro R. J. και Sala-i-Martin X. X. (1999), *Economic Growth*, Cambridge Massachusetts, MIT Press.
- Bartholomew D. J. (1970), *Stochastic Models for Social Sciences*, London, John Wiley and Sons L.t.d..
- Chung K. L. (1967) *Markov Chains with Stationary Transition Probabilities*, 2nd ed. Springer-Verlag: Berlin.
- Feller W. (1968), *An Introduction to Probability Theory and Its Applications: Volume I*. New York, John Wiley and Sons.
- Fotopoulos G. και Louri H. (2002), *Corporate Growth and FDI: Are Multinationals Stimulating Local Industrial Development?*, CEPR Discussion Paper No. 3128: London.
- Fotopoulos G. και Spence N. (1999), "Spatial Variations of Net Entry Rates of Establishments in Greek Manufacturing Industries: An Application of a Shift-Share ANOVA model" *Environment and Planning A*, 31: 1731-55
- Hart P. E. (1995), "Galtonian Regression Across Countries and the Convergence of Productivity" *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 57 (3): 287-93.
- Hart P. E. και Prais S. J. (1956), "The Analysis of Business Concentration: A Statistical Approach" *Journal of the Royal Statistical Society* 119, Series A: 150-77.
- Isaacson D. L. και Madsen R. W. (1976), *Markov Chains Theory and Applications*, New York: John Wiley and Sons.
- Kangasharju A. (1999), "Relative Economic Performance in Finland: Regional Convergence, 1934-1993" *Regional Studies*, 33: 207-17.
- Lopez-Bazo E., Vaya E., Mora A. J. και Surinach, J. (1999), "Regional Economic Dynamics and Convergence in the European Union" *Annals of Regional Science*, 33: 343-70.
- Magrini S. (1999), "The Evolution of Income Disparities among the Regions of the European Union" *Regional Science and Urban Economics*, 29: 257-81.
- Mankiw N. G., Romer D. και Weil, D. N. (1992), "A Contribution to the Empirics of Economic

- Growth" *Quarterly Journal of Economics*, 107: 407-37.
- Petrakos G. και Saratsis Y. (2000), "Regional Inequalities in Greece" *Papers in Regional Science*, 79: 57-74.
- Prais S. J. (1955), Measuring Social Mobility, *Journal of the Royal Statistical Society, Series A (General)* 118(1): 56-66.
- Quah D. T. (1993α), "Empirical Cross-Section dynamics in Economic Growth" *European Economic Review*, 37: 426-34.
- Quah D. T. (1993β), "Galton's Fallacy and Tests of the Convergence Hypothesis" *Scandinavian Journal of Economics*, 95 (4): 427-43.
- Quah D. T. (1996), "Empirics for Economic Growth and Convergence." *European Economic Review*, 40: 1353-75.
- Ross S. M. (1985), *Introduction to Probability Models*. Academic Press: New York.
- Sala-i- Martin X. X. (1996), "Regional Cohesion: Evidence and Theories of Regional Growth and Convergence" *European Economic Review*, 40: 1325-52.
- Shorrocks A. F. (1978), "The Measurement of Mobility" *Econometrica*, 46 (5): 1013-24.
- Silverman B. W. (1986), *Density Estimation for Statistics and Data Analysis*. London: Chapman and Hall.
- Siriopoulos C. και Asteriou D. (1998), "Testing for Convergence Across the Greek Regions" *Regional Studies*, 32 (6): 537-46.
- Tsionas E.G. (2002), "Another Look at Regional Convergence in Greece", *Regional Studies*, 36 (6): 603-9.

Φωτόπουλος Γιώργος

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, 38221 Βόλος, τηλ. 24210 74915
e-mail: gfortopoulos@uth.gr

Γιαννιάς Δημήτρης

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, 38221 Βόλος, e-mail: cobet@acci.gr

Λιαργκόβας Παναγιώτης

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, 38221 Βόλος, τηλ. 24210 74921
e-mail: liargova@uth.gr

Γεωγραφικές οντολογίες και διαλειτουργικότητα

Μαρίνος Κάβουρας

Αναπληρωτής Καθηγητής, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Περίληψη

Για την επίτευξη διαλειτουργικότητας μεταξύ διαφορετικών γεωγραφικών βάσεων δεδομένων, είναι απαραίτητη η ανάπτυξη κατάλληλων μεθόδων για τον ορισμό και την αναπαράσταση της γεωγραφικής γνώσης. Το πρόβλημα της ανταλλαγής γεωγραφικών δεδομένων περιπλέκεται από την πληθώρα των χρησιμοποιούμενων προτύπων τα οποία χρησιμοποιούν διαφορετικές τέτοιες αναπαραστάσεις. Η ανάγκη ενοποίησης ετερογενών προτύπων γεωγραφικών δεδομένων που παρουσιάζουν όχι απλά συντακτικές αλλά κυρίως σχηματικές και σημασιολογικές διαφορές, οδήγησαν την Επιστήμη της Γεωπληροφορικής στην ερευνητική κατεύθυνση των οντολογιών. Η παρούσα εργασία έχει ως αντικείμενο την ενοποίηση διαφορετικών γεωγραφικών κατηγοριοποιήσεων στο πλαίσιο μιας οντολογίας γενικού επιπέδου (*top-level*). Γι' αυτό το σκοπό, αρχικά αναλύεται η σχέση των οντολογιών με τη διαλειτουργικότητα. Στη συνέχεια εξετάζονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των γεωγραφικών κατηγοριών, καθώς και τα αίτια της μεταξύ τους διαφοροποίησης και προτείνονται εργαλεία για την τυποποίηση και την αναπαράστασή τους σε μια ενοποιημένη οντολογία. Η μεθοδολογία που έχει αναπτυχθεί χωρίζεται σε δύο βασικές διαδικασίες: τη Σημασιολογική Παραγοντοποίηση και τη Ανάλυση Τυποποιημένων Εννοιών. Για την αποτελεσματικότερη εφαρμογή τους όμως, προτείνεται μια συμπληρωματική διαδικασία για τη εξαγωγή σημασιολογικής πληροφορίας από ορισμούς κατηγοριοποιήσεων.

Λέξεις κλειδιά

Οντολογίες, κατηγοριοποιήσεις, διαλειτουργικότητα, σημασιολογία, ολοκλήρωση βάσεων δεδομένων, NLP.

Geographic ontology and interoperability

In order to achieve information exchange between different geographic databases, it is necessary to develop suitable methods for formally defining and representing geographic knowledge. However, the plethora and diversity of data standards and terminologies representing different geographic concepts further complicate the problem of geographic information sharing and reuse. The schematic but mainly the semantic differences which occur between heterogeneous geographic data and cause integration problems have led geographic information science towards ontological research. The methodology presented in this paper, focuses on fusing different geographic ontologies with more general top-level ontologies. For this reason, firstly, the relationship between ontologies and interoperability is discussed. Then, some distinguishing characteristics of geographic categories are analyzed, as well as the causes of the heterogeneities between them. Finally, a methodology for the formalization and integration of heterogeneous geographic ontologies in a single schema is proposed. The methodology consists of two procedures: Semantic Factoring and Formal Concept Analysis. In order to improve their effectiveness a complimentary procedure is used for the extraction of semantic information from concept (category) definitions.

Keywords:

Ontologies, categorisations, interoperability, semantics, database integration, NLP.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Διαλειτουργικότητα

Η διαλειτουργικότητα (interoperability) - ένας νέος όρος στη Γεωπληροφορική και γενικότερα στην τεχνολογία των πληροφοριών - αναφέρεται στην ικανότητα δύο ή περισσότερων συστημάτων για ανταλλαγή και αμοιβαία χρήση χωρικών δεδομένων. Η διαλειτουργικότητα ενσωματώνει διαφορετικές έννοιες (Goodchild κ.ά., 1997), όπως την ανοικτή βιομηχανία λογισμικού, δηλαδή την ελεύθερη δημοσίευση των εσωτερικών δομών των δεδομένων, ώστε οι χρήστες να έχουν τη δυνατότητα δημιουργίας εφαρμογών που συνενώνουν τμήματα λογισμικού από διαφορετικά πακέτα. Πρωτοβουλίες όπως το Open GIS Consortium (OGC) ενισχύουν αυτή την τάση παρέχοντας το πλαίσιο για την ανάπτυξη λογισμικού με σκοπό την πρόσβαση και επεξεργασία γεωγραφικών δεδομένων από διάφορες πηγές σε μια "ανοικτή" τεχνολογία πληροφοριών. Επιπλέον, διαλειτουργικότητα σημαίνει ελεύθερη ανταλλαγή δεδομένων μεταξύ διαφορετικών συστημάτων και απλοποίηση των πολύπλοκων μορφών και προ-

τύπων, καθώς και της αλληλεπίδρασης του χρήστη με το σύστημα.

Τα θέματα που σχετίζονται με την ανταλλαγή γεωγραφικών δεδομένων μεταξύ ανεξάρτητων χωρικών βάσεων δεδομένων αφορούν, τόσο στην αρχιτεκτονική των συστημάτων, όσο και στη μοντελοποίηση των δεδομένων. Τα προβλήματα της αρχιτεκτονικής των συστημάτων πληροφοριών επικεντρώνονται σε θέματα όπως οι ομοσπονδιακές βάσεις δεδομένων (federated databases), η αρχιτεκτονική client-server, τα πρωτόκολλα επικοινωνίας και γενικότερα σε θέματα συμβατότητας των μορφών των δεδομένων, ανάπτυξης κοινής γλώσσας ή κοινού περιβάλλοντος αλληλεπίδρασης για όλα τα συστήματα και απαλλαγής του χρήστη από τις λεπτομέρειες υλοποίησης της εφαρμογής. Ο σχεδιασμός των δεδομένων επικεντρώνεται στην επίλυση διαφορών στα εννοιολογικά και λογικά μοντέλα των βάσεων δεδομένων του υποκείμενου συστήματος.

Χάρη στην πρόοδο της πληροφορικής, τα θέματα που σχετίζονται με την αρχιτεκτονική των υποκείμενων συστημάτων έχουν αναπτυχθεί αρκετά. Όμως, τα θέματα που αφορούν στη μοντελοποίηση των δεδομένων απαιτούν περαιτέρω έρευνα. Μέχρι στιγμής δεν υπάρχει κάποια θεωρία που να παρέχει το κατάλληλο συντακτικό για την αναπαράσταση της χωρικής γνώσης και την τυποποίηση της σημασιολογίας των χωρικών δεδομένων, ούτε κάποια μεθοδολογία που να εξασφαλίζει την ανταλλαγή χωρικών δεδομένων με διατήρηση της σημασίας τους.

Έτσι, αν υιοθετήσουμε τυποποιήσεις για τα επίπεδα διαλειτουργικότητας ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα πληροφοριακά συστήματα (Bishr, 1998), τότε το χαμηλότερο επίπεδο διαλειτουργικότητας αναφέρεται στα πρωτόκολλα δικτύων, ενώ το υψηλότερο επίπεδο στη διαλειτουργικότητα μεταξύ διαφορετικών εφαρμογών. Όσο ανεβαίνουμε σε υψηλότερα επίπεδα, όπου η μοντελοποίηση των δεδομένων διαδραματίζει πρωτεύοντα ρόλο, η επίτευξη της διαλειτουργικότητας γίνεται δυσκολότερη.

Σκοπός του υψηλότερου επιπέδου της διαλειτουργικότητας είναι η εξασφάλιση επικοινωνίας μεταξύ Συστημάτων Γεωγραφικών Πληροφοριών (ΣΓΠ) χωρίς να απαιτείται γνώση των υποκείμενων σημασιολογιών τους. Ουσιαστικά αναφέρεται στη σύνδεση και επικοινωνία εφαρμογών με διαφορετικές αντιλήψεις του χώρου, διαφορετικές ερμηνείες των χωρικών δεδομένων διαφορετικές αναπαραστάσεις, διαφορετικά σχήματα και επομένως διαφορετικές σημασιολογίες.

Η γεωγραφική πληροφορία στην ανάλυση και το σχεδιασμό του χώρου

Στο παρόν άρθρο, και όπου δεν έχει πρακτική σημασία, οι όροι "δεδομένα" και "πληροφορίες" χρησιμοποιούνται εναλλακτικά. Πιο αυστηρά όμως, ενώ ως "δεδομένα" μπορούν να οριστούν τα ουδέτερα στοιχεία (π.χ. τα εικονοστοιχεία-pixels μιας εικόνας) ο όρος "πληροφορία" υπονοεί την παρεμβολή μιας γνωσιακής (cognitive) διαδικασίας. Ως τέτοια, η γεωγραφική

κή πληροφορία έχει άμεση σχέση και επίδραση στην ανάλυση και στο σχεδιασμό του χώρου. Καταρχήν, είναι σαφές ότι η ανάλυση και ο σχεδιασμός χρησιμοποιούν μοντέλα και αναπαραστάσεις (representations) των γεωγραφικών φαινομένων που δομούνται σε πληροφορίες του φυσικού και κοινωνικοοικονομικού χώρου. Οι τελεστές της χωρικής ανάλυσης και του σχεδιασμού βασίζονται στη συσχέτιση, επεξεργασία και ενοποίηση πληροφοριών από διαφορετικά θέματα. Για τη στήριξη των αναγκών της ανάλυσης και του σχεδιασμού, σήμερα δημιουργούνται Υποδομές Χωρικών Δεδομένων (spatial data infrastructures - SDIs) (π.χ., INSPIRE, 2002) οι οποίες στηρίζουν τη συσχέτιση-σύνθεση απλών δεδομένων αναφοράς (reference data) με πιο σύνθετα.

Στα πλαίσια αυτών των προσπαθειών αποδεικνύεται, ότι η καταγραφή δεδομένων για της ανάγκες αναπαράστασης του φαινομένου επηρεάζεται από τη σκοπιά του χρήστη ή του γνωστικού πεδίου (context). Δεν υφίστανται λοιπόν ουδέτερες γεωγραφικές πληροφορίες, τις οποίες χρησιμοποιούν διαφορετικοί χρήστες στην ανάλυση και το σχεδιασμό, αλλά αυτές έχουν ήδη επηρεαστεί από διαφορετικές σημασιολογίες άποψης-σκοπιάς-ενδιαφέροντος (context), κλίμακας, χρόνου, κ.ά. Έτσι όταν, στα πλαίσια της ανάλυσης ή του σχεδιασμού του χώρου, πρέπει να συνδυαστούν δεδομένα από διαφορετικές πηγές και φορείς, αυτό συχνά γίνεται πρακτικά αδύνατο λόγω των πολλών σημασιολογικών ανομοιογενειών, όπως:

- Ανομοιογένεια στο πεδίο ενδιαφέροντος. Φορείς με διαφορετικό αντικείμενο, (π.χ., Χωροταξία, Περιβάλλον, Κτηματολόγιο, Εθνικές Στατιστικές, Οικονομία) κατηγοριοποιούν διαφορετικά τις δραστηριότητες στο χώρο.
- Ανομοιογένεια μεταξύ εθνικών συλλογών δεδομένων και αντίστοιχων (π.χ., άλλων ευρωπαϊκών) ή γενικότερων (π.χ., πανευρωπαϊκών).
- Ανομοιογένεια λόγω διαφορετικού επιπέδου λεπτομέρειας, όταν π.χ., μια κατηγοριοποίηση χρήσης/κάλυψης γης μεσαίας κλίμακας 1:50000 πρέπει να συσχετιστεί με δεδομένα μεγάλης κλίμακας 1:5000 για την παραγωγή μιας ενδιάμεσης χωροταξικής κλίμακας 1:25000.
- Ανομοιογένεια που οφείλονται σε αλλαγή του σημασιολογικού συστήματος αναφοράς στο χρόνο. Αν π.χ., μια στατιστική υπηρεσία αλλάξει την κατηγοριοποίησή της από μια απογραφή στην άλλη, η συσχέτιση/ανάλυση δεδομένων γίνεται δυσχερестаτη αν όχι αδύνατη.

Για την ανάλυση και το σχεδιασμό του χώρου, είναι συνεπώς απαραίτητη η ανάπτυξη μεθόδων που να επιτρέπουν με ένα συστηματικό τρόπο τη συσχέτιση χωρικών συλλογών δεδομένων που βασίζονται σε διαφορετικές οντολογίες.

Μορφές ετερογένειας

Στη βιβλιογραφία υπάρχουν διάφοροι τρόποι τυποποίησης των ετερογενειών που προκύπτουν μεταξύ δύο ή περισσότερων συστημάτων πληροφοριών (Bishr, 1998· Pitoura κ.ά., 1995· Reddy κ.ά., 1994· Spaccapietra κ.ά., 1992). Στην παρούσα εργασία υιοθετείται η παρακάτω τυποποίηση (Bishr, 1998):

- Συντακτική ετερογένεια (syntactic heterogeneity): κάθε βάση δεδομένων μπορεί να υλοποιείται με διαφορετικό Σύστημα Διαχείρισης Βάσης Δεδομένων - ΣΔΒΔ (π.χ., σχεσιακό ή αντικειμενοστραφές). Η συντακτική ετερογένεια σχετίζεται εξίσου και με τις διαφορετικές γεωμετρικές αναπαραστάσεις των γεωγραφικών αντικειμένων, π.χ. αναπαραστάσεις raster και vector.
- Σχηματική ετερογένεια (schematic heterogeneity): αντικείμενα σε μια βάση δεδομένων θεωρούνται ως ιδιότητες σε μια άλλη, ή κατηγορίες αντικειμένων έχουν διαφορετικές ιεραρχίες γενίκευσης και συνένωσης, παρόλο που περιγράφουν τα ίδια πραγματικά φαινόμενα.
- Σημασιολογική ετερογένεια (semantic heterogeneity): αποτελεί την κυριότερη πηγή των περισσότερων προβλημάτων ανταλλαγής δεδομένων. Οφείλεται κυρίως στην πολυπλοκότητα των γεωγραφικών πληροφοριών και στις διαφορές στον τρόπο που διαφορετικές εφαρμογές αντιλαμβάνονται, μοντελοποιούν και αναπαριστούν τα ίδια πραγματικά φαινόμενα. Για παράδειγμα, μια διεύθυνση δημοσίων έργων ενδιαφέρεται για το οδικό δίκτυο και συγκεκριμένα για τον αριθμό των λωρίδων, τον τύπο των διασταυρώσεων και την κυκλοφοριακή κίνηση στους οδικούς άξονες. Αντίθετα, το ενδιαφέρον για το οδικό δίκτυο μιας εταιρίας μάρκετινγκ είναι διαφορετικό και εστιάζεται κυρίως στους δρόμους ως διευθύνσεις υποψήφιων πελατών. Έτσι, για τις δύο περιπτώσεις, το οδικό δίκτυο εξυπηρετεί διαφορετικούς σκοπούς. Γι' αυτό το λόγο, δεν υπάρχει κοινή βάση ορισμών μεταξύ τους. Αυτή η μορφή σημασιολογικής ετερογένειας καλείται γνωσιακή ετερογένεια (cognitive heterogeneity).

Η δεύτερη μορφή σημασιολογικής ετερογένειας καλείται ονομαστική ετερογένεια (naming heterogeneity) και περιλαμβάνει τα ομώνυμα και τα συνώνυμα. Τα ομώνυμα αντιστοιχούν στις περιπτώσεις όπου το ίδιο όνομα αποδίδεται σε διαφορετικές έννοιες, ενώ τα συνώνυμα αναφέρονται στις περιπτώσεις, όπου η ίδια έννοια περιγράφεται από διαφορετικά ονόματα.

Η ονομαστική ετερογένεια μπορεί να διορθωθεί με απλή αντιστοίχιση με τη χρήση ενός λεξικού συνωνύμων. Αντίθετα, η γνωσιακή ετερογένεια είναι πιο δύσκολο να επιλυθεί, ιδιαίτερα όταν δεν υπάρχει ένα ελάχιστο σύνολο κοινών ορισμών. Αυτό οφείλεται στη δυσχέρεια σύλληψης και περιγραφής του ρόλου και του ορισμού των πραγματικών φαινομένων και αναπαράστασης τους σε μια βάση δεδομένων.

Αντικείμενο του άρθρου

Συνοψίζοντας, σε αντίθεση με τα τεχνικά θέματα που είναι ευκολότερο να αντιμετωπιστούν, η επίτευξη της διαλειτουργικότητας προϋποθέτει την επίλυση και άλλων προβλημάτων που σχετίζονται με το σημασιολογικό επίπεδο των δεδομένων και αναφέρονται στην ικανότητα μεταφοράς δεδομένων μεταξύ συστημάτων με διαφύλαξη της σημασίας τους. Ο ιδανικός στόχος για την επίλυση των παραπάνω προβλημάτων είναι η ανάπτυξη μιας κοινά αποδεκτής θεωρίας για τον ορισμό της σημασιολογίας των γεωγραφικών πληροφοριών. Με βάση τη θεωρία αυτή, θα είναι δυνατή η αναπαράσταση τόσο της δομής, όσο και της σημασιολογίας των γεωγραφικών οντοτήτων.

Πέρα όμως από αυτό τον ιδανικό στόχο, απαιτείται και η ανάπτυξη κατάλληλων μεθόδων και εργαλείων για την τυποποίηση των ήδη κωδικοποιημένων σε διαφορετικές εφαρμογές γεωγραφικών πληροφοριών. Έτσι θα είναι δυνατή η καλύτερη οργάνωση των πληροφοριών, αλλά και η αποτελεσματικότερη ανταλλαγή και επαναχρησιμοποίηση τους.

Η ανάγκη εύρεσης ενός ενιαίου πλαισίου αναφοράς για τη σύνδεση ετερογενών πληροφοριών και γενικότερα διαφορετικών συλλήψεων του γεωγραφικού χώρου οδήγησαν την επιστήμη της Γεωπληροφορικής σε μια νέα ερευνητική κατεύθυνση, τις οντολογίες.

Το παρόν άρθρο έχει ως αντικείμενο την ενοποίηση διαφορετικών γεωγραφικών κατηγοριοποιήσεων με μια γενικού επιπέδου (top-level) οντολογία. Γι' αυτό το σκοπό, αρχικά αναλύονται βασικές έννοιες των οντολογιών, όπως τα είδη και οι αρχές των οντολογιών, τα δομικά τους στοιχεία και η σχέση τους με την ενοποίηση δεδομένων και τη διαλειτουργικότητα (Guarino, 1998· Sowa, 2000). Στη συνέχεια εξετάζονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των γεωγραφικών κατηγοριών, καθώς και τα αίτια της μεταξύ τους διαφοροποίησης και προτείνονται εργαλεία για την τυποποίηση και την αναπαράστασή τους σε μια ενοποιημένη γεωγραφική οντολογία.

ΟΝΤΟΛΟΓΙΕΣ

Οι οντολογίες είναι αντικείμενο τόσο της φιλοσοφίας όσο και της πληροφορικής. Εντούτοις, οι δύο επιστήμες χρησιμοποιούν διαφορετικές έννοιες του όρου. Στη φιλοσοφία, η οντολογία εξετάζει τα είδη των αντικειμένων που υπάρχουν σε ένα τομέα, ανεξάρτητα από κάποια συγκεκριμένη γλώσσα ή λεξιλόγιο. Από την άλλη πλευρά, η επιστήμη των υπολογιστών χρησιμοποιεί ένα συγκεκριμένο λεξιλόγιο για να περιγράψει ένα τμήμα της πραγματικότητας σύμφωνα με ένα σύνολο υποθέσεων, αξιωμάτων, κ.λπ..

Ο συμβιβασμός των δύο αυτών διαφορετικών εννοιών συνίσταται στη χρήση μεθόδων δημιουργίας οντολογιών μέσω της επιστήμης των πληροφοριών ως βάση για την οργάνωση της επιστημονικής γνώσης πεδίων που διαφοροποιούνται ως προς τους όρους, τις έν-

νοίες και το λεξιλόγιο που χρησιμοποιούν. Η ολοκλήρωση πληροφοριών (information integration) αποτελεί σημαντικό πεδίο εφαρμογής της έρευνας γύρω από τις οντολογίες. Κι αυτό, γιατί ακόμα κι αν δύο συστήματα χρησιμοποιούν το ίδιο λεξιλόγιο, δεν είναι απαραίτητο ότι θα διαλειτουργούν, αφού το κάθε σύστημα είναι δυνατό να ερμηνεύει διαφορετικά τις πληροφορίες του, δηλαδή να βασίζεται σε διαφορετικές οντολογίες. Ιδιαίτερα αν τα επιμέρους συστήματα επικεντρώνονται σε λεπτομέρειες συγκεκριμένων εφαρμογών, τότε μια προσέγγιση από κάτω προς τα πάνω για την ενοποίηση διαφορετικών συστημάτων και επομένως διαφορετικών τοπικών οντολογιών δεν είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική (Guarino, 1998).

Γι' αυτό το σκοπό είναι δυνατό να αναπτύσσονται διαφορετικά είδη οντολογιών, ανάλογα με το επίπεδο λεπτομέρειάς τους. Μια οντολογία γενικού επιπέδου (top-level ontology) περιγράφει γενικές έννοιες (π.χ., χώρος, χρόνος, αντικείμενο) ανεξάρτητα από κάποιο πεδίο ή πρόβλημα. Γενικά θεωρείται λογικό να υπάρχει μία ενιαία οντολογία γενικού επιπέδου για μεγάλες κατηγορίες χρηστών. Οι οντολογίες πεδίου (domain ontologies) και οι οντολογίες δραστηριότητας (task ontologies) περιγράφουν αντίστοιχα έννοιες που σχετίζονται με ένα πεδίο ή μια δραστηριότητα με την εξειδίκευση των όρων της οντολογίας γενικού επιπέδου. Οι οντολογίες εφαρμογής (application ontologies) περιγράφουν έννοιες που εξαρτώνται τόσο από ένα πεδίο, όσο και από μια δραστηριότητα και συνήθως αποτελούν εξειδίκευση και των δύο σχετικών οντολογιών.

Από τα παραπάνω είδη των οντολογιών, οι οντολογίες γενικού επιπέδου είναι ιδιαίτερα σημαντικές για την ολοκλήρωση πληροφοριών, αφού παρέχουν ένα γενικό πλαίσιο με βασικές έννοιες και αρχές με τις οποίες οι πιο εξειδικευμένες οντολογίες πρέπει να συμφωνούν προκειμένου να επιτευχθεί η μεταξύ τους ενοποίηση (Sowa, 2000). Επομένως, για την ενοποίηση οντολογιών είναι προτιμότερη μια προσέγγιση από πάνω προς τα κάτω, στην οποία οι επιμέρους οντολογίες ενσωματώνονται σε μια οντολογία γενικού επιπέδου.

ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΕΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΩΝ ΚΑΤΗΓΟΡΙΩΝ

Η πληθώρα των κατηγοριοποιήσεων των γεωγραφικών δεδομένων προκύπτει από τις διαφορές στη διαίρεση και αντίληψη του γεωγραφικού χώρου. Οι γεωγραφικές κατηγοριοποιήσεις ποικίλουν λόγω:

- διαφορετικών πεδίων εφαρμογής (π.χ., μεταφορές, χωροταξικός σχεδιασμός, κτηματολόγιο, κλπ.),
- διαφορετικών επιπέδων ανάλυσης,
- διαφορών στις οριζόμενες σχέσεις μεταξύ γεωγραφικών εννοιών,
- ασυνεπειών στους ορισμούς, και
- ελλείπων προδιαγραφών για τις ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά τους.

Στην ενοποίηση σχημάτων κατηγοριοποίησης, μια σοβαρή ιδιαιτερότητα είναι ότι,

Πίνακας 1. Ορισμός της κατηγορίας "stream-watercourse" από CYC, WordNet και SDTS

CYC

Stream: natural, flowing body of water, including everything from great rivers to tiny creeks

- canal: artificial waterway created to be paths for boats, or for irrigation
- river: natural stream of water, normally of a large volume

WordNet

Stream, watercourse: natural body of running water flowing on or under the earth

- river: large natural stream of water
- brook, creek: natural stream of water smaller than a river (and often the tributary of a river)
- branch: stream or river connected to a larger one
- rivulet, rill, run, runnel, streamlet: small stream

Channel: a passage for water (or other fluids)

- canal: long and narrow strip of water made for boats or for irrigation
- gutter, trough: a channel along the eaves or on the roof; collects and carries away rainwater
- spillway, spill: a channel that carries excess water over or around a dam or other obstruction

SDTS

Watercourse: a way or course through which water may or does flow

- branch
- brook
- canal
- creek
- ditch
- gutter
- river
- rivulet
- spillway

ανάλογα με το πεδίο εφαρμογής (context), κάθε γεωγραφική κατηγορία είναι δυνατόν να ανήκει σε περισσότερες της μίας ανώτερες κατηγορίες. Για παράδειγμα, η κατηγορία "κανάλι" μπορεί να θεωρηθεί υποκατηγορία τόσο των "μεταφορών" όσο και της "υδρογραφίας". Η πολυδιαστατικότητα είναι μια ιδιότητα των γεωγραφικών κατηγοριών που αντανακλά την ανθρώπινη γνώση των γεωγραφικών φαινομένων και πρέπει να διατηρηθεί στα Συστήματα Γεωγραφικών Πληροφοριών (Usery, 1993· Buttenfield και DeLotto, 1989). Όμως, η δενδρική δομή που χρησιμοποιείται συνήθως για τη σύνδεση των γεωγραφικών κατηγοριών, δεν μπορεί να εκφράσει πολυδιαστατικότητά τους, αφού μια κατηγορία ανήκει αυστηρά σε μία ανώτερη κατηγορία.

Ο Hirtle (1995) θεώρησε τα δικτυωτά (lattices) ως ένα εναλλακτικό σχήμα για την γνωσιακή αναπαράσταση της χωρικής γνώσης. Πιο συγκεκριμένα, σύγκρινε τα δένδρα (trees), τα διατεταγμένα δένδρα (ordered trees) και τα δικτυωτά (lattices) για την αναπαράσταση πολλαπλών, επικαλυπτόμενων σχέσεων στο γεωγραφικό χώρο. Το συμπέρασμα της έρευνάς του ήταν ότι τα δικτυωτά είναι πιο πλούσιες και ευέλικτες δομές οι οποίες συμφωνούν και με πολλές πλευρές της γνωσιακής αναπαράστασης του γεωγραφικού χώρου.

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗΣ

Για τον ορισμό των εκάστοτε γεωγραφικών θεμάτων-πλαισίων (contexts) και την ενοποίηση υφιστάμενων γεωγραφικών οντολογιών με μια οντολογία γενικού επιπέδου, η παρούσα εργασία βασίζεται στη θεωρία της Ανάλυσης Τυποποιημένων Εννοιών (Formal Concept Analysis) [Wille, 1992· Ganter και Wille, 1999].

Η προτεινόμενη μεθοδολογία επιτυγχάνει την ενοποίηση γεωγραφικών οντολογιών που παρουσιάζουν διαφορές τόσο στο θέμα - πλαίσιο εφαρμογής, όσο και στην θεματική ανάλυση. Σχετικές κατηγορίες σε διαφορετικές οντολογίες μπορεί να συνδέονται με σχέσεις subtype/supertype ή με επικαλυπτόμενες σχέσεις. Η εφαρμογή της μεθοδολογίας επιδεικνύεται στην περίπτωση ενοποίησης της κατηγορίας "υδατόρευμα" (stream, watercourse) και των υποκατηγοριών της, όπως ορίζονται από δύο γενικές οντολογίες CYC (CYCORP, online) και WordNet (online) και μία γεωγραφική οντολογία - πρότυπο SDTS (USGS, 2001) [Πίνακας 1]. Υποχρεωτικά, επειδή οι οντολογίες είναι στην Αγγλική, και όπου η μετάφραση μπορεί να αλλοιώσει σοβαρά το περιεχόμενο, νόημα και εύρος των χρησιμοποιούμενων όρων, που αποτελούν το κύριο αντικείμενο επίλυσης των ετερογενειών, οι όροι θα χρησιμοποιούνται ως έχουν.

Η μεθοδολογία ενοποίησης χωρίζεται σε δύο βασικές διαδικασίες: τη Σημασιολογική Παραγοντοποίηση (Semantic Factoring) και την Ανάλυση Τυποποιημένων Εννοιών (Formal Concept Analysis).

Σημασιολογική παραγοντοποίηση

Η Σημασιολογική Παραγοντοποίηση είναι η διαδικασία ανάλυσης των αρχικών κατηγοριών σε ένα σύνολο θεμελιωδών κατηγοριών που ονομάζονται σημασιολογικοί παράγοντες (Πίνακας 2). Η περίπτωση επικάλυψης μεταξύ δύο ή περισσότερων κατηγοριών επιλύεται με τη διαίρεσή τους σε απλούστερες, διακριτές κατηγορίες. Έτσι, οι σύνθετες κατηγορίες διαχωρίζονται στις απλούστερες κατηγορίες από τις οποίες δημιουργήθηκαν. Στο παράδειγμα, η κατηγορία "υδατόρευμα", όπως ορίζεται από τις τρεις οντολογίες αναπαριστά διαφορετικές, επικαλυπτόμενες έννοιες. Με τη διαδικασία της Σημασιολογικής Παραγοντοποίησης, οι έννοιες αυτές διαχωρίζονται σε απλούστερες, σαφείς έννοιες - σημασιολογικούς παράγοντες, όπως "κανάλι" και "ποτάμι". Πιο συγκεκριμένα, οι οντολογίες CYC και WordNet δεν ορίζουν ισοδύναμα την κατηγορία "υδατόρευμα" (stream). Το κοινό τους τμήμα αντιστοιχεί στην κατηγορία (στο σημασιολογικό παράγοντα) s2 "ποτάμι" (river), ενώ διαφοροποιούνται ως προς άλλες κατηγορίες, π.χ., "κανάλι" (canal) και "ρυάκι" (brook, creek).

Αντίστοιχα, στον Πίνακα Απώδωσης Χαρακτηριστικών (Πίνακας 3), προσδιορίζονται οι ιδιότητες των αρχικών κατηγοριών που τις διαφοροποιούν από τις υπόλοιπες κατηγορίες. Στην τρέχουσα εφαρμογή, οι ιδιότητες εξάχθηκαν από τις οντολογίες CYC και SDTS, αφού το WordNet δεν χρησιμοποιεί ιδιότητες για τον ορισμό των κατηγοριών.

Ο Πίνακας του Ενοποιημένου Θέματος (Πίνακας 4) συνδέει τους σημασιολογικούς παράγοντες με τις ιδιότητες των κατηγοριών από τις οποίες προέκυψαν οι σημασιολογικοί παράγοντες.

Στη συνέχεια, εφαρμόζεται η μαθηματική θεωρία της Ανάλυσης Τυποποιημένων Εννοιών για το συνδυασμό των θεμελιωδών κατηγοριών που προέκυψαν από τη διαδικασία της σημασιολογικής παραγοντοποίησης σε μια ενιαία δομή που ονομάζεται Δικτυωτό Εννοιών (Concept Lattice).

Ανάλυση τυποποιημένων εννοιών

Η Ανάλυση Τυποποιημένων Εννοιών (Wille, 1992· Ganter και Wille, 1999) είναι μια θεωρία για την ανάπτυξη και ταξινόμηση εννοιών. Βασίζεται στη μαθηματική θεωρία της διάταξης και πιο συγκεκριμένα στη θεωρία των δικτυωτών. Η Ανάλυση Τυποποιημένων Εννοιών είναι ένα νέο πεδίο έρευνας που βασίζεται σε ένα θεωρητικό μοντέλο για τις έννοιες και τις εννοιολογικές ιεραρχίες. Η θεωρία αυτή αναλύει διαφορετικά πεδία εφαρμογών - θέματα (contexts) επισημαίνοντας τις συσχετίσεις μεταξύ των οντοτήτων και των χαρακτηριστικών που καταγράφονται από αυτά τα πεδία εφαρμογών.

Η Ανάλυση Τυποποιημένων Εννοιών αναπτύσσεται σε ένα συγκεκριμένο θέμα (context) που ονομάζεται και τυποποιημένο θέμα (formal context) και αποτελείται από ένα σύνολο

λο αντικειμένων (ή οντοτήτων), ένα σύνολο χαρακτηριστικών (ή ιδιοτήτων) και μια δυαδική σχέση σύνδεσης των αντικειμένων με τα χαρακτηριστικά.

Η κεντρική ιδέα στην Ανάλυση Τυποποιημένων Εννοιών είναι η τυποποιημένη έννοια (formal concept) ή εννοιολογική κατηγορία (conceptual class), η οποία ορίζεται ως μια συλλογή οντοτήτων ή αντικειμένων που παρουσιάζουν ένα ή περισσότερα κοινά χαρακτηριστικά ή ιδιότητες. Οι τυποποιημένες έννοιες χαρακτηρίζονται λογικά από την έκταση (extent) και το σκοπό-χαρακτήρα (intent) τους. Η έκταση είναι το σύνολο των οντοτήτων ή αντικειμένων που ανήκουν στην έννοια, ενώ ο σκοπός-χαρακτήρας είναι το σύνολο των χαρακτηριστικών ή ιδιοτήτων που περιγράφουν την έννοια.

Μια σημαντική σχέση στην Ανάλυση Τυποποιημένων Εννοιών είναι η σχέση εξειδίκευσης (σχέση υπέρ-έννοιας/υπό-έννοιας), η οποία ορίζεται ως η σειρά που εξελίσσεται από πάνω προς τα κάτω από τις γενικότερες έννοιες με μεγαλύτερη έκταση και μικρότερο σκοπό στις πιο ειδικές έννοιες με μικρότερη έκταση και μεγαλύτερο σκοπό. Οι τυποποιημένες έννοιες που συνδέονται μεταξύ τους με τη σχέση εξειδίκευσης σχηματίζουν ένα Δικτυωτό Εννοιών (Concept Lattice). Με άλλα λόγια, ένα Δικτυωτό Εννοιών είναι ένα διατεταγμένο σύνολο όλων των τυποποιημένων εννοιών ενός θέματος.

Παρακάτω δίνονται ορισμένοι βασικοί μαθηματικοί ορισμοί της θεωρίας της Ανάλυσης Τυποποιημένων Εννοιών:

Το θέμα ορίζεται μαθηματικά ως μια τριάδα (G, M, I) , όπου τα G και M είναι σύνολα και I είναι η δυαδική σχέση που ορίζεται ανάμεσα στα G και M . Τα στοιχεία των G και M ονομάζονται αντικείμενα και χαρακτηριστικά αντίστοιχα, ενώ gIm σημαίνει ότι το αντικείμενο g έχει το χαρακτηριστικό m .

Για $A \subseteq N G$ και $B \subseteq N M$, ορίζονται οι παρακάτω τελεστές εξαγωγής:

$$A' = \{m \in M \mid gIm \text{ για όλα τα } g \in A\}$$

$$B' = \{g \in G \mid gIm \text{ για όλα τα } m \in B\}$$

δηλαδή A' είναι το σύνολο των χαρακτηριστικών που είναι κοινά για όλα τα αντικείμενα του A , ενώ B' είναι το σύνολο των αντικειμένων που λαμβάνουν χαρακτηριστικά από το B .

Η φιλοσοφικός ορισμός μιας έννοιας ως η ολότητα που αποτελείται από την έκταση και το χαρακτήρα της, διατυπώνεται μαθηματικά με τη βοήθεια του ακόλουθου ορισμού:

Ένα ζεύγος (A, B) είναι μια τυποποιημένη έννοια (formal concept) του θέματος (G, M, I) αν $A \subseteq G$, $B \subseteq M$, $A = B'$ και $B = A'$. Τα A και B ονομάζονται αντίστοιχα έκταση (extent) και χαρακτήρας (intent) της έννοιας (A, B) .

Το σύνολο όλων των τυποποιημένων εννοιών του (G, M, I) συμβολίζεται με $B(G, M, I)$.

Για τις έννοιες (A_1, B_1) και (A_2, B_2) του $B(G, M, I)$ ορίζεται η ιεραρχική σχέση ως εξής: η έν-

νοια (A_1, B_1) είναι υπο-έννοια (subconcept) της έννοιας (A_2, B_2) , αν $A_1 \subseteq A_2$. Ισοδύναμα ισχύει $B_2 \subseteq B_1$. Τότε η έννοια (A_2, B_2) είναι υπερ-έννοια (superconcept) της έννοιας (A_1, B_1) . Η ιεραρχική σχέση συμβολίζεται \leq , οπότε $(A_1, B_1) \leq (A_2, B_2)$.

Ένα Δικτυωτό Εννοιών $\underline{B}(G, M, I)$ είναι το διατεταγμένο σύνολο όλων των τυποποιημένων εννοιών του θέματος (G, M, I) . Το δικτυωτό που σχηματίζεται από τις έννοιες ονομάζεται Δικτυωτό Εννοιών. Το Δικτυωτό Εννοιών δίνει την ανάλυση ενός θέματος και την ταξινόμηση των αντικειμένων, ενώ παράλληλα αναδεικνύει και τις διασυνδέσεις ανάμεσα στα χαρακτηριστικά.

Η θεωρία των Δικτυωτών Εννοιών έχει εφαρμοστεί σε διάφορα επιστημονικά πεδία, όπως στην ιατρική (Spangenberg και Wolff, 1999), στη βιολογία (Ganter και Wille, 1989), στην κοινωνιολογία (Ganter και Wille, 1989) και στην επιστήμη της πληροφορικής και των υπολογιστών (Kent και Neuss· 1995, Faid κ.ά., 1997· Schmitt και Saake, 1997· Deogun κ.ά., 1998· Priss, 1999). Οι Schmitt και Saake (1997) εφάρμοσαν τον αλγόριθμο που παρέχεται από την Ανάλυση Τυποποιημένων Εννοιών για την παραγωγή Δικτυωτών Εννοιών στη διαδικασία της ενοποίησης σχημάτων. Προκειμένου να ικανοποιήσουν τις απαιτήσεις του σχεδιασμού και συντήρησης των βάσεων δεδομένων, μετασχηματίζουν το ενοποιημένο σχήμα σύμφωνα με διάφορα ποιοτικά κριτήρια.

Ο αλγόριθμος δημιουργίας ενός δικτυωτού εννοιών από ένα Πίνακα Ενοποιημένου Θέματος (Πίνακας 3), περιλαμβάνει τα εξής βήματα. Αρχικά, για $X \subseteq G$ και $Y \subseteq M$, παράγονται οι τυποποιημένες έννοιες του θέματος (G, M, I) σύμφωνα με τις παρακάτω πράξεις:

$$X' = \{m \in M \mid gIm \text{ για όλα τα } g \in X\} \quad (1)$$

$$Y' = \{g \in G \mid gIm \text{ για όλα τα } m \in Y\} \quad (2)$$

$$C_i = (X'', X') \cup (Y', Y'') \quad (3)$$

όπου X' είναι το σύνολο των χαρακτηριστικών που περιγράφουν κάθε αντικείμενο στο X , ενώ Y' είναι το σύνολο των αντικειμένων που έχουν χαρακτηριστικά από το Y .

Για την εφαρμογή, προκύπτει:

$$X' = \{\{s_1\}', \{s_2\}', \{s_3\}', \dots, \{s_9\}'\},$$

$$Y' = \{\{a_1\}', \{a_2\}', \{a_3\}', \dots, \{a_{17}\}'\},$$

όπου $\{s_1\}'$ είναι το σύνολο των χαρακτηριστικών που αποδίδονται στο σημασιολογικό παράγοντα s_1 ("κανάλι"), δηλαδή $\{a_1, a_2, a_4, a_5, a_7, a_8, a_{11}\}$, ενώ $\{a_6\}'$ είναι το σύνολο των σημασιολογικών παραγόντων που περιγράφονται από το χαρακτηριστικό a_6 ("διεύθυνση ροής"), δηλαδή, $\{s_2, s_3, s_4, s_5, s_6\}$.

Από τα X' και Y' προκύπτουν τα (X'', X') και (Y', Y'') που συνδέουν αντίστοιχα σύνολα χαρακτηριστικών με κοινά σύνολα παραγόντων $(\{s_1\}, \{a_1, a_2, a_4, a_5, a_7, a_8, a_{11}\})$, και παράγοντες με κοινά σύνολα χαρακτηριστικών $(\{s_2, s_3, s_4, s_5, s_6\}, \{a_6\})$. Οι τελικές κατηγορίες, που συμβολίζονται με C_i , είναι η ένωση των συνόλων $(X''A, X'A)$ και $(YA, Y''A)$. Για το ενοποιημένο θέμα της εφαρμογής του Πίνακα 3, προκύπτουν οι παρακάτω τελικές κατηγορίες:

Πίνακας 2. Σημασιολογική παραγοντοποίηση

		Σημασιολογικοί Παράγοντες								
Αρχικές Κατηγορίες s ₁		s ₂	s ₃	s ₄	s ₅	s ₆	s ₇	s ₈	s ₉	
CYC	Stream	x	x							
	canal	x								
	river		x							
	Path artifact	x								
	canal	x								
WORDNET	Stream, watercourse		x	x	x	x	x			
	river		x							
	brook			x						
	creek				x					
	branch					x				
	rivulet						x			
	Channel	x						x	x	
	canal	x								
	gutter							x		
	spillway									x
SDTS	watercourse	x	x	x	x	x	x	x	x	x
	branch					x				
	brook			x						
	canal	x								
	creek				x					
	ditch									x
	gutter							x		
	river		x							
	rivulet						x			
	spillway									x

Πίνακας 3. Πίνακας απόδοσης χαρακτηριστικών

		Χαρακτηριστικά																
		in-ContOpen	waterage	hasAsTributary	path type	shipping	direction of flow	controlling depth	wetted perimeter	form_ratio	branch/parent	commercial_shipping	force_of_flow	flooded	volume	navigable	seasonal_depth	discharge
Αρχικές Κατηγορίες		a1	a2	a3	a4	a5	a6	a7	a8	a9	a10	a11	a12	a13	a14	a15	a16	a17
CYC	Stream	x																
	canal	x	x															
	river	x		x														
WORDNET	Path artifact				x													
	canal			x	x													
	Stream, watercourse						x											
	river						x											
	brook						x											
	creek						x											
	branch						x											
	rivulet						x											
	Channel							x										
	canal							x										
gutter							x											
spillway							x											
SDTS	watercourse								x									
	branch							x	x									
	brook							x		x								
	canal							x			x							
	creek							x				x						
	ditch							x					x					
	gutter							x						x				
	river							x							x			
	rivulet							x									x	
	spillway							x										x

Πίνακας 4. Σημασιολογική παραγοντοποίηση

Σημασιολ. Παράγοντες	Χαρακτηριστικά																	
	a1	a2	a3	a4	a5	a6	a7	a8	a9	a10	a11	a12	a13	a14	a15	a16	a17	
s1	x	x		x	x		x	x			x							
s2		x		x			x	x									x	
s3							x	x		x								
s4							x	x				x						
s5							x	x	x									
s6							x	x									x	
s7								x	x								x	
s8								x	x									x
s9									x								x	

C1 = ({s1, s2, s3, s4, s5, s6, s7, s8, s9}, {a8}) (watercourse, SDTS)

C2 = ({s2, s3, s4, s5, s6}, {a6}) (stream - watercourse, WordNet)

C3 = ({s1, s2}, {a1, a8}) (stream, CYC)

C4 = ({s1, s7, s8}, {a7}) (channel, WordNet)

C5 = ({s1}, {a1, a2, a4, a5, a7, a8, a11}) (canal)

C6 = ({s2}, {a1, a3, a6, a8, a15}) (river)

C7 = ({s3}, {a6, a8, a10}) (brook)

C8 = ({s4}, {a6, a8, a12}) (creek)

C9 = ({s5}, {a6, a8, a9}) (branch)

C10 = ({s6}, {a6, a8, a16}) (rivulet)

C11 = ({s7}, {a7, a8, a14}) (gutter)

C12 = ({s8}, {a7, a8, a17}) (spillway)

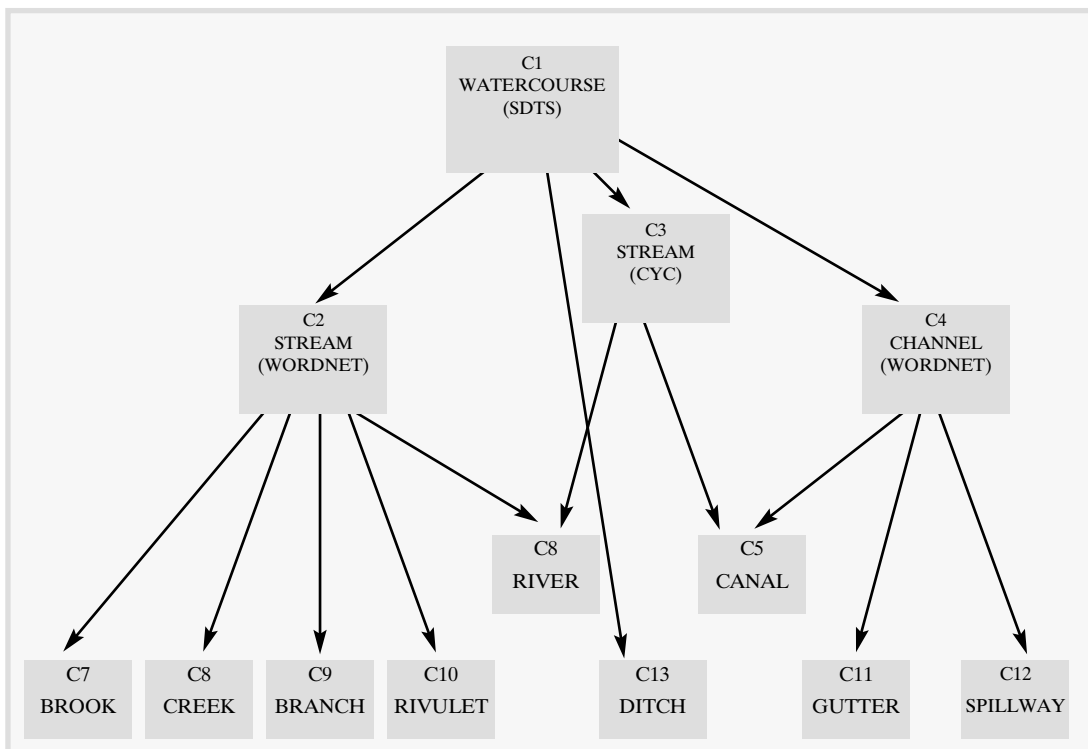
C13 = ({s9}, {a8, a3}) (ditch)

Η εξέταση των εκτάσεων (extents) και των χαρακτήρων (intents) των τυποποιημένων εννοιών οδηγεί στον προσδιορισμό των σχέσεων εξειδίκευσης (σχέσης υπέρ-έννοιας / υπό-έννοιας) μεταξύ τους. Το ενοποιημένο δικτυωτό εννοιών (Σχήμα 1) αποκαλύπτει τις διαφορές στη σύλληψη της κατηγορίας "υδατόρευμα" (stream, watercourse) από τις τρεις οντολογίες. Παρ' όλες τις διαφορές τους, οι τρεις αυτές ομώνυμες κατηγορίες περιλαμβάνουν ένα κοινό τμήμα που αντιστοιχεί στις κατηγορίες "ποταμός" (river) και "κανάλι" (canal). Αυτές οι υποκατηγορίες περιλαμβάνονται και στις τρεις οντολογίες αλλά συνδέονται με διαφορετικές ανώτερες κατηγορίες.

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

Στα παραπάνω δύο στάδια της μεθοδολογίας που αναπτύχθηκε, δηλαδή τη σημασιολογική παραγοντοποίηση και την ανάλυση τυποποιημένων εννοιών, ένα σημαντικό ρόλο για την αποτελεσματικότητά τους έχει η γνώση (α) των επικαλύψεων των κατηγοριών και (β) των πλέον αντιπροσωπευτικών χαρακτηριστικών ή ιδιοτήτων.

Προκειμένου να πραγματοποιηθεί η ανάλυση αντίστοιχων κατηγοριών και ο σαφής και αντικειμενικός προσδιορισμός των ομοιοτήτων και των διαφορών τους, αξιοποιήθηκαν μεθοδολογίες από την έρευνα Επεξεργασίας Φυσικής Γλώσσας (Natural Language Processing - NLP) για την ανάλυση ορισμών και την εξαγωγή σημασιολογικής πληροφορίας. Στα πλαίσια της Επεξεργασίας Φυσικής Γλώσσας αναπτύσσονται μεθοδολογίες για την αυτόματη εξαγωγή σημασιολογικής πληροφορίας από λεξικά (Markowitz κ.ά., 1986· Jensen και Binot, 1987· Wilks κ.ά., 1989· Dolan κ.ά., 1993· Vanderwende, 1995· Richardson κ.ά., 1998). Σύμφωνα με τους Jensen και Binot (1987), τα τυπικά λεξικά περιλαμβάνουν αφθονία γνώσης που εκφράζεται σε φυσική γλώσσα και η οποία μπορεί να αξιοποιηθεί από τα Συστήματα Ε-

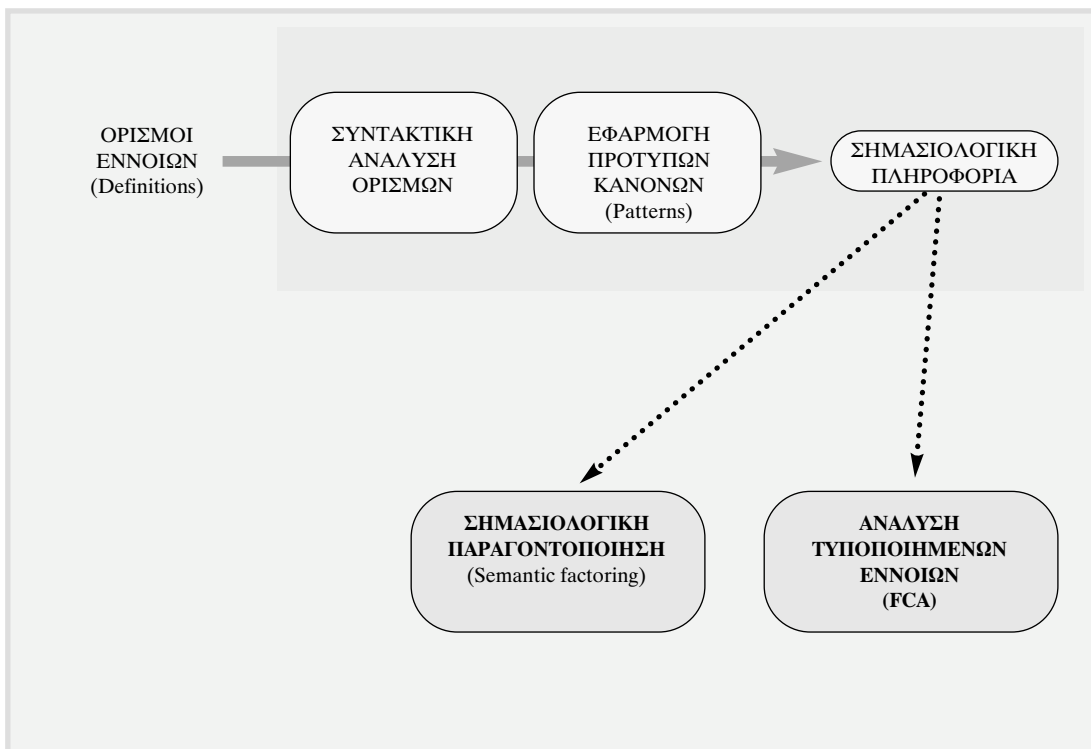
Σχήμα 1. Ενοποιημένο Διζτυωτό Εννοιών

πεξεργασίας Φυσικής Γλώσσας.

Η μεθοδολογία εξαγωγής σημασιολογικής πληροφορίας που υιοθετήθηκε στο παρόν άρθρο, αναπτύχθηκε από τους Jensen και Binot (1987) και στη συνέχεια επεκτάθηκε από τη Vanderwende (1995). Η προσέγγιση αυτή (Σχήμα 2), συνίσταται αρχικά στην συντακτική ανάλυση των ορισμών και στη συνέχεια στην εφαρμογή κάποιων προτύπων-κανόνων που προσδιορίζουν ένα σύνολο σημασιολογικών σχέσεων και τις τιμές τους με βάση τη συντακτική ανάλυση.

Οι ορισμοί θεωρούνται ως ένα είδος κειμένου το οποίο έχει ιδιαίτερη δομή και περιεχόμενο. Οι ορισμοί διακρίνονται σε δύο τμήματα: στο γένος (genus) και στα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του γένους (differentiae). Το γένος είναι ο ανώτερος όρος του λήμματος (της λέξης που ορίζεται), δηλαδή η ορισμένη λέξη είναι "ένα είδος" (a kind of) του γένους. Για παράδειγμα, στον ορισμό: "river: large natural stream of water", το "υδατόρευμα" (stream) είναι το γένος της κατηγορίας "ποτάμι" (river).

Τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα (differentiae) είναι όλα τα υπόλοιπα στοιχεία του ορισμού εκτός από το γένος και τα οποία διαφοροποιούν τις λέξεις που έχουν το ίδιο γένος.

Σχήμα 2. Εξαγωγή σημασιολογικής πληροφορίας.

Έτσι, στον ορισμό: "brook, creek: natural stream of water smaller than a river (and often the tributary of a river)", η λέξη "ρυάκι" (brook, creek) έχει το ίδιο γένος με τη λέξη "ποτάμι" (river), αλλά διαφοροποιούνται λόγω των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων (π.χ., "large" ή "smaller than a river" και "often the tributary of a river").

Το πρώτο βήμα της μεθοδολογίας εξαγωγής σημασιολογικής πληροφορίας από τους ορισμούς είναι η συντακτική ανάλυσή τους. Για τη συντακτική ανάλυση χρησιμοποιείται ένα κατάλληλο εργαλείο ανάλυσης λέξεων - αναλυτής (parser). Στη συγκεκριμένη προσέγγιση χρησιμοποιείται ένας από τους πλέον διαδεδομένους αναλυτές, γνωστός ως MEG (Microsoft English Grammar). Το εργαλείο αυτό είναι μια γραμματική ευρείας κάλυψης. Το πλεονέκτημά του είναι ότι δεν έχει δημιουργηθεί για να εφαρμόζεται σε κάποιο συγκεκριμένο λεξικό, όπως άλλα αντίστοιχα εργαλεία, αλλά παράγει συντακτική ανάλυση οποιουδήποτε λεξικού. Η λεξιλογική πληροφορία για κάθε λέξη αναπαρίσταται με τη μορφή ενός αρχείου. Το αρχείο αυτό περιλαμβάνει συντακτικές πληροφορίες όπως: τμήμα του λόγου, λήμμα, μορφολογική πληροφορία και κάποια πληροφορία υποκατηγοριοποίησης. Οι πληροφορίες αναπαρίστανται ως ζεύγη χαρακτηριστικών-τιμών. Ένα ακόμα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτού του αναλυτή είναι ότι μπορεί να παράγει μερικές αναλύσεις, γιατί οι ορισμοί δίνονται συνήθως με τη μορφή φράσης και όχι με τη μορφή πλήρους πρότασης.

Οι δομές που προκύπτουν από τη συντακτική ανάλυση υποβάλλονται σε ένα σύνολο ευριστικών κανόνων (Dolan κ.ά., 1993). Οι κανόνες αυτοί εξετάζουν την ύπαρξη συντακτικών και λεξιλογικών προτύπων (patterns), τα οποία αποτελούν τα εργαλεία για τον προσδιορισμό σημασιολογικής πληροφορίας από τους ορισμούς. Τα πρότυπα αξιοποιούν κάποια επαναλαμβανόμενα στοιχεία της δομής των ορισμών, για να προσδιορίσουν σημασιολογικές σχέσεις στο κείμενο του ορισμού, οι οποίες δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστούν αξιόπιστα σε ελεύθερο κείμενο. Το αποτέλεσμα εφαρμογής των προτύπων είναι μία ή περισσότερες σημασιολογικές σχέσεις που συνδέουν το λήμμα και τις λέξεις που συμμετέχουν στον ορισμό του. Οι σημασιολογικές σχέσεις που χρησιμοποιούνται από τους Richardson κ.ά. (1998) για την εξαγωγή και δόμηση σημασιολογικής πληροφορίας από κείμενο δίνονται στον παρακάτω πίνακα.

Όταν ικανοποιούνται οι συνθήκες για την εφαρμογή ενός προτύπου, ξεκινά η διαδικασία προσδιορισμού της τιμής της σημασιολογικής σχέσης, αξιοποιώντας πληροφορία από τη συντακτική ανάλυση. Το σύνολο των σημασιολογικών σχέσεων και των τιμών που αυτές παίρνουν ονομάζεται σημασιολογικό πλαίσιο (semantic frame). Για κάθε λέξη για την οποία προσδιορίζονται σημασιολογικές σχέσεις και οι αντίστοιχες τιμές τους δημιουργείται ένα σημασιολογικό πλαίσιο (Σχήμα 3). Το σημασιολογικό πλαίσιο παρέχει τόση πληροφορία όση και ο ορισμός που αναλύεται.

Στη συνέχεια αναλύονται οι κανόνες - πρότυπα για τον προσδιορισμό των σημασιολογικών σχέσεων ΘΕΣΗΣ (LOCATION-OF) και ΣΚΟΠΟΥ (PURPOSE).

Πρότυπο για τον προσδιορισμό της σημασιολογικής σχέσης LOCATION-OF:

- Αν υπάρχει μια αναφορική πρόταση και η συνδετική αντωνυμία ανήκει στο σύνολο {where, in which, on which}, τότε ορίζεται μια σχέση ΘΕΣΗΣ (LOCATION-OF) μεταξύ του λήμματος και του ρήματος της αναφορικής πρότασης (μαζί με τα ορίσματά της).

Attribute	Goal	Possessor
Cause	Hypernym	Purpose
Co-Agent	Location	Size
Color	Manner	Source
Deep Object	Material	Subclass
Deep Subject	Means	Synonym
Domain	Modifier	Time
Equivalent	Part	User

- Αν ο όρος γένους ανήκει στο σύνολο {place, area, space, ...} και υπάρχει μια φράση εισαγόμενη με την πρόθεση of, τότε ορίζεται μια σχέση ΘΕΣΗΣ (LOCATION-OF) μεταξύ του λήμματος και του ουσιαστικού της φράσης.

Παράδειγμα σχέσης ΘΕΣΗΣ (LOCATION-OF):

port -- (a place (seaport or airport) where people and merchandise can enter or leave a country)

Στο παραπάνω ορισμό, υπάρχει μια σχέση ΘΕΣΗΣ μεταξύ του λήμματος και των λέξεων "enter" και "leave".

port

<p>HYPERNYM place (seaport or airport) LOCATION-OF to enter or leave</p>
<p>HAS SUBJECT people, merchandise HAS OBJECT country</p>

Σχήμα 3. Σημασιολογικό πλαίσιο για τη λέξη "port".

Πρότυπο για τον προσδιορισμό της σημασιολογικής σχέσης PURPOSE:

Η σημασιολογική σχέση ΣΚΟΠΟΣ (PURPOSE) ορίζεται στους ορισμούς της αγγλικής γλώσσας από συγκεκριμένες φράσεις που περιλαμβάνουν την πρόθεση for (π.χ., for (the) purpose(s) of, for, used for, intended for) και ακολουθούνται από μια φράση εμπριέχουσα κύριο όνομα, μια μετοχή ενεστώτος ή μια πρόταση εμπριέχουσα απαρέμφατο.

Αν το ρήμα used ακολουθείται από μια φράση εισαγόμενη με την πρόθεση for, τότε ορίζεται μια σχέση ΣΚΟΠΟΥ (PURPOSE) με τιμή την κυρίως λέξη της φράσης.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ PURPOSE

Road: an open way (generally public) for travel or transportation

Στον παρακάτω πίνακα δίνονται ορισμένες σημασιολογικές σχέσεις που εμπλέκονται στον ορισμό γεωγραφικών κατηγοριών και αντίστοιχα παραδείγματα.

Σημασιολογική σχέση	Παράδειγμα
HYPERNYM	hotel : a building where travellers can pay for lodging and meals and other services
LOCATION	river : large natural stream of water saltpan : a shallow basin in a desert region; contains salt and gypsum that was deposited by an evaporated salt lake watercourse : natural body of running water flowing on or under the earth
MATERIAL	river : natural stream of water , normally of a large volume snowfield : a permanent wide expanse of snow
PURPOSE	recycling plant : a plant for reprocessing used or abandoned materials pit : a surface excavation for extracting stone or slate
PART_OF	flat : a suite of rooms usually on one floor of an apartment house seacoast : the shore of a sea or ocean
HAS-PARTS	flat : a suite of rooms usually on one floor of an apartment house forest : land that is covered with trees and shrubs saltpan : a shallow basin in a desert region; contains salt and gypsum that was deposited by an evaporated salt lake
SIZE	snowfield : a permanent wide expanse of snow river : large natural stream of water brook, creek : natural stream of water smaller than a river
TIME	wetland : land on which water covers the soil or is present either at or near the surface of the soil or within the root zone, all year or for varying periods of time during the year , including during the growing season snowfield : a permanent wide expanse of snow wadi : gully or streambed in North Africa and the Middle East that remains dry except during rainy season

Αν η μεθοδολογία προσδιορισμού σημασιολογικής πληροφορίας χρησιμοποιηθεί για την ανάλυση της κατηγορίας "ποτάμι" (river), όπως ορίζεται από την οντολογία CYC "river: natural stream of water, normally of a large volume", τότε προσδιορίζονται δύο σημασιολογικές σχέσεις: HYPERNYM με τιμή "stream of water" και SIZE με τιμή "large volume".

Αντίστοιχα, από την ανάλυση της ίδιας κατηγορίας όπως ορίζεται από την οντολογία WordNet: "river (WordNet): large, natural stream of water", προσδιορίζονται οι ίδιες σημασιολογικές σχέσεις με αντίστοιχες τιμές, δηλαδή η σχέση HYPERNYM με τιμή "stream of water" και η σχέση SIZE με τιμή "large". Από την ανάλυση προκύπτει ότι οι δύο οντολογίες ορίζουν ισοδύναμα την κατηγορία "river".

Αν όμως η παραπάνω μεθοδολογία χρησιμοποιηθεί για την ανάλυση της κατηγορίας "κανάλι" (canal), όπως ορίζεται από τις οντολογίες: CYC, WordNet και MEGRIN, προκύπτουν οι σημασιολογικές σχέσεις και οι αντίστοιχες τιμές τους που φαίνονται στον παρακάτω πίνακα.

canal (CYC): artificial waterway created to be paths for boats, or for irrigation

canal (WordNet): long and narrow strip of water made for boats or for irrigation

canal (MEGRIN): a manmade or improved natural waterway used for transportation

Από τον πίνακα είναι φανερό ότι οι τρεις ορισμοί δεν είναι ισοδύναμοι. Οι βασικότερες διαφορές τους συνίστανται στις τιμές που λαμβάνουν οι σημασιολογικές σχέσεις HYPER-

canal	Hypernym	Material	Purpose	Description	Size
CYC	waterway	(water)	Boats or irrigation	Artificial	
WordNet	strip	water	Boats or		Long and narrow
MEGRIN	waterway	(water)	transportation	Manmade or improved natural	

NYM και PURPOSE. Έτσι, για τη σχέση HYPERNYM ορίζονται οι τιμές "waterway" (CYC, MEGRIN) και "strip" (WordNet), ενώ για τη σχέση PURPOSE ορίζονται οι τιμές "boats or irrigation" (CYC, WordNet) και "transportation" (MEGRIN). Επομένως, κανένας ορισμός δεν είναι απόλυτα ισοδύναμος με κάποιον άλλο. Για παράδειγμα, ενώ οι οντολογίες CYC και WordNet ορίζουν ως σκοπό της κατηγορίας "κανάλι" τις μεταφορές (μέσω πλοίων) ή την άρ-

δευση, το πρότυπο MEGRIN ορίζει μόνο τις μεταφορές. Έτσι, κατά το MEGRIN, μια υδάτινη δίοδος που χρησιμοποιείται για άρδευση δεν θεωρείται ότι αποτελεί κανάλι.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το παρόν άρθρο στόχο είχε να παρουσιάσει τη σημασία της διαλειτουργικότητας για τη γεωπληροφορική και να εισάγει μια μεθοδολογία για την αντιμετώπιση του πλέον σοβαρού θέματος - της αντιμετώπισης της σχηματικής και σημασιολογικής ολοκλήρωσης ετερογενών βάσεων γεωγραφικών δεδομένων. Η μέθοδος αυτή αποτελεί χρησιμότερο εννοιολογικό εργαλείο για την επίλυση διαφορών μεταξύ διαφορετικών γεωγραφικών οντολογιών.

Η Σημασιολογική Παραγοντοποίηση και τα Δικτυωτά Εννοιών αποδεικνύονται ισχυρά εργαλεία για τη δόμηση και ενοποίηση γεωγραφικών πεδίων εφαρμογής. Πιο συγκεκριμένα, η προτεινόμενη μεθοδολογία επιτρέπει τον εντοπισμό πιθανών σχέσεων μεταξύ των εννοιών, οι οποίες δεν ήταν προκαθορισμένες. Επιπλέον, το δικτυωτό εννοιών περιλαμβάνει νέες κατηγορίες που προκύπτουν από την ενοποίηση ή τη διάσπαση αρχικών κατηγοριών, που αυξάνουν τη σημασιολογική του πληρότητα.

Το δικτυωτό εννοιών που προκύπτει φανερώσει την αλληλεπίδραση μεταξύ των αρχικών οντολογιών, χωρίς να αλλοιώνει ή να μετασχηματίζει τις κατηγορίες τους, ούτε να αποτρέπει την ανεξάρτητη χρήση καθεμιάς από αυτές. Η εναλλαγή των οντολογιών, των οποίων η συσχέτιση διατηρείται από το ενοποιημένο δικτυωτό εννοιών, όπως και η επιλογή των κατάλληλων κατηγοριών για συγκεκριμένες εφαρμογές, διευκολύνει την ανταλλαγή και επαναχρησιμοποίηση γεωγραφικών πληροφοριών. Το ενοποιημένο σχήμα που προκύπτει είναι δυνατόν να αξιοποιηθεί, προκειμένου να παρέχει αναπαραστάσεις των γεωγραφικών δεδομένων σε διαφορετικές κλίμακες και για διαφορετικά θέματα (Kokla και Kanouras, 1999).

Μετά πολλά έτη μη επιτυχημένων προσπαθειών εναρμόνισης των διάφορων βάσεων δεδομένων μέσω επιβολής *de facto* ή *de jure* προτύπων (Hadzilakos κ.ά., 2000), φαίνεται ότι οι προσπάθειες πρέπει να επικεντρωθούν στη διαλειτουργική διασύνδεση τους. Έτσι οι φορείς, που συνήθως αντιδρούν (και όχι πάντα άδικα) στην αλλαγή και προσαρμογή σε πρότυπα, θα εξακολουθούν να χρησιμοποιούν τα δεδομένα τους με τη δική τους οντολογία, δηλαδή περίπου όπως εξυπηρετεί τις εφαρμογές τους. Αλλά παράλληλα θα είναι γνωστή η σημασία των δεδομένων αυτών για τους υπόλοιπους φορείς καθώς και ο τρόπος ενσωμάτωσής τους σε άλλες βάσεις δεδομένων, όπως και το αντίστροφο.

Με την αξία τέτοιων μεθόδων δεδομένη, η έρευνα πλέον επικεντρώνεται στην περαιτέρω ανάπτυξη τους. Η επιτυχία των πολλών πρωτοβουλιών για την ανάπτυξη υποδομών γεωγραφικών πληροφοριών (*spatial data infrastructures*) έχουν υποχρεωτικό σημείο διάβασης την ανάπτυξη προηγμένων μεθόδων διαλειτουργικότητας μέχρι το σημασιολογικό επίπεδο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Bishr Y. (1998) "Overcoming the semantic and other barriers to GIS interoperability", *International Journal of Geographical Information Science*, 12(4): 299-314.
- Buttenfield B.P. και Delotto J.S. (1989) "Multiple Representations", Scientific Report for the Specialist Meeting, National Center for Geographic Information and Analysis. Technical Paper 89-3, State University of New York.
- CYCOP, Inc., Upper Cyclic Ontology, <http://www.cyc.com/>
- Deogun J.S., Raghavan V.V. και Sever H. (1998) "Association Queries and Formal Concept Analysis", *The Sixth International Workshop on Rough Sets, Data Mining and Granular Computing* (in conjunction with JCIS'98), Research Triangle Park, NC, USA, October 23-28.
- Dolan, W.B., Vanderwende L. και Richardson S.D. (1993) "Automatically Deriving Structured Knowledge Base from On-line Dictionaries", *Proceedings of the Pacific Association for Computational Linguistics*, Vancouver, British Columbia, April 21-24.
- Faid M., Missaoui R. και Godin R. (1997) "Mining Complex Structures Using Context Concatenation in Formal Concept Analysis", *Second International KRUSE Symposium (KRUSE'97)*, Vancouver, British Columbia, August 11-13.
- Ganter B. και Wille R. (1989) "Conceptual Scaling" στο F. Roberts (επ.) *Applications of Combinatorics and Graph Theory in the Biological and Social Sciences*, Springer, New York.
- Ganter B. και Wille R. (1999) *Formal Concept Analysis, Mathematical Foundations*, Berlin Heidelberg: Springer-Verlag.
- Goodchild M.F., Egenhofer M. και Fegeas R. (1997) "Interoperating GISs", *Report of a Specialist Meeting Held under the Auspices of the Varenus Project Panel on Computational Implementations of Geographic Concepts*, Santa Barbara.
- Guarino N. (1998) "Formal Ontology and Information Systems" στο N. Guarino (επ.) (1998) *Formal Ontology in Information Systems*, Amsterdam: IOS Press, 3-15.
- Hadzilakos T., Halaris G., Kavouras M., Kokla M., Panopoulos G., Paraschakis I., Sellis T., Tsoulos L. και Zervakis M. (2000) "Interoperability and definition of a national standard for geospatial data: The case of the Hellenic Cadastre", *International Journal of Applied Earth Observations and Geoinformation (JAG)*, 2(2): 120-8.
- Hirtle S.C. (1995) "Representational Structures for Cognitive Space: Trees, Ordered Trees and Semi-Lattices" στο A.U. Frank και W. Kuhn (επ.) *Information Theory: A Theoretical Basis for GIS*, Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 327-40.
- INSPIRE (2002) "INfrastructure for SPatial InfoRmation in Europe: INSPIRE Overview", Παρουσίαση, <http://www.ec-gis.org/e-esdi/>
- Jensen K. και Binot J.L. (1987) "Disambiguating prepositional phrase attachments by using on-line dictionary definitions", *Computational Linguistics* 13(3-4): 251-60.
- Kokla M. και Kavouras M. (1999) "Spatial Concept Lattices: An Integration Method in Model Generalization", *Cartographic Perspectives* (34): 23-38.
- Kent R.E. και Neuss C. (1995) "Creating a 3D Web Analysis and Visualization Environment", *Computer Networks and ISDN Systems* 28: 109-17.
- Markowitz J., Ahlswede T. και Evens M. (1986) "Semantically Significant Patterns in

- Dictionary Definitions", *Proceedings of the 24th Annual ACL Conference*, New York, N.Y., 112-19.
- OGC: Open GIS Consortium, <http://www.opengis.org/>
- Priss U. (1999) "Efficient Implementation of Semantic Relations in Lexical Databases" *Computational Intelligence* 15(1): 79-87.
- Reddy M.P., Prasad B.E., Reddy P.G. και Gupta A. (1994) "A Methodology for Integration of Heterogeneous Databases", *IEEE Transactions on Knowledge and Data Engineering* 6(6): 920-33.
- Richardson S.D., Dolan W.B. και Vanderwende L. (1998) "MindNet: Acquiring and Structuring Semantic Information from Text", *ACL'98: 36th Annual meeting of the Association for Computational Linguistics and 17th International conference on computational linguistics*, ACL, CONF 17, Vol. 2, pp. 1098-1102.
- Schmitt I. και Saake G. (1997) "Merging Inheritance Hierarchies for Schema Integration based on Concept Lattices", Technical Report, Faculty of Information, University of Magdeburg.
- Sowa J.F. (2000) *Knowledge Representation: Logical, Philosophical and Computational Foundations*, USA: Brooks/Cole.
- Spaccapietra S., Parent C. και Dupont Y. (1992) "Model Independent Assertions for Integration of Heterogeneous Schemas", *VLDB Journal* 1(1): 81-126.
- Spangenberg N. και Wolff K.E. (1999) "Concept lattices as indicators of change in the therapeutic process: does formal concept analysis of repertory grids represent a paradigm change of data evaluation?", στο N. Spangenberg και K.E. Wolff (επ.) *Psychoanalytic research by means of formal concept analysis*, Munster: Sigmund-Freud-Institut, Lit Verlag.
- Usery E. L. (1993) "Category Theory and the Structure of Features in Geographic Information Systems", *Cartography and Geographic Information Systems* 20: 5-12.
- USGS - UNITED STATES GEOLOGICAL SURVEY (2001) "Spatial Data Transfer Standard", <http://mcmweb.er.usgs.gov/sdts/>
- Vanderwende L. (1995) "The Analysis of Noun Sequences using Semantic Information Extracted from On-Line Dictionaries", *Ph.D. thesis*, Georgetown University.
- Wilks Y., Fass D., Guo C., McDonald J., Plate T. και Slator B. (1989) "A Tractable Machine Dictionary as a Resource for Computational Semantics", στο B. Boguraev και T. Briscoe (επ.) *Computational Lexicography for Natural Language Processing*, London: Longman, 193-228.
- Wille R. (1992) "Concept Lattices and Conceptual Knowledge Systems", *Computers and Mathematics with Applications* 23: 493-522.
- WORDNET - a Lexical Database for English, Cognitive Science Laboratory, Princeton University, <http://www.cogsci.princeton.edu/~wn/>

Μαρίνος Κάβουρας

Σχολή Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών, 157 80, Πολυτεχνειούπολη Ζωγράφου, Αθήνα
mkav@survey.ntua.gr

Το θεσμικό πλαίσιο της χωροταξίας και οι περιπέτειές του

Δημήτρης Οικονόμου

Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Όπως είναι γνωστό, παρά την εκπόνηση ορισμένων χωροταξικών μελετών κατά τη δεκαετία του '60 και το πρώτο μισό της δεκαετίας του '70, η πρώτη θεσμοθέτηση του χωροταξικού σχεδιασμού στην Ελλάδα έγινε με την ψήφιση του Ν. 360 το 1976. Τα προγενέστερα σχέδια δεν καλύπτονταν από θεσμικό πλαίσιο, παρέμειναν ανεπίσημα και η επίδρασή τους στη χωρική οργάνωση υπήρξε πρακτικά μηδενική. Ο Ν. 360 προέβλεψε όργανα διαβούλευσης και διαδικασίες έγκρισης καθώς και ένα πλήρες και συμβατικής αντίληψης σύστημα χωροταξικών σχεδίων, η εκπόνηση των οποίων έπρεπε να γίνει μέσα σε "εύλογο χρονικό διάστημα". Η χρησιμοποίηση του Ν. 360 περιορίστηκε, ωστόσο, στη διετία 1980-81, επί υπουργίας Στ. Μάνου, κατά την οποία εκδόθηκαν στο πλαίσιο του 21 αποφάσεις. Καμία από τις αποφάσεις αυτές, πάντως, δεν αφορούσε τη θεσμοθέτηση των βασικών σχεδιαστικών εργαλείων που προέβλεπε ο νόμος, δηλαδή του εθνικού, των ειδικών και των περιφερειακών χωροταξικών σχεδίων-προγραμμάτων¹.

Μετά την κυβερνητική αλλαγή του 1981 – ακριβέστερα, μετά την απομάκρυνση του Μάνου από το ΥΠΕΧΩΔΕ (τότε ΥΧΟΠ), δηλαδή ακόμα νωρίτερα – ο Ν. 360 αδρανοποιήθηκε πλήρως. Είναι ενδεικτικό ότι το ένα (και μόνο) πρόγραμμα εκπόνησης χωροταξικών μελετών που προωθήθηκε κατά τη δεκαετία του '80 από το ΥΠΕΧΩΔΕ², δεν κατέληξε σε θεσμο-

¹ Οι κυριότερες αποφάσεις αφορούσαν: τις κατευθυντήριες γραμμές για την οικιστική αποκέντρωση, το σχεδιαστικό πλαίσιο ρυθμίσεων ευρύτερης περιοχής Πρωτεύουσας, και τα σχέδια οργάνωσης του χώρου των ΚΕΠΑ Καβάλας, Βόλου-Λάρισας, και Ηρακλείου Κρήτης. Για μια συστηματική παρουσίαση του Ν. 360/76 και της εφαρμογής, βλέπε το Νένου και Σαμαρίνα (1995). Σημειώνουμε ότι, με την εξαίρεση της πρώτης απόφασης, οι υπόλοιπες αφορούσαν στην πραγματικότητα ρυθμιστικό, και όχι καθεαυτό χωροταξικό, σχεδιασμό. Είναι ενδεικτικό του τρόπου εφαρμογής της ελληνικής νομοθεσίας, ότι την ίδια περίοδο ίσχυε προγενέστερο θεσμικό πλαίσιο ειδικά για τα ρυθμιστικά σχέδια, το ΝΔ 1262 "Περί ρυθμιστικών σχεδίων αστικών περιοχών", που δεν χρησιμοποιήθηκε παρά την εξ ορισμού μεγαλύτερη καταλληλότητά του για τη θεσμοθέτηση των παραπάνω σχεδίων, και αντ' αυτού προτιμήθηκε ο Ν. 360/76, η φιλοσοφία του οποίου ήταν προσανατολισμένη σε χωροταξικά και όχι ρυθμιστικά σχέδια...

² Πρόκειται για τις "Προτάσεις Χωροταξικής Οργάνωσης" των νομών, που εκπονήθηκαν το 1983-84. Καθοριστικό ρόλο στην υλοποίηση του προγράμματος έπαιξε ο Η. Μπεριάτος, οι προσπάθειες του οποίου για την ανάπτυξη του χωροταξικού σχεδιασμού συνεχίστηκαν και κατά τη δεκαετία του '90, από τη θέση του Γενικού Γραμματέα του ΥΠΕΧΩΔΕ.

θέτηση των σχεδίων αυτών (δηλαδή στην αναγκαία, αν και όχι ικανή, συνθήκη για την εφαρμογή τους). Εκτοτε, και για περίπου δέκα χρόνια, δεν υπήρξε άλλη σχετική απόπειρα και ουσιαστικά η ίδια η έννοια της στρατηγικής χωροταξίας³ πέρασε στο περιθώριο.

Ως αποτέλεσμα, οι εξαιρετικά σοβαροί μετασχηματισμοί του ελληνικού χώρου που χαρακτήρισαν τις δύο τελευταίες δεκαετίες έγιναν χωρίς κανένα απολύτως ευρύτερο χωροταξικό πλαίσιο, και το γεγονός αυτό αποτελεί μια από τις κύριες αιτίες των μεγάλων προβλημάτων χωρικής οργάνωσης και περιβάλλοντος στην Ελλάδα. Μεταξύ τέτοιων προβλημάτων που δημιουργήθηκαν ή οξύνθηκαν λόγω της έλλειψης χωροταξικού σχεδιασμού αναφέρουμε, ενδεικτικά, την σε ακραίο βαθμό διάχυτη αστικοποίηση με τις πολλαπλές παρενέργειές της, τις συγκρούσεις χρήσεων γης λόγω της, χωρίς επαρκείς περιορισμούς, χωροθέτησης δραστηριοτήτων και λειτουργιών (ιδίως αυτών που είναι μικρής κλίμακας, αλλά αποτελούν τη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων και αθροιστικά αντιπροσωπεύουν πολύ μεγάλο μέγεθος) αλλά και την ακύρωση μεγάλων επενδυτικών σχεδίων λόγω δυσκολιών κατά τη διαδικασία χωροθέτησης..., την καταστροφή των τοπίων στις ζώνες με τουριστικές πιέσεις, τη δυσλειτουργικότητα της μακρο- (περιφερειακής) οργάνωσης του ελληνικού χώρου, τον ανορθολογισμό της χωρικής οργάνωσης των υπερτοπικών δικτύων μεταφορών και τη συχνά προβληματική χωροθέτηση διαφόρων άλλων υποδομών (όπως πχ. οι υποδομές αντιρρύπανσης). Στα προβλήματα αυτά πρέπει να προστεθεί και η έλλειψη χωροταξικών κατευθύνσεων για τον υποκείμενο σχεδιασμό (πολεοδομικό και περιβαλλοντικό), η οποία "διευκόλυνε" τις αποσπασματικές, ανορθολογικές και αντιπεριβαλλοντικές επιλογές πολλών σχεδίων τοπικής κλίμακας (και των αρμόδιων φορέων), καθώς και η έλλειψη χωροταξικού πλαισίου για τον αναπτυξιακό σχεδιασμό (στην περίοδο όπου τα τρία διαδοχικά ΚΠΣ οδήγησαν σε καθοριστικές για το μέλλον της χώρας επιλογές χωροθέτησης). Δεν είναι τυχαίο ότι οι άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που στο σύνολό τους χαρακτηρίζονται από αποτελεσματικότερη χωρική οργάνωση, τόσο σε μακροκλίμακα όσο και σε τοπικό και αστικό επίπεδο, σε σύγκριση με την Ελλάδα, επίσης στο σύνολό τους διέθεταν, στην ίδια περίοδο, λιγότερο ή πε-

³ Οι Ειδικές Χωροταξικές Μελέτες (ΕΧΜ), από τις οποίες εκπονήθηκαν περί τις 40-45, ιδίως κατά την περίοδο 1987-1994, αλλά ελάχιστες θεσμοθετήθηκαν μέχρι σήμερα, δεν αποτελούν χωροταξικά σχέδια με το στρατηγικό περιεχόμενο που έχει ο όρος αυτός στο διεθνή χώρο (aménagement du territoire, raumplanung, spatial planning...) αλλά φυσικό σχεδιασμό της υπαίθρου. Διεθνώς, ο τελευταίος αποτελεί κατά κανόνα επέκταση της πολεοδομίας στον περι- ή εξω- αστικό χώρο. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι και στην Ελλάδα υπάρχουν άλλα είδη σχεδίων που ουσιαστικά ταυτίζονται, από άποψη αντικειμένου και σχεδιαστικής προσέγγισης, με τις ΕΧΜ, που δεν αποκαλούνται "χωροταξικά" αλλά με άλλους χαρακτηρισμούς (περιαστικές Ζώνες Οικιστικού Ελέγχου του Ν. 1337/83, νέα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια του Ν. 2742/99, Ειδικές Περιβαλλοντικές Μελέτες του Ν. 1650/86). Η χρήση του επιθέτου "χωροταξικές" στις ΕΧΜ αποτυπώνει απλώς το γεγονός ότι ο φορέας προώθησής τους ήταν η Διεύθυνση Χωροταξίας του ΥΠΕΧΩΔΕ και δεν σημαίνει ότι αποτελούν σχέδια (στρατηγικού) χωροταξικού χαρακτήρα (Οικονόμου, 1994 και 2000).

ρισσότερο αναπτυγμένα συστήματα στρατηγικού χωροταξικού σχεδιασμού⁴. Από τις αρχές της δεκαετίας του '90, εξάλλου, και οι υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης επιδιώκουν τη διαμόρφωση ενός είδους Ευρωπαϊκής χωροταξικής πολιτικής.

Η αδρανοποίηση του Ν. 360 (και της χωροταξίας συνολικά) άρχισε στην Ελλάδα να αντιμετωπίζεται ως πρόβλημα μόνο 20 σχεδόν χρόνια μετά την ψήφισή του, και αυτό όχι τόσο ως αποτέλεσμα συνειδητοποίησης ή ωρίμανσης από πλευράς αρμόδιων διοικητικών υπηρεσιών όσο για λόγους εξωγενείς ως προς τις τελευταίες ή συγκυριακούς. Βασικό ρόλο έπαιξε το γεγονός της ακύρωσης από το ΣτΕ ορισμένων αποφάσεων χωροθέτησης με επιχείρημα την έλλειψη χωροταξικού σχεδιασμού⁵ ενώ ενδεχομένως συνέβαλλαν επικουρικά και άλλοι παράγοντες όπως το ευρωπαϊκό "πρότυπο", οι προσπάθειες ορισμένων επιστημονικών φορέων καθώς και μεμονωμένων ατόμων που έτυχε να βρεθούν σε θέσεις, πολιτικές και διοικητικές, οι οποίες έδιναν ορισμένες δυνατότητες σχετικών πρωτοβουλιών, καθώς και η γενικότερη ανάδυση της περιβαλλοντικής προβληματικής⁶. Εγιναν, έτσι, ορισμένα βήματα προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης της χωροταξίας, τα οποία ωστόσο ήταν εξαιρετικά αργόσυρτα, απρόθυμα και προς το παρόν, όπως αναλύεται παρακάτω, δεν έχουν οδηγήσει σε πρακτικά αποτελέσματα.

Το Μάρτιο του 1994 συγκροτήθηκε από το ΥΠΕΧΩΔΕ μεικτή επιτροπή εκπροσώπων φορέων και εμπειρογνομόνων για την "ενοποίηση, αναθεώρηση, βελτίωση και εκσυγχρονισμό του θεσμικού πλαισίου χωροταξίας", που τελικά οδήγησε στη διαμόρφωση ενός νέου σχετικού νομοσχεδίου. Η επιλογή της διαμόρφωσης νέου θεσμικού πλαισίου βασιζόταν, προφανώς, στην υπόθεση ότι η αδρανοποίηση του χωροταξικού σχεδιασμού ήταν κυρίως προϊόν των αδυναμιών του ισχύοντος πλαισίου (Ν. 360). Αν και είναι γεγονός ότι ο Ν. 360 χαρακτηριζόταν από ορισμένα προβλήματα, τα κυριότερα μεταξύ των οποίων ήταν η κανονιστική

⁴ Και τα 14 υπόλοιπα κράτη-μέλη διαθέτουν σχεδιαστικά εργαλεία περιφερειακού επιπέδου, ενώ σε 11 περιπτώσεις υπάρχουν και εργαλεία εθνικού επιπέδου. Το ίδιο ισχύει και για αρκετές χώρες εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης. Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε τα EU (1997), Οικονόμου (2000).

⁵ Ορόσημο ήταν οι αποφάσεις 304/93 και 2844/93 του ΣτΕ που έκριναν ως αντισυνταγματική την πράξη προέγκρισης χωροθέτησης μιας δραστηριότητας όταν αυτή βρίσκεται σε περιοχή εκτός σχεδίου στην οποία δεν υπάρχει εγκεκριμένο χωροταξικό σχέδιο. Αν και μεταγενέστερα υπήρξε χαλάρωση της στάσης του ΣτΕ, οι αποφάσεις αυτές λειτούργησαν ως τομές (παρόλο που στη βάση τους υπήρχε μια σύγκυση μεταξύ στρατηγικής χωροταξίας και φυσικού σχεδιασμού της υπαίθρου...). Ο Ν. 2242/1994 προσπάθησε να αντιμετωπίσει διαδικαστικά το πρόβλημα ορίζοντας ότι η προέγκριση χωροθέτησης και η έγκριση περιβαλλοντικών όρων οφείλουν να εναρμονίζονται με εγκεκριμένα (χωροταξικά) σχέδια που θα έπρεπε να εγκριθούν μέσα σε τρία χρόνια από την έναρξή του. Τέτοια σχέδια δεν εκπονήθηκαν ούτε θεσμοθετήθηκαν, όπως έχει προαναφερθεί. Η πίεση από το ΣτΕ περιορίστηκε, στη συνέχεια, και επέτρεψε την υιοθέτηση της χρονοβόρας (και χωρίς αποτέλεσμα, μέχρι σήμερα) διαδικασίας που περιγράφουμε παρακάτω.

⁶ Βλέπε την επιφυλακτική διατύπωση της Τζ. Γιαννακούρου (η οποία έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση, προώθηση και τελική ψήφισή του νέου θεσμικού πλαισίου για τη χωροταξία) σε κείμενο της εποχής (1994: 15): "Την τελευταία πενταετία παρατηρείται μια αναβίωση της πολιτικής και επιστημονικής συζήτησης για τη χωροταξία τόσο σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και σε αυτό αρκετών Ευρωπαϊκών χωρών, συζήτηση στην οποία, πρόσφατα, φαίνεται να συντονίζεται και η χώρα μας".

χροιά που είχαν ορισμένες διατάξεις του (η οποία κατ' αρχήν αντιφάσκει προς τη λογική του στρατηγικού σχεδιασμού) και η δύσκαμπτη διαδικασία έγκρισης των χωροταξικών σχεδίων μέσω διυπουργικού οργάνου (βλέπε παρακάτω) είναι φανερό ότι υπήρχαν εναλλακτικοί τρόποι αντιμετώπισης του προβλήματος (η "διαπίστωση" του οποίου υπήρξε άλλωστε εξαιρετικά καθυστερημένη): η γρήγορη τροποποίηση των συγκεκριμένων προβληματικών στοιχείων και η μερική εφαρμογή του νόμου. Στην πραγματικότητα, η μακροχρόνια αποφυγή της πρόωθης του χωροταξικού σχεδιασμού υπήρξε απόρροια βαθύτερων αιτιών, που σε τελική ανάλυση ανάγονται σε δομικά χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας, και συγκεκριμένα: (α) στο πρότυπο της μεταπολεμικής, και ακόμα περισσότερο "μετα-μεταπολιτευτικής", ανάπτυξης η οποία θεμελιώθηκε στη μη εσωτερικευση του περιβαλλοντικού και γενικότερα του εξωτερικού κόστους των αναπτυξιακών διαδικασιών (το οποίο συνδέεται ιδιαίτερα με τη χωρική οργάνωση), (β) στην ασυμβατότητα του σχεδιασμού με την πελατειακή συγκρότηση του πολιτικού συστήματος, που "λειτουργεί" πολύ πιο ευχερώς υπό συνθήκες έλλειψης συγκεκριμένων και διαφανών στρατηγικών επιλογών πολιτικής, και (γ) στις μεγάλες, και εντεινόμενες συνεχώς κατά τα τελευταία 20 χρόνια, αδυναμίες της διοίκησης. Ως συνάρτηση των αιτιών αυτών πρέπει να θεωρηθεί και η πολιτική πρωτοκαθεδρία των λεγόμενων "αναπτυξιακών" υπουργείων, που αντιδρούσαν παγίως στις κατά καιρούς (διστακτικές, ούτως ή άλλως) προσπάθειες του ΥΠΕΧΩΔΕ να προωθήσει το χωροταξικό σχεδιασμό και τη δική του αρμοδιότητα σε αυτόν. Αν η χωροταξία είναι, σε μεγάλο βαθμό, μια διαδικασία συντονισμού, εμπειρέχει ταυτόχρονα μείωση της ελευθερίας κινήσεων των επιμέρους εμπλεκομένων και προτεραιότητα του έχοντος τη βασική αρμοδιότητα για το χωρικό σχεδιασμό. Αυτό εξηγεί εν μέρει τις αντιδράσεις των άλλων φορέων, αλλά όχι το αποτέλεσμα τους: ανάλογες αντιδράσεις υπήρξαν, πράγματι, και σε άλλες χώρες στις οποίες επιδιώχθηκε η ανάπτυξη της στρατηγικής χωροταξίας, χωρίς όμως να τελεσφορήσουν και να ματαιώσουν την τελευταία. Η διαφορετική έκβαση του ζητήματος στην Ελλάδα οφείλεται στο μεγαλύτερο, τελικά, πολιτικο-διοικητικό βάρος των άλλων υπουργείων, ακριβώς λόγω των παραπάνω αιτιών οι οποίες ερμηνεύουν πολλές ελληνικές ιδιαιτερότητες. Όσο για τη σταθερά υποτονική προώθηση του ζητήματος από το αρμόδιο για τη χωροταξία υπουργείο, το τελευταίο, είτε είχε χαμηλή θέση στο συσχετισμό δυνάμεων, είτε από τα μέσα της δεκαετίας του '80 απέκτησε και άλλα αντικείμενα, όπως τα δημόσια έργα, που είχαν για το "ενιαίο" πλέον υπουργείο σαφώς μεγαλύτερη προτεραιότητα.

Οι παραπάνω εκτιμήσεις επικυρώνονται από όσα ακολούθησαν τη συγκρότηση της προαναφερθείσας επιτροπής, η οποία ολοκλήρωσε σε σχετικά μικρό χρονικό διάστημα τις εργασίες της και παρέδωσε το σχέδιο ενός νέου νόμου για τη χωροταξία κατά το 1995. Απαιτήθηκε η παρέλευση τεσσάρων χρόνων από την ολοκλήρωση του έργου της επιτροπής για να ψηφιστεί ο Νόμος 2742 "περί χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης" του 1999, ο οποίος βασίστηκε, με τροποποιήσεις, στο πόρισμά της. Το από κάθε άποψη εξαιρετικά με-

γάλο αυτό χρονικό διάστημα (που είχε μεταξύ άλλων τη συνέπεια ότι η πραγματική χωρική οργάνωση εξακολουθούσε να εξελίσσεται ερήμην χωροταξικού σχεδιασμού, και αυτό σε μια περίοδο που σημαδεύτηκε, μεταξύ άλλων, από την υλοποίηση του Β' ΚΠΣ, το σχεδιασμό του Γ' ΚΠΣ, το σχεδιασμό των Ολυμπιακών Αγώνων παράλληλα με τη συνέχιση των χιλιάδων μικρο-χωροθετικών επιλογών που αποτελούν βασικό μηχανισμό διαμόρφωσης του χώρου στην Ελλάδα) είναι το συνδυασμένο αποτέλεσμα της χλιαρής προώθησης του ζητήματος από την πολιτική ηγεσία του ΥΠΕΧΩΔΕ, των συνεχών αντιδράσεων από άλλα Υπουργεία οι πολιτικοί προϊστάμενοι των οποίων έπρεπε να υπογράψουν το νομοσχέδιο (αρκετές από τις τροποποιήσεις του αρχικού πορίσματος, κυρίως αυτές που συνίστανται στην αποδυνάμωση της δεσμευτικότητας του νόμου έναντι των δημόσιων φορέων, είναι αποτέλεσμα συμβιβασμών για την απόσπαση συναίνεσης⁷), και σε τελική ανάλυση της έλλειψης μια ευρύτερης κατανόησης για, και κοινωνικής αποδοχής της, σημασίας του χωροταξικού σχεδιασμού. Προφανώς τα τελευταία σημεία έχουν την αφετηρία τους στις ακόμα βαθύτερες αιτίες που αναφέρουμε παραπάνω.

Στην τελική μορφή του, το νέο θεσμικό πλαίσιο για τη χωροταξία περιορισμένες διαφορές έχει από το προγενέστερο (Ν. 360)⁸, κάτι το οποίο επαληθεύει την άποψη ότι δεν υπήρχε ουσιαστικός λόγος καθυστέρησης πέντε ετών για τη δημιουργία ενός πλήρως νέου θεσμικού πλαισίου. Οι κύριες—και σημαντικές—αλλαγές είναι η αφαίρεση των κανονιστικών στοιχείων του Ν. 360⁹ και η πρόβλεψη συγκεκριμένων διαδικασιών παρακολούθησης της εφαρμογής των σχεδίων, καθώς και οριζόντιων μηχανισμών υποστήριξης του σχεδιασμού. Κατά τα άλλα, οι αλλαγές είναι μάλλον οριακές. Τα προβλεπόμενα στο Ν. 360 όργανα διαβούλευσης και έγκρισης παραμένουν περίπου τα ίδια (βλέπε τον παρακάτω πίνακα) με κύρια αλλαγή την αντιμετάθεση του τίτλου τους: το προβλεπόμενο διυπουργικό όργανο με αποφασιστικές αρμοδιότητες μετονομάστηκε από Εθνικό Συμβούλιο Χωροταξίας και Περιβάλλοντος σε Κυβερνητική Επιτροπή Συντονισμού της Κυβερνητικής Πολιτικής στον τομέα του Χωροταξικού Σχεδιασμού και της Αειφόρου Ανάπτυξης¹⁰, και το όργανο διαβούλευσης από

⁷ Μια σύγκριση των διαδοχικών μορφών που πήρε το σχετικό νομοσχέδιο, από το 1995 μέχρι την ψήφισή του, είναι από μόνη της ενδιαφέρουσα και διδακτική. Με την ευκαιρία σημειώνουμε ότι μια πολύ πρώιμη και δυσχερής εκδοχή του νομοσχεδίου αυτού είναι διαθέσιμη στο Παράρτημα του Νένου και Σαμαρίνα (1995).

⁸ Όσον αφορά τη στρατηγική χωροταξία. Ο νόμος αυτός εισαγάγει και ορισμένα νέα σχέδια εφαρμοσμένου χαρακτήρα που αφορούν τοπικής κλίμακας περιοχές (ΠΕΧΠ, ΠΟΑΠΔ, ΣΟΑΠ), τα οποία είναι ενδιαφέροντα καθεαυτά, αλλά θα μπορούσαν να θεσμοθετηθούν και αυτοτελώς και δεν ανήκουν στο πεδίο που καλύπτει διεθνώς η έννοια της χωροταξίας.

⁹ Για τη νομική φύση και τη σχετική αμφισημία, από την άποψη της κανονιστικότητας των χωροταξικών σχεδίων, του Ν. 360 βλέπε και το Σκουρής και Τάχος (1991: 65-66).

¹⁰ Το όργανο αυτό του Ν. 360 είχε επικριθεί για έλλειψης ευελιξίας λόγω της διυπουργικής και πολυμελούς σύνθεσής του (Σκουρής και Τάχος, 1991: 105). Το αντίστοιχο όργανο του Ν. 2742 προεδρεύεται όχι πλέον από τον Πρωθυπουργό αλλά από τον Υπουργό ΠΕΧΩΔΕ, κατά τα άλλα όμως διατηρεί την ίδια "βαριά" σύνθεση. Επίσης, μια ελάφρυνση της διαδικασίας εγκρίσεων αποτελεί το ότι τα περιφερειακά επιπέδα σχέδια εγκρίνονται πλέον από τον Υπουργό ΠΕΧΩΔΕ και όχι από το διυπουργικό όργανο.

Επιτροπή Χωροταξίας και Περιβάλλοντος σε Εθνικό Συμβούλιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης¹¹. Τα βασικά σχέδια των δύο νόμων επίσης είναι ανάλογα: εθνικό, περιφερειακά, και ειδικά, παρά την επιμήκυνση της ονομασίας τους από "χωροταξικά σχέδια και προγράμματα" σε "πλαίσια χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης"...

Ν. 360/76		Ν. 2742/99	
ΣΧΕΔΙΟ	ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΓΚΡΙΣΗΣ	ΣΧΕΔΙΟ	ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΓΚΡΙΣΗΣ
Εθνικό Χωροταξικό Σχέδιο και Πρόγραμμα	Επιτροπή Χωροταξίας και Περιβάλλοντος (Γ) ↓ Εθνικό Συμβούλιο Χωροταξίας και Περιβάλλοντος (Ε) ↓ Βουλή (Ε)	Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης	Εθνικό Συμβούλιο (Γ) ↓ Επιτροπή Συντονισμού της Κυβερνητικής Πολιτικής στον τομέα του ΧΣΑΑ (Ε) ↓ Βουλή (Ε)
Ειδικά Χωροταξικά Σχέδια και Προγράμματα	Επιτροπή Χωροταξίας και Περιβάλλοντος (Γ) ↓ Εθνικό Συμβούλιο Χωροταξίας και Περιβάλλοντος (Ε)	Ειδικά Πλαίσια ΧΣΑΑ*	Εθνικό Συμβούλιο (Γ) ↓ Επιτροπή Συντονισμού της Κυβερνητικής Πολιτικής στον τομέα του ΧΣΑΑ (Ε)
Περιφερειακά Χωροταξικά Σχέδια και Προγράμματα	Επιτροπή Χωροταξίας και Περιβάλλοντος (Γ) ↓ Εθνικό Συμβούλιο Χωροταξίας και Περιβάλλοντος (Ε)	Περιφερειακά Πλαίσια ΧΣΑΑ	Υπουργός ΠΕΧΩΔΕ (Ε)

* ΧΣΑΑ= Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης

Πρέπει να σημειωθεί ότι κατά τη μακρόχρονη περίοδο της "επώασης" του Ν. 2742 υπήρξαν από ορισμένες πλευρές του ΥΠΕΧΩΔΕ προσπάθειες για την προώθηση διαδικασιών που θα συνέβαλλαν στη μείωση της καθυστέρησης. Οι προσπάθειες αυτές συνίστανται στην εκπόνηση (με αφετηρία το 1997) μελετών χωροταξικών σχεδίων για τις 12 περιφέρειες της χώρας (πλην της Αττικής), ερευνητικών προγραμμάτων τα οποία στόχευαν στη δημιουργία

¹¹ Του οποίου επίσης ενισχύθηκε ο χαρακτήρας κοινωνικής εκπροσώπησης, αφού καταργήθηκαν οι εκπρόσωποι Υπουργείων και αυξήθηκαν και προσδιορίστηκαν σαφέστερα οι εκπρόσωποι κοινωνικών και επιστημονικών φορέων.

προπλασμάτων "οδηγιών"¹², καθώς και της μελέτης σχεδίου του Γενικού Πλαισίου (από τις αρχές του 1999)¹³. Στόχος ήταν να μην αρχίσει η εκπόνηση των μελετών αυτών μετά την ψήφιση του νέου νόμου αλλά, όταν η τελευταία συμβεί, οι μελέτες να είναι ήδη έτοιμες και συνεπώς να μην απαιτηθεί και πρόσθετος χρόνος για την ενεργοποίηση του χωροταξικού σχεδιασμού. Οι προσπάθειες αυτές κατέληξαν πράγματι στην ολοκλήρωση τόσο των περιφερειακών μελετών όσο και της μελέτης του εθνικού χωροταξικού σχεδίου μέχρι τις αρχές ή τα μέσα του 2000¹⁴.

Η διαδικασία ενεργοποίησης του νέου νόμου χαρακτηρίζεται από την επανάληψη των καθυστερήσεων και προβλημάτων που χαρακτήρισαν τη σύνταξη και ψήφισή του. Οσον αφορά τα Περιφερειακά Πλαίσια δηλαδή το σχεδιαστικό εργαλείο που αφορά το προνομιακό, διεθνώς, χωρικό επίπεδο άσκησης στρατηγικής χωροταξίας (Οικονόμου, 2000), η προαπαιτούμενη ενέργεια για τη θεσμοθέτησή τους ήταν η προσαρμογή των ήδη ολοκληρωμένων από το 2000 μελετών των περιφερειακών χωροταξικών σχεδίων στα δεδομένα του Ν. 2742. Η προσαρμογή αυτή ήταν αναγκαία ακριβώς επειδή η διαδικασία εκπόνησης των μελετών αυτών είχε αρχίσει από το 1997, και συνεπώς εξ αντικειμένου δεν υπήρχε πλήρης ταύτιση μεταξύ των προδιαγραφών τους και του περιεχομένου των Περιφερειακών Πλαισίων όπως αυτό προβλέφθηκε τελικά από το νόμο. Ο τεχνικά αναγκαίος μέσος χρόνος για την απόκτηση από κάθε μελέτη μορφής κατάλληλη για τη θεσμοθέτησή της ως Περιφερειακού Πλαισίου εκτιμάται ότι είναι της τάξης των 3-4 μηνών¹⁵. Εντούτοις, αν και από την ολοκλήρωση των μελετών αυτών μέχρι σήμερα έχει μεσολαβήσει πολλαπλάσιος του απαιτούμενου χρόνος, η δια-

¹² Αυτός ο όρος είχε χρησιμοποιηθεί στις προδιαγραφές των περισσότερων τέτοιων ερευνητικών προγραμμάτων, για να περιγράψει ένα απαιτούμενο παραδοτέο με χαρακτήρα εργαλείου πολιτικής. Η "ιδέα" πίσω από τη διατύπωση αυτή παρέπεμπε σε εργαλεία κατευθυντήριου και στρατηγικού χαρακτήρα αλλά χωρίς κλασική μορφή σχεδίου, όπως οι "Planning Policy Guidance" στη Βρετανία, οι "Prescriptions" και "Directives" στη Γαλλία, το "Rantojensuojeluoehjelma" στη Φινλανδία κ.ά. Η χρησιμότητα τέτοιων εργαλείων είχε υπογραμμιστεί και από την επιτροπή διαμόρφωσης του νέου θεσμικού πλαισίου για τη χωροταξία. Η έννοια του "ειδικού πλαισίου" που περιλήφθηκε τελικά στο Ν. 2742 αντιστοιχεί μερικώς σε τέτοια εργαλεία γενικής κατεύθυνσης, και μερικώς σε εργαλεία ειδικού χωρικού ή τομεακού χαρακτήρα όπως, π.χ., το Ισπανικό "Plan Director de Infraestructuras" και τα Γερμανικά "Fachplane". Για περισσότερες πληροφορίες, βλέπε το EU (1997).

¹³ Από επιτροπή εμπειρογνομόνων με επιστημονικό υπεύθυνο το Γρ. Καυκαλά και τετραμελή συντονιστική ομάδα που αποτέλεσαν, μαζί με τον προηγούμενο, οι Π. Γετίμης, Γ. Γιαννακούρου και Δ. Οικονόμου.

¹⁴ Οι προσπάθειες αυτές, συνδέονται με πρωτοβουλίες των προϊσταμένων (για την ιστορία, σημειώνουμε ότι πρόκειται για την Α. Βαϊνά, τη Φ. Μπαζού και το Χρ. Ζαμπέλη) και πολλών στελεχών της Διεύθυνσης Χωροταξίας κατά την περίοδο αυτή, και του τότε Γ.Γ. Η. Μπεριάτου.

¹⁵ Εκτίμηση του υπογράφοντος που βασίζεται στην πολλαπλή εμπλοκή του στις περιγραφόμενες στο παρόν κείμενο διαδικασίες.

δικασία προσαρμογής βρίσκεται ακόμα σε προκαταρκτικό στάδιο¹⁶ και το μέλλον της παραμένει άδηλο.

Όσον αφορά το Γενικό Πλαίσιο, η πορεία τουόπως και αυτή των Ειδικών Πλαισίων συνδέεται με το Εθνικό Συμβούλιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, δεδομένου ότι η γνωμοδότηση του τελευταίου αποτελεί αναγκαίο βήμα της διαδικασίας έγκρισής του. Η συγκρότηση του Εθνικού Συμβουλίου καθυστέρησε σχεδόν δύο χρόνια μετά την ψήφιση του Ν. 2742, και έγινε τελικά το καλοκαίρι του 2001. Η καθυστέρηση αυτή αποτελεί προφανώς αρνητικό στοιχείο, δεδομένου μάλιστα ότι η ενεργοποίηση του Συμβουλίου δεν αποτελεί παρά το πρώτο βήμα για τη θεσμοθέτηση του Γενικού και των Ειδικών Πλαισίων (χωρίς να υπάρχει σαφές χρονοδιάγραμμα ή βεβαιότητα για την ολοκλήρωση της μεταγενέστερης διαδικασίας). Η προβλεπόμενη εξάλλου από το Ν. 2742 Επιστημονική Γραμματεία για τη στήριξη τόσο της Επιτροπής Συντονισμού της Κυβερνητικής Πολιτικής όσο και του Εθνικού Συμβουλίου δεν έχει συγκροτηθεί μέχρι σήμερα, με αποτέλεσμα οι σχετικές ανάγκες να καλύπτονται εκ των ενόντων από τη Διεύθυνση Χωροταξίας¹⁷.

Μετά τη συγκρότησή του, το Συμβούλιο άρχισε να λειτουργεί με γρήγορους ρυθμούς, αφού στο διάστημα Ιουλίου-Οκτωβρίου 2001 έγιναν τρεις συνεδριάσεις. Όπως είναι γνωστό, το πρώτο πλαίσιο που εισήχθη από το ΥΠΕΧΩΔΕ για γνωμοδότηση, στη πρώτη συνεδρίαση του Εθνικού Συμβουλίου, είναι το Γενικό Πλαίσιο για τα Σωφρονιστικά Καταστήματα. Πέρα από τις αρνητικές, από συμβολική άποψη, συμπαραδηλώσεις αυτής της "πρωτιάς", υποστηρίχθηκε από ορισμένες πλευρές ότι ο κύριος λόγος ενεργοποίησης του Εθνικού Συμβουλίου ήταν τα εμπόδια που είχαν προκύψει στο πρόγραμμα κατασκευής φυλακών του Υπουργείου Δικαιοσύνης λόγω αποφάσεων του ΣτΕ σύμφωνα με τις οποίες για να εγκριθούν μεμονωμένες χωροθετήσεις έπρεπε να προηγηθεί ευρύτερος χωροταξικός σχεδιασμός. Τελικά, υπήρξε θετική γνωμοδότηση του Εθνικού Συμβουλίου κατά τη δεύτερη συνεδρίασή του, το Σεπτέμβριο του 2001¹⁸, και στη συνέχεια υπήρξε έγκρισή σύμφωνα με τις διαδικασίες του νόμου.

¹⁶ Παρά τις επανειλημμένες δημόσιες τοποθετήσεις από την πλευρά του ΥΠΕΧΩΔΕ, κατά τη διάρκεια του τελευταίου εξαμήνου, ότι η ολοκλήρωση της προσαρμογής ορισμένων, τουλάχιστον, Περιφερειακών Πλαισίων είναι επικείμενη.

¹⁷ Χωρίς ιδιαίτερη ενίσχυση της, και επιπρόσθετα προς τις πάγιες αρμοδιότητές της. Για το τι θα σήμαινε από άποψη στελέχωσης και κλίμακας μια τέτοια Γραμματεία, βλέπε τη σκιαγράφησή της στο Ν. 2742, καθώς και το προηγούμενο μιας αντίστοιχης υπηρεσίας που είχε ιδρυθεί για την υποστήριξη της εφαρμογής του Ν. 360, περί το 1980, η οποία περιλάμβανε τουλάχιστον 30-35 άτομα. Για τα προβλήματα που δημιουργεί η καθυστέρηση στη δημιουργία της Γραμματείας βλέπε τα Πρακτικά των δύο ημερίδων δημοσιοποίησης του Γενικού Πλαισίου στο Βόλο και την Αθήνα.

¹⁸ Η πρώτη εκδοχή του ενλόγω Ειδικού Πλαισίου υπέστη σοβαρή κριτική, κυρίως λόγω της έλλειψης συνάφειας μεταξύ ενός πρώτου τμήματος που περιείχε αρχές και κριτήρια σχεδιασμού (που, γενικά, θεωρήθηκε ως σχετικά ικανοποιητικό) και ενός δεύτερου τμήματος που προέβλεπε συγκεκριμένες θέσεις κατασκευής νέων φυλακών, συχνά με ακρίβεια οικοπέδου, οι οποίοι δεν είχαν προκύψει κατ' εφαρμογή των αρχών σχεδιασμού. Η αντίφαση αυτή ήταν προφανώς απόρροια του ότι οι θέσεις αυτές είχαν επιλεγεί προγενέστερα, και οι "αρχές" προστέθηκαν εκ των υστέρων.

Πρέπει να σημειωθεί ότι, μέχρι σήμερα, το Γενικό Πλαίσιο για τα σωφρονιστικά καταστήματα παραμένει το μόνο πλαίσιο του Ν. 2742 που έχει καταλήξει σε θεσμοθέτηση.

Κατά τη δεύτερη συνεδρίαση του Συμβουλίου συζητήθηκε για πρώτη φορά και το Ειδικό Πλαίσιο (ή μάλλον σχέδιο Πλαισίου) για τον παράκτιο χώρο. Το Πλαίσιο αυτό διαμορφώθηκε από τη Διεύθυνση Χωροταξίας, με αφετηρία ερευνητικό πρόγραμμα με ανάλογο αντικείμενο¹⁹. Παρενθετικά αναφέρουμε ότι η Διεύθυνση Χωροταξίας έχει ετοιμάσει προκαταρκτικές εκδοχές και ορισμένων άλλων Ειδικών Πλαισίων, που βασίστηκαν όπως προαναφέρθηκε σε ερευνητικά προγράμματα, μεταξύ των οποίων τα Ειδικά Πλαίσια για τον αγροτικό χώρο και για τον ορεινό χώρο. Ο προγραμματισμός που είχε ανακοινωθεί στο Εθνικό Συμβούλιο προέβλεπε ότι αυτά θα εισάγονταν για γνωμοδότηση το αργότερο μέχρι τις αρχές του 2002. Όπως προκύπτει από όσα ακολουθούν, τελικά αυτό δεν έγινε μέχρι σήμερα. Οσον αφορά το Ειδικό Πλαίσιο για τον παράκτιο χώρο, δεν υπήρξε κατά τη δεύτερη συνεδρίαση του Συμβουλίου γνωμοδότηση, αλλά η κυρίαρχη άποψη ήταν ότι το σχέδιο που παρουσιάστηκε ήταν γενικόλογο, και η θεσμοθέτησή του με τη μορφή αυτή δεν θα είχε ουσιαστικές επιπτώσεις στα τεκταινόμενα στον παράκτιο χώρο. Το Πλαίσιο αυτό αποσύρθηκε από το ΥΠΕΧΩΔΕ, με την προοπτική να επανέλθει τροποποιημένο, προς την κατεύθυνση της αύξησης της σαφήνειας και της επιχειρησιακότητάς του, σε επόμενη συνεδρίαση το Δεκέμβριο του 2001 προγραμματισμός που δεν τηρήθηκε, όπως προκύπτει από όσα ακολουθούν.

Κατά την τρίτη συνεδρίαση του Συμβουλίου, τον Οκτώβριο του 2001 άρχισε η συζήτηση της προαναφερθείσας μελέτη του Γενικού Πλαισίου. Το Συμβούλιο πρότεινε την έναρξη μιας ευρύτερης διαδικασίας δημόσιας διαβούλευσης, στο πλαίσιο της οποίας αποφασίστηκε με συμφωνία του ΥΠΕΧΩΔΕ η διοργάνωση τριών σχετικών ημερίδων μέσα στο 2001, καθώς

ρων, όταν τέθηκε το θέμα της δημιουργίας Ειδικού Πλαισίου. Η πρώτη αυτή εκδοχή αποσύρθηκε από τους επισπεύδοντες (ΥΠΕΧΩΔΕ και Υπουργείο Δικαιοσύνης) και στη δεύτερη συνεδρίαση του Συμβουλίου εισήχθη μια νέα εκδοχή που αποτελούσε, κατά κάποιο τρόπο, προϊόν συμβιβασμού, ο οποίος συνίστατο σε ένα είδος σύντομου ex post ελέγχου των προαποφασισμένων θέσεων σε σχέση με τις αρχές σχεδιασμού, και στη διατήρηση των μισών, περίπου, από αυτές. Για τη θετική γνωμοδότηση του Συμβουλίου έπαιξε ρόλο η κρισιμότητα των συνεπειών από ενδεχόμενη διαιώνιση του σημερινού ελλείμματος σωφρονιστικών καταστημάτων, αλλά ακόμα περισσότερο το ότι οι διαδικασίες για την υλοποίηση του προγράμματος είχαν εκκινήσει αρκετά παλαιότερα, χωρίς να είναι γνωστό ότι θα προκύψει εκ των υστέρων ζήτημα ευρύτερου σχεδιασμού, και με αυτή την έννοια κρίθηκε ότι το συγκεκριμένο ζήτημα αποτελούσε ειδική/κατ' εξαίρεση περίπτωση (Οικονόμου, 2001). Υπήρξε συνεπώς ένα είδος "ρεαλιστικής" προσέγγισης του ζητήματος, που είχε προφανώς και θετικά και αρνητικά στοιχεία, αλλά με ισοζύγιο που θεωρήθηκε ότι ήταν υπέρ των πρώτων. Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι και οι επισπεύδοντες φορείς επέδειξαν πνεύμα συνεργασίας, αφού θα ήταν δυνατή, από νομική άποψη, η επιμονή στην περαιτέρω προώθηση της πρώτης εκδοχής του Γενικού Πλαισίου ακόμα και με αρνητική γνωμοδότηση του Συμβουλίου. Δεν είναι βέβαια εύκολο να εκτιμηθεί αν μια αρνητική γνωμοδότηση θα είχε άλλου τύπου δυσμενείς επιπτώσεις, πχ. αποδοχή μεταγενέστερων προσφυγών από το ΣτΕ (όχι αποκλειστικά εξ αιτίας μιας τέτοιας γνωμοδότησης, αφού δεν απαιτείται σύμφωνη γνώμη του Συμβουλίου από το νόμο, αλλά με συνεκτίμησή του σκεπτικού της και σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες), ή δημιουργία αρνητικής εικόνας στην κοινή γνώμη, αν από την πρώτη περίπτωση λειτουργίας του Συμβουλίου υπήρχε αγνόησή του.

¹⁹ "Στρατηγικό Πρόγραμμα Δράσης για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη του Παράκτιου Χώρου". Εκπονήθηκε κατά το 1999 από το Πανεπιστήμιο Αιγαίου με επιστημονικό υπεύθυνο το Χ. Κοκκώση. Σημειωτέον ότι το Ειδικό Πλαίσιο που παρουσιάστηκε περιλαμβάνει μόνο ένα υποσύνολο των προτάσεων του ερευνητικού προγράμματος.

και η διατύπωση πρόσκλησης προς τους ενδιαφερόμενους φορείς να υποβάλλουν γραπτές απόψεις για το Γενικό Πλαίσιο, με στόχο την επανέναρξη της συζήτησης του Γενικού Πλαισίου και την ολοκλήρωσή της στις αρχές του 2002. Πρέπει να σημειωθεί ότι διατυπώθηκαν και απόψεις σύμφωνα με τις οποίες ήταν σκόπιμη η ακόμα ταχύτερη ολοκλήρωση της διαδικασίας, γιατί έστω και ολιγόμηνη καθυστέρηση που θα ήταν συνέπεια των παραπάνω ενεργειών, ενείχε τον κίνδυνο αναστολής της προώθησης του Γενικού Πλαισίου. Η άποψη αυτή ήταν μειοψηφική²⁰, αλλά οι μεταγενέστερες εξελίξεις έδειξαν ότι είχε βάση, δεδομένου ότι έκτοτε, δηλαδή για σχεδόν ένα χρόνο, το Συμβούλιο δεν έχει συγκληθεί εκ νέου.

Τελικά, οι ημερίδες διαβούλευσης συρρικνώθηκαν σε δύο, και οργανώθηκαν με καθυστέρηση σε σχέση με το αρχικό χρονοδιάγραμμα, στο Βόλο (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 14.03.2002) και την Αθήνα (Πάντειο Πανεπιστήμιο, 08.04.2002). Αν και με επιτυχία από ευρύτερη επιστημονική άποψη, η ακύρωση του προβλεπόμενου στη δεύτερη ημερίδα στρογγυλού τραπέζιου λόγω της μη προσέλευσης των Γενικών Γραμματέων (ή έστω εξουσιοδοτημένων εκπροσώπων τους) των Υπουργείων που έχουν αρμοδιότητες σε θέματα χωροταξίας μείωσε εξαιρετικά την πραγματική αποτελεσματικότητα της ημερίδας. Η αποτυχία του στρογγυλού τραπέζιου δημιούργησε προφανή ερωτηματικά όσον αφορά την πορεία του χωροταξικού σχεδιασμού, και την αίσθηση ότι η χωροταξική πολιτική μετατίθεται και πάλι σε πολύ χαμηλή πολιτική προτεραιότητα. Η εντύπωση αυτή, που είχε ήδη αρχίσει να διαμορφώνεται λόγω της καθυστέρησης και άλλων αναγκαίων διαδικασιών για την πλήρη και συνολική ενεργοποίηση του Ν. 2742 που έχουν ήδη αναφερθεί, και με δεδομένη ούτως ή άλλως τη μακροχρόνια έλλειψη ενδιαφέροντος για το χωροταξικό σχεδιασμό, ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο στη συνέχεια, με την παραίτηση στις 25.4.2002 του Προέδρου του Εθνικού Συμβουλίου Α. Βασενχόβεν, ο οποίος επισήμανε ότι το Συμβούλιο έχει περιέλθει σε αδράνεια, ο προγραμματισμός του δεν τηρείται, και ότι ανάλογες προγενέστερες επισημάνσεις του αγνοήθηκαν από την πολιτική ηγεσία του ΥΠΕΧΩΔΕ. Η θέση του Προέδρου παρέμεινε κενή επί αρκετούς μήνες, με αποτέλεσμα το Συμβούλιο να παραμείνει ακέφαλο, και συνεπώς να μην μπορεί να λειτουργήσει, και μόνο πολύ πρόσφατα (Σεπτέμβριος 2002) συμπληρώθηκε. Από την άλλη πλευρά, δεν φαίνεται να υπήρχε, στο διάστημα που μεσολάβησε, και σχετικό αντικείμενο, αφού η επεξεργασία των μελετών των χωροταξικών σχεδίων που όπως αναφέρθηκε

²⁰ Διατυπώθηκε και από τον τότε Γενικό Γραμματέα του ΥΠΕΧΩΔΕ. Βασικό επιχείρημα ήταν ότι η θεσμοθέτηση για πρώτη φορά στην Ελλάδα του Γενικού Πλαισίου, δηλαδή ουσιαστικά ενός εθνικού χωροταξικού σχεδίου, θα αποτελούσε μείζον βήμα, ακόμα και αν το περιεχόμενο του ίδιου του Πλαισίου δεν ήταν πλήρως ικανοποιητικό. Η προβλεπόμενη από το Ν. 2742 τακτική αξιολόγηση και αναθεώρηση των χωροταξικών πλαισίων-από τη στιγμή που θα υπάρξει η πρώτη θεσμοθέτησή τους- αποτελούσε πρόσθετο επιχείρημα, δεδομένου ότι σε μικρό χρονικό ορίζοντα θα ήταν δυνατή η βελτίωση των ασθενών σημείων. Για τη θέση αυτή, και για την αρνητική τότε αντιμετώπισή της από το Συμβούλιο, βλέπε και τη μεταγενέστερη σχετική συζήτηση στην ημερίδα διαβούλευσης στο Βόλο (Εργαστήριο Πολεοδομικού και Χωροταξικού Σχεδιασμού Πανεπιστημίου Θεσσαλίας-ΥΠΕΧΩΔΕ, 2002).

παραπάνω είναι αναγκαία για να θεσμοθετηθούν ως Περιφερειακά Πλαίσια δεν έχει ολοκληρωθεί²¹, η τροποποίηση του σε εκκρεμότητα Ειδικού Πλαισίου για τον παράκτιο χώρο επίσης εκκρεμεί, και τέλος η διαδικασία για τη διαμόρφωση του οριστικού Γενικού Πλαισίου, με βάση (και) τα πορίσματα της δημόσιας διαβούλευσης²², ουσιαστικά δεν έχει εκκινήσει²³. Στο πλαίσιο αυτό, οι επανειλημμένες δημόσιες τοποθετήσεις της πολιτικής ηγεσίας του ΥΠΕΧΩΔΕ περί πρόθεσης ολοκλήρωσης του Γενικού Πλαισίου και ορισμένων άλλων, Περιφερειακών και Ειδικών, Πλαισίων, μέσα στο τρέχον έτος, καθώς και η σχετική αναφορά σε συνέντευξη του Πρωθυπουργού την Ανοιξη του τρέχοντος έτους, φαίνεται όλο και πιο δύσκολο να τηρηθούν.

Τα παραπάνω δίνουν μια σύντομη αλλά σφαιρική εικόνα όσων προηγήθησαν της ψήφισης του Ν. 2742/99, των δυσκολιών και καθυστερήσεων που συνόδεψαν την τελευταία, της καθυστέρησης στην έναρξη των διαδικασιών εφαρμογής του, και τέλος της διαφαινόμενης νέας εμπλοκής του ζητήματος, που είναι και εμπλοκή συνολικά του στρατηγικού χωροταξικού σχεδιασμού. Αυτά, ενώ τα χωρικά και περιβαλλοντικά προβλήματα στην Ελλάδα οξύνονται κάθε μέρα, ο ενδιάμεσος ανασχεδιασμός του Γ' ΚΠΣ σε έναν περίπου χρόνο κινδυνεύει να γίνει πάλι χωρίς την ύπαρξη κάποιου πλαισίου στρατηγικών χωρικών κατευθύνσεων, η Ευρωπαϊκή Ένωση προχωρεί στην περαιτέρω ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής χωροταξικής πολιτικής με βάση της κατευθύνσεις του ήδη εγκεκριμένου Σχεδίου Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου (ανάπτυξη που πρέπει να καθοδηγηθεί από την Ελλάδα σε έξι μήνες από σήμερα, κατά την Ελληνική Προεδρία...), και πολλές Ευρωπαϊκές χώρες (όχι μόνο τα κράτη-μέλη της ΕΕ) παίρνουν νέες πρωτοβουλίες στο πεδίο της χωροταξίας. Τυχόν οριστικοποίηση της εμπλοκής αυτής θα σημαίνει ότι επαναλαμβάνεται η αδρανοποίηση του Ν. 360/76, και ότι η χρονοβόρα και κοπιαστική προσπάθεια για τη διαμόρφωση του νέου θεσμικού πλαισίου που απετέλεσε ο Ν. 2742/99 δεν υπήρξε παρά απώλεια χρόνου, πόρων, ενεργητικότητας και κατέληξε σε μια ακόμη χαμένη ευκαιρία.

²¹ Ο Ν. 2742 δεν απαιτεί μεν ρητά γνωμοδότηση του Συμβουλίου για τα Περιφερειακά Πλαίσια, αλλά το ΥΠΕΧΩΔΕ σκόπευε να τη ζητήσει, κάτι που άλλωστε είναι συμβατό και με τη γενικότερη περιγραφή του ρόλου του Συμβουλίου στον εν λόγω νόμο.

²² Είναι αυτονόητο ότι η διαβούλευση (ημερίδες και απόψεις φορέων) δεν θα είχε νόημα αν η συζήτηση του Γενικού Πλαισίου άρχιζε πάλι ακριβώς από το σημείο στο οποίο είχε σταματήσει τον Οκτώβριο του 2001. Το Συμβούλιο ανέμενε, έτσι, ότι το κείμενο που θα επανέλθει θα την έχει λάβει υπόψη της. Αυτή άλλωστε ήταν και η τότε ερμηνεία του ΥΠΕΧΩΔΕ για το ζήτημα.

²³ Αυτό που έχει γίνει είναι η έκδοση απόφασης του ΥΠΕΧΩΔΕ για τη συγκρότηση Επιτροπής με αντικείμενο την προώθηση του ζητήματος, τον Ιούλιο 2002. Τα μη υπηρεσιακά μέλη της Επιτροπής ζήτησαν διευκρινήσεις και κατευθύνσεις, που θεώρησαν αναγκαίες για την αποτελεσματική διεκπεραίωση του έργου, αλλά σχετική απάντηση δεν έχει υπάρξει, ούτε η Επιτροπή έχει αρχίσει να λειτουργεί.

Βιβλιογραφία

- Βασενχόβεν Λ. (2001), "Εναρκτήρια ομιλία στην 1^η συνεδρίαση του ΕΣΧΣΑΑ", 26.7.01 [αποσπάσματα της ομιλίας έχουν δημοσιευθεί στα *Νέα του ΣΕΠΟΧ*, τ. 0301: 10-13.
- Γιαννακούρου Τζ. (1994), "Το Νέο Πλαίσιο Ασκήσης της Χωροταξικής Πολιτικής στη δεκαετία του 90", *Τόπος*, 894: 15-40.
- Εργαστήριο Πολεοδομικού και Χωροταξικού Σχεδιασμού Πανεπιστήμιου Θεσσαλίας-ΥΠΕΧΩΔΕ (2002), *Πρακτικά Ημερίδας Δημοσιοποίησης του ΓΠΧΣΑΑ στο Βόλο*, 14.3.02. Βόλος.
- Νένου Ε. και Σαμαρίνα Α. (1995), "Θεσμικό Πλαίσιο Χωροταξίας: Απολογισμός και Προοπτικές", Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.
- Οικονόμου Δ. (1994), "Σύστημα χωροταξικού σχεδιασμού και Ειδικές Χωροταξικές Μελέτες", *Δίκαιο και Περιβάλλον*, τ. 1: 41-86.
- Οικονόμου Δ. (2000), "Σύστημα χωρικού σχεδιασμού. Η ελληνική πραγματικότητα και η διεθνής εμπειρία". *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχ. 101-102, Α'-Β' 2000, σσ. 358.
- Οικονόμου Δ. (2001), "Πρώτα συμπεράσματα από τη λειτουργία του ΕΣΧΣΑΑ", *Νέα του ΣΕΠΟΧ*, τ. 0301: 13-15.
- Σκουρής Β. και Τάχος Α. (1991), *Χωροταξικό και Πολεοδομικό Δίκαιο*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη.
- European Union (1997) *"The EU Compendium of spatial planning systems and policies"*, Luxembourg: OFPEC.

Προς έναν αιεφόρο σχεδιασμό του δομημένου περιβάλλοντος: οικολογική δόμηση

Μαργαρίτα Χονδρού - Καραβασίλη

Αρχιτέκτων d.p.l.g. – Πολεοδόμος

Κοινωνική Ψυχολόγος - Σύμβουλος Περιβάλλοντος στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η οικολογική οπτική στην ανάπτυξη των πόλεων

Η θεώρηση των αναπτυξιακών επιλογών έχει περάσει πλέον σε μιν άλλη φάση: αυτή της ολοκληρωμένης προσέγγισης και του συσχετισμού όλων των τομέων πολιτικής. Έγινε αντιληπτό ότι δεν νοείται οικονομική ανάπτυξη, χωρίς κοινωνική συνοχή και προστασία του περιβάλλοντος. Η εποχή μας χαρακτηρίζεται από μια αυξανόμενη πίστη ότι η διαχείριση της περιβαλλοντικής κρίσης απαιτεί σημαντικές αλλαγές στα πρότυπα παραγωγής και κατανάλωσης. Χρειάστηκε πολύς δρόμος και όξυνση της κρίσης για να επανέλθουν στο προσκήνιο οι αρχές της πρόβλεψης και της πρόληψης, και να διαμορφωθεί ένα νέο πλαίσιο πολιτικής, σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο, αλλά και ένα νέο νομοθετικό πλαίσιο, κυρίως στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Ευρωπαϊκή Ένωση συμφώνησε για την προσθήκη μιας τρίτης διάστασης, της περιβαλλοντικής, στην στρατηγική της Λισσαβώνας¹ και υιοθέτησε το 2001, μια ευρωπαϊκή Στρατηγική για την αιεφόρο ανάπτυξη, ενώ το 6^ο Πρόγραμμα Δράσης της ΕΕ για το Περιβάλλον, για τη δεκαετία 2001 – 2010, βασίζεται σε μια ολοκληρωμένη οικολογική προσέγγιση.

1 Η συμφωνία αυτή επιτεύχθηκε κατά το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Γκέτεμποργκ, τον Ιούνιο του 2001, ώστε η "η Ευρωπαϊκή Ένωση να γίνει η πιο οικολογικά αποδοτική οικονομία", μέσω της επίτευξης ισορροπίας μεταξύ οικονομίας, κοινωνίας και περιβάλλοντος.

Η οικολογική οπτική έδωσε νέα υπόσταση σε ιδέες, αρχές και έννοιες, που χαρακτηρίζαν, έως τώρα, τα ζητήματα της ανάπτυξης: Η έννοια της οικονομικής προόδου δανείζεται πλέον ορισμένα από τα χαρακτηριστικά της "οικονομίας της φύσης", με αποτέλεσμα να αποτελεί τμήμα μιας κυκλικής διαδικασίας, όπου συμμετέχουν εξίσου η κοινωνία και το περιβάλλον. Αυτή είναι και η βάση της νέας φιλοσοφίας για την αειφόρο ανάπτυξη, που εδώ και χρόνια προσπαθούμε να κατανοήσουμε.

Στις αρχές του 1980, όπου είχαμε συνειδητοποιήσει ότι οι πόλεις αποτελούν την πηγή των πιο σοβαρών περιβαλλοντικών ζητημάτων και κυριαρχούσε έντονη ανησυχία από την αυξανόμενη ενεργειακή κρίση, έκανε την εμφάνισή της αυτή η "νέα ουτοπία": η αειφόρος ανάπτυξη και οι αειφόρες πόλεις. Μια ουτοπία που γρήγορα κατάφερε να επικρατήσει στον ιδεολογικό και επιστημονικό τομέα, χωρίς ωστόσο να πείσει τους πολιτικούς, πολύ δε περισσότερο τους κατασκευαστές. Αυτή η ουτοπία επανήλθε στο προσκήνιο τη δεκαετία 1990 – 2000, όπου ο σχεδιασμός αποκτούσε μια πιο "οικολογική" συνείδηση, προκειμένου να αντιμετωπίσει τα ζητήματα της αυξανόμενης ατμοσφαιρικής ρύπανσης, της κυκλοφοριακής ασφυξίας, αλλά και του "άξενου" των πόλεων, τον αφόρητο συνωστισμό, τις υπέρμετρες αποστάσεις μεταξύ τόπου κατοικίας και εργασίας.

Ήταν η εποχή της επιστροφής στη «μικρή» κλίμακα, στην επαφή με τη φύση και την πολιτιστική κληρονομιά και έγιναν πολλές προσπάθειες για τη σύνδεση της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης με την αναζωογόνηση των πόλεων, μέσα από την προστασία του περιβάλλοντος, στη βάση της ορθολογικής χρήσης και διαχείρισης των φυσικών πόρων. Ο σχεδιασμός δανείστηκε τότε έννοιες και πρακτικές από την "Αστική Οικολογία" και φάνηκε να δίνει ικανοποιητικές λύσεις.

Η σημερινή πρακτική σχεδιασμού διαπνέεται πλέον τόσο από τις αρχές της "Αστικής Οικολογίας", αλλά και από νεώτερες αρχές, που έφερε στο προσκήνιο η Habitat Agenda για "Πόλεις ισόνομες, υγιείς, ασφαλείς και βιώσιμες", όπου "η βιωσιμότητα των κοινωνιών εξαρτάται από την ισορροπία των φυσικών οικοσυστημάτων και τη βιωσιμότητα των πόλεων".

Στην ίδια βάση διαμορφώθηκαν και οι σύγχρονες τάσεις στον πολεοδομικό σχεδιασμό, που καθορίστηκαν, σε μεγάλο βαθμό, από το όραμα της "ιδανικής" πόλης, αυτής που, εκτός των άλλων, κατορθώνει να ελαχιστοποιεί τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις από τη λειτουργία της, μέσω μιας νέας ποιότητας του αστικού συστήματος: όπου το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον αλληλοσυμπληρώνονται, τα οικοδομήματα προσαρμόζονται στο τοπικό μικροκλίμα και στις ανθρώπινες κοινωνικές δομές, όπου το "κέλυφος" των κτιρίων προσαρμόζεται στις φυσικές δομές, που αποτελούν το πλέον κυρίαρχο υπόβαθρο των ανθρώπινων κοινωνικών δομών και δραστηριοτήτων.

Προς μια ευρωπαϊκή πολιτική για τα κτίρια

Οι πόλεις της Ευρώπης, αν και εξακολουθούν να αποτελούν βασική πηγή δημιουργίας πλούτου και κέντρα κοινωνικής και πολιτιστικής ανάπτυξης αντιμετωπίζουν εντεινόμενα προβλήματα που συνδέονται τόσο με την ταχεία οικονομική αναπροσαρμογή, την κυκλοφοριακή συμφόρηση, τη φτώχεια, την ανεργία, τις κακές συνθήκες στέγασης, την εγκληματικότητα, την τοξικομανία, τον κοινωνικό αποκλεισμό, όσο και την αυξανόμενη περιβαλλοντική κρίση σε παγκόσμιο και τοπικό επίπεδο, όπως εκφράζεται κυρίως μέσα από την απειλή της Κλιματικής Αλλαγής. Προτεραιότητα δίνεται στην ανάληψη δράσεων για τον περιορισμό των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου και κυρίως του διοξειδίου του άνθρακα, που συμβάλλουν στο φαινόμενο του θερμοκηπίου και στην Κλιματική Αλλαγή, ενώ η παγκόσμια κοινότητα εντείνει τις προσπάθειες για την επίτευξη των στόχων του Πρωτοκόλλου του Κυότο. Τα μέτρα είναι πλέον σαφή και εστιάζονται κύρια στην ενεργειακή αποδοτικότητα και τη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στη Βιομηχανία, τις Μεταφορές και στον Οικιστικό τομέα.

Έχει αποδειχθεί ότι οι αυξανόμενες ενεργειακές ανάγκες των πόλεων συμβάλλουν, κατά το ένα τρίτο, στην παραγωγή διοξειδίου του άνθρακα και ότι η εξοικονόμηση ενέργειας στον οικιστικό τομέα μπορεί να προσφέρει πολλά στον αγώνα αυτό. Είναι γεγονός ότι το 80% περίπου του πληθυσμού της Ευρώπης ζει σε πόλεις ενώ το 20% περίπου ζει σε μεγάλα αστικά συγκροτήματα άνω των 250.000 κατοίκων και αυτός ο πληθυσμός χρησιμοποιεί, για την κάλυψη των ενεργειακών αναγκών το 35% της συνολικής ενέργειας και έτσι συμβάλλει στην παραγωγή του 45% του διοξειδίου του άνθρακα.

Για τη βελτίωση της ενεργειακής και περιβαλλοντικής αποδοτικότητας στο σχεδιασμό των πόλεων η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει αναπτύξει καινοτόμες δράσεις επιδεικτικών προγραμμάτων, χρηματοδοτικών μέσων, πρότυπων επεμβάσεων², αλλά και πολιτικές αειφόρου σχεδιασμού, ενώ ταυτόχρονα προωθεί και ένα σημαντικό καινοτόμο πλαίσιο για τον αειφόρο χωροταξικό σχεδιασμό³, όπου στη βάση της ορθολογικής χρήσης και διαχείρισης των φυσικών πόρων και κυρίως της ενέργειας προωθείται ο ενεργειακός σχεδιασμός σε άμεση σχέση με την ανάλυση της ενεργειακής ζήτησης σε σχέση με τους διαθέσιμους ανανεώσιμους ενεργειακούς πόρους.

Ανάλογες δράσεις έχουν αναληφθεί και για το σχεδιασμό ενεργειακά αποδοτικών κτιρίων, στη βάση της εφαρμογής της κοινοτικής οδηγίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁴, του 1993, για τα κτίρια που αφορά στη "Μείωση και περιορισμό των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα, μέσω της ενεργειακής αποδοτικότητας των κτιρίων". Για την αποτελεσματικότερη

2 Διαδοχικά προγράμματα της ΕΕ για την εφαρμογή τεχνικών και συστημάτων ενεργειακής αποδοτικότητας, όπως το πρόγραμμα SAVE, Altene και Thermie, το πρόγραμμα Sustainable Cities και Synergy, κ.ά..

3 Το Ευρωχωροταξικό Σχέδιο Δράσης

4 Οδηγία SAVE 93/76/ΕΟΚ

εφαρμογή μέτρων εξοικονόμησης ενέργειας και χρήσης ανανεώσιμων πηγών ενέργειας η ΕΕ προωθεί την έκδοση νέας οδηγίας για την ενεργειακή αποδοτικότητα των κτιρίων, η οποία θα θεσπίζει αυστηρότερες απαιτήσεις και θα εισάγει πιο συγκεκριμένα μέτρα, πρότυπα και προδιαγραφές για τον σχεδιασμό νέων, περιβαλλοντικά αποδοτικών κτιρίων και τη βελτίωση της περιβαλλοντικής αποδοτικότητας των υφιστάμενων κτιρίων. Η νέα αυτή οδηγία βασίζεται στο βιοκλιματικό σχεδιασμό των κτιρίων.

Πολιτική κατοικίας και οικοδομικοί κανονισμοί στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Στις πολιτικές κατοικίας και αστικού σχεδιασμού στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξακολουθεί να έχει προτεραιότητα η μέριμνα για τα κοινωνικά προβλήματα και την παροχή ποιοτικής κατοικίας. Ωστόσο, εδώ και χρόνια, έχουν θεσπισθεί πιο αυστηροί οικοδομικοί κανονισμοί για την ασφάλεια, την υγιεινή και την ποιότητα, οι οποίοι συνεχώς βελτιώνονται. Έμφαση δίνεται στον τομέα των αναπλάσεων και της εξυγίανσης προβληματικών περιοχών.

Ένας σημαντικός αριθμός κρατών-μελών της βόρειας κυρίως Ευρώπης⁵, έχει ενσωματώσει στη σχετική νομοθεσία μέτρα για την συνολική αναβάθμιση του κτιστού περιβάλλοντος, που στηρίζονται στις αρχές του αειφόρου – οικολογικού – σχεδιασμού, μέσω νέων προτύπων και απαιτήσεων εξοικονόμησης ενέργειας για τη θέρμανση, τον κλιματισμό, το φωτισμό, το ζεστό νερό χρήσης, αλλά και μέτρα για την εξοικονόμηση και επαναχρησιμοποίηση του νερού, τη διαχείριση και ανακύκλωση των οικιακών αποβλήτων, τη βελτίωση της ποιότητας του εσωτερικού αέρα, κ.ά.. Αρκετές χώρες εφαρμόζουν ήδη, εθελοντικά ή υποχρεωτικά σχήματα οικολογικής πιστοποίησης και βαθμονόμησης (eco labeling) των κτιρίων και/ή των οικοδομικών υλικών (Δανία, Ολλανδία, Σουηδία, Φινλανδία, Αυστρία, κ.λπ.).

Το πρόγραμμα "Αστική Οικολογία" της Δανίας, για παράδειγμα, βασίζεται στην κατασκευή πρότυπων – οικολογικά – οικισμών, που σχεδιάζονται και κατασκευάζονται στις αρχές της βιοκλιματικής αρχιτεκτονικής. Το 1999 κατασκευάστηκαν, μετά από αρχιτεκτονικό διαγωνισμό, 3 στεγαστικά προγράμματα (Eco-House), ενώ το αρμόδιο Υπουργείο υιοθέτησε ένα ευρύ πρόγραμμα κινήτρων για το 2001 – 2004, με στόχο την προώθηση των αειφόρων κτιρίων. Παράλληλα, σε συνεργασία με το Υπουργείο Ενέργειας θέσπισε ένα πρόγραμμα οικολογικής βαθμονόμησης για κατασκευαστικά υλικά σε σχέση με τις επιπτώσεις τους στο περιβάλλον.

Η Γερμανία έχει πάρει σοβαρά τις δεσμεύσεις της σε σχέση με την επίτευξη των στόχων του Κυότο και από το 1996 θέσπισε όρια κατανάλωσης ενέργειας για τη θέρμανση των

5 Εθνικές Εκθέσεις σχετικά με την εξέλιξη σε θέματα πολιτικής κατοικίας: 13η συνάντηση Υπουργών Κατοικίας των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2001.

κτιρίων, ενώ ανέλαβε πρόσφατα ένα σημαντικό πρόγραμμα για την ανακαίνιση των υφιστάμενων κτιρίων μέσω της χρήσης τεχνικών και συστημάτων εξοικονόμησης ενέργειας. Στη βάση των προσπαθειών της βρίσκεται μια πολιτική κινήτρων και επιδοτήσεων για την ενθάρρυνση επενδύσεων ενεργειακής αποδοτικότητας, με έμφαση στη χρήση ΑΠΕ. Ο νέος Οικοδομικός Κανονισμός της Γερμανίας βασίζεται στη μελέτη και κατασκευή νέων κτιρίων στις αρχές της βιοκλιματικής αρχιτεκτονικής και στη χρήση παθητικών ηλιακών συστημάτων, ενώ εφαρμόζει πλήρως την οδηγία SAVE. Οι πιο πρόσφατες προσπάθειές της αφορούν στην άρση όλων των εμποδίων σχετικά με τη διείσδυση νέων καθαρών τεχνολογιών, ενώ ενσωμάτωσε στη νομοθεσία της όλες τις απαιτήσεις για το σχεδιασμό οικολογικών κτιρίων.

Η *Ισπανία* έχει από το 1999 υιοθετήσει έναν νέο Κανονισμό για την προώθηση των αειφόρων κτιρίων και του αειφόρου πολεοδομικού σχεδιασμού. Ανέπτυξε ένα πρόγραμμα ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης για την ενεργειακή αποδοτικότητα των κτιρίων και θέσπισε έναν Οδηγό οικολογικής αποδοτικότητας του αστικού χώρου. Πρόσφατα συμμετέχει στη διεθνή πρωτοβουλία "Το στοίχιμα των Πράσινων Κτιρίων", που θεσπίστηκε αρχικά από τον Καναδά και αφορά στις επιθεωρήσεις των κτιρίων των μεγάλων αστικών κέντρων.

Η *Γαλλία* ανανέωσε τη στρατηγική της για τον πολεοδομικό σχεδιασμό εντάσσοντας την αειφόρο διάσταση, τόσο σε θέματα κινητικότητας, όσο και ποιότητας του αστικού περιβάλλοντος, που εστιάζεται σε μέτρα για την εξοικονόμηση ενέργειας και νερού και στην ποιότητα των κατασκευαστικών υλικών. Παράλληλα, υιοθέτησε το 2000, ένα νέο κανονισμό για τη θέρμανση που ισχύει από το 2001, όπου καθορίστηκαν αυστηρές προδιαγραφές κατανάλωσης ενέργειας και προωθείται η χρήση κατάλληλων τεχνικών και συστημάτων εξοικονόμησης ενέργειας, ενώ ιδιαίτερη μέριμνα έχει ληφθεί για την εξασφάλιση της υγείας των κατοίκων από τον αμίαντο, το ραδόνιο και άλλες επικίνδυνες ουσίες, που προέρχονται από τα κατασκευαστικά υλικά.

Ανάλογες προσπάθειες έχουν αναληφθεί και από την Ιρλανδία, όπου έχει δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στον πολεοδομικό σχεδιασμό, με την επιλογή κατάλληλης τοποθεσίας, καθορισμό του ύψους των κτιρίων, της σχέσης κτιστού – ελεύθερου χώρου, τη χρήση συλλογικών συστημάτων ενέργειας, και συστημάτων εξοικονόμησης, καθώς και την ανανέωση του υφιστάμενου κτιριακού αποθέματος.

Η *Ολλανδία* έχει βασίσει την πολιτική της στην εξασφάλιση ασφαλούς υγιούς και αειφόρου κατοικίας για όλους σε ένα υγιεινό περιβάλλον. Έχει, μεταξύ άλλων, αντιμετωπίσει σοβαρά αστικά ζητήματα υποβάθμισης και τώρα εστιάζεται στην εξασφάλιση των απαιτήσεων των κατοίκων της για ένα "Πράσινο Περιβάλλον", όπου έμφαση δίνεται στο μικροκλίμα και στην επάρκεια των χώρων πρασίνου. Παράλληλα, μέσω του Προγράμματος "Αειφόρα Κτίρια 2000 – 2003" επιχειρεί να σταθεροποιήσει την πολιτική της και να αναπτύξει κατάλληλες τεχνικές και μεθόδους, που θα χρησιμοποιούνται από όλους σε ζητήματα εξοικονόμησης ενέργειας, νερού, κατασκευαστικών υλικών και σχημάτων οικολογικής βαθμονόμησης.

Το νέο αυτό πρόγραμμα θα αποτελέσει συμπλήρωμα ανάλογου προγράμματος για "Ασφαλή και Υγιή Κτίρια" που προωθεί το 2002, ενώ ακολουθεί και τρίτο πρόγραμμα με εστίαση στη "Χρήση νερού στα Κτίρια" και "Υλικά στα Κτίρια". Ιδιαίτερη μέριμνα υπάρχει για το πρόβλημα του αμιάντου, του μόλυβδου, του ραδόνιου, κ.λπ..

Η *Αυστρία* έχει από χρόνια στη βάση της αστικής πολιτικής της τα θέματα της αειφορίας και το 2000 αναθεώρησε πλήρως τους ισχύοντες κανονισμούς, ώστε να εντάξει όλες τις αναγκαίες διατάξεις που συμβάλλουν στην ταχύτερη επίτευξη του στόχου αυτού.

Στην *Πορτογαλία* όλα τα κοινωνικά στεγαστικά προγράμματα βασίζονται στη βιοκλιματική αντίληψη. Μετά από πρόσφατο αρχιτεκτονικό διαγωνισμό, με σαφείς απαιτήσεις και προδιαγραφές βιοκλιματικής προσέγγισης, επέλεξε τρεις προτάσεις, μεταξύ των οποίων η μία υποβλήθηκε από έλληνα αρχιτέκτονα, οι οποίες κατασκευάστηκαν και ήδη κατοικούνται. Κατά τη διάρκεια των ελέγχων και της παρακολούθησης των εφαρμογών διαπιστώθηκε ότι οι κάτοικοί τους είναι ιδιαίτερα ικανοποιημένοι από την ποιότητα της ζωής τους, αλλά και ότι έχουν ευαισθητοποιηθεί και οι κάτοικοι γειτονικών περιοχών σχετικά με τις νέες ιδέες που αναδείχθηκαν.

Η *Φινλανδία* εστιάζει το ενδιαφέρον της στην ανακαίνιση και αποκατάσταση του κτιριακού αποθέματος και στις αναπλάσεις περιοχών, εφαρμόζοντας μια καθαρά οικολογική προσέγγιση, που συναρτάται με ισχυρό πλέγμα κινήτρων. Παράλληλα, προωθεί νέες καθαρές τεχνολογίες και πολλά προγράμματα επίδειξης.

Η *Σουηδία*, που έχει από χρόνια επιλύσει ανάλογα προβλήματα, εστιάζει το ενδιαφέρον της στην ποιότητα του εσωτερικού αέρα και εφαρμόζει πλέον ισχυρή νομοθεσία για τις εκπομπές από κατασκευαστικά υλικά, ενώ μετά από ευρεία καμπάνια ευαισθητοποίησης του κοινού το 1999, έχει απαγορεύσει τη χρήση αμιάντου και άλλων επιβλαβών υλικών.

Το *Βέλγιο* ενισχύει τις προσπάθειες με την εισαγωγή νομοθεσίας σχετικά με κίνητρα για την εφαρμογή μέτρων εξοικονόμησης ενέργειας στα κτίρια κατά τη διαδικασία ανακατασκευής, ανάπλασης ή ανανέωσης, ενώ έχει αναλάβει μια μεγάλη καμπάνια ενημέρωσης των κατοίκων σχετικά⁶.

Βασικό μέλημα αποτελεί για όλες τις χώρες η μείωση της χρήσης των ενεργειακών πόρων, η διατήρηση και προστασία της φύσης και της βιοποικιλότητας, η διατήρηση ικανοποιητικής ποιότητας του κτιστού περιβάλλοντος και η ενεργός συμμετοχή των κατοίκων στο σχεδιασμό, αλλά και στην προστασία του περιβάλλοντος. Οι λύσεις που αναζητούνται εστιάζονται στην εξασφάλιση ενός συνεκτικού αειφόρου σχεδιασμού, όπου θα εξισορροπούνται όλες οι διαστάσεις (οικονομία, κοινωνία, περιβάλλον) στη βάση της οικολογικής αντίληψης.

Οι σύγχρονες πολεοδομικές επεμβάσεις στοχεύουν πρωταρχικά στην εξασφάλιση

6 Γενική Δ/ση Χωροταξίας, Κατοικίας και Πολιτισμού της Βαλλονίας του Βελγίου: "Η κατοικία στην αυγή του 21 αιώνα" και "Ο Κώδικας για την Κατοικία".

ορθολογικής χρήσης και διαχείρισης των φυσικών πόρων, κάτι που για τις νέες πολεοδομικές αναπτύξεις βασίζεται στην επιλογή της πλέον ευνοϊκής και υγιεινής τοποθεσίας και στη βέλτιστη χάραξη των οδών, με τρόπο ώστε να διασφαλίζεται το "δικαίωμα στον ηλιασμό" και η βέλτιστη αξιοποίηση των ευνοϊκών προσανατολισμών και των άλλων κλιματικών παραμέτρων, η διαμόρφωση ευνοϊκού μικροκλίματος, αλλά και ένα ικανό δίκτυο μετακινήσεων, στη βάση των αρχών της αειφόρου κινητικότητας, που βασίζεται στον περιορισμό της χρήσης του ΙΧ αυτοκινήτου στα κέντρα των πόλεων, στον περιορισμό των μετακινήσεων, στη χρήση φιλικών στο περιβάλλον μαζικών μέσων μεταφοράς (τραμ, μετρό, ηλεκτρικών λεωφορείων, ποδηλάτων). Στην περίπτωση υφιστάμενων πόλεων και οικιστικών ενότητων ο ίδιος στόχος επιτυγχάνεται μέσω σημαντικών επεμβάσεων τόσο στα κτίρια, όσο και στο δημόσιο χώρο, όπου επιχειρείται η βελτίωση της οικολογικής αποδοτικότητας και της οργάνωσης και δομής τους, μέσω της χρήσης κατάλληλων τεχνικών και συστημάτων.

Επιχειρείται παράλληλα, ένας επανασχεδιασμός των οικιστικών συνόλων και κτιρίων, όπου κυριαρχούν οι έννοιες του βιοκλιματικού σχεδιασμού.

Δε χωρά, ωστόσο, αμφιβολία ότι βιοκλιματικός σχεδιασμός εξετάζει με ολοκληρωμένο τρόπο όλες τις παραμέτρους που επιδρούν στο κτιστό περιβάλλον και στο κάθε μεμονωμένο κτίριο ή που επηρεάζονται από αυτό και επιτυγχάνει την αρμονική συνύπαρξη του κτιστού περιβάλλοντος με τη φύση, την αντοχή στο χώρο και στον χρόνο και ελαχιστοποιεί τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις, καθότι παρέχει τη μέγιστη δυνατή οικολογική αποδοτικότητα.

Η αναζήτηση του δρόμου προς την αειφορία στους ανθρώπινους οικισμούς αποτελεί σίγουρα πρόκληση για πολιτικούς, επιστήμονες, όπως και για όλους τους πολίτες. Οι βασικοί στόχοι που πρέπει να επιτευχθούν είναι: η αποδοτική χρήση των φυσικών πόρων μέσα στα όρια της φέρουσας ικανότητας των οικοσυστημάτων, η τήρηση της αρχής της προφύλαξης και της παροχής σε όλα τα άτομα ίσων ευκαιριών για μια υγιεινή, ασφαλή και παραγωγική ζωή σε αρμονία με τη φύση, την πολιτιστική κληρονομιά και τις πνευματικές και πολιτιστικές αξίες τους οι οποίες διασφαλίζουν την οικονομική και την κοινωνική ανάπτυξη και την περιβαλλοντική προστασία.

Το εθνικό πλαίσιο για τον αειφόρο σχεδιασμό

Το δομημένο περιβάλλον έχει και στη χώρα μας σοβαρές επιπτώσεις στο περιβάλλον και μάλιστα σε όλα τα στάδια: κατασκευή, μεταφορά, λειτουργία, συντήρηση, ανακαίνιση, κατεδάφιση. Ο κλάδος των κατασκευών καταναλώνει μεγάλες ποσότητες φυσικών πόρων καθώς και ενέργεια. Η θέρμανση, ο κλιματισμός, η παραγωγή ζεστού νερού, ο τεχνητός φωτισμός απαιτούν μεγάλες ποσότητες ενέργειας και συνεπάγονται έμμεσες ή άμεσες εκπομπές ρύπων και διοξειδίου του άνθρακα.

Η έντονη αστικοποίηση είχε ως συνέπεια, εκτός των άλλων, τη συνεχή αύξηση της

θερμοκρασίας του ατμοσφαιρικού αέρα ιδιαίτερα στις πυκνά δομημένες αστικές περιοχές. Το "φαινόμενο της αστικής θερμικής νησίδας"⁷ αποτελεί το πιο τεκμηριωμένο φαινόμενο κλιματικής μεταβολής και έχει, παράλληλα, συνέπειες στην κατανάλωση ενέργειας, καθώς αυξάνει τη ζήτηση για κλιματισμό των κτιρίων. Η ρύπανση του αέρα από τις ενεργειακές εκπομπές των κτιρίων έχει επιπτώσεις στην ανθρώπινη υγεία, επιδεινώνει τα αρνητικά φαινόμενα, όπως είναι η όξινη βροχή και η αλλαγή του κλίματος.

Το αποτέλεσμα της μεγάλης συγκέντρωσης κτιρίων και δραστηριοτήτων στις πόλεις μας δημιουργεί ιδιαίτερη επιβάρυνση στην ατμόσφαιρα η οποία ενισχύεται από την έλλειψη πρασίνου, την κυκλοφορία, τα υλικά που χρησιμοποιούνται και που καθορίζουν επίσης σε μεγάλο βαθμό την ενεργειακή κατανάλωση, αλλά και την θερμική άνεση τόσο στα κτίρια όσο και στις πόλεις.

Η Ελλάδα παρουσιάζει μία από τις μεγαλύτερες απόλυτες τιμές ενεργειακής έντασης και δεν εμφανίζει τάση μείωσης όπως άλλες χώρες⁸. Παράλληλα, παρουσιάζει και σταθερή αύξηση της κατανάλωσης ενέργειας που είναι αποτέλεσμα αφενός του μεγάλου αριθμού παλιών και συχνά ακατάλληλων κτιρίων της χώρας⁹ που είναι εντελώς απροστάτευτα, αφετέρου της βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου στην Ελλάδα. Μεγάλη σπατάλη ενέργειας παρατηρείται ιδιαίτερα στα κτίρια του δημόσιου και ευρύτερου δημόσιου τομέα, ακόμη και σε κτίρια που λόγω της χρήσης τους (κτίρια γραφείων) και του ωραρίου λειτουργίας δεν δικαιολογούνται μεγάλες ενεργειακές καταναλώσεις¹⁰. Στο δημόσιο τομέα χρησιμοποιούνται πολλά ενοικιαζόμενα κτίρια για τις ανάγκες κτιρίων διοίκησης, λόγω έλλειψης στεγαστικής πολιτικής δημοσίων υπηρεσιών. Έτσι σε μεγάλο ποσοστό υπάρχει διαφοροποίηση σε επίπεδο εξοπλισμού και θερμικής άνεσης λόγω της μορφολογίας και κατάστασης των κτιρίων¹¹.

Από το 1986 αναγνωρίστηκε η σημασία της Ορθολογικής χρήσης και διαχείρισης των

7 Βλέπε "Οικολογική Δόμηση", έκδοση Διεπιστημονικού Ινστιτούτου Περιβαλλοντικών Ερευνών και ΥΠΕΧΩΔΕ, Ιούνιος 2000.

8 Μια διαχρονική αύξηση της τιμής της ενεργειακής έντασης θα επιφέρει μείωση του βαθμού ενεργειακής απόδοσης ή σπατάλη ενέργειας, εφ' όσον το Α.Ε.Π. αυξάνεται.

9 Το 80% των κτιρίων έχουν κατασκευαστεί πριν από το 1980 - ημερομηνία που τέθηκε σε εφαρμογή ο κανονισμός θερμομόνωσης.

10 Είναι γεγονός ότι τα κτίρια του δημόσιου και ευρύτερου δημόσιου τομέα παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλομορφία ως προς το μέγεθος, τη χρήση, την παλαιότητα το ωράριο λειτουργίας τους, ως προς τα μορφολογικά χαρακτηριστικά τους καθώς έχουν κατασκευασθεί σε διάφορες χρονικές περιόδους για την κάλυψη διαφορετικών αναγκών.

11 Ως ο πλέον ενεργειακότομος τομέας εμφανίζεται ο τομέας των νοσοκομείων και στη συνέχεια ο τομέας των ξενοδοχείων, των γραφείων, εμπορικών με τελευταίο τον τομέα των σχολείων. Ο τομέας των νοσοκομείων απαιτεί την υψηλότερη ειδική θερμική και ηλεκτρική ενέργεια. Ο τομέας των κτιρίων και ιδιαίτερα του δημόσιου και ευρύτερου δημόσιου τομέα είναι ένας τομέας όπου το κράτος μπορεί να παρέμβει άμεσα ώστε, κατ' αρχήν, να εφαρμόζονται οι ισχύοντες κτιριοδομικοί κανονισμοί και αφετέρου να ισχύσουν και να εφαρμοστούν νέα πρότυπα υψηλής ενεργειακής και περιβαλλοντικής απόδοσης.

φυσικών πόρων, μέσω του βασικού νόμου για την "προστασία του Περιβάλλοντος"¹² και πολλές είναι οι προσπάθειες που έγιναν έκτοτε για την εφαρμογή των βασικών αυτών αρχών, παράλληλα με την προσπάθεια εναρμόνισης του εθνικού δικαίου σε σειρά κοινοτικών οδηγιών για τους τομείς του αέρα, των νερών, των αποβλήτων, της διατήρησης και προστασίας της φύσης και βιοποικιλότητας, αλλά και σε άλλους τομείς πολιτικής, όπως οι Μεταφορές και η Βιομηχανία.

Υπήρξαν σημαντικές ρυθμίσεις για την ενσωμάτωση της διάστασης της αειφορίας στον πολεοδομικό σχεδιασμό, αρχικά με τον Οικιστικό νόμο 1337/83, που αργότερα τροποποιήθηκε και ισχυροποίησε κάποιες διατάξεις, ενώ ακολουθούν σημαντικές ρυθμίσεις στον τομέα της χωροταξίας.

Στον τομέα των κτιριοδομικών κανονισμών υπήρξε επίσης πρόοδος, κυρίως με τη θέσπιση του Κανονισμού για τη Θερμομόνωση (1979), του Κτιριοδομικού Κανονισμού, του Κανονισμού Κατανομής Δαπανών Θέρμανσης (1995), αλλά και του νέου ΓΟΚ, όπου ενσωματώθηκαν διατάξεις για την διευκόλυνση της κατασκευής βιοκλιματικών κτιρίων, αλλά και για την εφαρμογή τεχνικών και συστημάτων εξοικονόμησης ενέργειας σε υφιστάμενα κτίρια.

Ιδιαίτερα σημαντικές ήταν και οι προσπάθειες στον τομέα της Ενέργειας, τόσο με το νόμο 2244/94¹³, που έδωσε ώθηση στη χρήση ΑΠΕ και το Ελληνικό Πρόγραμμα για την Κλιματική Μεταβολή¹⁴, που αφορά στη "σταθεροποίηση και περιορισμό εκπομπών αερίων που συμβάλλουν στο φαινόμενο του θερμοκηπίου", όσο και με το Σχέδιο Δράσης "Ενέργεια 2001"¹⁵ για την εξοικονόμηση ενέργειας και χρήση ΑΠΕ στον τομέα των κτιρίων, που συνέβαλαν σε μια σαφή στροφή προς την εξοικονόμηση ενέργειας.

Προς μια εθνική πολιτική για αειφόρα κτίρια σε αειφόρες πόλεις

Το Σχέδιο Δράσης "Ενέργεια 2001" έθεσε αναμφισβήτητα μια νέα, για την Ελλάδα, αντίληψη για το σχεδιασμό των κτιρίων, αλλά και των οικιστικών συνόλων της χώρας (νέα και υφιστάμενα οικιστικά σύνολα) και φώτισε τη διαδικασία ανάπτυξης με μια νέα οπτική, αυτή της ενσωμάτωσης τεχνικών και συστημάτων εξοικονόμησης ενέργειας και νερού για τη βελτίωση της περιβαλλοντικής αποδοτικότητας, σε μια επιτυχή προσπάθεια εναρμόνισης της νομοθεσίας μας με τις σύγχρονες τάσεις και αντιλήψεις για τον οικολογικό σχεδιασμό. Παράλληλα, πρότεινε ένα ικανό και ρεαλιστικό πλαίσιο μέτρων και μέσων για την επίτευξη των στό-

12 Νόμος 1650/86

13 Του Υπουργείου Ανάπτυξης.

14 Του Υπουργείου ΠΕΧΩΔΕ που εκπονήθηκε το 1995.

15 Εκπονήθηκε από το ΥΠΕΧΩΔΕ και το ΚΑΠΕ, το 1999 και εξειδικεύει, ανάμεσα σε άλλα, τα μέτρα εξοικονόμησης ενέργειας και χρήσης ΑΠΕ, που προβλέπονται από το Ελληνικό πρόγραμμα για τις Κλιματικές Αλλαγές, για τον οικιακό, εμπορικό και τριτογενή τομέα.

χων, στη βάση μιας κατάλληλης πολιτικής κινήτρων για τη διευκόλυνση διείσδυσης των προτεινόμενων μέτρων.

Ένα από τα αποτελέσματα του σχεδίου αυτού ήταν η έκδοση Κοινής Υπουργικής Απόφασης, με την οποία έγινε η εναρμόνιση στο εθνικό δίκαιο της κοινοτικής οδηγίας SAVE (93/76/ΕΟΚ)¹⁶ με την οποία θεσπίστηκαν οι όροι και οι προϋποθέσεις για τη βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης των κτιρίων, με στόχο τον περιορισμό των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα όπου ρυθμίζονται βασικά ζητήματα για τη μελέτη και κατασκευή των νέων κτιρίων και συνόλων, με γνώμονα την υψηλή ενεργειακή απόδοση, αλλά και τη βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης των υφιστάμενων κτιρίων και συνόλων. Με τον τρόπο αυτό αναδεικνύεται και στη χώρα μας η οικολογική δόμηση, ως η βάση του σχεδιασμού των αειφόρων κτιρίων και οικιστικών συνόλων.

Ένα άλλο μέρος προτεινόμενων από το "Ενέργεια 2001"¹⁷ μέτρων, μέσων και κινήτρων, που συναρτώνται με ένα πλαίσιο οικονομικών, θεσμικών και διοικητικών κινήτρων, εντάχθηκαν στο νέο Γενικό Οικοδομικό Κανονισμό και σε νόμους του Υπουργείου Οικονομικών, ενώ άλλα, ίσως και τα πιο ουσιαστικά δεν έχουν ακόμη προωθηθεί, όπως το πλέγμα οικονομικών ή φορολογικών ρυθμίσεων¹⁸.

Ωστόσο, οι ρυθμίσεις που εισήγαγε η ΚΥΑ δεν έχουν ακόμη τύχει ουσιαστικής εφαρμογής. Αναμένεται η έκδοση εκτελεστικών αποφάσεων αυτής και κυρίως η έκδοση του Κανονισμού για την Ορθολογική Χρήση και Εξοικονόμηση Ενέργειας (ΚΟΧΕΕ), ο οποίος θα αντικαταστήσει τον υφιστάμενο κανονισμό θερμομόνωσης, ο οποίος παρά το ότι έχει ολοκληρωθεί δεν έχει ακόμη τύχει της έγκρισης της πολιτικής ηγεσίας του αρμόδιου Υπουργείου Περιβάλλοντος.

Η εφαρμογή των νέων και καινοτόμων αυτών ρυθμίσεων θα έχουν σημαντική συνεισφορά τόσο στην αλλαγή του τρόπου παραγωγής του κτιστού περιβάλλοντος στην Ελλάδα, με άμεσες θετικές επιπτώσεις στον πολεοδομικό σχεδιασμό, όσο και στην επίτευξη των δεσμεύσεων της χώρας μας στο Πρωτόκολλο του Κυότο. Οι εν λόγω ρυθμίσεις αφορούν τόσο στα υφιστάμενα, όσο και τα νεοαναγειρόμενα κτίρια, εισάγουν τον βιοκλιματικό σχεδιασμό, τη χρήση τεχνικών και συστημάτων εξοικονόμησης ενέργειας και τεχνολογιών καθαρής παραγωγής και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, που θα επιφέρουν σημαντικά οικονομικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά οφέλη.

16 21475/4707 Κοινή Υπουργική Απόφαση, που δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ 880Β/19-08-98, με την οποία έγινε η εναρμόνιση στο εθνικό δίκαιο της κοινοτικής οδηγίας SAVE (93/76/ΕΟΚ).

17 Σχέδιο στρατηγικής για την εξοικονόμηση ενέργειας και τη χρήση ΑΠΕ στα κτίρια, που εκπονήθηκε από το ΥΠΕ-ΧΩΔΕ/ΔΟΠΚ και το ΚΑΠΕ το 1995.

18 Σε εφαρμογή του άρθρου 6 του Νόμου 1512/86 που αφορά σε "Κίνητρα για την εξοικονόμηση ενέργειας".

Ειδικότερα¹⁹, καθορίζονται υψηλότερες απαιτήσεις και πρότυπα που στοχεύουν στην ενεργειακή και περιβαλλοντική, εν γένει, απόδοση για τα νέα κτίρια, που θα τεθούν σε ισχύ με την έκδοση του προβλεπόμενου νέου κανονισμού, του Κανονισμού Ορθολογικής Χρήσης & Εξοικονόμησης Ενέργειας (ΚΟΧΕΕ)²⁰, με στόχο την ελαχιστοποίηση των ενεργειακών αναγκών των κτιρίων άρα και της χρήσης συμβατικών μορφών ενέργειας, εξασφαλίζοντας παράλληλα θερμική και οπτική άνεση, υγιεινή και άνετη διαβίωση όλο το χρόνο.

Η ενεργειακή πιστοποίηση είναι μια νέα διαδικασία ελέγχου που εισάγεται στη χώρα μας και πρόκειται να συμβάλλει στην τήρηση και εφαρμογή των προβλεπόμενων από τη μελέτη στοιχείων, στη διαπίστωση του πραγματικού βαθμού ενεργειακής απόδοσης που επιτυγχάνουν τα κτίρια και θα πραγματοποιείται από διαπιστευμένους ενεργειακούς επιθεωρητές. Παράλληλα, κάθε οικοδομική άδεια υπό ανέγερση κτιρίου θα συνοδεύεται από ένα Δελτίο όπου περιγράφονται τα ενεργειακά χαρακτηριστικά του, ο βαθμός Ενεργειακής του Απόδοσης και η ενεργειακή κατηγορία στην οποία κατατάσσεται το κτίριο, το οποίο ονομάζεται Δελτίο Ενεργειακής Απόδοσης (ΔΕΤΑ), όπου αναγράφονται και τα αποτελέσματα της πιστοποίησης που διενεργείται ένα χρόνο μετά τη λειτουργία κάθε νέου κτιρίου.

Προβλέπεται επίσης η λήψη υποχρεωτικών μέτρων ενεργειακής διαχείρισης και απόδοσης για όλα τα κτίρια του δημόσιου και ευρύτερου δημόσιου τομέα, μέσω της δημιουργίας Γραφείων Ενεργειακής Διαχείρισης (ΓΕΔ), ενώ θα επιτρέπεται στο δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο τομέα, η χρήση χρηματοδοτικών μηχανισμών που εξαρτούν την απόσβεση του κεφαλαίου από την επιτυγχανόμενη εξοικονόμηση ενέργειας, όπως είναι η Χρηματοδότηση εκ Μέρους Τρίτων (Third Party Financing)²¹, η Χρηματοδοτική Μίσθωση, κ.ά. για την εφαρμογή εκτεταμένων επενδύσεων ενεργειακής απόδοσης. Προβλέπεται και η παροχή κινήτρων²², για την εφαρμογή επενδύσεων ενεργειακής απόδοσης, σε ιδιοκτήτες υφιστάμενων κτιρίων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, προκειμένου να βελτιώσουν την ενεργειακή και εν

19 21475/4707 απόφαση σχετικά με τον "Περιορισμό των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα με τον καθορισμό μέτρων και όρων για τη βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης των κτιρίων" (ΦΕΚ 88ο Β/19-08-98).

20 Ο Κανονισμός Ορθολογικής Χρήσης & Εξοικονόμησης Ενέργειας (ΚΟΧΕΕ) έχει εκπονηθεί από το ΥΠΕΧΩΔΕ και το ΚΑΠΕ. Θα εκδοθεί σύμφωνα με το άρθρο 26 του ΓΟΚ και θα αντικαταστήσει τον ισχύοντα κανονισμό θερμομόνωσης.

21 Σημαντικός χρηματοδοτικός μηχανισμός, που θα διευκολύνει να πραγματοποιηθούν επενδύσεις ενεργειακής απόδοσης σε υφιστάμενα κτίρια, ιδιαίτερα του δημόσιου και ευρύτερου δημόσιου τομέα. Η απόσβεση του κεφαλαίου του επενδυτή - του "Τρίτου" - γίνεται μέσω της εξοικονόμησης ενέργειας.

22 Με νόμο του Υπουργείου Οικονομικών - του 1995 - παρέχονται ήδη οικονομικά κίνητρα για την εγκατάσταση συστημάτων Φυσικού Αερίου και Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας. Παράλληλα, με την έκδοση του νέου ΓΟΚ παρέχονται θεσμικά κίνητρα για την εφαρμογή τεχνικών και συστημάτων εξοικονόμησης ενέργειας και ΑΠΕ. Σε εξέλιξη βρίσκεται η έκδοση - από το ΥΠΕΧΩΔΕ - προεδρικού διατάγματος, σε εφαρμογή του Ν1512/86 σχετικά με "Κίνητρα για ΕΕ" στα κτίρια.

γένει περιβαλλοντική απόδοση των κτιρίων τους, καθώς και υποχρεωτικοί περιοδικοί έλεγχοι για τη βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης των κεντρικών συστημάτων θέρμανσης, ψύξης, ζεστού νερού χρήσης και για τις ενεργειοβόρες επιχειρήσεις.

Με τον τρόπο αυτό δημιουργούνται νέα δεδομένα σε όλο τον κύκλο της παραγωγής δομημένου περιβάλλοντος, που θα επηρεάσουν την οικοδομική δραστηριότητα, αλλά και τις αντιλήψεις των μελετητών, κατασκευαστών, επιχειρήσεων και χρηστών, αλλά και θα συμβάλλουν στην εξοικονόμηση ενέργειας και στον περιορισμό της χρήσης συμβατικών μορφών ενέργειας και – κατά συνέπεια – στον περιορισμό των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα. Θα συμβάλλει επίσης στην ανταγωνιστικότητα των προϊόντων, στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και στην αναθέρμανση της οικοδομικής δραστηριότητας.

Συμπεράσματα

Μελετώντας την υπό έκδοση νέα κοινοτική οδηγία για την οικολογική αποδοτικότητα των κτιρίων παρατηρούμε ότι όλα τα μέτρα που προβλέφθηκαν το 1995 από το Σχέδιο Δράσης "Ενέργεια 2001" και αργότερα από τη σχετική ΚΥΑ και τον ΚΟΧΕΕ, μόλις τώρα εισάγονται σε κοινοτικό επίπεδο, προκειμένου να εφαρμοστούν από τα κράτη-μέλη της ΕΕ.

Σημειώνουμε ωστόσο το έλλειμμα που έχουμε στην εφαρμογή της εθνικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας, πολύ δε περισσότερο της κοινοτικής, γεγονός που δημιουργεί σοβαρές ελλείψεις και καθυστερήσεις, ενώ η περιβαλλοντική κρίση οξύνεται και οι συνθήκες ζωής στις πόλεις μας επιδεινώνεται.

Χρειάζεται ακόμη δρόμος μακρύς και δύσκολος. Καταλυτικό ρόλο μπορεί να παίξει σε αυτό η ενημέρωση και πληροφόρηση των πολιτών και των αρμόδιων φορέων, ώστε να υπάρξει ευαισθητοποίηση και ανάλογη άσκηση πίεσης προς τους αρμόδιους φορείς, οι οποίοι πρέπει να συντονίσουν τα ζητήματα εφαρμογής και ελέγχου των πολιτικών και μέτρων. Πρέπει παράλληλα να διαμορφωθεί ένα σαφές πλαίσιο οικονομικών και άλλων κινήτρων που θα συμβάλλουν σημαντικά στην μεγαλύτερη δυνατή διείσδυση μέτρων οικολογικής αποδοτικότητας.

Στη βάση αυτή διεξάγεται μεγάλη συζήτηση σήμερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και πολλές είναι οι πρωτοβουλίες και οι νομοθετικές επεξεργασίες, που αναμένεται να προωθηθούν ή να εγκριθούν, οι οποίες θα υποστηρίξουν ουσιαστικά την εφαρμογή της Στρατηγικής της ΕΕ για την Αειφόρο Ανάπτυξη, γενικότερα. Η προσπάθεια εστιάζεται άμεσα στη θέσπιση κατάλληλων εργαλείων, κυρίως οικονομικών, που θα υποστηρίξουν την αειφόρο ανάπτυξη. Σημαντικό ρόλο αναμένεται να παίξει το σχέδιο δράσης, που προετοιμάζει η Ευρωπαϊκή Ένωση για την άρση των εμποδίων που δυσχεραίνουν την διείσδυση των περιβαλλοντικών τεχνολογιών²³, αλλά και τα λοιπά νομοθετήματα που έχουν σκοπό την ενσωμάτωση περιβαλ-

23 Στη βάση Ανακοίνωσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τις Περιβαλλοντικές Τεχνολογίες.

λοντικών απαιτήσεων σε όλους τους τομείς πολιτικής²⁴, ώστε να επιτευχθεί ο στόχος της αποσύζευξης της οικονομικής ανάπτυξης από τη χρήση των φυσικών πόρων²⁵.

Η Παγκόσμια Διάσκεψη για την Αειφόρο Ανάπτυξη, που έγινε στο Γιοχάνεσμπουργκ, δέκα χρόνια μετά τη Διάσκεψη για τον πλανήτη γη (Ρίο ντε Τζανέϊρο, 1992) δεν πέτυχε την συνολική "Παγκόσμια Συμφωνία", που αναμέναμε, ωστόσο ανέδειξε ότι το Περιβάλλον είναι άμεσα συνδεδεμένο με την Ανάπτυξη. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έπαιξε ηγετικό ρόλο στη διεκδίκηση συγκεκριμένων δεσμεύσεων για σειρά στόχων και εξακολουθεί να προσπαθεί προς την κατεύθυνση της εφαρμογής των αποτελεσμάτων²⁶. Αυτή η προσπάθεια, που εστιάζεται στον τομέα της Ενέργειας και των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας, παράλληλα με τον αγώνα για την επίτευξη των δεσμεύσεων του Πρωτοκόλλου του Κυότο θα έχει θεαματικά αποτελέσματα προς την κατεύθυνση της οικολογικής προσέγγισης των ζητημάτων ανάπτυξης. Στη βάση αυτή τεράστιο θα είναι και το όφελος για την ανάπτυξη αειφόρων πόλεων.

24 Ολοκλήρωση διαδικασίας Κάρντιφ για την "Ενσωμάτωση Περιβαλλοντικών απαιτήσεων στους τομείς πολιτικής".

25 Με νόμο του Υπουργείου Οικονομικών - του 1995 - παρέχονται ήδη οικονομικά κίνητρα για την εγκατάσταση συστημάτων Φυσικού Αερίου και Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας. Παράλληλα, με την έκδοση του νέου ΓΟΚ παρέχονται θεσμικά κίνητρα για την εφαρμογή τεχνικών και συστημάτων εξοικονόμησης ενέργειας και ΑΠΕ. Σε εξέλιξη βρίσκεται η έκδοση - από το ΥΠΕΧΩΔΕ - προεδρικού διατάγματος, σε εφαρμογή του Ν1512/86 σχετικά με "Κίνητρα για ΕΕ" στα κτίρια.

26 Βασικός στόχος της Στρατηγικής της ΕΕ για την Αειφόρο Ανάπτυξη.

27 Πρόγραμμα Εφαρμογής και Εθελοντικές Πρωτοβουλίες για Συνεργασία του Γιοχάνεσμπουργκ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Απόφαση 21475/4707 σχετικά με τον "Περιορισμό των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα με τον καθορισμό μέτρων και όρων για τη βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης των κτιρίων" (ΦΕΚ 88ο Β/19-08-98).
- Building Research Establishment (1995) *Environmental Standard*, Garston, Watford.
- Γενική Διεύθυνση Χωροταξίας, Κατοικίας και Πολιτισμού της Βαλλονίας του Βελγίου *Η Κατοικία στην Αυγή του 21^{ου} Αιώνα*.
- Γενική Διεύθυνση Χωροταξίας, Κατοικίας και Πολιτισμού της Βαλλονίας του Βελγίου *Ο Κώδικας για την Κατοικία*.
- Εθνικές Εκθέσεις σχετικά με την εξέλιξη σε θέματα Πολιτικής Κατοικίας (2001) 13^η συνάντηση Υπουργών Κατοικίας των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2001) *Στρατηγική για την Αειφόρο Ανάπτυξη*.
- Καραβασίλη, Μ (1998) "Κλιματική Μεταβολή και Αστικό Κλίμα", *Νέα Οικολογία*.
- Καραβασίλη, Μ. (1998) "Βιώσιμες Πόλεις: Ουτοπία ή Μονόδρομος"; *Νέα Οικολογία*.
- Καραβασίλη, Μ. (1999) "Οικολογική Δόμηση", *Νέα Οικολογία*.
- Πρόγραμμα Εφαρμογής και Εθελοντικές Πρωτοβουλίες για Συνεργασία του Γιοχάνεσμπουργκ.
- Schoffer, N. (1974) *La Nouvelle Charte de la Ville*, Mediations.
- Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων-Κέντρο Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (1996) "Σχέδιο Δράσης 'Ενέργεια 2001' »: Εξοικονόμηση Ενέργειας στο Δημόσιο, Εμπορικό και Οικιακό Τομέα", Αθήνα.
- Χονδρού-Καραβασίλη, Μ. (1997) στο Η. Ευθυμιόπουλος Η., Σ. Ψωμάς (Greenpeace) *Οι Βιώσιμες Πόλεις: Προτάσεις για μια Οικολογική Διαχείριση του Αστικού Περιβάλλοντος*, Αθήνα: Νεφέλη.
- Χονδρού-Καραβασίλη, Μ. "Κτίρια για Έναν Πράσινο Κόσμο", στο *Βιοκλιματική Αρχιτεκτονική-Οικολογική δόμηση*, π-SYSTEMS, Ευώνυμος Οικολογική Βιβλιοθήκη.

Μαργαρίτα Χονδρού - Καραβασίλη
E-mail: karavassili@rp-grece.be
ritakar@tee.gr

Ένωση Ευρωπαϊκών Σχολών Πολεοδομίας
Association of European Schools of Planning
(AESOP) Βόλος, 5-15 Ιουλίου 2002
Σχεδιασμός για τις συνοριακές περιοχές

Παντελής Σκάγιαννης

Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Από τις 5-15 Ιουλίου 2002 διεξήχθη στο Βόλο το 16^ο Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης των Σχολών Σχεδιασμού (Association of European Schools of Planning - AESOP), και το αντίστοιχο προ-συνέδριο φοιτητών διδακτορικού από όλο τον κόσμο. Το συνέδριο διεξάγεται κάθε χρόνο σε διαφορετική χώρα της Ευρώπης αποκλειστικά στην αγγλική γλώσσα. Τον περασμένο χρόνο (2001) αντί για το συνέδριο του AESOP οργανώθηκε το πρώτο World Planning Schools Congress στη Σαγκάη. Εκεί αποφασίστηκε το παγκόσμιο αυτό συνέδριο να διεξάγεται μια φορά κάθε πέντε χρόνια. Τις χρονιές αυτές το συνέδριο του AESOP, δεν θα διεξάγεται.

Τα συνέδρια του AESOP θεωρούνται πολύ σημαντικά, όχι μόνο για την ποιότητα των ανακοινώσεών τους, και την πολλαπλότητα των προσεγγίσεων, αλλά και για το μεγάλο εύρος της προέλευσης των ομιλητών που δεν είναι μόνο από την Ευρώπη αλλά από ολόκληρο τον κόσμο, καθώς επίσης και για τις πολυποικίλες παράλληλες δραστηριότητες που οργανώνονται στα πλαίσιά τους, με έμφαση στα "κινητά εργαστήρια", δηλαδή σε επιστημονικές επισκέψεις-εκδρομές σε κοντινά μέρη της πόλης φιλοξενίας που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για το Σχεδιασμό.

Στόχος των συνεδρίων του AESOP είναι να δημοσιοποιηθούν τα ερευνητικά αποτελέσματα σε διάφορους τομείς των επιστημών της ανάλυσης και του σχεδιασμού του χώρου, ο νεότερος προβληματισμός σε θεωρητικά ζητήματα, οι νέοι προβληματισμοί και επιταγές στην εκπαίδευση, και προφανώς η διασφάλιση της επαφής και συνεργασίας μεταξύ των πανεπιστημιακών τμημάτων και επιστημόνων στις επιστήμες του χώρου. Το συνέδριο κάθε

χρόνο έχει ένα κεντρικό τίτλο σηματοδοτώντας ζωτικά ζητήματα στις εξελίξεις, ενώ παράλληλα προβλέπει σειρά από θεματικές ενότητες που αγκαλιάζουν όλη τη σφαίρα των επιστημών του χώρου. Το θέμα του κυρίως συνεδρίου του 2002 στο Βόλο ήταν ο Σχεδιασμός για τις Συνοριακές Περιοχές, που λόγω των διαρκών ανακατατάξεων και εντάσεων κρίθηκε ότι είναι επίκαιρο.

Την οργάνωση του συνεδρίου στο Βόλο ανέλαβε το Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (μοναδικό από την Ελλάδα πλήρες μέλος του AESOP) συγκροτώντας τοπική οργανωτική επιτροπή από τους Παντελή Σκάγιαννη (Πρόεδρο), Άσπα Γοσποδίνη, Παντελή Λαζαρίδη, Κώστα Λαλένη, Φίλιππο Λουκίσσα, Βασιλή Μπουρδάκη, Βασιλή Παππά, Κώστα Περάκη, Γιώργο Πετράκο, και Γιώργο Φώτη. Βοήθησαν επίσης ουσιαστικά και άλλα μέλη ΔΕΠ, τα μέλη ΕΔΤΠ και τα στελέχη της προπτυχιακής Γραμματείας του Τμήματος ΜΧΠΠΑ, ενώ την οργάνωση έφερε σε πέρας ειδική μονάδα-γραφείο που συνέστησε το Τμήμα με οργανωτικούς γραμματείς την Ανθή Σταπουντζή και τον Γιάννη Κώνστα, τους οποίους συνέδραμε ομάδα από 50 περίπου εθελοντές φοιτητές που συντονίστηκαν από τον εκπρόσωπό τους Μάκη Φελέκη.

Στο συνέδριο που ήταν από τα μεγαλύτερα του AESOP μέχρι σήμερα και πήρε μεγάλη δημοσιότητα στα τοπικά ΜΜΕ, συμμετείχαν πάνω από 400 επιστήμονες διεθνούς κύρους με 379 ανακοινώσεις.

Πριν από το κυρίως συνέδριο, μεταξύ 5-9 Ιουλίου, διεξήχθη το προ-συνέδριο των φοιτητών διδακτορικού, στο οποίο συμμετείχαν κατόπιν επιλογής 28 φοιτητές από όλο τον κόσμο (οι περισσότεροι από την Ευρώπη). Στο προ-συνέδριο αυτό οι φοιτητές παρουσίασαν θέματα από τις υπό εκπόνηση διατριβές τους, συζήτησαν με τους καθηγητές που επέβλεψαν επιστημονικά τις συναντήσεις και παρακολούθησαν σχετικές εισηγήσεις τους. Οι καθηγητές που συμμετείχαν ήταν οι Pierluigi da Crosta (Βενετία), Peter Meyer (Luisville, ΗΠΑ), Teresa Fidelis (Aveiro), Χάρης Κοκκώσης (Παν. Θεσσαλίας), και Κώστας Λαλένης (Παν. Θεσσαλίας).

Το κυρίως συνέδριο περιελάμβανε 2 ολομέλειες και ήταν διαρθρωμένο σε 15 παράλληλες θεματικές συνεδρίες που ήταν οι εξής: Σχεδιασμός (Planning) για τις συνοριακές περιοχές (υπεύθυνοι κρίσεων για τις ανακοινώσεις και συντονιστές συνεδρίων: K. Maier, G. Schimak), Σχεδιασμός για τη Νότια και Ανατολική Ευρώπη (Γ. Πετράκος, M. Vujosevic), Κοινωνική κατοικία και αποκλεισμός (Fannie Mae Housing Track) (A. Hull, A.-H. Jensen), Διεθνικός χωρικός σχεδιασμός (A. Faludi, K. Pallagst), Θεωρία και ιστορία του σχεδιασμού (H. Campbell), Πληροφορική και σχεδιασμός (B. Παππάς, B. Dimitriou), Σχεδιασμός για την αναψυχή και τον τουρισμό (A. da Rosa Pires, Φ. Λουκίσσας), Περιβαλλοντικά ζητήματα στο σχεδιασμό και την ανάπτυξη (X. Κοκκώσης, G. de Roo), Αστικός σχεδιασμός και μορφολογία

του αστικού χώρου (Oc Taner, A. Γοσποδίνη), Συμμετοχή και αστική διακυβέρνηση (P. Healey, Π. Γετίμης), Η εκπαίδευση για το σχεδιασμό (M. Bazin, B. Needham), Χρήσεις γης και ανάπτυξη υποδομών (H. Dimitriou L. Bertolini), Θεσμικό πλαίσιο, θεσμοί και ιδιοκτησιακά δικαιώματα (R. Alterman, Κ. Λαλένης), Σχεδιασμός για τις μικρές πόλεις και αγροτικές κοινότητες (H. Μπεριάτος, M. Finka), Μοντελοποίηση για τον αστικό χώρο (G. Clarke, Γ. Φώτης).

Οι ομιλητές στις ολομέλειες του συνεδρίου ήταν οι Καθ. Peter Marcuse, Columbia University, USA, Andreas Faludi, University of Nijmegen Netherlands, Rachele Alterman, Technion University, Haifa, Israel, και η κα Τζούλια Βελισσαράτου εκπρόσωπος του Αθήνα 2004. Στο συνέδριο έκανε επίσης κεντρική ομιλία η κα Ροδούλα Ζήση, Υφυπουργός ΠΕΧΩΔΕ και βουλευτής Μαγνησίας, ενώ η κα Shannon Sorzano Γενική Γραμματέας του Υπουργείου Οικισμού και Αστικής Ανάπτυξης των ΗΠΑ (HUD) έκανε επιστημονική ανακοίνωση στην παράλληλη συνεδρία για την κοινωνική κατοικία και τον αποκλεισμό.

Το συνέδριο περιέλαβε επίσης και τέσσερις επιστημονικές επισκέψεις - εκδρομές, δραστηριότητα που αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο και παράδοση στα συνέδρια του AESOP. Οι επισκέψεις - εκδρομές έγιναν στην πόλη του Βόλου (επιστημονικός ξεναγός: Β. Σγουρή), στις αρχαιολογικές περιοχές της Μαγνησίας (Εφορία Αρχαιοτήτων), στη Δυτική Θεσσαλία και Μετέωρα (Π. Πάτρας), και στους οικισμούς του Πηλίου (Κ. Θεολογίδου). Εκδρομές αναψυχής πραγματοποιήθηκαν στη Σκιάθο, και στην Άφησο.

Κατά τη διάρκεια του συνεδρίου πραγματοποιήθηκε η Γενική Συνέλευση του AESOP στην οποία μίλησε ο νέος Πρόεδρος Alessandro Baltucci (Μιλάνο), και η οποία έλαβε διάφορες σημαντικές αποφάσεις. Κατά τη διάρκεια των εργασιών απονεμήθηκαν βραβεία που έχει θεσπίσει ο AESOP. Τα βραβεία αυτά είναι το βραβείο για την καλύτερη επιστημονική δημοσίευση στο περιοδικό European Planning Studies, το βραβείο για την καλύτερη διδασκαλία στο Planning, και το βραβείο για την καλύτερη δημοσίευση σχετική με το planning (ανεξαρτήτως περιοδικού).

Με την ευκαιρία του συνεδρίου, πραγματοποιήσαν επίσημες συναντήσεις οι εξής διεθνείς επιτροπές: το Συμβούλιο Εθνικών Αντιπροσώπων του AESOP (που εξέλεξε και την επόμενη Διοίκηση), η Κεντρική Επιτροπή του AESOP, η Επιτροπή για το 2^ο Παγκόσμιο Συνέδριο των Σχολών Σχεδιασμού (2nd World Planning Schools Congress Steering Committee) και η Επιτροπή Επικοινωνίας του Δικτύου της Παγκόσμιας Ένωσης για την Εκπαίδευση στο Σχεδιασμό (Communications Committee of the Global Planning Education Association Network), καθώς επίσης και συντακτικές επιτροπές δύο διεθνών επιστημονικών περιοδικών European Planning Studies και Planning Theory and Practice Journal. Πραγματοποιήθηκαν επίσης εκθέσεις των εκδοτικών οίκων Taylor & Francis και Elsevier, Liverpool Press, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, καθώς και δεξίωση που παρέθεσε ο οίκος Sage για την έναρξη έκδοσης του νέου τους περιοδικού Planning Theory.

Το Συνέδριο κατά το μέγιστο μέρος του αυτοχρηματοδοτήθηκε (από τις συνδρομές συμμετοχής των συνέδρων). Σημαντική οικονομική συμβολή ήταν αυτή του Fannie Mae Foundation (ΗΠΑ), που χρηματοδότησε μέρος του συνεδρίου ενώ παρέσχε και τρεις υποτροφίες συμμετοχής σε ισάριθμους φοιτητές διδακτορικού από τις ΗΠΑ. Μικρότερες κατά πολύ συμβολές έκαναν η Επιτροπή Ερευνών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, το ΥΠΕΧΩΔΕ, η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας, ο Δήμος Βόλου, και η Δημοτική Τουριστική Επιχείρηση Βόλου. Αξίζει να σημειωθεί ότι στα πλαίσια του συνεδρίου συνεργάστηκαν παρέχοντας διάφορες υπηρεσίες μια σειρά από τοπικές επιχειρήσεις του Βόλου.

Την επόμενη χρονιά (Ιούλιος 2003) συνεχίζοντας την πολύ ενδιαφέρουσα αυτή παράδοση, το συνέδριο του AESOP¹ θα διεξαχθεί στο Leuven του Βελγίου. Πρόεδρος της οργανωτικής επιτροπής θα είναι ο Καθ. Luis Albrechts. Το 2004 το συνέδριο θα διεξαχθεί στην Aix En Provence, το 2005 στη Βιέννη και το 2006 δεν θα διεξαχθεί διότι θα οργανωθεί το 2^ο Παγκόσμιο Συνέδριο (2nd WPSC) κατά πάσα πιθανότητα σε χώρα της Λατινικής Αμερικής.

¹ Η ενεργή ιστοσελίδα του συνεδρίου AESOP Volos 2002 είναι: www.prd.uth.gr/aesop.

Διεθνής Ένωση Πολεοδόμων-Χωροτακτών *International Society of City and Regional Planners (ISOCARP)*

38° Συνέδριο

Αθήνα - Βόλος, 19 -29 Σεπτεμβρίου 2002

Ηλίας Μπεριάτος

Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Οργάνωση - διαδικασίες - πρόγραμμα

Τα συνέδρια της Διεθνούς Ένωσης Πολεοδόμων και Χωροτακτών (International Society of City and Regional Planners- IsoCaRP)¹ χρονολογούνται από το 1965, από τότε δηλαδή που ιδρύθηκε η οργάνωση αυτή. Είναι αξιοσημείωτο ότι κάθε χρόνο, επί 38 συναπτά έτη το συνεδριακό αυτό "ραντεβού" πραγματοποιείται με "ευλαβική" συνέπεια, κάτι το οποίο δεν συναντάται συχνά σε επιστημονικές οργανώσεις είτε εθνικού είτε διεθνούς επιπέδου.

Τα συνέδρια γίνονται κάθε χρόνο σε διαφορετική χώρα και πόλη, πλην όμως υπάρχουν χώρες στις οποίες έχουν πραγματοποιηθεί πάνω από δύο συνέδρια σε διαφορετικές όμως πόλεις των χωρών αυτών όπως π.χ. Γαλλία, Πορτογαλία, Μεξικό, Ελβετία, Ηνωμένο Βασίλειο, Γερμανία, Ελλάδα. Ωστόσο σε δύο μόνο πόλεις, το Άμστερνταμ και την Αθήνα, το γεγονός αυτό έλαβε χώρα δύο φορές. Πράγματι, πρέπει να θυμίσουμε ότι η Αθήνα είχε φιλοξενήσει επίσης το 12° διεθνές συνέδριο το 1977 με θέμα "Urban Change and urban structure; How to regain coherence" στην οργάνωση του οποίου είχε πρωτοστατήσει ο καθηγητής πο-

¹ Η IsoCaRP είναι μια παγκόσμια μη κυβερνητική οργάνωση με κύρια επιδίωξη να συγκεντρώσει αναγνωρισμένους και υψηλού επιπέδου σχεδιαστές του χώρου σε ένα διεθνές δίκτυο. Ειδικότερα οι στόχοι της είναι η βελτίωση της έρευνας και της εκπαίδευσης για το σχεδιασμό, η προώθηση του επαγγέλματος και της επιμόρφωσης των πολεοδόμων και χωροτακτών καθώς και της ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης του κοινού σε μείζονα θέματα σχεδιασμού. Τα μέλη της προέρχονται από 65 χώρες όλων των ηπείρων. Η IsoCaRP είναι αναγνωρισμένη επίσημα από τον ΟΗΕ και το Συμβούλιο της Ευρώπης και είναι θεσμικός σύμβουλος της UNESCO.

Η Οργανωτική δομή της IsoCaRP είναι η ακόλουθη:

- Γενική Συνέλευση (General Assembly): Αποτελείται από όλα τα μέλη, κατευθύνει τις εργασίες, αποφασίζει σχετικά με τους κανονισμούς λειτουργίας της Ένωσης και ελέγχει τη διοίκησή της.
- Συμβούλιο (Council): Αποτελείται από τους εκπροσώπους των κρατών-μελών, τα μέλη της Εκτελεστικής Επιτροπής και τους προηγούμενους Προέδρους.

λεοδομίας κ. Α. Αραβαντινός καθώς και άλλοι έλληνες αρχιτέκτονες-πολεοδόμοι (Φ. Αναιρούση, Γ. Μιχαήλ κ.ά.)

Το 38^ο συνέδριο της IsoCaRP στην Ελλάδα αποφασίστηκε από την εκτελεστική επιτροπή της Διεθνούς Ένωσης, έπειτα από πρόταση του Ηλία Μπεριάτου στο 36^ο συνέδριο στο Μεξικό (Σεπτέμβριος 2000) και οργανώθηκε με την ευθύνη της Τοπικής Οργανωτικής Επιτροπής² (ΤΟΕ) και σε συνεργασία με το Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (υπεύθυνοι Η. Μπεριάτος, αναπλ. καθηγητής και καθ. Δ. Οικονόμου) καθώς επίσης και με το Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΕΜΠ (υπεύθυνος καθ. Δ. Καρύδης), το Τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πάντειου Πανεπιστημίου (υπεύθυνος καθ. Π. Γετίμης) και το Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΑΠΘ (υπεύθυνος καθ. Γ. Καυκαλάς).

Σε ότι αφορά στην οικονομική πλευρά, κύριος υποστηρικτής ήταν το Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων. Επίσης ενίσχυσαν οικονομικά το συνέδριο και άλλοι φορείς από το δημόσιο και ιδιωτικό τομέα όπως το Υπουργείο Πολιτισμού, το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, η Εταιρεία Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας (ΕΑΧΑ), το Αττικό Μετρό, τα Ελληνικά Τουριστικά Ακίνητα (ΕΤΑ), η Οργανωτική Επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων "Αθήνα 2004", η ΕΥΔΑΠ, κ.ά. η συμβολή των οποίων κάλυψε μεγάλο μέρος των υλικών αναγκών του συνεδρίου.

Εκτός από την ΤΟΕ βασικοί συντελεστές της διεξαγωγής του συνεδρίου ήσαν:

- Ο General Rapporteur, Jim Colman, πολεοδόμος από το Σύνδνεϋ της Αυστραλίας, καθώς και οι τέσσερις rapporteurs των παράλληλων συνεδριάσεων των σεμιναρίων εργασίας (workshops) μεταξύ των οποίων ήταν, από την ελληνική πλευρά, ο καθηγητής Χ. Κοκκώσης (ΤΜΧΠΠΑ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας) για το workshop Νο 3
- Οι βασικοί εισηγητές (keynote speakers), μεταξύ των οποίων και ο ομότιμος καθηγη-

•Γραφείο (Bureau): Απαρτίζεται από τους επικεφαλής των εθνικών αντιπροσωπειών (ή τους αναπληρωτές τους) καθώς και τα μέλη της Εκτελεστικής Επιτροπής.

•Εκτελεστική Επιτροπή (Executive Committee): Είναι το επιτελικό και συντονιστικό όργανο της IsoCaRP. Αποτελείται από τον εκλεγμένο Πρόεδρο σε συνεργασία με τον προκάτοχό του, τους Αντιπροέδρους από διάφορες χώρες και το Γενικό Γραμματέα.

² Η οργανωτική επιτροπή είχε την εξής σύνθεση: Ηλίας Μπεριάτος (πρόεδρος), Δ. Οικονόμου (υπεύθυνος οικονομικών), Δ. Καρύδης (ΕΜΠ, υπεύθυνος προγράμματος νέων πολεοδόμων), Π. Γετίμης (Πάντειο Πανεπιστήμιο), Γ. Καυκαλάς (ΑΠΘ), Θεανώ Γεωργιάδου (προϊσταμένη του Οργανισμού Ρ.Σ. Θεσσαλονίκης), Τ. Γεωργακόπουλος (πρόεδρος του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ), Μάρθα Χουσιανάκου (πρόεδρος του ΣΕΠΟΧ), Κ. Συκιανάκη (Προϊσταμένη του Οργανισμού Ρ.Σ. Αθήνας), Σ. Νούλα (Δ/νση Πολεοδομίας ΥΠΕΧΩΔΕ), Ν. Μπανιάς (Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας). Πρέπει να τονιστεί ότι εκτός από την ΤΟΕ υπήρχε υποστηρικτική ομάδα εργασίας από νέους πολεοδόμους και φοιτητές του πανεπιστημίου Θεσσαλίας για την διευθέτηση των οργανωτικών προβλημάτων πριν, κατά και μετά τη διεξαγωγή του συνεδρίου.

τής του ΕΜΠ Α. Αραβαντινός³

- Η επιστημονική επιτροπή του Συνεδρίου με μέλη από την Ιταλία, το Περού, την Πορτογαλία, το Ισραήλ, την Ολλανδία και την Αυστραλία στην οποία μετείχε, από την Ελλάδα, ο καθηγητής Π. Γετίμης
- Ο πρόεδρος (moderator) των δύο συνεδριάσεων της ολομέλειας (εναρκτήριας και καταληκτήριας). Εδώ οι ρόλοι μοιράστηκαν: στην έναρξη προήδρευσε ο καθηγητής χωροταξίας του ΕΜΠ Λ. Βασενχόβεν ενώ στη λήξη η κα Σ. Νούλα, αρχιτέκτων - πολεοδόμος, στέλεχος της Δ/σης Πολεοδομικού Σχεδιασμού του ΥΠΕΧΩΔΕ.

Το συνέδριο πραγματοποιήθηκε από τις 23 έως τις 26 Σεπτεμβρίου 2002, στο Εκπαιδευτικό Κέντρο της Εθνικής Τράπεζας στην Γλυφάδα και είχε ως θέμα "Το παλμικό φαινόμενο στο σχεδιασμό: αντιμετωπίζοντας αιχμές, υφέσεις και επαναλήψεις στον κύκλο της ζήτησης" (Urban Planning and the Pulsar Effect: coping with peaks, troughs and repeats in the demand cycle). Ο αριθμός των συνέδρων έφθασε τα 250 άτομα, τα οποία προήρχοντο από διάφορες χώρες της Ευρώπης, της Αμερικής, της Ασίας, της Αφρικής και της Αυστραλίας, με αξιόλογη συμμετοχή των ελλήνων, η οποία όμως θα μπορούσε να ήταν ακόμα μεγαλύτερη. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι στην έναρξη παραβρέθηκαν και μίλησαν η υφυπουργός ΥΠΕΧΩΔΕ κα Ρ. Ζήση και ο εντεταλμένος σύμβουλος του "Αθήνα 2004" κ. Γ. Πυργιώτης, οι οποίοι αναφέρθηκαν σε ζητήματα πολεοδομικής πολιτικής για την Αθήνα και προετοιμασίας των Ολυμπιακών Αγώνων.

Το συνολικό πρόγραμμα περιελάμβανε ένα διαγωνισμό νέων πολεοδόμων πριν από το συνέδριο, μία προσυνεδριακή περιήγηση στην Αττική (pre-congress tour), το κυρίως συνέδριο, τεχνική περιήγηση στο λεκανοπέδιο Αθηνών, (technical tour) και μια μετασυνεδριακή εκπαιδευτική περιήγηση στο πανεπιστήμιο και στην περιφέρεια Θεσσαλίας (post-congress tour) σύμφωνα με το ακόλουθο χρονοδιάγραμμα:

19-22/9/02	Προσυνεδριακό Πρόγραμμα των Νέων Πολεοδόμων και Χωροτακτών
22/9/02	Προ-συνεδριακή περιήγηση (Μαραθώνας, Μεσόγεια, Λαύριο, Σούνιο)
23/9/02	Εναρκτήρια συνεδρίαση ολομέλειας (πρωί)
23/9/02	Παράλληλα σεμινάρια εργασίας (απόγευμα)
24/9/02	Παράλληλα σεμινάρια εργασίας (πρωί και απόγευμα)
25/9/02	Παράλληλα σεμινάρια εργασίας (πρωί)
25/9/02	Τεχνική περιήγηση Λεκανοπέδιο Αθηνών- Ολυμπιακά έργα (απόγευμα)
26/9/02	Καταληκτήρια συνεδρίαση ολομέλειας (απόγευμα)
27-29/9/02	Μετα-συνεδριακή Περιήγηση (Παν/μιο Θεσσαλίας, Μετέωρα, Βόλος, Πήλιο)

³ Οι άλλοι τρεις κεντρικοί εισηγητές ήταν Ali Kazancigil, από τον τομέα ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών της UNESCO, Sue Holiday, πολεοδόμος από το Σίδνεϊ της Αυστραλίας και ο Javier de Mesones πολεοδόμος από την Μαδρίτη της Ισπανίας.

Σκοπός και περιεχόμενο

Η πραγματοποίηση του συνεδρίου αυτού στη χώρα μας αποτέλεσε ένα ιδιαίτερα σημαντικό γεγονός, όχι μόνο για τους ειδικούς στο σχεδιασμό του χώρου (αρχιτέκτονες, πολεοδόμους, χωροτάκτες και άλλους τεχνικούς επιστήμονες) αλλά και για κάθε φορέα του δημοσίου και ιδιωτικού τομέα, επιστημονικού ή/και επαγγελματικού χαρακτήρα. Η σημασία του γεγονότος αυτού αυξάνεται αν συσχετίσει κανείς τη θεματική και το περιεχόμενο του Συνεδρίου με την περίοδο έντονων σχεδιαστικών παρεμβάσεων που διανύουμε, λόγω της κορύφωσης της προετοιμασίας των Ολυμπιακών Αγώνων. Από την άλλη πλευρά, είναι γνωστό ότι η χώρα μας κάθε χρόνο ζει στους ρυθμούς της τουριστικής κίνησης και στην περιοδικότητα που η κίνηση αυτή συνεπάγεται. Για το λόγο αυτό, το αντικείμενο του συνεδρίου είχε ιδιαίτερη χρησιμότητα τόσο για τη διοίκηση και τον επιτελικό μηχανισμό του κράτους, όσο και για τους φορείς υλοποίησης και εφαρμογής του σχεδιασμού, χωροταξικού και τομεακού (Περιφερειακή διοίκηση, Νομαρχιακή και Τοπική Αυτοδιοίκηση κ.λπ.).

Ειδικότερα, το συνέδριο της ISOCARP έθεσε στο τραπέζι των συζητήσεων ένα από τα πλέον φλέγοντα και επίκαιρα θέματα: Το πρόβλημα της αντιμετώπισης της τεράστιας πίεσης που ασκούν στις υποδομές, εξυπηρετήσεις κ.λπ. οι περιοδικές δραστηριότητες, όπως ο τουρισμός ή τα μεγάλα περιστασιακά γεγονότα, όπως διεθνείς αθλητικοί αγώνες, διεθνείς εκθέσεις κ.ά. τα οποία χαρακτηρίζονται από εξαιρετικά υψηλή συγκέντρωση κόσμου για μια μικρή χρονική περίοδο, ενώ στην περίοδο που ακολουθεί, όλα επιστρέφουν στην προ του γεγονότος κατάσταση.

Όσον αφορά στα περιοδικά φαινόμενα, σκοπός του συνεδρίου ήταν η προσέγγιση του προβλήματος και η προσπάθεια συμβιβασμού των σχεδιαστικών απαιτήσεων "πριν" και "μετά" τη φάση αιχμής καθώς και η μελέτη των επιπτώσεων των φαινομένων αυτών στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον.

Όσον αφορά στην περίπτωση των "μεγάλων γεγονότων" (mega-events) όπως είναι για παράδειγμα οι Ολυμπιακοί Αγώνες, τα σημαντικά ερωτήματα που προκύπτουν σχετικά με τον σχεδιασμό, συνίστανται στο ποια θα πρέπει να είναι η αντιμετώπιση των πολλαπλών υποδομών και απαιτήσεων που προκύπτουν από το γεγονός αυτό και το αν υπάρχουν ευέλικτοι σχεδιαστικοί χειρισμοί για την περίοδο που ακολουθεί το γεγονός.

Από πλευράς περιεχομένου πρέπει κατ' αρχάς να σημειώσουμε τις ενδιαφέρουσες εισηγήσεις⁴ που παρουσιάστηκαν στην εναρκτήρια συνεδρίαση από τους προαναφερθέντες προσκεκλημένους ομιλητές (keynote speakers) με τα ακόλουθα θέματα:

- Αντιμετωπίζοντας μια μείζονα αιχμή: Το Σύνδνεϋ πριν, κατά και μετά τους Ολυμπιακούς

⁴ Όλες οι εισηγήσεις, τόσο των βασικών εισηγητών όσο και των case studies, έχουν αποτυπωθεί σε ειδικό CD ενώ μέσα στον επόμενο χρόνο θα εκδοθεί και ειδικός τόμος για το συνέδριο.

Αγώνες (Sue Holiday).

- "Παλμοί στη φύση: φυσικές καταστροφές και οι επιπτώσεις τους στα φτωχότερα στρώματα των αστικών πληθυσμών" (Ali Kazancigil).
- Η επίδραση της Διεθνούς Έκθεσης της Λισσαβόνας EXPO '98 στη δομή της πόλης (Javier de Mesones)
- Η δυναμική, ευέλικτη και αειφορική πόλη: Δυνατότητές της για επίθεση και άμυνα προς διασφάλιση του μέλλοντός της (Α. Αραβαντινός).

Ενδιαφέρον επίσης είχαν και οι εισηγήσεις στις οποίες παρουσιάστηκαν μελέτες περίπτωσης (case studies) στα τέσσερα σεμινάρια εργασίας (workshops) και οι οποίες συνοδεύτηκαν από παρεμβάσεις και συζητήσεις μεταξύ των συμμετεχόντων. Τα θέματα των σεμιναρίων ήταν τα εξής:

σεμινάριο 1: Σχεδιασμός για την αντιμετώπιση περιοδικών ακραίων φαινομένων και βιώσιμη ανάπτυξη. Συμβατοί ή ασύμβατοι στόχοι;

σεμινάριο 2: Ευέλικτη και προσαρμόσιμη υποδομή για την αντιμετώπιση των αιχμών και των υφέσεων της ζήτησης.

σεμινάριο 3: Οι κοινωνικό-οικονομικές επιπτώσεις των μεγάλων γεγονότων.

σεμινάριο 4: Ελεύθερο βήμα για την παρουσίαση σύντομων εισηγήσεων με εικαστικό υλικό πάνω σε διάφορα θέματα σχεδιασμού.

Αναφέρουμε επίσης τους τίτλους των ελληνικών μελετών περίπτωσης (case studies) που παρουσιάστηκαν και στα τέσσερα σεμινάρια εργασίας από έλληνες πολεοδόμους και χωροτάκτες, πανεπιστημιακούς αλλά και ελεύθερους επαγγελματίες οι οποίοι αποτέλεσαν την εθνική επιστημονική συμβολή-συμμετοχή στο συνέδριο:

- Οι Ολυμπιακοί Αγώνες της Αθήνας και η βιώσιμη ανάπτυξη της πόλης του Αμαρουσίου (Μ. Αγγελίδης)
- Ο σχεδιασμός του Ολυμπιακού Συγκροτήματος στην παραλιακή ζώνη του Φαλήρου και η μεταολυμπιακή χρήση του (Σ. Μέντος)
- Η βιωσιμότητα της πόλης των Αθηνών με αφορμή τους Ολυμπιακούς Αγώνες (Ρ. Μητούλα, Δ. Μπουραϊμης)
- Οι καταστάσεις αιχμής από την τουριστική κίνηση στα Ιόνια νησιά (Η. Μπεριάτος)
- Παραθεριστική κατοικία στην ελληνική πραγματικότητα: Η περίπτωση της Ασπροβάλλτας στη Θεσσαλονίκη (Χ. Μακράκης - Καραχάλιος)
- Περιβαλλοντική υποδομή στις Μέγα-πόλεις και βιώσιμη ανάπτυξη (Π. Παταργιάς, Ρ. Μητούλα)
- Ιστορικές πόλεις και τουριστική ανάπτυξη: Μαθήματα από μια διαχρονική μελέτη στη Μύκονο (Α. Ρωμανός)
- Χωρο-κοινωνικές διαφοροποιήσεις και οικιστική ανάπτυξη της παραθεριστικής κατοικίας: η περίπτωση της παράκτιας ζώνης του Ευβοϊκού (Α. Δέφνερ, Ι. Σαγιάς, Ε.

Παναγιωτάτου)

- Η Τοπική Ατζέντα 21 (Local Agenda 21) ως στρατηγική παρέμβαση στην ανάπτυξη της παραθεριστικής κατοικίας (Α. Αλεξανδροπούλου).
- Η συμβολή της ανάπλασης της περιοχής του Ελαιώνα στην περιβαλλοντική αναβάθμιση της Αθήνας (Π. Παταργιάς)

Κοινός παρονομαστής των αναφορών και συμπερασμάτων των rapporteurs και των προέδρων των σεμιναρίων εργασίας αλλά και των παρεμβάσεων και συζητήσεων μεταξύ των συνέδρων ήταν ότι ο σχεδιασμός στον 21^ο αιώνα είναι ανάγκη να ασχοληθεί με τα "μεγάλα γεγονότα" αλλά και τις "αιχμιακές" καταστάσεις γιατί τέτοιου είδους φαινόμενα χαρακτηρίζουν ολοένα και περισσότερο την εποχή μας λόγω αλλαγής των κοινωνικών και τεχνολογικών συνθηκών. Χρειάζεται επομένως, μια πιο συστηματική - θεωρητική και εμπειρική - έρευνα στο νέο αυτό πεδίο ώστε να υπάρξει καλύτερη αντιμετώπιση των προβλημάτων.

Από πρακτική και επικοινωνιακή πλευρά το συνέδριο συνέβαλε στην ενημέρωση των ελλήνων πολεοδόμων και χωροτακτών για την IsoCaRP⁵ και κυρίως για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι πόλεις και οι χώρες που αναλαμβάνουν την ευθύνη μεγάλων διοργανώσεων, όπως η Αθήνα και η Ελλάδα στη σημερινή συγκυρία.

Διαγωνισμός νέων πολεοδόμων

Του κυρίως συνεδρίου, όπως ειπώθηκε παραπάνω, προηγήθηκε η πραγματοποίηση του 12ου προγράμματος νέων πολεοδόμων (Young Planners), ενός θεσμού που διεξάγεται με επιτυχία εδώ και δώδεκα χρόνια στο πλαίσιο του ετήσιου συνεδρίου της IsoCaRP με την υποστήριξη της UNESCO. Το πρόγραμμα συνίσταται στην εκπόνηση μιας αδρομερούς μελέτης πολεοδομικού σχεδιασμού από μια ομάδα 20-25 νέων πολεοδόμων⁶ (κάτω των 35 ετών) που χωρίζεται σε θεματικές υπο-ομάδες εργασίας. Στην ουσία πρόκειται για ιδέες και προτάσεις οι οποίες πρέπει να διατυπωθούν σε διάστημα 3 - 4 ημερών για να αντιμετωπιστεί ένα επίκαιρο, συνήθως, πολεοδομικό πρόβλημα μιας συγκεκριμένης περιοχής της φιλοξενούσας πόλης. Το πρόγραμμα συντόνισε ο καθηγητής της Αρχιτεκτονικής Σχολής του ΕΜΠ Δ. Καρύδης και η καθηγήτρια της Αρχιτεκτονικής Σχολής του Τεχνικού Πανεπιστημίου Yıldız της Κωνσταντινούπολης Zeynep Merey- Enlil.

Το θέμα του φετινού προγράμματος ήταν η αποκατάσταση της αστικής συνέχειας

⁵ Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι με την ευκαιρία του Συνεδρίου, 19 νέοι πολεοδόμοι και χωροτάκτες έγιναν μέλη της ISOCARP με απόφαση της Γενικής Συνέλευσης (που συγκαλείται κάθε φορά στον τόπο που πραγματοποιείται το ετήσιο συνέδριο). Κατά συνέπεια η δύναμη της Εθνικής Αντιπροσωπείας (National Delegation) από 5 έφθασε τα 24 μέλη ξεπερνώντας έτσι το όριο των 20 μελών και αποκτώντας τη δυνατότητα αναβάθμισης της σε Επιστημονική οργάνωση (σωματείο) σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία.

⁶ Στην ομάδα μετείχαν πέντε έλληνες νέοι πολεοδόμοι: Αιμιλία Αλεξανδροπούλου, Χρυσός Μακράκης-Καραχάλιος, Σταύρος Μέντος, Σωτήρης Μηλιώνης, Σπύρος Αναστασόπουλος.

στην Αθήνα (Re-assembling the city: Establishing Urban Continuity in Athens) που προτάθηκε από τον καθ. Δ. Καρύδη. Το σκεπτικό ήταν ότι η Αθήνα, όπως και όλες οι μεγάλες αστικές συγκεντρώσεις, παρουσιάζει σοβαρά προβλήματα ασυνέχειας με συμπτώματα αστικής αποσύνθεσης κεντρικών περιοχών, που οφείλονται σε παράγοντες που σχετίζονται με την κοινωνική διαίρεση του χώρου. Ως τέτοια περίπτωση, που αξίζει να διερευνηθεί, επιλέχτηκε η περιοχή Ρουφ του Δήμου Αθηναίων, έκτασης 100 περίπου εκταρίων, που βρίσκεται πολύ κοντά στο κέντρο (CBD) της πόλης και η οποία διασχίζεται από μεγάλους οδικούς άξονες καθώς και από την κύρια σιδηροδρομική γραμμή του λεκανοπεδίου.

Οι προτάσεις των νέων πολεοδόμων για την προαναφερθείσα περιοχή παρουσιάστηκαν στην εναρκτήρια συνεδρίαση του κυρίως συνεδρίου. Οι επιδόσεις και τα αποτελέσματα της εργασίας της ομάδος συνολικά, αλλά και των τεσσάρων υπο-ομάδων ξεχωριστά, ήταν εξαιρετικές και εντυπωσίασαν τους συνέδρους έλληνες και ξένους. Η επιτυχία αυτή, που οφείλεται τόσο στους διαγωνιζόμενους όσο και στην καθοδήγηση των συντονιστών καθηγητών, παρακίνησε πολλούς συνέδρους να διατυπώσουν την πρόταση να γίνει ειδική έκδοση της μελέτης αυτής από την IsoCaRP με τη μορφή μονογραφίας.

Παράλληλες εκδηλώσεις

Σε ότι αφορά στις εκδηλώσεις που πλαισίωσαν το Συνέδριο, πρέπει να τονιστεί η ιδιαίτερη επιτυχία των περιηγήσεων. Ειδικότερα σε ότι αφορά την προ-συνεδριακή περιήγηση στην Αττική πρέπει να επισημανθούν: α) η επίσκεψη στο Μαραθώνα, στις εγκαταστάσεις του Ολυμπιακού κωπηλατοδρομίου και η ενημέρωση που έγινε από την αρμόδια Δ/ντρια ΥΠΕΧΩΔΕ κα Μ. Κυριακού, β) η επίσκεψη στο τεχνολογικό πάρκο του Λαυρίου όπου με φροντίδα του πρόεδρου του πάρκου, καθ. ΕΜΠ κ. Παναγόπουλου, έγινε εκτενής ενημέρωση των συνέδρων για την αποκατάσταση των κτιρίων και την ανάπτυξη επιχειρηματικής πρωτοβουλίας στο πλαίσιο της πολιτικής που ακολουθείται από την διοίκηση του πάρκου, γ) η ειδική ενημέρωση για την πολεοδομική ιστορία της πόλης και της περιοχής από την κα Κατερίνα Βέη-Σπυροπούλου με φροντίδα του Δήμου Λαυρίου.

Την Τετάρτη 25 Σεπτεμβρίου, πραγματοποιήθηκε με τη φροντίδα της Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων (υπεύθυνη κα Τζούλια Βελισσαράτου), τεχνική περιήγηση στο Λεκανοπέδιο Αθηνών, κατά τη διάρκεια της οποίας οι σύνεδροι είχαν την ευκαιρία να επισκεφτούν και να ξεναγηθούν στις σπουδαιότερες Ολυμπιακές εγκαταστάσεις. Πιο συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκε επίσκεψη στο κεντρικό Ολυμπιακό συγκρότημα (ΟΑΚΑ) στο Μαρούσι, στο Ολυμπιακό χωριό στο Τατόι καθώς στις αθλητικές εγκαταστάσεις του Φαλήρου. Πριν από την αναχώρηση των συνέδρων για την περιήγηση, προβλήθηκε ειδικό video που αναφερόταν στην πρόοδο των Ολυμπιακών έργων, έτσι ώστε οι σύνεδροι να έχουν μια ολοκληρωμένη εικόνα της προετοιμασίας των Ολυμπιακών αγώνων ακόμα και για τις εγκαταστάσεις που δεν

θα είχαν την ευκαιρία να επισκεφτούν.

Αναφορικά με την μετά-συνεδριακή εκπαιδευτική περιήγηση στην Θεσσαλία πρέπει να επισημανθεί ότι αυτή άρχισε με επίσκεψη στο Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου, όπου έγινε παρουσίαση του έργου και των δραστηριοτήτων του τμήματος από την Επίκουρο Καθηγήτρια κα Α. Γοσποδίνη και τον Καθηγητή κ. Χ. Κοκκώση καθώς και από τους προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές, ενώ αργότερα παρετέθη γεύμα εργασίας από τον πρόεδρο του τμήματος Αναπληρωτή Καθηγητή κ. Γ. Πετράκο. Στις επόμενες δύο ημέρες οι σύνεδροι επισκέφτηκαν την Καλαμπάκα, τα Μετέωρα και τους παραδοσιακούς οικισμούς του Πηλίου (Μακρινίτσα, Μηλιές, Βυζίτσα) και ξεναγήθηκαν από τον Δρα Νικ. Βογιαζίδη.

Τέλος, πρέπει να σημειώσουμε ότι το επόμενο ετήσιο ραντεβού των πολεοδόμων και χωροτακτών έχει κλειστεί στην Αίγυπτο και συγκεκριμένα στο Κάιρο, όπου έχει προγραμματιστεί να γίνει το 39^ο συνέδριο της IsoCaRP, τον Οκτώβριο του 2003 με θέμα: "Planning in a more globalized and competitive world", εφ' όσον φυσικά η γεωπολιτική κατάσταση στην περιοχή δεν επηρεαστεί από δυσμενείς εξελίξεις στη Μέση Ανατολή.

ΔΙΕΘΝΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ ISOCARP (1965 - 2003)

Έτος	Πόλη/Χώρα	Θέμα
2003	Cairo/EG	Planning in a more globalized and competitive world
2002	Athens/GR	The Pulsar Effect. Urban Planning and the pulsar effect: Coping with peaks, troughs and repeats in the demand cycle
2001	Utrecht/NL	Planning in the Information Age
2000	Chetumal/MX	People's Empowerment in Planning: Citizens as Actors in managing their Habitat
1999	Gelsenkirchen/DE	The Future of Industrial Regions - Regional Strategies and local Action towards Sustainability
1998	Azores/PT	Land and Water: Integrated planning for a sustainable future
1997	Ogaki/JP	Risk assessment and management: Planning for an uncertain future
1996	Jerusalem/IL	Migration and the global economy: Planning responses to disintegrating patterns and frontiers
1995	Sydney/AU	Planning and mediation in urban planning
1994	Praque/CZ	Expanding demands on planning
1993	Glasgow/UK	Cities, regions & well-being
1992	Cordoba/E	Cultural Identities and Unity
1991	Guadalajara/MX	Planning for leisure - the challenge of tourism
1990	Warsaw/PL	The environment and the city
1989	Basel/CH	Communication technology and mobility and their impact on urban structure and form
1988	Taormina/IT	Urban and metropolitan peripheries
1987	Delhi/IN	Planning and actions for shelter for the homeless
1986	Paris/FR	Research for urban planning practice
1985	Berlin/DE	Implementation of Planning - Non-governmental actions in urban planning
1984	Braga/PT	Implementation of planning in small towns - agents of action

1983	Amsterdam/NL	Implementation of planning: the partners
1982	Istanbul/TR	Habitat for all; What is the solution?
1981	Stockholm/SE	Renaissance of the city, how?
1980	Tunis/TN	Planning and education
1979	Strasbourg/FR	Planning and energy
1978	Montreal/CA	Evolution of urban and regional planning with regard to changes in society
1977	Athens/GR	Urban change and urban structure; How to regain coherence
1976	Helsinki/FI	Demands on the land
1975	Edinburgh/UK	Planning for our inheritance
1974	Munich/DE	Urban Planning and political decision
1973	Zurich/CH	Integration and segregation in urban land uses and activities
1972	Gothenburg/SE	Visual qualities of the built-up environment
1971	Antwerp/BE	Physical and economic planning
1970	Aix-en-Provence/FR	Education of the planner
1969	Dusseldorf/DE	The Integration of public transport in town planning policy
1967	Lyon/FR	Texte Programme of ISOCARP
1966	Coimbra/PT	The Urban developments in the region
1965	Amsterdam/NL	The position of the Netherlands in a uniting Europe

Ευρωπαϊκό Τμήμα της Διεθνούς Εταιρείας Περιφερειακής Επιστήμης European Regional Science Association (ERSA)

42^ο Ευρωπαϊκό Συνέδριο

Dortmund, 27-31 Αυγούστου 2002

**Από την βιομηχανία, στην εποχή των προηγμένων υπηρεσιών.
Οι προοπτικές των μητροπολιτικών περιφερειών στην Ευρώπη.**

Ιωάννης Ψυχάρης

Λέκτορας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Το Ευρωπαϊκό τμήμα της διεθνούς εταιρείας περιφερειακής επιστήμης

Το Ευρωπαϊκό Τμήμα της Διεθνούς Εταιρείας Περιφερειακής Επιστήμης (The European Regional Science Association - ERSA) είναι ένα από τα τρία επιμέρους τμήματα που συναπαρτίζουν τη Διεθνή Εταιρεία Περιφερειακής Επιστήμης (Regional Science Association International - RSAI). Τα άλλα δύο τμήματα είναι της Βόρειας Αμερικής και των Χωρών του Ειρηνικού (the North American and the Pacific Regional Science Associations).

Η Διεθνής Εταιρεία Περιφερειακής Επιστήμης ιδρύθηκε το 1954 με βασικό σκοπό την προαγωγή της επιστημονικής σκέψης στα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά φαινόμενα που έχουν χωρική διάσταση. Κατά συνέπεια η Εταιρεία φέρνει σε επαφή επιστήμονες από ένα μεγάλο εύρος επιστημονικών ειδικοτήτων, όπως οικονομολόγους, χωροτάκτες, πολεοδόμους, γεωγράφους, κοινωνιολόγους και πολιτικούς επιστήμονες που ειδικεύονται σε αυτό τον τομέα. Σήμερα αριθμεί περισσότερα από 3000 μέλη σε ολόκληρο τον κόσμο, από τα οποία το ένα τρίτο βρίσκονται στην Ευρώπη. Πρόκειται κυρίως για πανεπιστημιακούς, στελέχη διεθνών οργανισμών, επιτελικά κυβερνητικά στελέχη και στελέχη της διοίκησης, ειδικούς επιστήμονες σε εταιρείες συμβούλων και μελετητικές εταιρείες του ιδιωτικού τομέα.

Το Ευρωπαϊκό Τμήμα της Διεθνούς Εταιρείας Περιφερειακής Επιστήμης λειτουργεί σαν ομπρέλα για τα δεκαοκτώ εθνικά τμήματα¹, μεταξύ των οποίων και το ελληνικό. Τα εθνικά τμήματα της Εταιρείας ενεργοποιούνται δραστήρια στις διαδικασίες του συνεδρίου, ενημερώνοντας τα μέλη τους και προτρέποντας την επιστημονική κοινότητα των χωρών τους να συμμετέχει σε αυτό. Άλλωστε οι αντιπρόσωποι των εθνικών τμημάτων συγκροτούν το Συμβούλιο, που είναι ένα από τα δύο θεσμικά όργανα της Εταιρείας.

Το συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Περιφερειακής Επιστήμης αποτελεί ουσιαστικά έναν θεσμό, καθώς αυτό διοργανώνεται περισσότερο από τέσσερις δεκαετίες, σε ετήσια βάση¹. Πρόκειται για μια επιστημονική συνάντηση που συγκεντρώνει ένα πλήθος ειδικών από ολόκληρο τον κόσμο και τους προσφέρει τη δυνατότητα να παρουσιάζουν και να συζητούν τα νεότερα ευρήματα της επιστημονικής έρευνας σε ζητήματα που σχετίζονται με την περιφερειακή επιστήμη. Το συνέδριο αυτό, είναι το μεγαλύτερο στο είδος του που διεξάγεται σε ευρωπαϊκό έδαφος, έχει παγκόσμια απήχηση και ακτινοβολία, κάτι που αντικατοπτρίζεται όχι μόνο από την εθνικότητα των συμμετεχόντων, αλλά από το εύρος των θεμάτων που καλύπτει, καθώς και στην επιρροή που αυτό ασκεί στα τεκταινόμενα στην περιφερειακή επιστήμη.

Συνυφασμένο με της ιδιαιτερότητες αυτής της επιστήμης την οποία υπηρετεί, αντικατοπτρίζει και τα βασικά χαρακτηριστικά της: τη διεπιστημονική προσέγγιση του αντικείμενου μελέτης και το τεράστιο εύρος της θεματολογίας που καλύπτει.

Το 42^ο συνέδριο της ERSA στο Dortmund

Το εφετινό 42^ο συνέδριο της Εταιρείας διεξήχθη στο Dortmund της Γερμανίας και διήρκεσε πέντε ημέρες, από τις 27 έως 31 Αυγούστου. Περίπου 450 επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων, από 40 και πλέον χώρες, κυρίως της Ευρώπης, αλλά και της Αμερικής (ΗΠΑ, Καναδάς, Βραζιλία), της Ασίας (Ιαπωνία, Κορέα), παρουσίασαν 420 εισηγήσεις, και κάλυψαν ένα ευρύτατο φάσμα θεμάτων για τη μελέτη των ζητημάτων του χώρου.

Για τη διοργάνωση του Συνεδρίου είχαν δημιουργηθεί δύο επιτροπές: Η Οργανωτική Επιτροπή που αποτελείται από επτά μέλη, με πρόεδρο τον Franz-Josef Bade, καθηγητή του Πανεπιστημίου του Dortmund, και μια πολυπληθής Επιστημονική Επιτροπή με αρκετά γνωστά μέλη της επιστημονικής κοινότητας στο αντικείμενο του συνεδρίου, ανάμεσα στους οποίους οι καθηγητές David Audretsch, John Bachtler, Ian Begg, Johannes Brocker, Riccardo Cappelin, Paul Cheshire, Juan R. Cuadrado-Roura, Roberta Capello, Mike Danson, Manfred Fischer, Jouke van Dijke, Harvey A. Goldstein, Klaus Kunzmann, Piet Rietveld, και πολλοί ακόμη. Επιπλέον αυτών υπήρχε και μια ειδική επιτροπή, με πρόεδρο τον καθηγητή Daniel Shefer, με σκοπό την αξιολόγηση και απονομή ειδικού επαίνου στις καλύτερες εργασίες που θα παρουσιαστούν από νέους επιστήμονες στο ειδικό, για αυτούς, τμήμα του συνεδρίου.

¹ Από τα δεκαοκτώ τμήματα τα δεκαέξι ορίζονται με βάση τη χώρα και είναι τα αμιγώς εθνικά τμήματα, ενώ σε ένα ανήκουν δύο χώρες μαζί (Αγγλία και Ιρλανδία). Δύο ορίζονται με βάση τη γλώσσα και περιλαμβάνουν περισσότερες από μια χώρες, το Γερμανόφωνο (Γερμανία και Αυστρία), και το Γαλλόφωνο. Αναλυτικά, τα τμήματα είναι: Αγγλικό και Ιρλανδικό, Κροατικό, Δανέζικο, Γαλλόφωνο, Γερμανόφωνο, Ελληνικό, Ουγγαρέζικο, Ισραηλινό, Ιταλικό, Νορβηγικό, Πολωνικό, Πορτογαλικό, Ρουμανικό, Ρωσικό, Σλοβάκικο, Ισπανικό, Τουρκικό και Ουκρανικό.

² Συνέδρια της ERSA τα τελευταία χρόνια έγιναν στις πόλεις: Ρώμη 1997, Βιέννη 1998, Δουβλίνο 1999, Μπαρτσελόνα 2000, Ζάγκρεμπ 2001, Ντόρτμουντ 2002. Συνέδρια της ERSA τα επόμενα δύο χρόνια θα γίνουν στο Jyväskylä (Φιλανδία) 2003 και Πόρτο 2004.

Ο γενικός τίτλος του συνεδρίου "Από την Βιομηχανία στην Εποχή των Προηγμένων Υπηρεσιών - Οι προοπτικές των μητροπολιτικών περιφερειών στην Ευρώπη" περισσότερο σηματοδοτεί μια έμφαση που συνηθίζεται να δίνεται σε κάθε ετήσιο συνέδριο, παρά αποτελεί περιορισμό για τα θέματα που θα αναπτυχθούν. Υπ' αυτή την έννοια η κατεύθυνση κάποιων εισηγήσεων του συνεδρίου αποσκοπούσε στο να καλύψει ζητήματα που σχετίζονται με τον κεντρικό θεματικό άξονα, ενώ οι εξειδικευμένοι θεματικοί άξονες έδιναν την δυνατότητα να παρουσιαστούν εργασίες από ένα ευρύτερο ερευνητικό φάσμα.

Το πρόγραμμα αναπτύχθηκε γύρω από 15 θεματικούς άξονες, από τους οποίους ο ένας αφορούσε αποκλειστικά σε εργασίες νέων επιστημόνων. Εντός των ενότητων υπήρχε επίσης ένα σεμινάριο εργασίας (workshop) με θέμα "Οι Χωρικές Επιπτώσεις της Νέας Οικονομίας", καθώς και μελέτες περιπτώσεων (case studies).

Οι θεματικοί άξονες του συνεδρίου ήταν: Περιφερειακή Ανταγωνιστικότητα, Καινοτομία και Νέες Τεχνολογίες, Κλαδικές Μεταβολές και Νέες Αγορές, Ανάλυση Τόπου Εγκατάστασης (locational analysis), Αγορές Εργασίας, Μετανάστευση και Δημογραφία, Περιβάλλον και Βιώσιμη Ανάπτυξη, Μεταφορές, Αστικές και Μητροπολιτικές Περιοχές, Αγροτικές και Απομεμακρυσμένες Περιοχές, Περιφερειακός και Αστικός Σχεδιασμός, Περιφερειακή Πολιτική, Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση, Μέθοδοι Χωρικής Ανάλυσης.

Εντός των γενικών θεματικών αξόνων οργανώθηκαν ειδικές επιμέρους ενότητες αναδεικνύοντας έτσι εξαιρετικά ενδιαφέρουσες πτυχές των θεμάτων που περιλαμβάνονται σε αυτούς. Για παράδειγμα, στον πολυπληθέστερο, από την άποψη του αριθμού των εισηγήσεων (64), άξονα που αναφέρεται στην "Ανταγωνιστικότητα" καλύπτονται ειδικότερα θέματα όπως, οι περιφερειακές ανισότητες, οικονομική μεγέθυνση και σύγκλιση των περιφερειών, ζητήματα σχετικά με την παραγωγικότητα και αποτελεσματικότητα, ο ρόλος που παίζουν οι υποδομές, το ανθρώπινο κεφάλαιο, το καινοτομικό περιβάλλον, οι νέες τεχνολογίες και η εκπαίδευση στην αναπτυξιακή διαδικασία, καθώς και ο ρόλος της συνεργασίας των περιφερειών και η ανάπτυξη των δικτύων στην οικονομική ανάπτυξη. Στον συμπληρωματικό ως προς αυτόν άξονα "Περιφερειακή πολιτική", υπάρχουν ειδικές ενότητες όπως σκοποί και στόχοι της περιφερειακής πολιτικής, δημόσιες δαπάνες και περιφερειακή πολιτική.

Στον άξονα "Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση" διαμορφώθηκαν ειδικές ενότητες που αφορούσαν στην διεύρυνση και την περιφερειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, νέες μορφές διακυβέρνησης, τη διασυνοριακή συνεργασία και προβλήματα μετάβασης των χωρών της ανατολικής Ευρώπης, στην οικονομία της αγοράς.

Στον άξονα "Κλαδικές μεταβολές και νέες αγορές" επιμέρους ενότητες αφορούσαν σε θέματα του τριτογενή τομέα, με ειδική αναφορά στον χρηματοπιστωτικό τομέα, και τις αναβαθμισμένες υπηρεσίες με τη χρήση των νέων τεχνολογιών. Εντός αυτής συμπεριελήφθη και ένα ειδικό εργαστήριο (workshop) με θέμα "Οι Χωρικές Επιπτώσεις της Νέας Οικονομίας".

Σε έναν άλλο άξονα "Περιφερειακός και Αστικός Σχεδιασμός" ειδικότερες ενότητες αφορούσαν στις νέες μορφές περιφερειακής και αστικής διακυβέρνησης, και τη σχέση της με τη βιώσιμη ανάπτυξη, καθώς και αστική ανάπτυξη.

Ανάλογες ενότητες διαμορφώθηκαν και εντός των υπόλοιπων θεματικών αξόνων που προφανώς μια παράθεσή τους δεν είναι ούτε εφικτή ούτε σκόπιμη στο πλαίσιο αυτής της παρουσίας. Άλλωστε ολόκληρο το πρόγραμμα, αλλά και το CD με τις εισηγήσεις, βρίσκεται στην ηλεκτρονική σελίδα του συνεδρίου.

Άλλες εκδηλώσεις στο πλαίσιο του 42^{ου} συνεδρίου

Παράλληλα με το επιστημονικό μέρος του συνεδρίου έγιναν και εφέτος μια σειρά από άλλες εκδηλώσεις. Οι σύνεδροι είχαν τη δυνατότητα να συμμετέχουν σε δύο τεχνικές περιηγήσεις (technical excursions), στο German Occupational and Health Exhibition και στο Electromagnetic Compatibility Test Centre NRW GmbH.

Την πρώτη μέρα του συνεδρίου έγινε από τον Δήμαρχο του Dortmund μια μικρή εκδήλωση υποδοχής των επισκεπτών, στο Δημαρχιακό Μέγαρο. Το συνέδριο έκλεισε με μια μεγάλη δεξίωση, που έγινε στο ανθρακωρυχείο Zeche Zollern II/IV, που έχει μετατραπεί σήμερα σε χώρο πολιτισμού και αναψυχής. Κατά τη διάρκεια αυτής έγινε η απονομή των επαίνων στις εργασίες των νέων επιστημόνων που ξεχώρισαν, μετά από εισήγηση της ειδικής επιτροπής. Την ημέρα αυτή ανακοινώθηκε τέλος και η εκλογή νέου προέδρου που αναλαμβάνει καθήκοντα από το επόμενο έτος.

Το επόμενο 43^ο συνέδριο της ERSA στο Jyvaskyla της Φιλανδίας

Το επόμενο, 43^ο συνέδριο της Εταιρείας, θα γίνει στο Jyvaskyla της Φιλανδίας, 27-30 Αυγούστου 2003, με κύριο θέμα "Περιφέρειες, Κέντρα και Χωρική Ανάπτυξη στην Νέα Ευρώπη". Η προθεσμία υποβολής περιλήψεων είναι μέχρι τις 15 Ιανουαρίου. Το επιστημονικό πρόγραμμα του συνεδρίου θα περιλαμβάνει ανακοινώσεις στην ολομέλεια και σε παράλληλες συνεδρίες. Υπάρχουν δύο προσκεκλημένοι ειδικοί ομιλητές, από τους πλέον γνωστούς παγκοσμίως, ο καθηγητής του Πανεπιστημίου του Τόκιο Masahisa Fujita, και ο καθηγητής του Βασιλικού Τεχνολογικού Ινστιτούτου της Στοκχόλμης Ake Andersson.

Χρήσιμες διευθύνσεις

- ERSA 42^ο Συνέδριο, Dortmund, www.ersa2002.org
- ERSA 43^ο Συνέδριο (Jyvaskyla, Φιλανδία), www.jyu.fi/ersa2003
- Ευρωπαϊκό Τμήμα της Διεθνούς Εταιρείας Περιφερειακής Επιστήμης
European Regional Science Association (ERSA), www.ersa.org
- Διεθνής Εταιρεία Περιφερειακής Επιστήμης
Regional Science Association International (RSAI), www.regionalscience.org

Νέα Υόρκη: μια ταινία ντοκυμαντέρ (1999, τηλεοπτική σειρά PBS)

Αλέξης Δέφνερ

Λέκτορας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Η σημασία της οπτικοακουστικής διάστασης της πολεοδομίας είναι ένα στοιχείο το οποίο, αν και για πολλούς ειδικούς που ασχολούνται με την πόλη δεν θεωρείται δεδομένο, μπορεί σήμερα να βασιστεί σ' ένα σημαντικό υλικό. Η αναπαράσταση της πόλης στον κινηματογράφο έχει απασχολήσει αρκετά τόσο τη διεθνή (Clarke, 1997· Shiel και Fitzmaurice, 2001), όσο και την πρόσφατη ελληνική βιβλιογραφία (Θεοδώρου, 2000· ΠΕΚΚ, 2002). Η σχέση πόλης και κινηματογράφου είναι αμφίδρομη. Στην εμπειρία της καθημερινής ζωής συχνά οι πόλεις φαίνονται να διαθέτουν μία κινηματογραφική ποιότητα: η πόλη έχει διαπλαστεί από την κινηματογραφική μορφή, ενώ και ο κινηματογράφος οφείλει πολλά από τα χαρακτηριστικά του στην εξέλιξη της πόλης (Clarke, 1997, σσ. 1-2).

Η αμερικανική κινηματογραφική βιομηχανία γεννήθηκε στη Νέα Υόρκη (Sanders, 2002). Οι πρώτες ταινίες διαρκούσαν ένα με δυο λεπτά και οι περισσότερες αποθανάτιζαν την καθημερινή ζωή της πόλης που αποτελούσε το μεγαλύτερο αξιοθέατο του κόσμου. Όπως ισχυρίζεται και ο Robert Stern στο παρόν ντοκυμαντέρ, ο κινηματογράφος αποτυπώνει την εικόνα της πόλης σε κίνηση και κάνει την πόλη συναρπαστικότερη. Η Νέα Υόρκη αποτελεί μια από τις αγαπημένες πόλεις τόσο των σκηνοθετών (Woody Allen, Martin Scorsese), όσο και των μελετητών του κινηματογράφου (Sanders, 2002)¹.

Όσον αφορά τα κινηματογραφικά είδη, μια ξεχωριστή περίπτωση αποτελεί το ντοκι-

¹ Ο James Sanders είναι αρχιτέκτονας που ζει και εργάζεται στη Νέα Υόρκη, έχει συνεργαστεί στο σενάριο του ντοκυμαντέρ Νέα Υόρκη, καθώς και στη συγγραφή του συνοδευτικού βιβλίου (Burns κ.ά., 1999).

μαντέρ στις διάφορες μορφές του: α) ταινίες για πόλεις με βάση την προσωπική οπτική ενός σκηνοθέτη -από τα παλαιότερα παραδείγματα είναι η ταινία του 1927 *Βερολίνο, ή η Συμφωνία της Μεγαλούπολης* (*Berlin: Die Sinfonie der Grosstadt*) σε σκηνοθεσία Walter Ruttmann, και η ταινία του 1929 *Ο Άνθρωπος με την Κινηματογραφική Μηχανή* σε σκηνοθεσία Dziga Vertov (*Chelovek s kinoapparatom - The Man with the Movie Camera*)-, β) τουριστικοί οδηγοί - παραδείγματα προσεγγίσεων που ξεφεύγουν από τα συνηθισμένα είναι η σειρά *Lonely Planet* (τώρα ονομάζεται *Pilot Guides*) και οι βιντεοκασέτες της De Agostini², και γ) τηλεοπτικά ντοκυμαντέρ (π.χ. *Αθήνα, Επιστροφή στην Ακρόπολη* του Θόδωρου Αγγελόπουλου, 1983). Τα τηλεοπτικά προϊόντα, ειδικότερα οι μίνι σειρές (που έχουν αυξηθεί τελευταία), έχουν μελετηθεί πολύ λιγότερο από τα κινηματογραφικά, αν και υπάρχουν πρόσφατες εξαιρέσεις σε σχέση με ορισμένα είδη όπως το τηλεοπτικό δράμα (Billingham, 2000).

Μια καλή αφορμή για να μελετήσει κανείς τα τηλεοπτικά ντοκυμαντέρ, και το έναυσμα για την επιλογή αυτής της κριτικής, αποτέλεσε η προβολή από τη NET³ της αριστουργηματικής (ένας χαρακτηρισμός που αφορά ελάχιστα έργα τέχνης μετά το 1980) μίνι σειράς του Ric Burns (σκηνοθεσία, σενάριο, παραγωγή) *Νέα Υόρκη: Μια Ταινία Ντοκυμαντέρ* (*New York: A Documentary Film*). Η σειρά γυρίστηκε το 1999, χαρακτηρίζεται "λυρικό ιστορικό ντοκυμαντέρ", και διατίθεται σε κουτί 7 DVD (Burns, 2001), ενώ κυκλοφορεί ακόμη ένα συνοδευτικό βιβλίο (Burns κ.ά., 1999) και το CD με τη μουσική της (Keane κ.ά., 1999).

Ο Ric Burns αποτελεί μαζί με τον αδελφό του Ken τους πλέον ενδιαφέροντες σύγχρονους κινηματογραφιστές που έχουν ειδικευτεί σε ντοκυμαντέρ για θέματα σχετικά με την ιστορία των ΗΠΑ. Ο πλέον παραγωγικός είναι ο Ken Burns, και ορισμένα έργα του που είναι διαθέσιμα σε DVD και/ή βιντεοκασέτα είναι: *Brooklyn Bridge* (1981, ντοκυμαντέρ, βιντεοκασέτα NTSC), *The State of Liberty* (1986, ντοκυμαντέρ, DVD περιοχής 1), *The Civil War* (1990, μίνι σειρά, κουτί 3 DVD περιοχής 2), *Baseball* (1994, μίνι σειρά, κουτί 10 DVD περιοχής 1), *Frank Lloyd Wright* (1998, ντοκυμαντέρ, DVD περιοχής 1 και βιντεοκασέτα PAL χωρίς ελληνικούς υπότιτλους), *Jazz* (2000, μίνι σειρά, κουτί 4 DVD περιοχής 2). Ο Ric Burns είναι λιγότερο παραγωγικός, αλλά όχι λιγότερο αξιόλογος, από τον αδελφό του. Άλλα έργα του που είναι διαθέσιμα σε βιντεοκασέτα είναι το *The Donner Party* (1992, ντοκυμαντέρ, βιντεοκασέτα NTSC) και το *The Way West* (1995, μίνι σειρά, 2 βιντεοκασέτες PAL χωρίς ελληνι-

² Η ταινία του Ruttmann υπάρχει σε DVD (όλων των περιοχών), του Vertov σε DVD (περιοχής 2 με καινούρια μουσική του Michael Nyman), η σειρά *Lonely Planet/Pilot Guides* προβάλλεται συχνά από τη NET, το Discovery και το Travel (κανάλια του Nova) ενώ ορισμένα θέματα υπάρχουν σε βιντεοκασέτες PAL (οι περισσότερες χωρίς ελληνικούς υπότιτλους) και σε DVD (περιοχής 2), και οι κασέτες της De Agostini υπάρχουν μεταγλωττισμένες στα Ελληνικά. Επίσης οι ταινίες του Ruttmann και του Vertov έχουν προβληθεί από την κρατική τηλεόραση.

³ Είναι χαρακτηριστικό ότι στις 5/8/02 προβλήθηκε από τη NET ένα άλλο ντοκυμαντέρ για τη Νέα Υόρκη που αφορά τη φύση στην πόλη και είχε τίτλο *Τα Πουλιά Πετούν Πάνω Από τη Νέα Υόρκη*. Η σειρά *Νέα Υόρκη* έχει προβληθεί αρκετές φορές κατά τη διάρκεια του 2002, ίσως λόγω του τρομοκρατικού χτυπήματος της 11ης Σεπτεμβρίου, το οποίο άλλαξε, εκτός πολλών άλλων πραγμάτων, και την αντίληψη που έχουν τα περισσότερα άτομα στον κόσμο για την πόλη.

κούς υπότιτλους). Η βασική διαφορά τους είναι, σύμφωνα με τον William Carr (Amazon), ότι, ενώ ο Ken τείνει να αφιερώνει πολύ χρόνο στο υλικό του, καθώς και να το συνδέει με πρόσωπα, ο Ric επικεντρώνεται στην εξιστόρηση των γεγονότων κατά χρονολογική σειρά.

Η εκδοχή της Νέας Υόρκης που προβλήθηκε στη NET έχει πέντε επεισόδια και σταματάει στο 1931, ενώ η εκδοχή που κυκλοφορεί σε DVD έχει επτά επεισόδια. Οι τίτλοι των επεισοδίων είναι: α) Η πόλη και η ύπαιθρος (1609-1825), β) Τάξη και αταξία (1825-1865), γ) Φως και σκοτάδι (1865-1918), δ) Η εξουσία και ο λαός (1898-1918), ε) Η κοσμοπόλη (1919-1931), στ) Η πόλη του αύριο (1929-1941), ζ) Η πόλη και ο κόσμος (1945-σήμερα). Τα δύο πρόσθετα επεισόδια προχωρούν χρονολογικά και ασχολούνται με τις σημαντικές μορφές των Fiorello LaGuardia (δήμαρχος από το 1933 έως το 1945 και οπαδός του New Deal - βλέπε και Jeffers, 2002) και Robert Moses (κατείχε διάφορα αξιώματα από το 1924 έως το 1959, με χαρακτηριστικότερο αυτό του επίτροπου πάρκων, και πήρε την πρωτοβουλία κατασκευής πολλών έργων - βλέπε και Caro, 1974), την ανάπτυξη του Χάρλεμ και την κυριαρχία της πόλης σε παγκόσμιο επίπεδο μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Το στυλ της σειράς περιλαμβάνει συνδυασμό φωτογραφιών και σκηνών αρχείων (από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα και μετά), μουσικής, συνεντεύξεων, λογοτεχνικών αναφορών και αφηγήσεων. Η εξαιρετική μουσική είναι του Brian Keane (ειδικευμένου σε μουσική new age και σε τηλεοπτικές παραγωγές, συχνού συνεργάτη των αδελφών Burns), οι λογοτεχνικές αναφορές γίνονται κυρίως στον Walt Whitman και στον Francis Scott Fitzgerald, η αφήγηση γίνεται κυρίως από τον ηθοποιό David Ogden Stiers, ενώ τα άτομα που δίνουν συνεντεύξεις περιλαμβάνουν ιστορικούς [Mike Wallace, ένας από τους δύο συγγραφείς του βιβλίου *Gotham* που κέρδισε το βραβείο Πούλιτζερ (Burrows και Wallace, 2000)· Kenneth Jackson, επιμελητής μιας εγκυκλοπαίδειας για την πόλη (Jackson, 1995)], αρχιτέκτονες/ πολεοδόμους (Rem Koolhaas, Robert Stern), καλλιτέχνες (E.L. Doctorow, Allen Ginsberg, Martin Scorsese), πολιτικούς (Rudolph Giuliani, Daniel Moynihan), επιχειρηματίες (Donald Trump).

Στα πλαίσια αυτής της κριτικής είναι αδύνατο να γίνει αναφορά σε όλα τα καθοριστικά ιστορικά γεγονότα και τοπόσημα τα οποία προσεγγίζει η σειρά. Έμφαση θα δοθεί στην κατασκευή των ουρανοξυστών (π.χ. Empire State Building) και άλλων μεγάλων έργων (π.χ. διώρυγα Ίρι) - περισσότερα για τα μεγάλα έργα στο Newhouse, 1999. Ο ποταμός Χάντσον και το Μανχάταν ανακαλύφθηκαν το 1609 και το 1626 οι Ολλανδοί άποικοι αγόρασαν το Μανχάταν από τους Ινδιάνους πληρώνοντας κοσμήματα συνολικής αξίας 24 δολαρίων - σε αυτό το γεγονός οφείλεται η πρώτη ονομασία της (Νέο Άμστερνταμ). Σύμφωνα με τον Brendan Gill, η πόλη ήταν η γενέτειρα του καπιταλισμού και βασίστηκε στην απληστία. Το 1664 οι Ολλανδοί ήταν μειοψηφία και η πόλη πήρε το σημερινό της όνομα, μετά από την κατάληψή της από τους Άγγλους. Η σημερινή μορφή της πόλης ανάγεται στο 17^ο αι. κατά τον οποίο χαρακτηρίζεται από πυκνοκατοίκηση, ομιλία 18 διαφορετικών γλωσσών και ετερογένεια. Το 1756 κηρύχθηκε ο πόλεμος κατά των Άγγλων και η πόλη παίζει καθοριστικό ρόλο

στην Αμερικανική Επανάσταση. Το 1783 ο George Washington επέστρεψε θριαμβευτής στην πόλη.

Το 1787 ανατίθεται σε μια επιτροπή το σχέδιο για την ανάπτυξη του Μανχάταν η οποία κατέληξε σ' ένα πλέγμα. Σύμφωνα με τον Rem Koolhaas, ο ριζοσπαστικός χαρακτήρας του πλέγματος είναι η επιβολή της γεωμετρίας σ' ένα νησί. Τα βασικά πλεονεκτήματα του πλέγματος είναι: η αίσθηση της συστηματοποίησης, η διευκόλυνση των μεταναστών, η προσπάθεια επιβολής ισχυρής τάξης σε μια πόλη με αναρχία, η προσπάθεια διαμόρφωσης και αναδιαμόρφωσης της φύσης - το οποίο αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό της Νέας Υόρκης. Σύμφωνα με τον Stern, οι λεωφόροι αντικατοπτρίζουν τη γεωγραφική απεραντοσύνη της Βόρειας Αμερικής.

Το 1788 η πολιτεία της Νέας Υόρκης γίνεται μια από τις πρώτες 13 πολιτείες των ΗΠΑ και το 1789 ο Washington ορκίζεται ως πρώτος πρόεδρος των ΗΠΑ στην πόλη της Νέας Υόρκης. Η διώρυγα Ίρι (είχε μήκος 584 χλμ. και συνέδεε τον Ποταμό Χάντσον με το Όλμπενι, σημερινή πρωτεύουσα της πολιτείας της Νέας Υόρκης) θεωρήθηκε το σημαντικότερο έργο της χώρας μέχρι την κατασκευή των Εθνικών Οδών το 1956. Με αυτόν τον τρόπο η Νέα Υόρκη, ως οικονομική πρωτεύουσα, μετασχηματίζεται σε εθνική πόλη: τώρα το χάος είναι "ανθρώπινο".

Η πόλη στερείται χώρων αναψυχής και περιπάτου καθώς και γήπεδο. Το 1857 το Μανχάταν μεταμορφώνεται: διώχονται 1.600 Αφρικανοί και ο Δήμαρχος Fernando Wood προκηρύσσει διαγωνισμό για το Central Park (έκταση 843.000 τ.μ.) τον οποίο τον κερδίζει ο Frederick Olmsted. Η επιδίωξη είναι ο ταξικός συγχρωτισμός: όλοι οι λαοί έχουν θέση σε αυτό το πάρκο. Σύμφωνα με τον Stern, η παροχή τεχνητού πρασίνου είναι μια πρόσθετη ένδειξη της αυτάρκειας των Νεοϋορκέζων: αντί να πάνε στη φύση την έφεραν στην πόλη. Αποκλήθηκε το αριστούργημα της Αμερικής του 19^{ου} αι., και ένα βασικό χαρακτηριστικό του είναι ότι κατασκευάστηκε σαν ταινία με συνεχόμενα πλάνα - αυτό αποτελεί μιαν άλλη πλευρά της σχέσης πολεοδομικού σχεδιασμού και κινηματογράφου.

Το 1860 που τελείωσε η διαμόρφωση του πάρκου έρχεται ο Lincoln στην πόλη με σκοπό να πολιτευτεί με τους Ρεπουμπλικάνους. Το 1861 η πόλη ζήτησε απόσχιση από το Βορρά προβάλλοντας το εμπορικό μπροστά από το πολιτικό συμφέρον. Όταν γίνεται η επίθεση στο Οχυρό Σάμτερ τον Απρίλιο του 1861 και αρχίζει ο εμφύλιος, η Νέα Υόρκη στρέφεται στην Ένωση, και τότε έγινε η μεγαλύτερη διαδήλωση (μέχρι εκείνη τη στιγμή) υπέρ του Βορρά. Εκείνο που ένωσε τους κατοίκους ήταν η δολοφονία του Lincoln το 1865.

Ο πληθυσμός στο τέλος του αιώνα φτάνει τα 5 εκατομμύρια, ενώ το 1860 ήταν 1 εκατομμύριο, και το Μανχάταν, στο οποίο συγκεντρώνονται τα υψηλόμισθα στρώματα, ήταν πεπερασμένο. Η κατασκευή της Γέφυρας του Μπρούκλιν (που εγκαινιάστηκε το 1883) ήταν ένας τρόπος να επεκταθεί η πόλη προς το Μπρούκλιν και το Λονγκ Άιλαντ. Το οδόστρωμά της είχε πλάτος 26 μ. και η βασική πρωτοτυπία της είναι ότι για πρώτη φορά στην ιστορία ένας

πεζόδρομος αποτελεί μέρος μιας γέφυρας, ενώ ήταν και η πρώτη ηλεκτροφωτισμένη γέφυρα. Όσον αφορά την ανακάλυψη μιας διαφορετικής διάστασης της πλουσιότερης πόλης της Αμερικής (κυρίως του Lower East Side), καθοριστικό ρόλο έπαιξε η κυκλοφορία το 1890 του βιβλίου του Jacob Riis (1997), το οποίο με τη χρήση ενός πλούτου φωτογραφιών έδειχνε ότι, κυρίως στους μετανάστες, υπήρχαν 1 εκατομμύριο υποσιτισμένα άτομα και υποβαθμισμένες συνθήκες ζωής. Η αντιμετώπιση του Riis ενέπνευσε την προσπάθεια για βελτίωση της ποιότητας ζωής στην πόλη: είναι η περίοδος ίδρυσης των δημοσίων ιδρυμάτων και κατασκευής πολιτιστικών κτιρίων (Carnegie Hall, Μητροπολιτικό Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης, Βιβλιοθήκη).

Το 1898 η Νέα Υόρκη προσάρτησε το Μπρούκλιν (3^η μεγαλύτερη πόλη της χώρας) και άλλους τέσσερις δήμους (Κουίνς, Μανχάταν, Μπρονξ, και Στάτεν Άιλαντ). Αποτελεί τη μοναδική περίπτωση μεγάλης πόλης που ενώνεται με άλλη μεγάλη πόλη. Σύμφωνα με τον Stern, η ενοποίηση έκανε πολλά πράγματα από αυτά που ακολούθησαν ευκολότερα και λογικά, αλλά μάλλον αυτό, ούτως ή άλλως, θα συνέβαινε.

Η Νέα Υόρκη, σύμφωνα με τον Kenneth Jackson, δεν είναι στατική είναι κάτι που γίνεται - αυτό συμβαίνει και με τον πολιτισμό της. Οι περισσότερες αλλαγές οφείλονται στα κύματα μεταναστών μεταξύ 1880 και 1920: η πόλη ήταν κάτι περισσότερο από ένα μωσαϊκό, ήταν ένα νέο είδος πόλης. Μόνο το 1907 ήρθαν, κυρίως από την Ευρώπη, 1 εκατομμύριο άτομα. Μια πρόσθετη ένδειξη των αλλαγών ήταν οι ουρανοξύστες που αποτέλεσαν σταθμό στο μετασχηματισμό των κτιρίων και του τρόπου ζωής. Η μετάβαση γίνεται από το "οστρακοειδές" σύστημα κατασκευής που βασίζεται στους τοίχους στο "σπονδυλωτό" που βασίζεται στους σκελετούς από χάλυβα. Σύμφωνα με τον Wallace, έχουμε την περίπτωση ενός αστικού πολιτισμού που θαυμάζει την ανάπτυξη του: οι Νεοϋορκέζοι αγαπούν τους ουρανοξύστες και αισθάνονται ότι είναι στο μεταίχμιο του παγκόσμιου πολιτισμού. Το 1883 ο Paul Bourget ισχυρίζεται ότι η Νέα Υόρκη αποτελεί μια τεράστια συναυλία - αυτό αποτελεί χαρακτηριστική ένδειξη του ότι η πόλη σχετίζεται, εκτός από τον κινηματογράφο, και με τη μουσική (Lefebvre, 1976). Το 1905 τα 4/5 των κατοίκων ήταν μετανάστες ή παιδιά μεταναστών. Σύμφωνα με τον Jackson, το 1900 το Lower East Side είχε ελάχιστους Αμερικανούς και, ίσως, τις πλέον πυκνοκατοικημένες συνοικίες στην παγκόσμια ιστορία.

Η σειρά αφιερώνει αρκετό χρόνο στο μεγαλύτερο βιομηχανικό δυστύχημα στην ιστορία της πόλης, δηλαδή στην πυρκαγιά του εργοστασίου ιματισμού Triangle το 1911 στο οποίο μέσα σε μια ώρα σκοτώθηκαν 146 γυναίκες. Ως συνέπεια αυτού του γεγονότος καθώς και μιας μαζικής συγκέντρωσης πολιτών, δημιουργήθηκε μια Επιτροπή Βιομηχανίας με στόχο τη νομοθετική μεταρρύθμιση για τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας. Η επιτροπή κατέληξε σε διάφορες προτάσεις μια από τις οποίες ήταν ο προσδιορισμός των μέγιστων ωρών εβδομαδιαίας γυναικείας εργασίας σε 54 (!). Ενώ ο υπόγειος σιδηρόδρομος έφερε του Νεοϋορκέζους κοντά από σωματική άποψη, η πυρκαγιά τους έφερε κοντά από συναισθηματική άποψη - επί-

σης θεωρείται ότι αποτέλεσε και την ουσιαστική αφορμή για την έναρξη του New Deal το 1933.

Στην αρχή του 20^{ου} αι. οι Ευρωπαίοι άρχισαν να αντιλαμβάνονται το ρόλο των ΗΠΑ ως μελλοντικής υπερδύναμης, και η Νέα Υόρκη από Ευρωπαϊκή πόλη μετατρέπεται σε Αμερικανική. Στη δεκαετία του '20 παρατηρήθηκε μαζική παραγωγή καταναλωτικών αγαθών και μαζική κατανάλωση. Σύμφωνα με τον S. Strauss, η παραγωγή στοχεύει στην επιβίωση του πολιτισμού: δεν παράγονται αγαθά αλλά αγοραστικό κοινό. Η Νέα Υόρκη γίνεται περισσότερο οικεία, είναι το επίκεντρο της ψυχαγωγίας και πρόδρομος του Χόλιγουντ, ενώ εμφανίζονται νέοι ήχοι. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η τζαζ, η οποία δεν γεννήθηκε στην πόλη αλλά διαδίδεται από μαύρους μουσικούς που συρρέουν στο Χάρλεμ -βλέπε την προαναφερθείσα μίνι σειρά *Jazz* του Ken Burns και την ταινία του 1984 *Cotton Club* σε σκηνοθεσία F.F. Coppola - ακολουθώντας τη γενικότερη μετακίνηση των Αφροαμερικανών κατοίκων. Παρατηρείται μαζική κυκλοφορία περιοδικών και συγχώνευση εμπορίου και πολιτισμού, η οποία επικεντρώνεται τόσο στο Χάρλεμ όσο και στην Times Square. Αυτό μπορεί να παραλληλιστεί με τη σημερινή κατάσταση - είναι ενδεικτικό ότι η Times Square έχει αναπλαστεί, και μάλιστα με χρηματοδότη κλειδί, κυρίως στα θέατρα, την εταιρεία Disney (Sassen και Roost, 1999: 150-3). Το 1927 η Νέα Υόρκη καθιερώνεται ως Παναμερικανική πρωτεύουσα πολιτισμού και παρατηρείται καταναλωτική υστερία και κρίση ταυτότητας. Ένα βασικό στοιχείο, που αντανakλά και τη σημασία του χρόνου στην ανάλυση της πόλης, είναι ότι ο ρυθμός της πόλης άλλαξε.

Στα τέλη της δεκαετίας του '20, όπως ίσως και σήμερα, επαναλαμβάνεται ένα κλασικό οικονομικό φαινόμενο: ο κύκλος στον οποίο τα κεφάλαια δεν επενδύονται πλέον με στόχο την παραγωγή αγαθών αλλά την αύξηση της κερδοσκοπίας (και συγκεκριμένα επενδύονται σε μετοχές και ακίνητα) με συνέπειες την αύξηση του δανεισμού και την αύξηση των ουρανοξυστών. Ο αρχιτέκτων Raymond Wood ισχυρίζεται ότι το ύψος γι αυτόν δεν σημαίνει τίποτε και μπορεί να κατασκευάσει ύψη 2,5 χιλιομέτρων. Ο αυτοκινητοβιομήχανος William Chrysler αναθέτει στον αρχιτέκτονα Van Halen να κτίσει τον υψηλότερο ιδιωτικό ουρανοξύστη στον κόσμο. Το Chrysler Building ολοκληρώθηκε το 1929 και είχε ύψος 320 μ. Τα πρώτα σημάδια της κρίσης εμφανίζονται το καλοκαίρι του 1929 με την άνοδο της ανεργίας. Η Τρίτη 29 Οκτωβρίου είναι η Μαύρη Τρίτη και το κραχ είχε σημαντική επίδραση και στον ψυχισμό των Νεοϋορκέζων.

Παρόλα αυτά, ο χρηματιστής John Jakob Raskob, ήδη πριν το κραχ, επεξεργάζεται σχέδια για τη κατασκευή του υψηλότερου ουρανοξύστη στον κόσμο. Η ερώτησή του στον αρχιτέκτονα Lambert ήταν: "Bill πόσο ψηλά μπορείς να κτίσεις χωρίς να πέσει;". Έτσι αρχίζει η κατασκευή του Empire State Building και πρόεδρος της εταιρείας διορίζεται ο δημοφιλής πρώην κυβερνήτης Al Smith. Σύμφωνα με τον Stern, ο ουρανοξύστης αυτός εκτός από σύμβολο της πόλης θυμίζει τον καλεσμένο που έρχεται μετά το πάρτι (δηλαδή το κραχ). Η κατα-

σκευή ουρανοξυστών είχε τελειοποιηθεί και η ταχύτητα κατασκευής ήταν εντυπωσιακή: τα εγκαίνια έγιναν στις 31 Μαΐου 1931 από τον Franklin Roosevelt, κυβερνήτη της Νέας Υόρκης (από το 1928) και επόμενο πρόεδρο των ΗΠΑ (από το Νοέμβριο του 1932 και για τέσσερις θητείες μέχρι το θάνατό του το 1945). Το κτίριο ήταν μια εμπορική αποτυχία (που αποδόθηκε κυρίως στη λάθος θέση), διότι 56 όροφοι έμειναν κενοί και μόνο το 30% των γραφείων νοικιάστηκαν, και απέδωσε εμπορικά μόνο το 1950. Το κτίριο (συνολικού ύψους 381 μ.) αντιπροσωπεύει το θρίαμβο του μεγαλείου της μοναξιάς και προκαλεί άμεση συναισθηματική αντίδραση. Είναι το σύμβολο μιας πόλης που θέλει να χαράσσει μόνη της την πορεία της: κατασκευάστηκε όταν η χώρα βούλιαζε. Σύμφωνα με τον Fitzgerald, όταν ένα άτομο ανεβαίνει στο κτίριο ανακαλύπτει το κουτί της Πανδώρας της πόλης, βλέπει ότι η πόλη δεν είναι ατέλειωτη, αλλά είναι σαν όλες τις άλλες και έχει όριο το πράσινο και τη θάλασσα.

Γενικά η Νέα Υόρκη συμβολίζει την προσπάθεια και την καλή δουλειά, την υπερηφάνεια, την αυτοεκτίμηση και την ταυτότητα μέσα από την εργασία. Αυτό το τελευταίο δεν ισχύει για τις ελληνικές (αλλά και άλλες) πόλεις, στις οποίες η ταυτότητα αναζητείται κυρίως στον ελεύθερο χρόνο. Η αναπαράσταση της ιστορίας της Νέας Υόρκης είναι ένα ανεξάντλητο θέμα, και από οποιαδήποτε σκοπιά και αν αντιμετωπιστεί δεν είναι δυνατόν να αποφευχθούν οι κριτικές. Έτσι, και αυτή η μίνι σειρά έχει δεχθεί κριτικές, οι χαρακτηριστικότερες των οποίων αναφέρονται στο σχετικό site του Amazon (Amazon): α) το χρηματιστηριακό κραχ είναι κάτι συνθετότερο από μια "άγρια κερδοσκοπία", όπως βασικά παρουσιάζεται, και συνδέεται με την προμήθεια του χρήματος, τον προστατευτισμό του εμπορίου και άλλους παράγοντες που δεν αναφέρονται, β) υπάρχει μικρή κάλυψη της σημαντικής ιστορίας των επιχειρήσεων και της αγοράς -όπως παρουσιάζεται στο βιβλίο του Chernow (1991)-, γ) οι πολιτικές απόψεις και θέσεις προσωπικοτήτων όπως του κυβερνήτη Al Smith (προώθησε περισσότερα από 60 νομοσχέδια με στόχο τη αντιμετώπιση των πολλών εργατικών και κοινωνικών προβλημάτων της πόλης - βλ. και Slayton, 2001) παρουσιάζονται μόνο από τη θετική τους πλευρά.

Ωστόσο, ως συνολική εικόνα το ντοκυμαντέρ αυτό αποτελεί χαρακτηριστική απόδειξη του βαθμού στον οποίο συμβάλλει η τέχνη όχι μόνο στην απόλαυση αλλά και στη γνώση: είναι πολύ δύσκολο να αφομοιώσει ένα άτομο την ιστορία της Νέας Υόρκης διαβάζοντας μόνο κάποιο επιστημονικό βιβλίο (Jackson, 1995· Homberger, 1998· Burrows και Wallace, 2000) σε σχέση με την αίσθηση που αποκομίζει βλέποντας τη σειρά αυτή, ιδιαίτερα εφόσον υπάρχει και ένα συνοδευτικό βιβλίο. Η αίσθηση αυτή σχετίζεται με το γεγονός, αφενός ότι ένα οπτικοακουστικό προϊόν ξαναβλέπεται ευκολότερα από ότι ξαναδιαβάζεται ένα βιβλίο, και, αφετέρου, τα σχετικά ερεθίσματα που αποκομίζει ένα άτομο είναι αμεσότερα. Τελικά μία από τις σημαντικότερες διαδιστώσεις που προκαλεί η επανάληψη αυτής της σειράς είναι ότι, μαζί με τη λογική, ο παράγοντας που παίζει κρίσιμο ρόλο στη γνώση του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος είναι η αλληλεπίδραση ατομικού και συλλογικού συναισθήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Amazon, <http://www.amazon.com>
- Billingham, P. (2000) *Sensing the City Through Television*, Bristol: Intellect.
- Burns, R. (2001) *New York: A Documentary Film*, PBS Home Video. [κουτί 7 DVD περιοχής 1]
- Burns, R., Sanders, J. και Ades, L. (1999) *New York: An Illustrated History*, New York: Knopf
- Burrows, E. και Wallace, M. (2000) *Gotham: A History of New York City to 1898*, New York: Oxford University Press.
- Caro, R. A. (1974) *The Power Broker: Robert Moses and the Fall of New York*, New York: Knopf.
- Chernow, R. (1991) *The House of Morgan: An American Banking Dynasty and the Rise of Modern Finance*, New York: Touchstone Books.
- Clarke, D. B. (επ.) (1997) *The Cinematic City*, London: Routledge.
- Homburger, E. (1998) *The Historical Atlas of New York City: A Visual Celebration of Nearly 400 Years of New York City's History*, New York: Henry Holt.
- Θεοδώρου, Κ. (2000) *Η Αναπαράσταση της Πόλης στον Κινηματογράφο: Η Θεσσαλονίκη σε Οκτώ Ταινίες*, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Βόλος: Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης. [κείμενο και βιντεοκασέτα]
- Internet Movie Database, <http://us.imdb.com>
- Jackson, K.T. (επ.) (1995) *The Encyclopaedia of New York City*, New Haven: Yale University Press.
- Jeffers, H. P. (2002) *The Napoleon of New York: Mayor Fiorello LaGuardia*, New York: John Wiley & Sons.
- Keane, B. κ.ά. (1999) *New York: Original Soundtrack From The PBS Special*, RCA [CD].
- Lefebvre, H. (1976) "La musique et la ville" (συζήτηση με τον H. P. Jeudy και άλλους), *Musique en Jeu*, no. 24, pp. 75-83.
- Newhouse, E. (επ.) (1999) *Υπερκατασκευές: Τα Μεγάλα Έργα της Ιστορίας*, Αθήνα: Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη/ National Geographic Society.
- ΠΕΚΚ (Πανελλήνια Ένωση Κριτικών Κινηματογράφου) (2002) *Κινηματογραφημένες Πόλεις: Η Πόλη στον Κινηματογράφο και τη Λογοτεχνία*, Αθήνα: ΠΕΚΚ/ Πατάκης.
- Riis, J. (1997) *How the Other Half Lives: Studies Among the Tenements of New York*, New York: Penguin.
- Sanders, J. (2002) *Celluloid Skyline: New York and the Movies*, London: Bloomsbury.
- Sassen, S. και Roost, F. (1999) "The city: strategic site for the global entertainment industry", in Judd, D. και Fainstein, S. (επ.) *The Tourist City* (New Haven: Yale University

Press), 143-54.

Shiel, M. και Fitzmaurice, T. (επ.) (2001) *Cinema and the City: Film and Urban Societies in a Global Context*, Oxford: Blackwell.

Slayton, R.A. (2001) *Empire Statesman: The Rise and Redemption of Al Smith*, New York: Free Press.

ΠΡΟΣΘΕΤΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ (Εγκυκλοπαίδειες, Ταξιδιωτικοί Οδηγοί κ.λπ.)

Berman, E. (επ.) (1998) *Οδηγοί του Κόσμου: Νέα Υόρκη*, Αθήνα: Καθημερινή.

Dresner, D. (επ.) (1999) *The Hutchinson Guide to the World: Countries, Places, Geography, Population*, Oxford: Helicon.

Durham, M. (2001) *The National Geographic Traveler: Νέα Υόρκη*, Αθήνα: Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη.

Munro, D. (1995) *The Oxford Dictionary of the World*, Oxford: Oxford University Press.

Paxton, J. (1999) *The Penguin Encyclopedia of Places*, Harmondsworth: Penguin Books.

Martin Wentz (επιμέλεια), 2001,
DIE KOMPAKTE STADT, Campus Verlag,
Frankfurt and New York.

Κωνσταντίνος Σερράος

Διδάσκων (407), Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Τα τελευταία χρόνια γίνεται πολύς λόγος για δύο σημαντικά και αλληλένδετα μεταξύ τους φαινόμενα: τη διάλυση των μεγαλουπόλεων και την προαστιοποίηση ολόκληρων περιφερειών. Ιδιαίτερα η οικιστική διασπορά στην ύπαιθρο συγκεντρώνει τελευταία τα βλέμματα όλων όσων ασχολούνται με την πόλη και την πολεοδομία.

Ως "αντίδοτο" απέναντι στα παραπάνω φαινόμενα προβάλλει, εδώ και μερικά χρόνια, η έννοια της "συμπαγούς πόλης", έχοντας, τουλάχιστον στον ευρωπαϊκό χώρο, την υποστήριξη πληθώρας πολεοδομών, από τον ακαδημαϊκό και επαγγελματικό χώρο. Συνδέεται δε με μια σειρά από προσδοκίες, μεταξύ των οποίων αναφέρονται, η βελτίωση της πολεοδομικής ποιότητας των αστικών κέντρων, καθώς επίσης και ορισμένα περισσότερο "τεχνικά", ουσιαστικής όμως σημασίας ζητήματα, όπως για παράδειγμα η εξοικονόμηση οικιστικής γης, η μείωση του κόστους κατασκευής και λειτουργίας των υποδομών, η μείωση της οδικής κυκλοφορίας και τέλος η βελτίωση της αποδοτικότητας των αστικών και περιαστικών Μέσων

Μαζικής Μεταφοράς (MMM)¹.

Η άποψη περί "συμπαγούς πόλης" εκφράζεται συχνά με διάφορες παραλλαγές και αναδεικνύει, ανάλογα με τα δεδομένα, τα προβλήματα και τις απαιτήσεις του συγκεκριμένου χώρου, διαφορετικές πτυχές του πολεοδομικού σχεδιασμού. Για παράδειγμα, στην περιφέρεια της Βιέννης επιδιώκεται μια "αποκεντρωμένη συγκέντρωση" της οικιστικής δραστηριότητας γύρω από υφιστάμενους οικισμούς², ενώ στην Βέρνη προωθείται ένα μοντέλο πολεοδομικής ανάπτυξης, "εστιασμένης" σε βασικούς κόμβους του προαστιακού σιδηροδρόμου³.

Το βιβλίο "Die kompakte Stadt" (Η συμπαγής πόλη) επιχειρεί να καταγράψει συστηματικά τις απόψεις και τα αντίστοιχα επιχειρήματα, σχετικά με τους παραπάνω προβληματισμούς. Έκδοση της Διεύθυνσης Σχεδιασμού του Δήμου της Φραγκφούρτης, στα πλαίσια της σειράς δημοσιεύσεων με γενικό τίτλο "Το μέλλον του αστικού χώρου", αποτελεί συλλογικό έργο μιας πλειάδας αρχιτεκτόνων, πολεοδόμων, καθηγητών και μελετητών, αλλά και πολιτικών και δημοσιογράφων, με ιδιαίτερη ευαισθησία στα θέματα του σχεδιασμού και της ανάπτυξης της πόλης, υπό την επιμέλεια του Martin Wentz, διευθυντή πολεοδομίας της Φραγκφούρτης. Διαρθρώνεται σε τέσσερις μεγάλες ενότητες που διερευνούν (α) τις θεωρίες για την συμπαγή πόλη, (β) τη σχέση πολεοδομικής πυκνότητας και αστικής ζωής, (γ) τις δυνατότητες, μέσα από την κρίση της ευρωπαϊκής πόλης να αναδυθούν νέες ευκαιρίες αναγέννησής της και (δ) τις νέες εξελίξεις στον τομέα του σχεδιασμού για την πόλη.

Κάθε μια απ' αυτές τις ενότητες περιλαμβάνει ένα πρώτο, αμιγώς θεωρητικό μέρος, που συντίθεται από τέσσερα έως πέντε αυτόνομα δοκίμια και ένα δεύτερο, πιο πρακτικό, που σκοπό έχει να συνδέσει τις θεωρητικές απόψεις με την εφαρμογή των πολιτικών για την πόλη, μέσα από την παρουσίαση υλοποιούμενων ή και ολοκληρωμένων ήδη παραδειγμάτων σχεδιασμού για την Φραγκφούρτη.

Σε ένα πρώτο εισαγωγικό κείμενο, ο επιμελητής της έκδοσης διευκρινίζει το περιεχόμενο του όρου "συμπαγής πόλη" και θέτει το πλαίσιο της όλης διερεύνησης, τονίζοντας ότι το μέλλον του αστικού χώρου συνδέεται πλέον με νέα τεχνολογικά, κοινωνικά, κ.λπ. δεδομένα, αλλά και εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη στάση της πολεοδομίας και της πολιτικής απέ-

¹ Βλέπε και Jenks M., Burton E., Williams K. (eds) (1996) *The Compact City: A Sustainable Urban Form?* (London: E. & F.N. Spon).

² Βλέπε Planungsgemeinschaft Ost, 1998, *Europa Region, Gemeinsam für die Region, Berichte - Veröffentlichungen 2/98*, Wien.

³ Βλέπε Δελούκας Α., 2001, Η ανάπτυξη της πόλης στους κόμβους των δημόσιων συγκοινωνιών: το σύστημα μεταφορών της Αθήνας 2020 και το σχέδιο εστιασμένης πολεοδομικής ανάπτυξης της Βέρνης, στο: ΕΜΠ, ΚΣΕ, 15^ο Πρόγραμμα Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης, Η ευρωπαϊκή και Ελληνική πόλη στον 21^ο αιώνα, αναμενόμενος ρόλος του σχεδιασμού (επ. υπεύθ. Α. Αραβαντινός), Αθήνα.

ναντι στις νέες απαιτήσεις. Ο "ανταγωνισμός" μεταξύ εικονικού και πραγματικού χώρου, για παράδειγμα, οδηγεί στην αναζήτηση στρατηγικών για την επιβίωση της πόλης, που δεν μπορούν, παρά να βρίσκονται και στην ιστορική "συμπαγή" και "πυκνή" πόλη. Η έννοια της "συμπαγούς πόλης" θεωρείται επομένως στα πλαίσια του βιβλίου, κυρίως ένα βασικό μοντέλο για την μελλοντική αστική και περιφερειακή ανάπτυξη, το οποίο αντιτίθεται σε μια μορφολογικά κοινότοπη και χωρικά ανοργάνωτη "εκτατική" ανάπτυξη. Όμως ο επαναπροσδιορισμός των εννοιών της "πυκνότητας" και της "αστικότητας", στα πλαίσια μιας "συμπαγούς πόλης", υποστηρίζεται, ότι θα πρέπει να ορισθεί περισσότερο αναλυτικά και εμπειριστατωμένα, απ' ότι απλώς μέσα από τη συζήτηση περί δομής και όγκου των μελλοντικών οικιστικών περιοχών.

Τι πρεσβεύει επομένως η "συμπαγής πόλη", διερωτάται ο M. Wentz, για να δώσει αμέσως ο ίδιος και μια απάντηση: "Η 'συμπαγής πόλη', ως νέος προσανατολισμός της πολεοδομίας, επιθυμεί να συμβάλει στην παροχή πλούσιων δυνατοτήτων χρήσης του χώρου και στην εξασφάλιση υψηλής κοινωνικής και πολιτιστικής πυκνότητας, αλλά παράλληλα και να αποτελέσει ένα εύχρηστο μοντέλο, που θα είναι σε θέση να απαντήσει ταχύτερα και πιο ευέλικτα, απ' ότι οι μονοδιάστατοι σχηματισμοί πυκνών κτιριακών όγκων, σε διαρκώς διαφοροποιούμενες προϋποθέσεις, περιορισμούς και απαιτήσεις". Πρόκειται επομένως ουσιαστικά, όχι τόσο για μια συμβολή στη διαμόρφωση ενός καλύτερου κτιριακού περιβάλλοντος, όσο πολύ περισσότερο για μια ουσιαστική προσπάθεια διαμόρφωσης ενός πλαισίου, μέσα στο οποίο θα μπορέσει η πόλη να αναπτύξει τη δομή και τις λειτουργίες της, αλλά και να σταθεί απέναντι στον διεθνή ανταγωνισμό της παγκοσμιοποίησης.

Σ' αυτό το πνεύμα, η πρώτη ενότητα του βιβλίου, με γενικό τίτλο "Θεωρίες για την συμπαγή πόλη", ξεκινά με μια συστηματική θεωρητική προσέγγιση της έννοιας της "συμπαγούς πόλης στο πλαίσιο εξέλιξης των ιδεών" κατά τον 20^ο αιώνα (G. Albers), με έμφαση κυρίως στη μετάβαση από τον στόχο της "αστικής χαλάρωσης" (Auflockerung) σε αυτόν της "πύκνωσης" (Verdichtung) και από την επιδίωξη διαμόρφωσης του τελικού "προϊόντος πόλη" σε αυτήν του καθορισμού της διαδικασίας παραγωγής του.

Το δεύτερο κεφάλαιο, με τίτλο "Η αστική πόλη" (K. Schmals), επιχειρεί, μέσα από μια κοινωνιολογική προσέγγιση τη διασύνδεση των ελκυστικών για κατοίκους και επισκέπτες συμπαγών ιστορικών κέντρων των ευρωπαϊκών πόλεων, με τα προγράμματα των αρχών του αιώνα, του μοντέρνου κινήματος και της μεταμοντέρνας περιόδου, για να καταλήξει ότι η συμπαγής πόλη, πέρα από μια κτιριακή σύνθεση με χωρική διάσταση, είναι πολύ περισσότερο ένας κοινωνικός σχηματισμός. Σ' αυτό το επίπεδο θα πρέπει να εστιασθεί και η συζήτηση για τη μελλοντική μορφή της.

Η "οικολογική διάσταση της συμπαγούς πόλης" αποτελεί αντικείμενο του επόμενου κεφαλαίου (R. Petersen). Σ' αυτό υποστηρίζεται, ότι η συμπαγής πόλη συμβαδίζει με την έννοια της βιωσιμότητας του αστικού χώρου, λαμβάνοντας υπόψη και μια σειρά άλλων παρα-

μέτρων, που σχετίζονται, μεταξύ άλλων, με τις υποδομές και την κυκλοφορία.

Το τέταρτο κεφάλαιο (E. Tharun, R. Bordlein) αξιολογεί μέσα από τη ματιά του γεωγράφου και με έντονα κριτικό πνεύμα, την ιδέα της συμπαγούς πόλης, για να καταλήξει μεταξύ άλλων και στο συμπέρασμα, ότι η ανάγκη για βελτίωση των οικονομικών, κοινωνικών και οικολογικών στόχων απαιτεί μια διαφορετική αντίληψη σχεδιασμού και διοικητικής οργάνωσης. Παρ' όλα αυτά, το όραμα της συμπαγούς πόλης είναι σε θέση, μέσω της διέγερσης δράσεων για το αστικό περιβάλλον, να παίξει ένα ρόλο "προγράμματος προετοιμασίας για τον διεθνή ανταγωνισμό".

Το τελευταίο κεφάλαιο αυτής της ενότητας, προσεγγίζοντας το θέμα από άποψη σημειολογική, αναφέρεται στις έννοιες του "συμπαγούς" και του "πορώδους" στον αστικό χώρο (G. d. Bruyn). Έμφαση δίνεται σε θέματα αντίληψης και διαφοροποίησης του χώρου με ποικίλες συγκριτικές αναφορές και σε άλλα κινήματα και ιδέες (π.χ. μοντέρνο, μεταμοντέρνο).

Η ενότητα αυτή κλείνει με μία αρκετά εμπειριστατωμένη, αν και συνοπτική, αναφορά στο σχεδιασμό για το κέντρο της Φραγκφούρτης. Κύριος στόχος είναι να αποσαφηνισθεί σε τι βαθμό, το όραμα της συμπαγούς πόλης, της πόλης των μικρών διαδρομών, της πολιτιστικής και οικονομικής συγκέντρωσης, βρίσκει εφαρμογή μέσα από τον τρέχοντα πολεοδομικό σχεδιασμό. Μεταξύ άλλων παρουσιάζονται, το σχέδιο για την ανάπτυξη πύργων και την πολεοδομική πύκνωση στη ζώνη των τραπεζών και το πρόγραμμα "Frankfurt 21", το οποίο, μετά την υπογειοποίηση των σιδηροδρομικών γραμμών στην περιοχή του κεντρικού επιβατικού και εμπορικού σταθμού, προβλέπει τη ριζική πολεοδομική αναμόρφωση της κεντρικής αυτής ζώνης, με ένταξη νέων κατοικιών, γραφείων και ελεύθερων χώρων πρασίνου και αναψυχής.

Η δεύτερη ενότητα που αναφέρεται στη σχέση "πολεοδομικής πυκνότητας και αστικού βίου", διερευνά την έννοια της συμπαγούς πόλης, με έμφαση στις συσχετίσεις της με τους δημόσιους χώρους. Το πρώτο κεφάλαιο εξετάζει το "δημόσιο χαρακτήρα του αστικού χώρου" (J. Schoffel) αναλύοντας κατά πόσο αυτός συνδέεται με τις χωρικές δομές της συμπαγούς πόλης, διερευνώντας αν κινδυνεύει να απολέσει τις λειτουργίες του και τέλος εξετάζοντας, αν και κατά πόσο, η κοινωνική ζωή στον αστικό χώρο μπορεί να αντικατασταθεί από την "οικονομική" κοινωνικότητα της ψηφιακής εποχής.

Μέσα από μια κοινωνιολογική προσέγγιση, εξετάζεται στο δεύτερο κεφάλαιο η σχέση "δημόσιου χαρακτήρα της πόλης και αστικής περιθωριοποίησης" (P. Niedermuller). Θίγονται κυρίως θέματα υποβάθμισης του αστικού χώρου και κοινωνικού αποκλεισμού, ως αποτέλεσμα της ιδιωτικοποίησης και "αποστείρωσης" των δημοσίων χώρων, αλλά παράλληλα και ως έλλειψη χώρων με συμβολικό χαρακτήρα και μεταξύ τους χωρικά συνδεδεμένα κοινωνικά δίκτυα.

Το επόμενο κεφάλαιο με κεντρικό θέμα την "πόλη ως ενιαίο οργανισμό" (V.

Hassemer) αναφέρεται στο παράδειγμα σχεδιασμού για το επανασυνδεδεμένο Βερολίνο, καταδικάζοντας τις αλόγιστες επεκτάσεις και υποστηρίζοντας την ανάγκη επανάκτησης κεντρικών περιοχών για αστική χρήση, καθώς επίσης και την απαίτηση για σχεδιασμό ενάντια στο διαχωρισμό των λειτουργιών, με κύριο συνδετήριο άξονα τη χρήση της κατοικίας.

Το τελευταίο κεφάλαιο αυτής της ενότητας εξετάζει την "πόλη ως σύστημα δημοσίων χώρων" (B. Schneider), μέσα από την παρουσίαση των βασικών αρχών, στόχων και μέτρων του "Ρυθμιστικού Σχεδίου για τον Δημόσιο Χώρο" του Βερολίνου. Εμβαθύνοντας στην τυπολογική συστηματοποίηση και στην πρακτική εφαρμογή του σχεδίου, γίνονται ενδιαφέρουσες ειδικότερες αναφορές σχετικά με το ρόλο των χώρων πρασίνου, των υδάτινων επιφανειών και των κυκλοφοριακών αξόνων στο σύστημα των δημοσίων χώρων της πόλης.

Τέλος η ενότητα κλείνει με μια περιεκτική αναφορά στον σχεδιασμό της Φραγκφούρτης για το δημόσιο χώρο. Μεταξύ άλλων παρουσιάζονται μελέτες για τη διαμόρφωση των όχθων του ποταμού Main, για την επανάκτηση της επαφής παραδοσιακών γειτονιών με το ποτάμι και για την αναμόρφωση παλαιών λιμενικών ζωνών, με ένταξη σ' αυτές νέων αστικών λειτουργιών (κατοικία, εργασία, κ.λπ.).

Η επόμενη τρίτη ενότητα του βιβλίου, με τίτλο "Κρίση και ευκαιρίες για την ευρωπαϊκή πόλη" επιχειρεί μια αξιολόγηση προβλημάτων, αδιεξόδων, αλλά και δυνατοτήτων και ευκαιριών για την εξέλιξη της ευρωπαϊκής πόλης. Στο πρώτο σχετικό κεφάλαιο, με θέμα "Ο μύθος της ευρωπαϊκής πόλης", ο συγγραφέας (T. Sieverts), ξεκινώντας από την κεντρική του θέση "η αστικότητα πέθανε - ζήτω η αστικότητα", υποστηρίζει, ότι η έννοια αυτή ξεφεύγει από το πλαίσιο των γνωστών μας αξιών των παλιών ιστορικών κέντρων και αποκτά πλέον, στην σύγχρονη ψηφιακή και πολυπολιτισμική εποχή, εντονότερο πολιτιστικό και κοινωνικό πρόσωπο, το οποίο και απαιτείται, για να θεμελιωθεί η αστική συμπεριφορά των πολιτών.

Ο προβληματισμός γύρω από την αντίθεση μεταξύ συμπαγούς πόλης και οικιστικής διασποράς αποτελεί αφετηρία για μια προσπάθεια "επανάκτησης της χαμένης αστικότητας" (K. Christiaan), μέσα από την άποψη, ότι σε αντίθεση με την μάταιη αναζήτησή της στην οικιστική διασπορά, ουσιαστικότερης σημασίας είναι η διερεύνηση των διαδικασιών εκείνων που κατευθύνουν την εξέλιξη της πόλης και που είναι δυνατόν να ελεγχθούν. Κεντρική σημασία έχουν, κατά τον συγγραφέα, οι άξονες διαδρομών μέσα στην πόλη, μέσα στους οποίους, διαφορετικά μεταξύ τους στοιχεία της πόλης, μπορούν να συμβιώσουν αρμονικά.

Οι απόψεις δίστανται μεταξύ "χαλάρωσης" και "πύκνωσης" του αστικού χώρου. Οι σχετικές αποφάσεις για τη χωρική οργάνωση και τα πολεοδομικά μέτρα έχουν έντονη πολιτική διάσταση. Σ' αυτό το πλαίσιο και με φόντο τις τρέχουσες εξελίξεις στο Βερολίνο, επιχειρείται στο τρίτο κεφάλαιο αυτής της ενότητας η διερεύνηση των "ευκαιριών που γεννά η αστική πυκνότητα για τους κατοίκους των πόλεων" (R. W. Ernst, F. Wiel). Ειδικότερα γίνεται λόγος για μια ουτοπία, μακροπρόθεσμα όμως ρεαλιστική, μιας και αν προς το παρόν δεν διαφαίνεται κάποια σχετική πολιτική, όμως η προοπτική διαμόρφωσής της δεν μοιάζει αδύνατη.

Ο χαρακτηριστικός τίτλος "το ποδήλατο, η πόλη και ο ιδρώτας" (A. Voss) δίνει το στίγμα μιας προσέγγισης που προσπαθεί να συνδέσει την πόλη με την έννοια των μετακινήσεων σ' αυτήν, αλλά και με την κοινωνική διάσταση των σχετικών επιλογών. Δύο ερωτήματα βοηθούν αυτήν την προσέγγιση: Πως αλλάζει η πολεοδομική δομή της πόλης σε περιόδους ευρύτερων μεταλλαγών και τι προκαλεί μεταλλαγές, που οδηγούν στην καταστροφή της πόλης. Ο συγγραφέας τίθεται σαφώς υπέρ της γενικευμένης χρήσης του ποδηλάτου στην πόλη και στην περιφέρειά της, γιατί πιστεύει ότι με αυτόν τον τρόπο η πόλη μπορεί να ξαναγίνει αυτό που ήταν πριν από την εμφάνιση της μηχανοκίνητης κυκλοφορίας, δηλαδή ένα "ευρύ και συγχρόνως προστατευμένο κέλυφος για τους κατοίκους και επισκέπτες της", αλλά συγχρόνως και να επανακτήσει αρκετές από τις αρετές των παλαιών καλών ιστορικών κέντρων.

Η τρίτη αυτή ενότητα κλείνει και πάλι με την παρουσίαση μιας σειράς εφαρμοσμένων σχεδιασμών της Φραγκφούρτης, αυτή τη φορά όμως με έμφαση στην περιφέρεια της πόλης. Μεταξύ άλλων γίνεται λόγος για νέα οικιστικά προγράμματα με χρήση και παλαιών εγκαταλελειμμένων εκτάσεων, για τη μελέτη των νέων πανεπιστημιακών εγκαταστάσεων στην θέση Am Riedberg και τέλος για το σχεδιασμό μιας "κηπούπολης" νέου τύπου στην περιοχή Unterliederbach.

Η τέταρτη και τελευταία ενότητα του βιβλίου ασχολείται με τις προοπτικές για το μέλλον, δίνοντας έμφαση στις "νέες εξελίξεις". Το πρώτο σχετικό κεφάλαιο αναφέρεται σε "νέες μορφές συνεργασίας" (G. Schlusche). Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ανάγκη διαμόρφωσης στρατηγικών σχεδιασμού, που όχι μόνο θα διευκολύνουν, αλλά και θα προκαλούν την κινητοποίηση και συμμετοχή των πολιτών, με αιχμή του δόρατος την πρόταση για δημιουργία "Πολεοδομικών Forum", στα οποία θα μπορούν να προσεγγίζονται τα σημερινά προβλήματα ανάπτυξης και σχεδιασμού των πόλεων, μέσω ενός μη ιεραρχημένου, διεπιστημονικής όμως δομής διαλόγου.

Το επόμενο κεφάλαιο αυτής της ενότητας με τίτλο "From Patchwork City to Network City" (K. Englert) περιγράφει τα κύρια χαρακτηριστικά μιας νέας πολεοδομίας. Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωσή της παίζουν βέβαια οι τρέχουσες τάσεις: πολεοδομική ανάπτυξη σύμφωνα με τους νόμους της αγοράς, δραστική αύξηση (τουλάχιστον σε γερμανικές πόλεις) του ποσοστού των αλλοδαπών, διεύρυνση του χάσματος μεταξύ υποβαθμιζόμενων ιστορικών κέντρων και αστικών προαστίων.

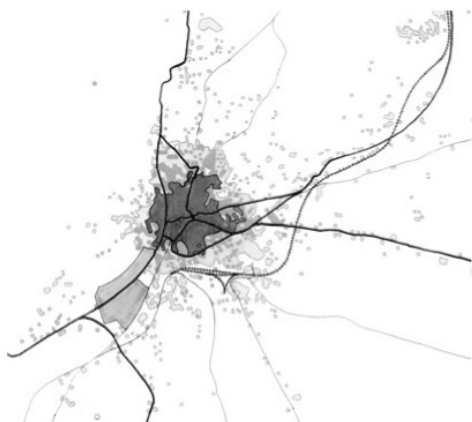
Οι "νέες κτιριακές μορφές για την συμπαγή πόλη" (F. Hirschberg) εξετάζονται διεξοδικά στο τρίτο κεφάλαιο αυτής της ενότητας. Μεταξύ άλλων γίνεται λόγος για τη σχέση δημόσιων και ιδιωτικών χώρων στην πόλη, για το ρόλο του συμπαγούς κέντρου, για τις επιπτώσεις από τις μεταβολές στην κλίμακα της πόλης και τέλος για τις συνέπειες της μετάβασης από μια βιομηχανική κοινωνία σε μια κοινωνία υπηρεσιών και αστικής αναψυχής.

Το τελευταίο θεωρητικό κεφάλαιο του βιβλίου θέτει και διερευνά "νέα ερωτήματα για την αστική πυκνότητα" (I. Krau). Μέσα από παραδείγματα μιας τολμηρής αναμόρφωσης

πυκνοδομημένων οικοδομικών τετραγώνων κεντρικών περιοχών του Μονάχου, παρουσιάζεται η προσπάθεια οργάνωσης μέσα σ' αυτά, χώρων κατοικίας, εμπορίου, εργασίας, βοηθητικών εγκαταστάσεων και πρασίνου, ως μια ελκυστική προσφορά, απέναντι στην τάση φυγής πολλών οικογενειών προς την περιφέρεια της πόλης.

Το βιβλίο κλείνει με αναφορά στο σχεδιασμό σε "παρθένο έδαφος" και με έμφαση σε δύο παραδείγματα από την περιοχή της Φραγκφούρτης. Το πρώτο αφορά τη δημιουργία μιας νέας πολεοδομικής ενότητας στην ζώνη του εμπορικού σιδηροδρομικού σταθμού της πόλης, σε συνδυασμό και με τις υπάρχουσες εγκαταστάσεις εμπορικών εκθέσεων και το δεύτερο παρουσιάζει τη διαμόρφωση της περιοχής του διεθνούς αεροδρομίου σε ένα πολυλειτουργικό κέντρο υπηρεσιών.

Ολοκληρώνοντας κανείς την ανάγνωση του βιβλίου, αναρωτιέται για τη χρησιμότητα της ιδέας της "συμπαγούς πόλης" για τη χώρα μας. Με πρώτη ματιά θα συμφωνούσαμε, ότι η χρήση της απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή, μιας και στην Ελλάδα διαθέτουμε, τόσο "συμπαγή κέντρα" με υψηλότερες πυκνότητες οικοδομικού όγκου⁴, πληθυσμού και δραστηριοτήτων, όσο όμως και εκτεταμένα φαινόμενα οικιστικής διασποράς (Εικ. 1, 2), που συνδέονται, όπως

Εικ. 1, 2. Κοζάνη: Η εκτεταμένη οικιστική διαρροή (1945 - 1988) που διαπιστώνεται στην περιφέρεια της πόλης (αριστερά), εύκολα θα ωθούσε σε μια ανεπιφύλακτη υιοθέτηση της ιδέας της "συμπαγούς πόλης". Οι υψηλές όμως πυκνότητες στις κεντρικές περιοχές (δεξιά) αποκλείουν μια εκ νέου στροφή προς την "πυκνοδομημένη πόλη". Απαιτείται επομένως (τουλάχιστον για την περίπτωση των ελληνικών πόλεων) η ανάδειξη άλλων, περισσότερο άγνωστων διαστάσεων της "συμπαγούς πόλης", ως καθοριστικών.

Πηγή: K. Serraos, 1996, *Kommunalplanung in Griechenland und Osterreich*, Institut zur Erforschung von Methoden und Auswirkungen der Raumplanung, Wien.

⁴ Ας μην παραβλέπουμε το γεγονός, ότι η όποια συζήτηση περί πυκνής δόμησης σε χώρες της κεντρικής Ευρώπης, λαμβάνει ως βάση, Συντελεστές Δόμησης (ΣΔ) που κυμαίνονται από 1,0 έως 1,5, ενώ στη χώρα μας, όπως είναι γνωστό, διαθέτουμε υλοποιημένους ΣΔ που υπερβαίνουν σε συγκεκριμένες περιοχές το 4,0 ή και το 5,0!

είναι γνωστό, απ' τη μια μεριά με το φαινόμενο της αυθαίρετης δόμησης και απ' την άλλη με τη νόμιμη εκτός σχεδίου δόμηση. Αν και οι φωνές διαμαρτυρίας, τόσο για το πρώτο, όσο τελευταία, κυρίως και για το δεύτερο, πυκνώνουν, όμως δεν φαίνεται μέχρι στιγμής να αντιμετωπίζονται αποτελεσματικά τα ολέθρια, τόσο για την ελληνική πόλη, όσο και για την ελληνική ύπαιθρο (Εικ. 3) αποτελέσματα αυτών των εξελίξεων.

Όμως, μια εύλογα αυθόρμητη και ένθερμη υποστήριξη της ιδέας της "συμπαγούς πόλης" για τον ελληνικό χώρο, με στόχο την αντιμετώπιση κυρίως της οικιστικής διασποράς, θα μπορούσε να κατηγορηθεί, ότι οδηγεί σε περαιτέρω επιδείνωση της κατάστασης στα ήδη επιβαρημένα πυκνοδομημένα κέντρα των πόλεων μας.

Στο σημείο αυτό πιστεύουμε ότι έγκειται και η ουσιαστική για τη χώρα μας συμβολή του παρόντος βιβλίου, αφού αποσυνδέοντας σαφώς την έννοια της "συμπαγούς πόλης" από αυτήν της απλώς "πυκνοδομημένης", της προσδίδει πλουσιότερο περιεχόμενο και περισσότερο πρωτότυπη διάσταση, προωθώντας νέες απόψεις, που όπως εκτέθηκε παραπάνω, σχετίζονται μεταξύ άλλων με το πλέγμα χρήσεων και λειτουργιών, με το κοινωνικό δίκτυο στην πόλη και με τα ζητήματα των αστικών μεταφορών.

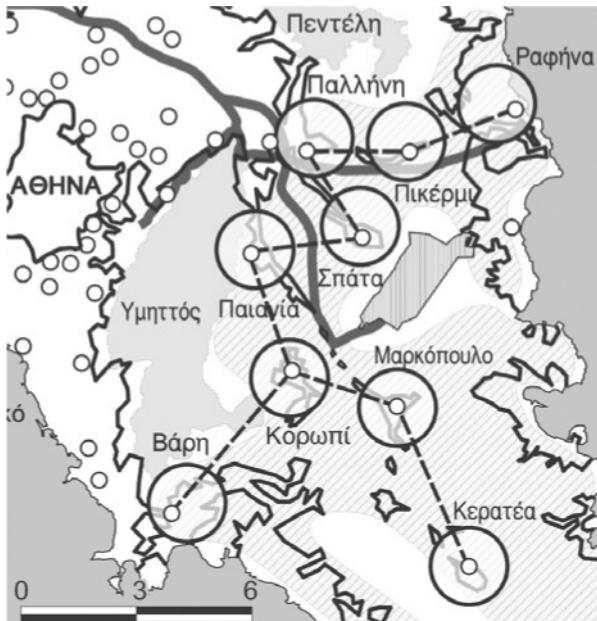

Εικ. 3. Σαντορίνη, Φηρά: Εκτεταμένη οικιστική διαρροή σε ολόκληρο τον κάμπο στα βόρεια του νησιού, με δυσμενέστατα αποτελέσματα, τόσο για την ποιότητα του περιβάλλοντος και την αισθητική του τοπίου, όσο όμως και για τη λειτουργία του ίδιου του οικιστικού (;) αυτού δικτύου. (Φωτογραφία: Κ. Σερράος, 2002).

Ποιες θα ήταν συνεπώς οι βασικές αρχές της ελληνικής "συμπαγούς πόλης"; Το βιβλίο, αν και αρκετά γερμανοκεντρικό, παρέχει παρόλα αυτά, κυρίως λόγω των ιδιαίτερα ενδιαφεροσών πολυεπιστημονικών προσεγγίσεων, ουσιαστικά εναύσματα για τη διαμόρφωση δυναμικών κατευθύνσεων για μια αναγκαία πολιτική για την ανάπτυξη των ελλη-

νικών πόλεων. Αυτή θα πρέπει γενικά να βασίζεται στη συγκέντρωση της όποιας οικιστικής ανάπτυξης, αν όχι στις εντός σχεδίου περιοχές, τουλάχιστον στην εγγύτερη περιφέρειά τους, με έμφαση στις ζώνες εκείνες που διαθέτουν σήμερα αποθέματα αστικής γης (Εικ. 4). Γιατί είναι τουλάχιστον εγκληματικό, όταν υπάρχει διαθέσιμη αστική γη, αλλά και διαθέσιμο δικαίωμα δόμησης σε περιοχές εντός οικισμών, να αφήνεται η οικοδομική ανάπτυξη να διαρ-

Εικ. 4. Μεσόγεια Αττικής: Πρόταση διαμόρφωσης ενός μοντέλου οικιστικής ανάπτυξης, προσανατολισμένης στους υφιστάμενους οικιστικούς πυρήνες της περιοχής (μεγάλοι κύκλοι), ως απάντηση στους κινδύνους άναρχης αστικοποίησης (διαγραμμισμένη επιφάνεια). Οι διακεκομμένες γραμμές συμβολίζουν τη δυνατότητα ανάπτυξης δικτύου ΜΜΜ.

Πηγή: Πολυχρονόπουλος Δ., Σερράος Κ., 2001, Πολεοδομικοί μετασχηματισμοί και αλλοιώσεις του φυσικού χώρου από το νέο αεροδρόμιο της Αθήνας. Τάσεις και ευκαιρίες, στο: Αρχιτέκτονες, Περιοδικό του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, τεύχος 26, Μάρτιος / Απρίλιος, Αθήνα.

ρέει προς "παρθένες", μη οικισμένες περιοχές, εκτοπίζοντας έτσι αναγκαστικά πολύτιμες υφιστάμενες χρήσεις (π.χ. γεωργικές), αλλά και ακυρώνοντας τη δυνατότητα ανάπτυξης μελλοντικών μη αστικών δραστηριοτήτων, που όμως είναι απολύτως απαραίτητες για να εξασφαλισθεί η βιωσιμότητα της πόλης και η καλή ποιότητα ζωής σ' αυτήν.

Ένα μοντέλο αρχών που θα περιέγραφε επομένως την έννοια μιας "συμπαγούς πόλης" στα "ελληνικά μέτρα", θα βασιζόταν μεταξύ άλλων και στα εξής σημεία:

- "πάγωμα" της ανάπτυξης του οικοδομικού όγκου στους ιδιαίτερα πυκνοδομημένους κεντρικούς πυρήνες των πόλεων.
- ανακοπή της οικιστικής διαρροής προς την ύπαιθρο.
- καθοδήγηση της οικιστικής ανάπτυξης κατά προτεραιότητα προς τις εντός σχεδίου περιοχές με αποθέματα γης και δικαιώματος δόμησης.
- ενθάρρυνση της ανάπτυξης κοινωνικών και πολιτιστικών πλεγμάτων κάθε μορφής, τόσο στις παραδοσιακές πυκνοδομημένες περιοχές, όσο και στις νεότερες οικιστικές περιοχές.
- συντονισμός και αλληλεξάρτηση μεταξύ οικιστικού δικτύου και δικτύου αστικών και περιαστικών ΜΜΜ.

- επαναπροσδιορισμός της σχέσης πόλης - υπαίθρου με βάση την αρχή της "αμοιβαιότητας".
Όπως ανάγλυφα προκύπτει και από το βιβλίο "Die kompakte Stadt", τόσο οι απαραίτητες πολυεπίπεδες θεωρητικές προσεγγίσεις υπάρχουν, όσο και οι σχετικές υλοποιημένες εφαρμογές πολεοδομικού σχεδιασμού παρέχουν τη δυνατότητα αξιολόγησης της μεταφοράς αυτών των θεωρητικών θέσεων στην πράξη. Σε μας απομένει, μέσα από εύστοχες, αλλά συγχρόνως αναγκαστικά και θαρραλέες πολιτικές επιλογές, να αξιοποιήσουμε αυτό το "υλικό", ώστε να δρομολογηθεί και στη χώρα μας μια περισσότερο ισορροπημένη και βιώσιμη ανάπτυξη οικισμών και υπαίθρου.

ΑΠΟΨΕΙΣ

Ο σχεδιασμός, ως διαδικασία αναζήτησης των κατάλληλων δράσεων για την επίτευξη επιθυμητών στόχων, είναι άρρηκτα συναρτημένος με το ευρύτερο πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό γίγνεσθαι που καθορίζει το γενικό και ειδικό του πλαίσιο, δηλαδή το ποιος και με ποιον τρόπο και για ποιο σκοπό καθορίζει τους στόχους, τις αρχές, τα μέσα και τους μηχανισμούς δράσης. Στο βαθμό που ο σχεδιασμός συγκροτείται και εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο πολιτικής (policy) και δράσης μπορεί, εφόσον εφαρμόζεται, να καταστεί επιχειρησιακό και αποτελεσματικό εργαλείο.

Στο πλαίσιο αυτό ο χωρικός σχεδιασμός θεωρείται ότι αντανακλά σε μεγάλο βαθμό τους προβληματισμούς και τις προτεραιότητες της σύγχρονης κοινωνίας για τα θέματα της ανάπτυξης και της οργάνωσης των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, υποδομών και οικισμών στο χώρο, την ανάπτυξη της περιφέρειας και την οργάνωση των αστικών κέντρων. Ωστόσο, επειδή ο χωρικός σχεδιασμός παρεμβαίνει σε ανθρώπινα και φυσικά συστήματα που είναι δυναμικά και εξελίσσονται, και επειδή το ευρύτερο πλαίσιο μεταλλάσσεται, παρουσιάζεται η ανάγκη συνεχούς προσαρμογής του σχεδιασμού ως προς τον σκοπό, το εύρος και το βάθος (ή την ένταση) των δράσεων. Μάλιστα σε εποχές, όπως η σημερινή, έντονου προβληματισμού για τους στόχους και προτεραιότητες της ανάπτυξης και τους μηχανισμούς διαχείρισής της, αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον η αναζήτηση του ρόλου και του χαρακτήρα του χωρικού σχεδιασμού.

Το περιοδικό **αιχώρος**, στην προσπάθειά του να ενισχύσει το σχετικό επιστημονικό διάλογο, φιλοξενεί στο ειδικό αυτό τμήμα τις απόψεις, τις σκέψεις και τους προβληματισμούς επιλεγμένων στοχαστών από το διεθνή και ελληνικό χώρο. Όσον αφορά το είδος των κειμένων, η γενική έμφαση είναι στις συνεντεύξεις, κυρίως λόγω της ζωντάνιας που χαρακτηρίζει τον προφορικό λόγο.

Η πρώτη σειρά των "Απόψεων" είναι αφιερωμένη στο ρόλο και το χαρακτήρα του σύγχρονου σχεδιασμού με βάση τις συνεντεύξεις που παραχωρήθηκαν στο πλαίσιο του συνεδρίου της Ένωσης Ευρωπαϊκών Σχολών Σχεδιασμού (Association of the European Schools of Planning, AESOP) που διοργανώθηκε από το ΤΜΧΠΠΑ με θέμα "Σχεδιασμός στις Συνοριακές Περιοχές" και πραγματοποιήθηκε τον Ιούλιο του 2002 στο Βόλο. Οι συνεντεύξεις ουσιαστικά ήταν ανοικτές, ωστόσο για λόγους διευκόλυνσης της διαδικασίας επιλέχθηκαν τα ακόλουθα πέντε βασικά ερωτήματα:

- 1.Υπάρχει μια κρίση της εμπιστοσύνης στο σχεδιασμό ως αποτέλεσμα του μειωμένου ρόλου του κράτους και της αυξανόμενης έμφασης στην αγορά; Ποιος είναι ο ρόλος του πολεοδόμου - χωροτάκτη σ' ένα τέτοιο πλαίσιο;
- 2.Υπάρχουν στοιχεία ότι σήμερα τα δρώντα υποκείμενα που διαδραματίζουν ένα σημαντικό ρόλο στη χωρική ανάπτυξη βρίσκονται (και συχνά λειτουργούν) έξω από τις επίσημες δομές και σχέδια. Πώς επιδρούν οι εξελίξεις αυτές στο σχεδιασμό;
- 3.Δεδομένου του κρίσιμου ρόλου της εκπαίδευσης, τι είναι/πρέπει να είναι τα κύρια χαρακτηριστικά των σύγχρονων προγραμμάτων σπουδών σχεδιασμού;
- 4.Ποιες καινοτόμες ιδέες έχουν εφαρμοστεί/θα μπορούσαν να εφαρμοστούν στο σχεδιασμό τα τελευταία χρόνια;
- 5.Ειδικό ερώτημα για τους Ευρωπαίους:
 - α.Υπάρχει μια επιρροή της Ευρωπαϊκής Προοπτικής Χωρικής Ανάπτυξης (ΕΠΧΑ, European Spatial Development Perspective, ESDP) στο χωρικό σχεδιασμό στις ευρωπαϊκές χώρες και περιφέρειες;
 - β.Πώς επιτυγχάνουμε τις συνέργιες μεταξύ των διάφορων τοπικών/περιφερειακών πρωτοβουλιών σε μια ευρωπαϊκή κλίμακα;

Η οργάνωση και επιμέλεια των συνεντεύξεων έγινε από τους Αλέξη Δέφνερ και Χάρη Κοκκώση ενώ οι απομαγνητοφωνήσεις και η μετάφραση από τη Μαρία Βρασίδα (υπ. διδάκτωρ, ΤΜΧΠΠΑ).

Επιπλέον στο τεύχος αυτό φιλοξενείται και διάλεξη του καθηγητή Louis Albrechts για το σχεδιασμό.

Συνέντευξη με τον *Klaus Kunzmann* Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο του Dortmund (Γερμανία)

"...Οι πολεοδόμοι - χωροτάκτες είναι πάρα πολύ καλοί όταν παίζουν τους μελετητές, τους επιχειρηματίες - εργολάβους, τους πολιτικούς, αλλά είναι πολύ κακοί όταν είναι να παίζουν τους πολεοδόμους - χωροτάκτες διότι στερούνται δημιουργικότητας..."

(K. Kunzmann)

Δέφνερ: Υπάρχει κρίση εμπιστοσύνης στο σχεδιασμό ως αποτέλεσμα του μειωμένου ρόλου του κράτους και της αυξανόμενης έμφασης στην αγορά; Ποιος είναι ο ρόλος του πολεοδόμου-χωροτάκτη σε αυτό το πλαίσιο;

Kunzmann: Δεν νομίζω ότι ο σχεδιασμός βρίσκεται σε κρίση. Ο σχεδιασμός πάντα βρισκόταν σε κρίση, διότι οι πολεοδόμοι-χωροτάκτες μιλούσαν συνεχώς για κρίση. Οι μεγάλες επιχειρήσεις χρησιμοποιούν πολύ το σχεδιασμό και σε κανένα επιχειρησιακό σχέδιο δεν αναφέρεται κρίση στο σχεδιασμό, έτσι τείνω να πιστέψω ότι δεν υπάρχει κρίση στο σχεδιασμό αλλά στη σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ κοινωνίας και δημόσιου τομέα. Η κοινωνία δεν πιστεύει ότι ο δημόσιος τομέας είναι ικανός να κάνει αυτά που θέλει, ενώ από την άλλη οι πολεοδόμοι-χωροτάκτες βλέπουν ότι ο δημόσιος τομέας δεν έχει αρκετά χρήματα και κάνει διαρκώς προσπάθειες συνεργασίας με τον ιδιωτικό. Έτσι οι παραδοσιακοί πολεοδόμοι-χωροτάκτες (physical planners, architect planners), αισθάνονται ότι το είδος του σχεδιασμού που κάνουν δεν είναι πλέον το είδος του σχεδιασμού για το οποίο κάποιος θα πλήρωνε, και για το λόγο αυτό βρίσκονται σε κρίση.

Δέφνερ: Πώς θα σχολιάζατε το γεγονός ότι η Βρετανική κυβέρνηση θα επανακρατικοποιήσει την British Rail;

Kunzmann: Όπως γνωρίζετε, η Θάτσερ ήταν υπέρμαχος της αποκρατικοποίησης διότι πίστευε ότι ο ιδιωτικός τομέας είναι πιο ικανός, αποδείχτηκε όμως ότι ενώ το κέρδος των σιδηροδρόμων αυξήθηκε σημαντικά, η ποιότητα της παρεχόμενης υπηρεσίας μειώθηκε. Πρόσφατα στη νότια Αγγλία, οι κάτοικοι άρχισαν να παραπονούνται για την ποιότητα των σιδηροδρόμων και είναι ιδιαίτερα διστακτικοί σε νέες προτάσεις. Νομίζω ότι ο σχεδιασμός πρέπει να αλλάξει και πρέπει να ακολουθήσει τις νέες τάσεις διότι οι πολεοδόμοι-χωροτάκτες για ένα πολύ μεγάλο διάστημα πίστευαν ότι αυτοί ξέρουν καλύτερα τις ανάγκες του κόσμου αλλά η πραγματικότητα ήταν διαφορετική. Οι πολεοδόμοι-χωροτάκτες χρησιμοποιούν μια γλώσσα που δεν είναι κατανοητή από το ευρύ κοινό και θέλουν να κάνουν πράγματα που θεωρούν σημαντικά αλλά μια μεγάλη μερίδα του κοινού δεν συμφωνεί. Ένα Ευρωπαϊκό παράδειγμα αποτελεί η Disneyland, η οποία κατακρίνεται και απορρίπτεται από τους πολεοδόμους-χωροτάκτες, αλλά το 95% του κοινού τη λατρεύει και ακόμη και οι κατακριτές της εάν έχουν παιδιά την επισκέπτονται επικαλούμενοι όμως ερευνητικό ενδιαφέρον. Νομίζω ότι οι πολεοδόμοι-χωροτάκτες δεν αφουγκράστηκαν γρήγορα, αλλά ούτε και με την απαραίτητη προσοχή, τις αλλαγές στην κοινωνία.

Δέφνερ: Το παράδειγμα που αναφέρατε έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον διότι καλέσαμε στο τμήμα τον κ. Mark Gottdiener, αστικό κοινωνιολόγο και συγγραφέα βιβλίων για τα "θεματικά περιβάλλοντα" και το Λας Βέγκας, και ακολούθησε συζήτηση με τους μεταπτυχιακούς φοιτητές σχετικά με τα θεματικά πάρκα. Ανήκω στους υποστηρικτές των πάρκων της Disney και συμφωνώ με αυτούς που πιστεύουν ότι 'μπορείς να ξεγελάσεις ορισμένους ανθρώπους για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα αλλά δεν μπορείς να ξεγελάς όλους τους ανθρώπους συνέχεια'. Το γεγονός ότι από το 1955, όταν ιδρύθηκε το πρώτο πάρκο της Disney, και μέχρι σήμερα παρόμοια πάρκα εξακολουθούν να είναι ιδιαίτερα δημοφιλή πρέπει να σημαίνει κάτι και δεν είναι τυχαίο ότι επιλέχθηκαν οι σχεδιαστές της Disney για την ανάπλαση της Times Square στη Νέα Υόρκη, ή ακόμη για τον σχεδιασμό της νέας πόλης Celebration στο Ορλάντο. Στην Ελλάδα είμαστε πάντα λίγο πίσω, για παράδειγμα ο θετικός ρόλος του ιδιωτικού τομέα, ιδιαίτερα ορισμένου τύπου εταιριών, άρχισε πρόσφατα να αναγνωρίζεται και το νέο θεσμικό πλαίσιο επιτρέπει σε κάποιο βαθμό την ιδιωτική πολεοδόμηση, αλλά δεν υπάρχει μεγάλο ενδιαφέρον και οι κάτοικοι είναι επιφυλακτικοί. Ωστόσο, υπάρχουν κάποιοι τομείς που αποτελούν εξαίρεση, όπως η ψυχαγωγία, στους οποίους τα περισσότερα από αυτά που γίνονται οφείλονται στον ιδιωτικό τομέα. Το ζήτημα είναι ότι στερούμαστε ειδικών και πρέπει να απευθυνθούμε σε ξένες εταιρίες, για παράδειγμα μια εταιρία που θέλει να εκπονήσει μία μελέτη για την κατασκευή ενός θεματικού πάρκου κοντά στο καινούριο αεροδρόμιο αναγκάστηκε να δώσει τη μελέτη σε ξένους συμβούλους. Ο ΕΟΤ, από την άλλη πλευρά, διαθέτει μία μεγάλη έκταση στην Ανάβυσσο και θέλει να τη μετατρέψει σε μυθολογικό θεματικό πάρκο.

Kunzmann: Νομίζω ότι ένας δεύτερος Παρθενώνας εκεί θα ήταν ιδανικός. Κάτι παρόμοιο συμβαίνει στο Λας Βέγκας όπου έχουν κατασκευάσει ένα ομοίωμα της Βενετίας με αποτέλεσμα οι Αμερικάνοι να μη βρίσκουν το λόγο για να επισκεφτούν την πραγματική Βενετία. Υπάρχουν τρεις κατηγορίες τουριστών: α) οι πραγματικοί τουρίστες οι οποίοι έχουν αρκετά υψηλό εισόδημα, επισκέπτονται τη Σαντορίνη ή τη Βενετία, β) οι τουρίστες που ανήκουν στην μεσαία τάξη, επισκέπτονται μία Βενετία κάπου κοντά τους (Λας Βέγκας, Χονγκ Κονγκ), και γ) οι χαμηλής τάξης τουρίστες οι οποίοι χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να επισκεφτούν εικονικά τη Βενετία.

Δέφνερ: Υπάρχουν ενδείξεις ότι σύγχρονα δρώμενα υποκείμενα τα οποία παίζουν σημαντικό ρόλο στη χωρική ανάπτυξη, ευρίσκονται και συχνά λειτουργούν έξω από τις επίσημες δομές και σχέδια; Πώς πιστεύετε ότι αυτό επηρεάζει τον σχεδιασμό; Βεβαίως η ερώτηση αυτή έχει σχεδόν απαντηθεί, αλλά αν θέλετε μπορείτε να συμπληρώσετε κάτι.

Kunzmann: Θα ήθελα να προσθέσω ότι οι πολεοδόμοι-χωροτάκτες έχουν παραμελήσει την εφαρμογή και σε πολλές περιπτώσεις υπήρξε σύγκριση της εφαρμογής με τον έλεγχο. Όσο ο σχεδιασμός αφορά μόνο τον έλεγχο αποκτά αρνητική εικόνα. Δεν γνωρίζω εάν η εικόνα του πολεοδόμου-χωροτάκτη έχει βελτιωθεί πρόσφατα, αλλά για ένα πολύ μεγάλο διάστημα σε ολόκληρη την Ευρώπη ο πολεοδόμος-χωροτάκτης ήταν κάποιος που γνώριζε πάντα τους λόγους για τους οποίους δεν πρέπει να γίνει κάτι. Οι πολεοδόμοι-χωροτάκτες ονειρεύονταν την ουτοπία αλλά ποτέ δεν είχαν πραγματικά σκεφτεί τους τρόπους υλοποίησης αυτής της ουτοπίας. Μου δίνεται η αίσθηση ότι οι φοιτητές σήμερα είναι πιο πρακτικοί και προσγειωμένοι και ανησυχούν περισσότερο για το μέλλον σε σύγκριση με το διδακτικό προσωπικό σε ορισμένα πανεπιστήμια τα οποία ακόμη διδάσκουν το "παλιό μάθημα". Οι νέοι πολεοδόμοι-χωροτάκτες ειδικεύονται σε διάφορους τομείς, βασιζόμενοι στη μελέτη των τάσεων της αγοράς και στις μελλοντικές προοπτικές που έχει ο κάθε τομέας ειδίκευσης, σε αντίθεση με την "ιεραποστολική" αντιμετώπιση που είχαν οι προηγούμενες γενεές πολεοδόμων-χωροτακτών.

Δέφνερ: Στην Ελλάδα η κτηματαγορά (real estate market) πέζει τα Πανεπιστήμια να δεχθούν κάποιες αλλαγές. Για παράδειγμα, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η αγορά χρειάζεται 150 ειδικούς και αυτή τη στιγμή υπάρχουν μόνο 25 με σχετικά πτυχία του εξωτερικού. Από την άλλη πλευρά στο Τμήμα συμπεριλάβαμε στο πρόγραμμα σπουδών ένα μάθημα επιλογής με τίτλο 'Διαχείριση Έγγειας Ιδιοκτησίας' με στόχο να προσελκύσουμε έναν ειδικό από την αγορά, αλλά φάνηκε ότι κάποιος επαγγελματίας (για παράδειγμα, στέλεχος σε μία εταιρία στην Αθήνα) δεν θα είχε το χρόνο να έρθει στο Βόλο να διδάξει το μάθημα.

Kunzmann: Τα τελευταία 15 χρόνια διδάσκω στην Ευρωπαϊκή Σχολή Διοίκησης Επιχειρήσεων στη Φρανκφούρτη, παράλληλα με τα καθήκοντά μου πρώτα στο Ντόρτμουντ και τώρα

στο Βερολίνο, και ενώ εκεί εκπαιδεύουν επιχειρηματίες-εργολάβους (developers), εγώ τους διδάσκω, ανάμεσα σε άλλα θέματα, και σχεδιασμό. Αυτή είναι μία ιδιωτική σχολή, τα δίδακτρα είναι 20,000 ευρώ, το πρόγραμμα διαρκεί εννέα μήνες και οι θέσεις είναι κλεισμένες πολλά χρόνια πριν και στις τέσσερις πόλεις στις οποίες προσφέρεται το πρόγραμμα. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα σπουδών πραγματοποιείται έξι φορές το χρόνο και συμμετέχουν 40 με 45 επιχειρηματίες στο κάθε ένα. Οι σχολές πολεοδομίας-χωροταξίας προσπαθούν να ασκήσουν έλεγχο, αλλά στο Ντόρτμουντ ένα ποσοστό 10% των φοιτητών τελικά ασχολείται με τις επιχειρήσεις. Αυτός είναι ένας τομέας στον οποίο υπάρχουν μεγάλα περιθώρια αλλαγής και η ανάγκη για συνεργασία είναι πλέον επιτακτική, διότι μέχρι τώρα στη Γερμανία οι επιχειρηματίες - εργολάβοι εθεωρούντο ο βασικός εχθρός.

Δέφνερ: Αναφορικά με το τελευταίο σημείο, η κατάσταση είναι παρόμοια και στην Ελλάδα.

Kunzmann: Είκοσι χρόνια πριν οι φοιτητές ήταν ιδιαίτερα αρνητικοί προς τους επιχειρηματίες-εργολάβους και δεν σκέφτονταν ποιος είναι τελικά αυτός που κατασκευάζει τα κτίρια. Όλοι επιθυμούσαν τα έργα να γίνονται με πρωτοβουλία κάποιας πολιτικής παράταξης, της Διεύθυνσης Οικισμού, ή του ιδιωτικού τομέα, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τη διαφθορά που υπάρχει, χωρίς να ασχοληθούν με την αποτελεσματικότητα και τέλος, χωρίς να συνυπολογίσουν τον αλληλοτεμνόμενο σχεδιασμό. Νομίζω ότι ιδιαίτερα οι νέοι πολεοδόμοι-χωροτάκτες, οφείλουν να ανακαλύψουν ένα κοινό κώδικα επικοινωνίας με τους επιχειρηματίες-εργολάβους καθώς και να ενδιαφερθούν για τα κίνητρα και τα μέσα των επιχειρηματιών-εργολάβων, πριν διαμορφώσουν άποψη

Δέφνερ: Αυτή η συμπεριφορά εξακολουθεί να υφίσταται στην Ελλάδα λόγω της διαφορετικής διάρθρωσης της αγοράς. Οι εταιρίες που μπορούν να αντιμετωπίσουν τα μεγάλα έργα είναι λίγες, και ταυτόχρονα κυκλοφορούν και οι φήμες για διαφθορά και πολιτικές γνωριμίες. Ένα βασικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουμε με τους φοιτητές στην Ελλάδα προέρχεται από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Οι μαθητές στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση διδάσκονται έναν μεγάλο αριθμό διαφορετικών μαθημάτων, αλλά το σύστημα εισαγωγής στο πανεπιστήμιο τους αναγκάζει να επικεντρώσουν το ενδιαφέρον τους στη στείρα απομνημόνευση λίγων μαθημάτων χωρίς να αναπτύσσουν έναν κριτικό και δημιουργικό τρόπο σκέψης. Το αποτέλεσμα είναι ότι όταν τελικά φτάνουν στο Πανεπιστήμιο πολλοί το αντιμετωπίζουν ως ένα μέσο που θα τους οδηγήσει εύκολα και γρήγορα στην οικονομική επιτυχία και δεν σκέφτονται τι θα συμβεί σε πέντε ή δέκα χρόνια. Στο Πανεπιστήμιο έχουμε ένα γραφείο που συλλέγει στοιχεία και παρακολουθεί την εξέλιξη των αποφοίτων, και φαίνεται ότι σχεδόν το 95% των αποφοίτων βρίσκουν εύκολα και γρήγορα ενδιαφέρουσες δουλειές με ικανοποιητικές απολαβές, αλλά στερούνται φιλοδοξίας και ενδιαφέροντος για εμβάθυνση. Επίσης, οι περισσότεροι από όσους ενδιαφέρονται να αποκτήσουν ένα μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών, το αντιμετωπίζουν

ως ένα πρόσθετο όπλο για να αντεπεξέλθουν στον ανταγωνισμό της αγοράς εργασίας. Προσπαθούμε να εφαρμόσουμε κάποια πολιτική έτσι ώστε τουλάχιστον ορισμένοι από τους φοιτητές να ενδιαφερθούν για την έρευνα και το πανεπιστήμιο.

Ένα ερώτημα που προκύπτει είναι εάν το πρόγραμμα σπουδών των σχολών πολεοδομίας-χωροταξίας θα πρέπει να αναθεωρηθεί προκειμένου να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες, και εάν θα πρέπει να καταργηθεί η θεωρία ακολουθώντας την τάση που έχει επικρατήσει τον τελευταίο καιρό στις ΗΠΑ.

Kunzmann: Έχω την αίσθηση ότι τον τελευταίο καιρό αντιμετωπίζουμε έναν νέο-ιμπεριαλισμό των Αγγλο-Αμερικανών εκδοτών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι όταν κάποιος στις ΗΠΑ μιλάει για το σχεδιασμό, αυτό αυτομάτως αποτελεί και θεωρία σχεδιασμού. Νομίζω ότι θα πρέπει να έχουμε μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση και να συνειδητοποιήσουμε ότι η θεωρία σχεδιασμού είναι η θεωρία της πολεοδομίας και της χωροταξίας στο δικό μας περιβάλλον και όχι μόνο ότι εκδίδεται στις ΗΠΑ.

Δέφνερ: Αυτό είναι δύσκολο να συμβεί, διότι ακόμη και στην περίπτωση των Ελλήνων οι οποίοι γενικά είναι γλωσσομαθείς, το μεγαλύτερο ποσοστό μιλάει μόνο αγγλικά με τα γαλλικά να ακολουθούν. Η έκδοση γερμανικής, γαλλικής ή ιταλικής πολεοδομικής και χωροταξικής θεωρίας στα αγγλικά θα μπορούσε να δώσει λύση στο πρόβλημα;

Kunzmann: Αυτό που θα μπορούσαμε να κάνουμε είναι να σταματήσουμε να δίνουμε άρθρα σε αγγλικά ή αμερικάνικα περιοδικά. Στο περιοδικό που ετοιμάζετε να εκδώσετε θα μπορούσατε μία φορά το χρόνο να βγάζετε και ένα τεύχος στα αγγλικά, έτσι ώστε η Ελληνική θεωρία για το σχεδιασμό να γίνεται γνωστή και στον υπόλοιπο κόσμο. Κανείς δεν γνωρίζει τι συμβαίνει στην Ελλάδα, ή τη Γερμανία για παράδειγμα, διότι όλα τα περιοδικά περιλαμβάνουν ελάχιστα άρθρα για τη Γερμανία, και εάν επιλέξω τα αγγλικά δεν θα με διαβάσει κανένας στη Γερμανία. Αυτό δεν συμβαίνει επειδή οι Γερμανοί δεν μιλούν αγγλικά, αλλά κυρίως διότι περιμένουν να εκδοθεί το άρθρο και στα γερμανικά γεγονός που τελικά δεν συμβαίνει στην περίπτωσή μου διότι δεν θέλω να δημοσιεύω το ίδιο άρθρο σε δύο γλώσσες. Το ίδιο συμβαίνει και στη Γαλλία, και γνωρίζω αρκετούς εξαιρετικούς Γάλλους συναδέλφους που ήθελαν να εκδώσουν τα βιβλία τους σε διεθνείς οίκους αλλά πήραν αρνητική απάντηση λόγω μειωμένου ενδιαφέροντος για τη γαλλική πολεοδομία-χωροταξία και λόγω μειωμένης εμπορικότητας.

Δέφνερ: Ποια είναι η γνώμη σας σχετικά με το πρόγραμμα σπουδών των σχολών πολεοδομίας-χωροταξίας; Πιστεύετε ότι πρέπει να δοθεί έμφαση στα υποχρεωτικά μαθήματα ή θα πρέπει να υπάρχουν περισσότερα μαθήματα επιλογής; Υπάρχουν μαθήματα και γνώσεις που θα πρέπει να θεωρηθούν ως βασικές για όλους τους φοιτητές ή πρέπει να υπάρχει ελευθερία επιλογής;

Kunzmann: Νομίζω ότι τα δύο πρώτα χρόνια πρέπει να είναι αρκετά περιεκτικά και με συγκεκριμένο αντικείμενο, με την προϋπόθεση βέβαια ότι δεν θα προσθέτονται συνεχώς νέα αντικείμενα στα υποχρεωτικά μαθήματα. Πιστεύω ότι ένα υποχρεωτικό μάθημα με έναν γενικό τίτλο όπως οικονομικά ή αρχιτεκτονική θα έπρεπε να συμπεριλαμβάνεται στα βασικά και θα έλεγα ότι οι σχολές σχεδιασμού θα μπορούσαν να έχουν κάποια βασικά μαθήματα, αλλά αυστηρά περιοριστικά. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό από τη στιγμή που επιλέγεις να έχεις υποχρεωτικά μαθήματα, και τα Πανεπιστήμια πολύ συχνά αυτό επιλέγουν, να μπορείς να προσφέρεις περισσότερες επιλογές στους φοιτητές. Δεν ξέρω αν είχατε παρόμοιες εμπειρίες, αλλά η πραγματικότητα είναι ότι ένας μαθηματικός θα το θεωρήσει τιμωρία αν του ζητηθεί να διδάξει μαθηματικά σε πολυετόμους-χωροτάκτες. Αντίστοιχα εάν ζητηθεί από έναν που ασχολείται με μακρο-οικονομικά να διδάξει εισαγωγή στην αστική οικονομία πιθανότατα θα βάλει κάποιον από τους βοηθούς του να κάνει το μάθημα, και τελικά καταλήγουμε ότι αυτό είναι το πρόβλημα. Εγώ είμαι υπέρμαχος των ομαδικών, πρακτικών εργασιών και της αποσαφήνισης μέσα από αυτή την πορεία των στόχων που θέτει ο καθένας και του τρόπου επίτευξής τους. Τα βασικά όμως θα πρέπει να πηγαινούν από το ειδικό στο γενικό και όχι από το γενικό στο ειδικό, για παράδειγμα η οικονομία των καταστημάτων θα μπορούσε να αποτελέσει μία μελέτη περίπτωσης. Ακόμη και η διδασκαλία των οικονομικών, κατά τη γνώμη μου, θα έπρεπε να περιορίζεται σε μια περιοχή της πόλης, και όταν θα έχει αναλυθεί πλήρως αυτή η περιοχή της πόλης, και θα έχουν απαντηθεί ερωτήματα του τύπου γιατί ανοίγουν ή κλείνουν καταστήματα, γιατί επιλέγουν να εργαστούν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο; ποια είναι τα ενδιαφέροντα και τα παράπονά τους, τότε μπορούμε να επαναλάβουμε τη διαδικασία για την κατοικία, τις κοινωνικές δομές κ.λπ..

Δέφνερ: Για να μπορέσει να λειτουργήσει αυτό που περιγράφετε θα πρέπει να υπάρχουν λίγοι φοιτητές και πολλοί καθηγητές, έτσι ώστε να μπορέσουν να χωριστούν οι φοιτητές σε ολιγάριθμες ομάδες.

Kunzmann: Στο Ντόρτμουντ έχουμε κάθε χρόνο 25 ερευνητικά θέματα και αυτό σημαίνει ότι 25 καθηγητές από το διδακτικό προσωπικό θα πρέπει να τα επιβλέπουν. Στο Βερολίνο, όπου διδάσκω τώρα, έχω αναλάβει την επίβλεψη μίας ερευνητικής εργασίας και μαζί με δύο άλλα μαθήματα που κάνω συμπληρώνω τις οκτώ ώρες την εβδομάδα. Προτιμώ αυτό το σύστημα από το να είχα οκτώ μαθήματα των 50 φοιτητών από τους οποίους οι 20 θα κοιμούνται διότι θέλω να συμμετέχουν οι φοιτητές, θέλω να τους μεταδώσω το ενδιαφέρον για το αντικείμενο, θέλω να τους διδάξω στην πράξη και όχι από βιβλία αμερικάνικης θεωρίας σχεδιασμού, αλλά καταλαβαίνω δυστυχώς ότι πολλοί καθηγητές διαλέγουν τον εύκολο δρόμο των βιβλίων αυτών.

Δέφνερ: Δεν αποτελεί εύκολο δρόμο εάν ο καθηγητής ενδιαφέρεται να έχει μία θετική ανταπόκριση από τους φοιτητές.

Kunzmann: Πολλοί καθηγητές δεν ενδιαφέρονται ούτε για την ανταπόκριση. Την περασμένη εβδομάδα στα πλαίσια της τελικής εξέτασης της ομάδας που επιβλέπω κάναμε ένα γύρο στην πόλη. Ήταν μία ανοιχτή λογομαχία στην οποία συμμετείχαν τοπικοί παράγοντες της αυτοδιοίκησης, ομάδες συμφερόντων, και το ευρύ κοινό. Οι φοιτητές έμαθαν πολύ περισσότερα από τις αντιδράσεις και τις ερωτήσεις που ακούστηκαν, απ' ό,τι έμαθαν στην τάξη.

Δέφνερ: Ας έρθουμε τώρα σ' ένα διαφορετικό ζήτημα. Κατά πόσο επηρεάζει το Σχέδιο Ανάπτυξης Κοινοτικού Χώρου (Σ.Α.Κ.Χ.) το χωροταξικό σχεδιασμό στις Ευρωπαϊκές χώρες και περιοχές;

Kunzmann: Το Σ.Α.Κ.Χ. είναι καλό για την επαγγελματική απορρόφηση των πολεοδομικών χωροτακτών. Η επιρροή του εξαρτάται από τη χώρα, για παράδειγμα στη Γερμανία δεν επηρέασε καθόλου, ενώ στην Αγγλία λόγω της τότε κυβέρνησης Θάτσερ, είχε πολύ μεγάλη επιρροή.

Δέφνερ: Την ίδια θέση σε αυτό το θέμα εξέφρασε και ο Faludi στη συνέντευξη που μας παραχώρησε. Στην περίπτωση της Ελλάδας το Σ.Α.Κ.Χ. αποτελεί μεγάλο βοήθημα. Πώς θα μπορούσαμε κατά τη γνώμη σας να πετύχουμε τη συνέργια ανάμεσα στις διάφορες τοπικές/περιφερειακές πρωτοβουλίες στην Ευρώπη;

Kunzmann: Μέσω των δικτύων που υπάρχουν μπορούμε να πετύχουμε τη συνέργια σε οριζόντιο επίπεδο.

Δέφνερ: Θα πρέπει σε αυτό το σημείο να αναφέρουμε ότι για τις περισσότερες μελέτες τώρα πια είναι απαραίτητος ένας πολύ μεγάλος αριθμός εταίρων.

Kunzmann: Αυτό είναι το νόημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η δυνατότητα συνεργασίας μεταξύ των χωρών. Στο κάθετο επίπεδο, εάν θέλουμε να εστιάσουμε στη χωρική διάσταση θα πρέπει να ακολουθήσουμε πολύ αργούς ρυθμούς.

Για να επανέλθω σ' ένα ζήτημα που συζητούσαμε προηγούμενα, υπάρχουν εύκολες λύσεις αλλά δεν είναι απαραίτητα οι χωρικές. Νομίζω ότι αυτό μας γυρνάει πίσω στην αρχιτεκτονική προσέγγιση, όπου στην αρχή έχουμε παρθένα γη, και μετά φτιάχνουμε ένα χωριό ή μία πρεσβεία και συνεχίζουμε έτσι. Το πρόβλημα σήμερα νομίζω ότι είναι ότι έχουμε το χωριό και είναι γεμάτο από σκουπίδια και καλούμαστε να βρούμε ένα τρόπο να λύσουμε το πρόβλημα των σκουπιδιών στο συγκεκριμένο χώρο. Στη συνέχεια θα έρθουν όλοι σε επαφή και

θα οργανώσουν έναν σύλλογο που θα μιλήσει για το πρόβλημα στα σχολεία και θα συμβούν μια σειρά από διαφορετικές ενέργειες για να λυθεί το θέμα των σκουπιδιών που δεν περιορίζονται στο master plan για τα σκουπίδια. Αυτό εννοώ όταν αναφέρομαι στη συγκρότηση προτάσεων, και εάν στο τέλος μετά την ανάλυση προκύψει ότι για να εφαρμοστεί η μοναδική πραγματική λύση θα πρέπει να αλλάξει ο νόμος, τότε αυτό θα γίνει αποδεκτό. Πρώτα πρέπει όμως να ξεκαθαρίσουμε ποια είναι αυτά τα χαρακτηριστικά που επηρεάζουν τον τομέα της συμπεριφοράς, τον οικονομικό, κοινωνικό και τεχνικό τομέα, και ύστερα να υπάρξουν προτάσεις που θα συνδέουν όλους τους τομείς για να μπορούμε να ξεκινήσουμε μία εκστρατεία στην τοπική εφημερίδα.

Δέφνερ: Μέρος του μαθήματος "Θεωρίες Προγραμματισμού" που δίδαξα το προηγούμενο εξάμηνο ήταν και ένα παιχνίδι στρατηγικής.

Kunzmann: Νομίζω ότι αυτό αποτελεί μεγάλη επιτυχία. Είχα προσπαθήσει παλαιότερα στα πλαίσια ενός εκπαιδευτικού σεμιναρίου στην Ιορδανία να κάνω κάτι παρόμοιο, διότι οι συμμετέχοντες δεν ήθελαν να διαβάσουν, αλλά επειδή δεν μιλούσα τη γλώσσα αποφασίσαμε να παίζουν και να τους παρακολουθώ. Αυτό που ήταν ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι ότι οι ρόλοι που επιλέγουν να παίξουν οι πολεοδόμοι-χωροτάκτες είναι ρόλοι στους οποίους είναι πάρα πολύ κακοί. Οι πολεοδόμοι-χωροτάκτες είναι πολύ καλοί όταν παίζουν τους μελετητές, τους επιχειρηματίες-εργολάβους, τους πολιτικούς, αλλά είναι πολύ κακοί όταν παίζουν τους πολεοδόμους-χωροτάκτες διότι στερούνται δημιουργικότητας και δεν είναι σίγουροι για τις αποφάσεις τους.

Δέφνερ: Θα ήθελα να σας ευχαριστήσω γι' αυτή την πολύ ενδιαφέρουσα συζήτηση και για το χρόνο που μας διαθέσατε.

Συνέντευξη με τον *Andreas Faludi* Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Nijmegen (Ολλανδία)

"...Μπορεί να υπάρχουν διάφορα οράματα για το χώρο, που θεωρούνται ολοκληρωμένα και ίσως αλληλοσυγκρούονται αλλά αυτό τελικά συμβάλει στον εμπλουτισμό του διαλόγου..."

(A. Faludi)

Κοκκώσης: Είναι πλέον γενικότερα παραδεκτό ότι η εμπιστοσύνη στο σχεδιασμό περνάει μεγάλη κρίση και αυτό είναι αποτέλεσμα της γενικότερης κρίσης στο ρόλο της πολιτείας αλλά και της αυξανόμενης έμφασης στους μηχανισμούς της αγοράς για τον έλεγχο του συστήματος. Ποιο ρόλο μπορεί να έχει ο σχεδιασμός σε όλα αυτά; Στην ομιλία σας χθες καταλήξατε ότι τελικά υπάρχει σχεδιασμός. Μπορεί να μην εμφανίζεται με τον παραδοσιακό τρόπο αλλά σίγουρα κάτι γίνεται. Σε Ευρωπαϊκό επίπεδο υπάρχει το ΣΑΚΧ (Σχέδιο Ανάπτυξης Κοινωνικού Χώρου) και παράλληλα εμφανίζονται όλο και περισσότερο ρυθμίσεις για ειδικά θέματα όπου ο σχεδιασμός εμφανίζεται έμμεσα όπως για παράδειγμα με την οδηγία για το νερό και τις λεκάνες απορροής ή με τη σύσταση του συμβουλίου για την ολοκληρωμένη διαχείριση των παράκτιων ζωνών. Υπάρχει λοιπόν κάποια αλλαγή και εν τέλει υπάρχει σχεδιαστική δραστηριότητα;

Faludi: Θα συμφωνήσω με την άποψή σας ότι ο σχεδιασμός περνάει κρίση αλλά τελικά υπάρχει σχεδιασμός που συνεχώς αυξάνει και επεκτείνεται. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι πριν από 10 χρόνια το στρογγυλό τραπέζι των βιομηχάνων υποστήριζε πολύ έντονα τον Ευρωπαϊκό σχεδιασμό μεταφορών γιατί θεωρούσαν ότι αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για να μπορούν να εργαστούν στην ενιαία αγορά. Έτσι οι μεγάλοι βιομήχανοι της Ευρώπης, οι κατεξοχήν καπιταλιστές απαιτήσαν ότι πρέπει να υπάρχει σχεδιασμός γιατί ήθελαν να ασκούν κάποιου είδους έλεγχο στο περιβάλλον στο οποίο δραστηριοποιούνται. Σε αυτή την περίπτωση απευθύνθηκαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως τη συνδετική κυβέρνηση της Ευρώπης και ζήτησαν να καλυφθεί η ανάγκη τους για την ύπαρξη σχεδιασμού και το ίδιο συνέβη και σε άλλες περιπτώσεις. Το πρόβλημα βέβαια είναι ότι υπάρχουν πάρα πολλά σχεδιαστικά πλαίσια τα οποία πολλές φορές έρχονται σε ρήξη μεταξύ τους και έχουν τόσο διαφορετικούς στόχους που συχνά χάνεται η αίσθηση του ελέγχου στο περιβάλλον. Σε αυτό το θέμα πιστεύω ότι έτσι είναι τα πράγματα και δεν μπορούμε να κάνουμε κάτι γι' αυτό και σίγουρα δεν μπορούμε να επιβάλλουμε μία συνολική τάξη στο σύστημα. Θα πρέπει απλά να συνηθίσουμε στα πολλαπλά σχέδια που την ίδια στιγμή ευνοούν τους πολεοδόμους – χωροτάκτες αυξάνοντας την προσφορά εργασίας και αθροιστικά η διαδικασία αυτή βοηθάει στο να συνειδητοποιηθούν κάποια θέματα, δηλαδή στην ενημέρωση και υποστήριξη. Αυτή είναι η διάγνωση μου, χωρίς καμία ψευδαισθηση ότι θα μπορέσουμε κάποτε να καταλήξουμε σε ένα πολεοδομικό – χωροταξικό σύστημα όπου όλα θα αποτελούν μέρος ενός γενικού σχεδίου.

Εξακολουθώ όμως να πιστεύω ότι πρέπει να συνεχίσουμε να προσπαθούμε για κάτι τέτοιο γιατί είναι η ιδανική κατάσταση και μπορεί να βελτιώσει την αντίληψη μας αλλά και τις γνώσεις μας.

Κοκκώσης: Ένα ακόμα θετικό σημείο είναι ότι όλες αυτές οι εξειδικευμένες ρυθμίσεις, ή οι μορφές σχεδιασμού, αποκτούν όλο και περισσότερο ένα πολυδιάστατο χαρακτήρα που έλειπε στο παρελθόν. Ήταν κάτι για το οποίο εμείς οι πολεοδόμοι – χωροτάκτες αγωνιζόμασταν από παλιά και ανακαλύψαμε ότι ο τρόπος αντιμετώπισης κοινωνικών, οικονομικών, περιβαλλοντικών και χωρικών θεμάτων μπορεί να αναζητηθεί και μέσα από την οπτική της αιεφόρου ανάπτυξης όπως και με άλλα μέσα.

Faludi: Στην Ολλανδία υπάρχει η ιδέα ενός πολύ τακτικού συστήματος το οποίο αποκαλούμε τομεακό σχεδιασμό (sector planning) για τα έργα υποδομής και περιγράφουμε τη χωροταξία ως θεματικό σχεδιασμό (facet planning) που έχει ως σκοπό να συντονίσει όλα τα επιμέρους τομεακά σχέδια και την επίδρασή τους στο χώρο. Αυτό που ανακαλύψαμε είναι ότι

υπάρχουν ορισμένοι τύποι σχεδιασμού όπως ο περιβαλλοντικός σχεδιασμός, ο σχεδιασμός υποδομών και ο σχεδιασμός αγροτικών χώρων, οι οποίοι ανέπτυξαν το δικό τους αναλυτικό χωροταξικό-πολεοδομικό σύστημα και τους δικούς τους χωρικούς στόχους. Αυτή τη στιγμή υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός εναλλακτικών χωρικών στόχων και οραμάτων για την Ολλανδία και για τη θέση της στο διεθνή χώρο και όπως είναι αναμενόμενο πολλοί υποστηρίζουν ότι αυτή η πολλαπλότητα δημιουργεί σύγχυση. Ακόμα και οι χωροτάκτες-πολεοδόμοι πολύ συχνά διαμαρτύρονται ότι χάνουν τον έλεγχο σε σχέση με άλλους πολύ ισχυρότερους τομείς όπως των υποδομών για παράδειγμα, που έχει πολλά κονδύλια για επενδύσεις και είναι σε θέση να φέρει σε πέρας τους χωρικούς στόχους-οράματα που έχει θέσει πολύ πιο άμεσα από το αντίστοιχο Υπουργείο Χωροταξίας. Το γεγονός είναι ότι έχουμε αρκετές μορφές αναλυτικού σχεδιασμού να συνυπάρχουν με χωρικούς στόχους και υπάρχει σύγκρουση μεταξύ τους αλλά θα ήθελα να πιστεύω ότι αυτές οι συγκρούσεις και οι διαφωνίες εμπλουτίζουν τον διάλογο. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφέρω ότι το σύστημα διακυβέρνησης και διοίκησης μέσα στο οποίο λαμβάνουν χώρα τα παραπάνω είναι ιδιαίτερα αναλυτικό και κατανοητό. Δεν μπορούμε να δεχθούμε τα παραπάνω σαν μια συνταγή που θα οδηγεί πάντα σε αποτελέσματα, καθώς τα πολλαπλά σχέδια και τα πολλαπλά σχεδιαστικά συστήματα μπορούν εξίσου εύκολα να οδηγήσουν και στο χάος.

Κοκκώσης: Παρόλο που στη χώρα μας δεν έχουμε συγκροτημένο πολεοδομικό-χωροταξικό σύστημα, πιστεύω ότι αυτό που περιγράφετε είναι μια θετική εξέλιξη, με την έννοια ότι υπάρχουν τόσα πολλά διαφορετικά πλαίσια που μπορεί στο τέλος να υπάρξει ελπίδα ότι θα υπάρχει αποτέλεσμα. Αυτό μας δίνει τη δυνατότητα να είμαστε πιο αισιόδοξοι και να αντιμετωπίζουμε θετικά την κατάσταση της πολεοδομίας-χωροταξίας.

Είχαμε την ίδια συζήτηση σε μία από τις συνεδρίες, γιατί σε ορισμένες χώρες εμφανίζονται έντονες διαφοροποιήσεις π.χ. με την local agenda 21 ενώ στις μεσογειακές χώρες είναι σπάνιες και μεμονωμένες περιπτώσεις. Φυσικά παίζει μεγάλο ρόλο εάν οι κοινωνίες έχουν παράδοση στη συμμετοχή, ή εάν η κυβέρνηση υποκινεί, όπως στην περίπτωση της Αγγλίας, την ύπαρξη τοπικών πολιτικών, ή εάν υπάρχει ένας ιδιαίτερα ενεργός δήμαρχος όπως και πολλοί άλλοι παράγοντες.

Faludi: Νομίζω ότι αφήσατε να εννοηθεί ότι οι καταστάσεις αλλάζουν.

Κοκκώσης: Βεβαίως αλλάζουν αλλά υπάρχουν δομές και διεργασίες που επιβάλλονται στην Ελλάδα κυρίως από την Ευρωπαϊκή Ένωση είτε με την μορφή οδηγίας, η οποία προβλέπει ότι θα πρέπει να διαμορφώσουμε πολιτική και σχέδιο μέσα σε κάποια συγκεκριμένα χρονικά πλαίσια, ή μέσα από το σύστημα κοινωνικής στήριξης, το οποίο επιβάλλει την δημιουργία προγράμματος. Δεν είναι απαραίτητο να δημιουργηθεί ένα μακροπρόθεσμο σχέδιο μπορεί να

είναι ένα πρόγραμμα το οποίο αποτελείται από μία σειρά μεσοπρόθεσμων δράσεων, και επιβάλλει κάποιους κανόνες στο σύστημα.

Faludi: Η Ελλάδα που έχει ένα τελείως διαφορετικό σύστημα θα περίμενα να αντιδράσει πολύ έντονα, αλλά πιστεύω ότι η ιδέα πίσω από αυτό το σύστημα είναι πολύ καλή και χαίρομαι που το αναγνωρίζετε. Αυτό είναι ένα πρόγραμμα κοινωνικής αναδιάρθρωσης και στις Βρυξέλες θέλουν να αλλάξουν τον τρόπο με τον οποίο γίνονται τα πράγματα, ενώ συγχρόνως είναι ένα πρόγραμμα ενδυνάμωσης, συμμετοχής των εμπλεκόμενων (stakeholders), συνεργασίας, προγραμματισμού και βιωσιμότητας. Όλα αυτά είναι θέματα στα οποία μπορούμε να συμφωνήσουμε όπως μπορούμε επίσης να συμφωνήσουμε ότι αυτά επιβάλλονται. Το διοικητικά συστήματα αλλάζουν, η κουλτούρα αλλάζει αλλά έως ένα σημείο υπάρχει το πολύ σημαντικό κέρδος της συνεχούς ενημέρωσης των παραχθέντων στοιχείων.

Κοκκώσης: Αυτό που με προβληματίζει είναι ότι ίσως μερικές φορές όλες αυτές οι απαιτήσεις συλλαμβάνονται σε ένα πλαίσιο έντονα επηρεασμένο από την κεντρική Ευρώπη, επιβάλλοντας προϋποθέσεις σε όλα τα επίπεδα της τοπικής και κεντρικής διοίκησης. Η συμμετοχή για παράδειγμα που είναι η λογική αντιμετώπιση για να γίνει οτιδήποτε στις μέρες μας, δεν εφαρμόζεται τελικά όπως θα έπρεπε, ίσως γιατί σε πολλές περιπτώσεις δεν υπάρχουν οι δρώντες (actors) ή δεν έχουν συγκροτήσει κοινό λόγο.

Faludi: Νομίζω ότι αυτό είναι αναπόφευκτο να συμβεί σε ένα σύστημα όπως με 15 κράτη μέλη η Ευρωπαϊκή Ένωση και φυσικά θα χειροτερεύει διαρκώς. Οι Βρυξέλες διαμορφώνουν κατευθυντήριες γραμμές σε σύμπραξη πάντα με τα κράτη μέλη, αλλά είναι μία σύνθετη διαδικασία κατά την οποία κάποια από τα κράτη μέλη προωθούν τις απόψεις τους και οι υπόλοιποι απλά ακολουθούν. Αυτό το σύστημα λήψης αποφάσεων πολύ συχνά αποτυγχάνει και οι ρυθμίσεις και οι ιδέες πίσω από αυτές εξυπηρετούν τις ανάγκες μόνο ορισμένων κρατών μελών μερικές φορές των βόρειο-δυτικών αλλά όχι πάντα, πολλές φορές συμβαίνει και το αντίθετο.

Ένα πολύ σημαντικό θέμα είναι επίσης ότι αυτή η διαδικασία ασκεί τρομακτική πίεση στους πόρους και μπορεί να έχει μεγάλη επιρροή μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Γαλλία, η οποία προχώρησε σε διοικητική αποκέντρωση το 1982, ενώ ήταν μία από τις χώρες με την πιο έντονα κεντρική διοίκηση. Είκοσι χρόνια αργότερα η Γαλλία κατάφερε να έχει ένα σύστημα από περιφέρειες και περιφερειακά συμβούλια, που λειτουργεί στο οποίο οι τοπικοί αρμόδιοι έχουν ενεργοποιηθεί, υπάρχει μία αστική κοινωνία που εντάσσεται και τροφοδοτεί τη διαδικασία διαμόρφωσης πολιτικής σε τέτοιο βαθμό που η ριζοσπαστική παράδοση των Ιακοβίνων της Γαλλίας απειλείται σοβαρά.

Με τον κίνδυνο να φανώ καθοδηγητικός, πιστεύω ότι αυτή η φάση είναι απαραίτητη

τη ώστε να φανεί ξεκάθαρα ότι τελικά κάτι θετικό μπορεί να προκύψει για την Ευρώπη.

Κοκκώσης: Πιστεύετε ότι υπάρχουν καινοτόμες ιδέες στο σχεδιασμό τα τελευταία δέκα χρόνια και ποιες είναι αυτές;

Faludi: Δεν είμαι σίγουρος ότι υπήρξαν πολλές καινούριες ιδέες στο σχεδιασμό τα τελευταία δέκα χρόνια αλλά νέος τρόπος έκφρασης, μιλάμε για παράδειγμα για μετα-μοντερνισμό και ενδυνάμωση, ορολογία που δεν τη χρησιμοποιούσαμε παλαιότερα. Ασχολούμαι με Θεωρία Σχεδιασμού (planning theory) τα τελευταία τριάντα χρόνια και έχω προσωπική άποψη για το θέμα αυτό. Εάν κοιτάξει κανείς τη βιβλιογραφία τότε, και αναφέρομαι κυρίως στην Αμερικάνικη βιβλιογραφία γιατί η Αγγλική τότε μόλις είχε αρχίσει να διαδίδεται, θα παρατηρήσει ότι πολλά από τα θέματα υπήρχαν και τότε, αν και εκφράζονταν διαφορετικά και δεν ήταν συσχετισμένα με τις πολιτικές και κοινωνικές επιστήμες. Έχουμε εκσυγχρονιστεί με την έννοια της πιο σύνθετης προσέγγισης, αλλά όσον αφορά την καινοτομία, εάν κοιτάξουμε κάποια από τα άρθρα που δημοσιεύτηκαν στις αρχές του '70 σχετικά με την αστική ανάπλαση στις ΗΠΑ, συγκεκριμένα αναφέρομαι σε ένα άρθρο της Jewel Houasknecht που μιλάει για την επιχειρηματικότητα του δημόσιου τομέα στις αστικές αναπλάσεις, τον τρόπο με τον οποίο ανατέθηκε σε δημόσιους υπαλλήλους να αναλάβουν κάποια σύνθετα έργα, πώς λειτούργησαν, πώς ήρθαν σε επαφή με τους ενδιαφερόμενους, και πώς προσπάθησαν να συμπεριλάβουν το κοινό, θα ανακαλύψουμε την έννοια την διακυβέρνησης η οποία μας απασχολεί και σήμερα.

Πράγματι το κίνημα ενδυνάμωσης (empowerment) έπεται της ανάδειξης της συμμετοχικής διαδικασίας και του συνηγορικού σχεδιασμού (advocacy planning), αλλά υπήρχε και τότε, σε διαφορετικό ίσως επίπεδο και όλοι οι επικριτές του ορθολογικού σχεδιασμού αναφέρονται σε αυτά από την πρώτη στιγμή. Ίσως αυτή να είναι μία υποκειμενική οπτική γωνία, αλλά πιστεύω ότι υπάρχει συνέχεια στις θεωρητικές εξελίξεις και ενώ μάθαμε να εκφράζουμε με πιο ακριβή και σύγχρονο τρόπο τα πράγματα, δεν μπορούμε να θεωρήσουμε ότι αυτό αποτελεί και καινοτομία.

Μεγάλη εξέλιξη και καινοτομία υπάρχει στην πρακτική εφαρμογή. Αυτοί που διατύπωναν πολεοδομικές και χωροταξικές θεωρίες στο παρελθόν οδηγούσαν τις εξελίξεις, ενώ τώρα πολύ συχνά η πράξη ηγείται της θεωρίας. Αυτό συμβαίνει λόγω της υπερβολικής πίεσης που ασκείται στους επαγγελματίες, οι οποίοι καλούνται να εφαρμόσουν όλες τις θεωρίες, να συμπεριλάβουν το κοινό, να δουλέψουν με τους άμεσα ενδιαφερόμενους, να δημιουργήσουν ένα δίκτυο ενώ ταυτόχρονα δέχονται εξονυχιστική κριτική από τον τύπο, και πρέπει να έχουν νέες τεχνικές διοίκησης, διοικητικούς στόχους, αξιοπιστία κ.λπ.. Ίσως λοιπόν η καινοτομία να κρύβεται στον τομέα της πρακτικής και δεν μπορούμε ακόμα να την αντιληφθούμε αλλά εγώ παραμένω υποστηρικτής της συνέχειας.

Πάντα πίστευα ότι υπήρχε περιβαλλοντικός σχεδιασμός πολύ πριν εφευρεθεί ο όρος πράσινος. Στην Ολλανδία στη μεταπολεμική περίοδο αντιμετωπίσαμε διαμάχες ανάμεσα στους πολεοδόμους – χωροτάκτες και στους ειδικούς στέγασης ή και τους οικονομικούς προγραμματιστές, γιατί οι πολεοδόμοι – χωροτάκτες ήθελαν να διατηρήσουν τον αστικό χώρο αλλά η χώρα χρειαζόταν να ανοικοδομηθεί. Αυτή η διαμάχη δεν εκφραζόταν στα πλαίσια αυτού που σήμερα αποκαλούμε θέματα πρασίνου, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν ήταν τα ίδια θέματα σε διαφορετικό ίσως επίπεδο.

Δέφνερ: Δεδομένης της προσωπικής σας ανάμειξης με την Θεωρία, πιστεύετε ότι υπάρχει σήμερα μία τάση απαξίωσης της θεωρίας;

Faludi: Σχετικά με τη πολεοδομική – χωροταξική εκπαίδευση, προφανώς τα σχετικά προγράμματα σπουδών είναι απαραίτητο να έχουν ένα θεωρητικό πυρήνα και αυτό δεν είναι δική μου ιδέα, είναι μία ιδέα που διατυπώθηκε για πρώτη από τη σχολή του Σικάγο, όπου δίδασκε ο H. Perlof και πριν από αυτόν ο R. Tugwell. Τότε δημιουργήθηκε το πρώτο τμήμα πολεοδομίας – χωροταξίας, που εντασσόταν στις κοινωνικές επιστήμες, και βασιζόταν στο συνδυασμό της πολεοδομικής – χωροταξικής θεωρίας, των μεθόδων προγραμματισμού – σχεδιασμού και της πρακτικής, και από τότε αποτελεί υπόδειγμα. Προσπάθησα πάντα να τηρώ αυτό το υπόδειγμα, αλλά πιστεύω ότι έχει σημαντικό ρόλο ο τρόπος διδασκαλίας της θεωρίας και ο τρόπος ένταξής της στο υπόλοιπο πρόγραμμα σπουδών. Νομίζω ότι σε αυτό ακριβώς το σημείο υπάρχει ένα μεγάλο φάσμα κριτικής και βελτίωσης. Η πολεοδομική – χωροταξική θεωρία δεν πρέπει να αποτελεί ξεχωριστό κομμάτι αλλά πρέπει να προσπαθεί να επιλύσει τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι επαγγελματίες με τη μορφή παιχνιδιών εξομοίωσης, μελέτης περιπτώσεων και εργαστηριακών θεμάτων. Αυτά πολύ συχνά υπάρχουν στην περιγραφή του μαθήματος, αλλά πρέπει να συσχετίζονται με το πολιτικό πλαίσιο, τα στοιχεία αβεβαιότητας και συνθετότητας και τις επιμέρους στρατηγικές που πρέπει να χρησιμοποιηθούν έτσι ώστε να αντιμετωπιστούν και πρέπει να εντάσσονται στο μάθημα. Αυτό αποτελεί ένα ξεχωριστό ζήτημα προς συζήτηση και βελτίωση και είμαι σίγουρος ότι στον AESOP και κυρίως στο εκπαιδευτικό τμήμα του, γίνονται αξιόλογες προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση.

Σκέψεις για το Σχεδιασμό (*Reflections on Planning*)¹

Louis Albrechts

Καθηγητής στο Καθολικό Πανεπιστήμιο της Λουβαίν (Βέλγιο)

Επιμέλεια μετάφρασης: Παύλος Δελλαδέτσιμας,

Επικ. Καθηγητής, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

Το πλαίσιο

Είναι πλέον ιδιαίτερα αισθητή η έντονη αντιπαράθεση που αναπτύσσεται γύρω από το σχεδιασμό που καλύπτει ένα ευρύ φάσμα πεδίων και κυρίως γύρω από ότι έχει να κάνει με το αποκαλούμενο πεδίο της διακυβέρνησης (governance). Πρόκειται για μία αντιπαράθεση μεταξύ "πλουραλιστικών-δημοκρατικών" και "τεχνοκρατικο-κορπορατίστικων" δυνάμεων.

Οι πρώτες, αποσκοπούν στην ενδυνάμωση της συμμετοχής όλων -κατά το δυνατόν- των εμπλεκόμενων παραγόντων στη διαδικασία του σχεδιασμού. Οι δεύτερες, οι "τεχνοκρατικο-κορπορατίστικες" δυνάμεις, προσεγγίζουν το σχεδιασμό μέσω της υιοθέτησης εργαλείων τεχνικής ανάλυσης και management, καθώς και μέσω κανονιστικών όρων και συμβατικών προτύπων συνεργασίας (μεταξύ κυβερνητικών φορέων, μεγάλων επιχειρηματικών ενώσεων, συνδικάτων κ.ο.κ.). Είναι ακόμα εμφανές ότι η εν γένει ανάπτυξη της δημοκρατικής-πλουραλιστικής δυναμικής, παρεμποδίζεται από το κλίμα κρίσης της αντιπροσωπευτικής δημοκρα-

¹ Εισήγηση - διάλεξη στο European Module in Spatial Development Planning in Europe Workshop Ferrara - 10 Ιανουαρίου 2002

τίας. Μία κρίση, που φέρνει συνεχώς στο προσκήνιο την ανάγκη μεταρρύθμισης του κράτους, κατά τρόπο που να λειτουργεί προς όφελος των πολιτών και ιδιαίτερα των πλέον αδύνατων. Ολοένα και περισσότεροι πολίτες φαίνεται να επιζητούν την απόκτηση ενός κάποιου ρόλου -έστω και περιορισμένου- στο πολιτικό σύστημα, κάτι που μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω της συμμετοχής τους σε κατάλληλα δομημένες κοινωνικές και πολιτικές δράσεις. Η προοπτική επομένως αυτή, που αφορά άμεσα και στο σχεδιασμό, επιβάλλει την ανάγκη δομικής μεταβολής, για την ενίσχυση της ατομικής και συλλογικής ενεργοποίησης των πολιτών, ώστε να προσαρμόζεται στις απαιτήσεις των διαδικασιών δράσης. Πρόκειται για δράσεις που μπορούν να συμβάλλουν στην επίλυση προβλημάτων, στην κάλυψη αναγκών, στην πραγματοποίηση οραμάτων, στην απελευθέρωση κοινωνικών δυνάμεων και στην εν γένει δυνατότητα απόκρισης στις νέες προκλήσεις της κοινωνίας. Είναι επιπλέον αυτές οι ίδιες δράσεις που μπορούν να ενισχύσουν την ενεργό συμμετοχή του πολίτη στη διαμόρφωση σχεδίων και στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Επομένως, μέσα από μία γενικότερη δημοκρατική στροφή, έστω και σε μία πρωταρχική της φάση, αναδεικνύεται και ένας τύπος σχεδιασμού. Ένας σχεδιασμός, που διευρύνει τις δημοκρατικές πρακτικές αντί να τις περιορίζει, που ενθαρρύνει τις διαφορετικές φωνές των πολιτών αντί να τις φιμώνει και που στην κατανομή των πόρων δίνει προτεραιότητα στις βασικές ανάγκες του πληθυσμού αντί σε στενά ιδιωτικά συμφέροντα. Αυτός ο τύπος σχεδιασμού, μέσα στη σύγχρονη πολιτική δυναμική, έχει ως βασικές του παραμέτρους, την κοινωνική συμμετοχή και την ανάπτυξη μηχανισμών συσώρευσης γνώσης από την πρακτική δράση. Ο σχεδιασμός στοχεύει όχι μόνο στη λειτουργικότητα αλλά και στη σημασία του αποτελέσματος.

Εν κατακλείδι, όλα αυτά σηματοδοτούν πάνω από όλα την ανάγκη δημοκρατικής ενδυνάμωσης για τη μεγαλύτερη δυνατή ενσωμάτωση των πολιτών σε συμμετοχικές διαδικασίες, για την εξασφάλιση της διαφάνειας στις συνδιαλλαγές του δημόσιου τομέα, για την αξιοπιστία των κρατικών παροχών στους πολίτες, για την προστασία του δικαιώματος όλων των πολιτών να εισακούονται (τα αιτήματα οι ανησυχίες τους κ.ο.κ.) από διαφορετικά επίπεδα διοίκησης, καθώς και για την εξασφάλιση της πρόσβασης σε επαρκείς (λειτουργικά και οικονομικά) υπηρεσίες, σε καλές συνθήκες κατοικίας, σε μεταφορικά μέσα και φυσικά σε απασχόληση.

Τι είναι σχεδιασμός;

Μετά από όλα αυτά τι είναι επομένως σχεδιασμός; Υπάρχουν πολλοί ορισμοί όπως "η στήριξη με πολιτικούς και γεωγραφικούς όρους των τοπικών κοινοτήτων ώστε να διαχειρισθούν τα συλλογικά τους συμφέροντα, μέσα στη δεδομένη ποιότητα χώρου και περιβάλλοντος που διαμένουν". Υπάρχουν ακόμα άλλοι πολύ πιο πραγματιστικοί ορισμοί όπως "σχεδιασμός είναι αυτό που κάνουν οι πολεοδόμοι". Μπορούμε βέβαια και να προωθούμε το σχεδιασμό χω-

ρίς να έχουμε κατά νου κάποιο ορισμό. Σκοπός μας εδώ είναι να τονίσουμε τη σημασία αλλά και να συμβάλλουμε στη διαμόρφωση μίας νέας γενικής έννοιας του σχεδιασμού. Άρα χωρίς έναν ορισμό τότε γιατί πράγμα σκεπτόμαστε ή να συζητάμε;

Είναι πλέον ευρύτερα αποδεκτό ότι οι θεωρίες ή οι παραδόσεις καλών πρακτικών σχεδιασμού διαφέρουν ως προς το αποτελέσματά τους και ως προς τους τρόπους που οργανώνονται οι σχετικές διαδικασίες. Διαφέρουν δηλαδή κατά περίπτωση, το τι είναι ο ίδιος ο σχεδιασμός, τι κάνουν οι πολεοδόμοι, πως το κάνουν και για ποιόν το κάνουν. Κατά συνέπεια η έννοια του σχεδιασμού δεν μπορεί να θεωρητικοποιηθεί ως αν, οι προσεγγίσεις και πρακτικές που τον στηρίζουν, ήταν κάτι το ουδέτερο από την κοινωνική τάξη, το φύλο, την ηλικία, την καταγωγή και την εθνότητα. Ως εκ τούτου η "διαφορετικότητα" πρέπει να γίνει εγγενές αναλυτικό στοιχείο της θεωρίας του σχεδιασμού. Ο σχεδιασμός δεν είναι μία μοναδική έννοια, διαδικασία ή εργαλείο. Είναι ένα σύνολο εννοιών, διαδικασιών και εργαλείων που πρέπει να συρραφτούν ανάλογα με την επικρατούσα κατάσταση ώστε να μπορούν να προκύψουν επιθυμητά αποτελέσματα. Η ίδια η διαμόρφωση του σχεδίου αφορά τόσο στη διαδικασία, στη θεσμική οργάνωση και στην κοινωνική κινητοποίηση, όσο και στην ανάπτυξη ουσιαστικής θεωρίας.

Με βάση τα παραπάνω θεωρώ το σχεδιασμό ως μία διαδικασία, που έχει σχέση με το μέλλον και αποσκοπεί στην πραγματοποίηση ορθολογικών αποφάσεων και δράσεων. Αν και ο εν λόγω ορισμός φαίνεται αρκετά συμπυκνωμένος και γενικός, περιλαμβάνει εντούτοις τις βασικές αντιλήψεις που θεωρώ ότι προσδιορίζουν το βασικό πεδίο του σχεδιασμού. Ο σχεδιασμός δεν αφορά απλά στην πραγματοποίηση σχεδίων, αλλά στην επίλυση προβλημάτων και ακόμα περισσότερο στη σφυρηλάτηση μίας μελλοντικής κατάστασης που είναι πιο επιθυμητή από την παρούσα. Έχοντας κατά νου αυτή την ιδέα του "πιο επιθυμητού" έρχεται στο προσκήνιο ένα από τα πλέον πρωταρχικά ζητήματα: η διάσταση μεταξύ μίας ειδικής, εξατομικευμένης ιδέας του επιθυμητού, με μία πιο γενική αυτή της βελτίωσης και επίτευξης κοινωνικής προόδου. Άρα ο σχεδιασμός πρέπει πάνω από όλα να στοχεύει στη δομική μεταβολή των πραγμάτων. Η δε διαδικασία του σχεδιασμού πρέπει να δομείται κατά τρόπο που:

- Συμφέροντα και απόψεις διαφορετικών ομάδων λαμβάνονται υπ' όψη και αξιολογούνται,
- Εδική προσοχή δίνεται στα συμφέροντα και απόψεις των πλέον αδύναμων κατηγοριών,
- Γίνεται σεβαστή η ποικιλία των εμπλεκόμενων παραγόντων,
 Εγώ προσωπικά από την εμπειρία μου τείνω να υιοθετώ μία διαδικασία που ακολουθεί τέσσερις αλληλοσυνδεόμενες πορείες:
- Συγκρότηση της γενικής οπτικής (οράματος),
- Κατάστρωση των άμεσων και μακροπρόθεσμων δράσεων,
- Ενσωμάτωση των εμπλεκόμενων παραγόντων και τέλος,
- Εδραίωση μίας περιεκτικής και σταθερής διαδικασίας (κυρίως στο τοπικό επίπεδο) που διασφαλίζει τη συμμετοχή των πολιτών στις μεγάλες αποφάσεις.

Με τη διαδικασία αυτή επιτυγχάνονται, από τη μία πλευρά η στοιχειοθέτηση μίας μακροσκο-

πικής, ενιαίας, δυναμικής αλλά και ενδεικτικής (indicative) οπτικής (πλαίσιο) και από την άλλη συγκρότηση ενός προγράμματος μικρο-πρόθεσμων δράσεων.

Τόσο για τη γενική οπτική όσο και τις άμεσες δράσεις, απαιτούνται αξιόπιστες δεσμεύσεις για την επίτευξή τους (commitment package), για τις οποίες ενεργοποιούνται διαφορετικά επίπεδα διακυβέρνησης, διαφορετικά ιδιωτικά συμφέροντα και κατηγορίες πολιτών. Όλα αυτά μαζί μπορούν να αποτελέσουν τα εμπλεκόμενα μέρη διαχειριστικών και οικονομικών συμβάσεων που σκοπό έχουν για την πραγματοποίηση τόσο των επιμέρους δράσεων όσο και του γενικού οράματος. Στο βαθμό σε που οι εν λόγω συμβάσεις περιλαμβάνουν διαπραγματεύσεις στρατηγικού περιεχομένου και συμφωνίες, προκύπτει και η ανάγκη εξέτασης της αποτελεσματικότητας των διαθέσιμων εργαλείων και της πολεοδομικής πρακτικής.

Είναι δε ευνόητο ότι η ουσιαστική διαμόρφωση της διαδικασίας λήψης αποφάσεων και σχεδιασμού, έχει να κάνει κατά πολύ με τον τρόπο που τα ενδιαφερόμενα μέρη ενσωματώνονται (ή αποκλείονται) από τις επιμέρους διεργασίες και συνδέεται άμεσα με τις εξής μεταβλητές:

- Τα ιστορικά δεδομένα της περιοχής μελέτης,
- Η φύση, το περιεχόμενο και η συνθετότητα των ερωτημάτων και ζητημάτων πολιτικής,
- Η ταυτότητα και η θέση των ενδιαφερόμενων μερών,
- Οι σχέσεις εξουσίας,
- Το χρονικό (μικρο-μεσο-μάκρο) πλαίσιο της διαδικασίας λήψης αποφάσεων και σχεδιασμού,
- Η γεωγραφική κλίμακα ή/και το επίπεδο πολιτικής.

Η κοινωνική – πολιτική ισχύς

Η πραγματοποίηση μίας (δομικής) μεταβολής με την οποία επιδιώκεται η πλήρης ανατροπή της υφιστάμενης κατάστασης απαιτεί πάνω από όλα στρατηγικές δράσεις. Μέρος των δράσεων αυτών είναι η διαπραγμάτευση και η διαμεσολάβηση, για την υποστήριξη αυτών που θίγονται από ένα πρόβλημα και οι οποίοι έχουν άμεσο ενδιαφέρον για την επίλυσή του. Θα πρέπει δε να τονίσει κανείς ότι σε πολλές περιπτώσεις διαμορφώνονται συγκυρίες που οδηγούμαστε σε μία πορεία εξέλιξης κατά την οποία συμφέροντα και απόψεις "εξουδετερώνονται" ή "ανεπαίσθητα απομακρύνονται" από τον κορμό της διαδικασίας λήψης αποφάσεων. Κατά αυτόν τον τρόπο, ο διάλογος του πολεοδόμου αφορά σχεδόν αποκλειστικά εδραιωμένες και ώριμες ομάδες συμφερόντων, που στην ουσία αντανάκλουν απόψεις κυρίαρχων παικτών. Επιπλέον, σε μία τέτοια πορεία εξέλιξης τα σχέδια, οι πολιτικές και οι δράσεις, τείνουν να συγχρωτισθούν με συμφέροντα πολιτών και ομάδων που έχουν πλήρη πρόσβαση σε συμβουλευτικές δομές. Κατά συνέπεια, τίθεται ένα ζήτημα δημοκρατικής νομιμοποίησης, που εξαρτάται από τη δυνατότητα που έχουν αυτοί, που τους αφορά η εκάστοτε απόφαση, να συμμετέχουν επί ίσοις όροις σε μία γνήσια δημοκρατική διαδικασία. Οι αντιθέσεις είναι εύλογο

να εκδηλώνονται, εφόσον γίνεται εμφανές ότι οι συμμετέχοντες, οι συνθήκες, οι απόψεις και τα συμφέροντα που θίγονται από συγκεκριμένες αποφάσεις δεν μπορούν να εναρμονισθούν σε μία ενιαία διαδικασία.

Γενικά, κάθε διαδικασία λήψης αποφάσεων και σχεδιασμού προσδιορίζεται καταλυτικά από την κατανομή της ισχύος σε μία κοινωνία και στο συγκεκριμένο θεσμικό/πολιτικό σύστημα. Έχουμε να κάνουμε εδώ με δομικά δεδομένα τα οποία οφείλουμε να λαμβάνουμε υπ' όψη. Είναι δεδομένα που στερούν από τον κόσμο τη δυνατότητα αυτοκαθορισμού των ενεργειών τους, ή επηρεασμού των συνθηκών μέσα στις οποίες δρουν, καθώς και καθορισμού της θέσης τους ως προς υφιστάμενες σχέσεις. Σχέσεις, που έχουν εδραιωθεί γύρω από διαφορετικά ζητήματα, μεταξύ διαφορετικών παραγόντων-ομάδων και σε διαφορετικά επίπεδα στο χώρο. Με τον όρο ισχύς υπονοούμε εδώ την ισχύ επί των δράσεων των άλλων και όχι την κατοχή ή επίκτητα εξατομικευμένα χαρακτηριστικά μεμονωμένων ατόμων. Κατά συνέπεια, οι διαδικασίες σχεδιασμού δεν μπορούν να απομονωθούν από τις σχέσεις ισχύος και εξουσίας ενός συστήματος ή του τοπικού περιβάλλοντος. Ένα καίριο δε χαρακτηριστικό της τρέχουσας πραγματικότητας είναι ότι ισχύς έχει πλέον μετατοπισθεί σε τομείς που θεωρητικά κατά το παρελθόν ανήκαν στο πεδίο "της μη-πολιτικής" (η επιχειρηματική κοινότητα, η επιστημονική έρευνα, η δικαιοσύνη, τα μέσα ενημέρωσης). Από αυτούς τους τομείς απορρέουν αποφάσεις που επηρεάζουν καταλυτικά την πορεία των πραγμάτων στις κοινωνίες μας. Είναι πλέον ούτε κατά διάνοια δυνατόν να μιλάμε για την ισχύ "του καλύτερου επιχειρήματος" που μπορεί παντού και πάντα να υποσκελίζει κυρίαρχα συμφέροντα. Συμπερασματικά, σε ότι αφορά την έννοια της ισχύος, προβάλλει και η ανάγκη διαμόρφωσης στρατηγικής για την προσέγγιση των πολλαπλών πραγματικοτήτων, που χαρακτηρίζονται από ανισότητες (διαφορές), διαφωνίες και συγκρούσεις. Πρέπει δηλαδή να αναγνωρίσουμε τη φύση της ετερογένειας των επιχειρημάτων που απορρέουν και πολλαπλές και αλληλοσυγκρουόμενες κοινότητες.

Προς συμμετοχικές διαδικασίες

Υπάρχει κατά τα φαινόμενα σήμερα ένας υψηλός βαθμός συνειδητοποίησης και ενεργοποίησης ατόμων και ομάδων στην κοινωνία, αναφορικά με ζητήματα φυσικού περιβάλλοντος, σχεδιασμού, τοπικής οικονομίας και συγκοινωνιών. Ενδυναμώνεται δηλαδή και η θέληση των ατόμων και των ομάδων, να στηρίζουν τις απόψεις και τις θέσεις τους. Από την άλλη πλευρά ενυπάρχει ο φόβος του πολιτικού συστήματος να στηρίξει τις συμμετοχικές διαδικασίες. Ο φόβος αυτός είναι συχνά προϊόν άγνοιας. Δηλαδή άγνοιας ως προς τον τρόπο διαχείρισης της διαδικασίας και ακόμα περισσότερο ως προς την προστασία των ίδιων των συμφερόντων του συστήματος.

Ο διάλογος μπορεί να λειτουργήσει ως καταλύτης για την σφυρηλάτηση κατανόησης

και εμπιστοσύνης και μπορεί να αναδείξει τη διαφορετικότητα της γνώμης και την πολυπλοκότητα των θέσεων των συμμετεχόντων στη διαδικασία. Ένας εντατικός και συνεχής διάλογος με διάφορες κατηγορίες παραγόντων (που καθένας εκπροσωπεί και ένα διαφορετικό συμφέρον) δημιουργεί νέες δυνατότητες αλλά ενέχει και κινδύνους. Από τη μία πλευρά ο εντατικός (δημόσιος) διάλογος διευρύνει πάνω από όλα την αυτο-εκτίμηση του κόσμου. Προάγει νέους τρόπους αντίληψης στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και οδηγεί σε δημιουργικές και διαφορετικές λύσεις με τις οποίες ταυτίζονται οι περισσότεροι παράγοντες της διαδικασίας. Συχνά, λειτουργικές συμφωνίες με τις οποίες οι συμμετέχοντες αποδέχονται μία πορεία δράσης (για οποιουδήποτε λόγο) εφαρμόζονται πολύ πιο εύκολα από αποφάσεις που λήφθηκαν με άλλους τρόπους. Ο κόσμος είναι πιο έτοιμος να αποδεχθεί μία συμφωνία στην οποία υπήρξε συμμετοχή στη διαμόρφωσή της. Από την άλλη πλευρά ο διάλογος φέρνει μαζί του κινδύνους. Είναι πολύ δύσκολο μία ενιαία διαδικασία που στοχεύει σε κάποια λειτουργική συμφωνία να υπερβεί πρωταρχικά εμπόδια όπως: ιστορικές καταβολές, συνθήκες ανισότητας, απουσία εποικοδομητικών σχέσεων και έλλειψη εμπιστοσύνης. Η εμπειρία δείχνει ότι είναι πολύ δύσκολο να υπερβείς αντιθέσεις μέσα από ένα και μόνο πρόγραμμα. Η σφυρηλάτηση της πίστης και κατανόησης μεταξύ των συμμετεχόντων, απαιτεί δομικές αλλαγές και την ύπαρξη ενός επιπέδου ωριμότητας. Χρειάζεται ακόμα χρόνο, προσήλωση και τη σφυρηλάτηση μίας συνεχούς επί ίσοις όροις διαδικασίας συμμετοχής που μπορεί να διαμορφωθεί και από άλλες προηγούμενες μεγάλες αποφάσεις και όχι μόνο από ένα πρόγραμμα. Αυτό σημαίνει και την εισαγωγή της καινοτομίας στις σχέσεις μεταξύ ατόμων και ομάδων, ώστε να διαμορφωθεί μία ανοικτή και αλληλοενημερωτική διαδικασία σχεδιασμού.

Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι οι παράγοντες που συμμετέχουν σε μία διαδικασία σχεδιασμού δεν είναι απλά κάποιοι αυτόνομοι παίκτες, αλλά ότι είναι απόλυτα εξαρτημένοι από τους θεσμικούς φορείς που εργάζονται και από τα πολιτισμικά, κοινωνικά και πολιτικά δίκτυα στα οποία είναι ενταγμένοι. Μέσω της υιοθέτησης μίας αλληλοενημερωτικής διαδικασίας δομείται και η θεσμική οντότητα του χώρου. Με άλλα λόγια είναι απαραίτητο να επιδιώκεται και η συγκρότηση κάποιας μορφής κοινωνικού υπόβαθρου, που να αντανακλά την ποικιλία και τη διαφορετικότητα και να παρέχει ένα αναγνωρίσιμο πλαίσιο για όλους τους παράγοντες που συμμετέχουν. Το υπόβαθρο αυτό θα διευκολύνει τη συζήτηση για τα κοινά προβλήματα, την αναζήτηση κοινών πόρων, την ενίσχυση της αξιοπιστίας (μέσα σε ένα δεδομένο χρονικό και οικονομικό πλαίσιο), τη συγκρότηση συμμαχιών, την ανάπτυξη προβληματικής για την αντιμετώπιση προβλημάτων και την εν γένει συμβολή στη δημοκρατική προοπτική δράσης. Οι ανοικτές και συνεργατικές διαδικασίες μπορούν ενισχύσουν τη συναίνεση, όχι μόνο αναφορικά με την επίλυση προβλημάτων, αλλά και με την υιοθέτηση στρατηγικών και κατευθύνσεων πολιτικής. Με αυτόν τον τρόπο μεθοδεύεται και η ανάπτυξη προβληματικής σχετικά με στρατηγικά ζητήματα και να προκύψουν προσεγγίσεις όχι μόνο ως προς τα αιτήματα που οι συμμετέχοντες προβάλλουν, αλλά ως προς την προβληματική που τα στηρίζει και

τους λόγους για τους οποίους έχουν αναδειχθεί. Αναζητάμε τη διαμόρφωση ενός συστήματος ενσωματωμένων δικτύων, που επιτρέπει τη συνεχή αλληλεπίδραση μεταξύ κυβέρνησης, επιχειρήσεων και πολιτών, που ενδυναμώνει τη δημιουργία κοινωνικού και πνευματικού κεφαλαίου και οδηγεί στην ανάπτυξη της δικτυακής ισχύος (network power). Δικτυακή ισχύς είναι η ισχύς που διαχέεται μεταξύ πολλών παραγόντων και η οποία επιτρέπει την ανάπτυξη κοινών ή συντονισμένων δράσεων, που κάτω από κανονικές συνθήκες θα ήταν αδύνατο να πραγματοποιηθούν. Στην ουσία η δικτυακή ισχύς διαμορφώνει "τον κοινωνικό κόσμο του προγράμματος". Ίσως είναι μία μορφή ισχύος που βάζει σε αμφισβήτηση περισσότερο από κάθε τι, τις κυρίαρχες αντιλήψεις σχεδιασμού. Υπό αυτό το πρίσμα, πρέπει να έχουμε πάντα κατά νου ότι πρωταρχικός σκοπός είναι η διαμόρφωση ενός σχεδίου ή έργου για το οποίο υπάρχει εκ των προτέρων κοινωνική στήριξη και όχι να αναζητήσουμε τη κοινωνική στήριξη μετά την ολοκλήρωσή του. Μερικές ευνοϊκές πρακτικές για την ανάπτυξη συμμετοχικών διαδικασιών είναι οι ακόλουθες:

- Οι συμμετοχικές διαδικασίες πρέπει να προηγούνται των όποιων άλλων διαδικασιών στη λήψη αποφάσεων,
- Δεν πρέπει να υπάρχει άλλο παράλληλο πεδίο δράσης όταν προσεγγίζονται τα ζητήματα,
- Πιστωτικά θέματα και ζητήματα πολιτικής (μεγάλα ή μικρά) τα οποία αφορούν στους συμμετέχοντες στη διαδικασία λήψης αποφάσεων πρέπει να ξεκαθαρίζονται εκ των προτέρων,
- Να λαμβάνεται υπ' όψη η εμπλοκή των πολιτικών στην προετοιμασία των φάσεων της διαδικασίας,
- Να ενθαρρύνονται οι πολιτικοί στο να συζητούν τα αποτελέσματα και να εξηγούν ποια από αυτά θα λάβουν υπ όψη και ποια όχι.

Η δημιουργία κεφαλαίου

Το κοινωνικό κεφάλαιο αφορά σε πτυχές της κοινωνικής οργάνωσης, όπως δίκτυα κανόνες και πίστη. Το πολιτικό κεφάλαιο αφορά στη δομή της εξουσίας. Ποιος μπορεί να κινεί τα πράγματα; Ποιος διατηρεί μία θέση εξουσίας και έχει αρκετό ταλέντο να κάνει να λειτουργεί το σύστημα; Το πολιτικό κεφάλαιο σημαίνει συγχρωτισμό με την ενεργή αφοσίωση των βασικών παικτών. Οι προσπάθειες να διαμορφωθεί πνευματικό κεφάλαιο (intellectual capital) πρέπει να αρχίζουν από την αρχή της διαδικασίας, με τον καθορισμό της δημόσιας πολιτικής ως μία διεργασία συλλογικής σχεδίασης.

Ο ρόλος των πολεοδόμων: καταλύτες αλλαγής;

Για μερικούς (και είμαι ένας από αυτούς) ο σχεδιασμός και οι πολεοδόμοι πρέπει να αποτελούν καταλύτες και κινητήριους μοχλούς της κοινωνικής αλλαγής. Σε μεγάλο βαθμό η διαδικασία του σχεδιασμού ουσιαστικοποιεί την αλλαγή και αρχίζει και να την εφαρμόζει σε ένα αρχικό στάδιο. Μέσα στο γενικότερο πεδίο ευθύνης του σχεδιασμού, οι πολεοδόμοι δεν πρέπει να είναι μόνο "αποτελεσματικοί", να παράγουν ένα επαγγελματικό προϊόν' και να λειτουργούν ομαλά ως ουδέτερα στοιχεία για την επίτευξη δεδομένων και καλά καθορισμένων στόχων. Οι πολεοδόμοι είναι κάτι παραπάνω από αυτά. Είναι κάτι παραπάνω από θαλασσοπόροι που διατηρούν τη καλή πορεία ενός σχεδίου. Εκ των πραγμάτων πρέπει να εμπλέκονται συστηματικά και στη διαμόρφωση της ίδιας της πορείας. Επιλέον, οι πολεοδόμοι αποτελούν ισχυρούς εκφραστές εναλλακτικών λύσεων, των συμφερόντων αδύνατων ομάδων και λειτουργιών και μπορούν να γίνουν εκφραστές κάποιων μελλοντικών προτύπων ανάπτυξης. Κατά συνέπεια ο πολεοδόμος αποκτά ένα ενεργό ρόλο αναφορικά με:

- Τη διερεύνηση του περιβάλλοντος (δυνάμεις αδυναμίες, ευκαιρίες απειλές) των εξωγεωγράφων τάσεων, των δυνάμεων και των διαθέσιμων πόρων,
- Τον εντοπισμό και ομαδοποίηση των μεγάλων εμπλεκόμενων παραγόντων,
- Την εισαγωγή και την αξιολόγηση θέσεων και απόψεων των διαφόρων ομάδων,
- Την ανάπτυξη μίας (ρεαλιστικής) μακροπρόθεσμης θεώρησης και στρατηγικών, λαμβάνοντας υπ' όψη τη δομή της εξουσίας, τις αβεβαιότητες και τις αντικρουόμενες αξίες,
- Την κατάσχεση της δομής διαμόρφωσης του σχεδίου (plan-making structures) και την ανάπτυξη του περιεχομένου του, των οπτικών εικόνων και του πλαισίου των αποφάσεων, μέσω των οποίων θα γίνει ο επηρεασμός και η διαχείριση της χωρικής μεταβολής,
- Τη διαμόρφωση τρόπων αλληλοκατανόησης, τρόπων εδραίωσης συμφωνιών, τρόπων οργάνωσης και κινητοποίησης για τον επηρεασμό διαφορετικών πεδίων,
- Την προετοιμασία αποφάσεων (μικρο και μακροπρόθεσμοι χαρακτήρα) για δράσεις και εφαρμογή,
- Τον έλεγχο και την ανάδραση.

Η/και διαμεσολαβητές;

Η διαδικασία που προβάλλει εδώ, επιτρέπει να προσεγγίσουμε την πιθανή περιοχή μελέτης μέσω πολλαπλών οπτικών και κάνει δυνατή τη θεώρηση των διαφορετικών πολιτισμικών, κοινωνικο-οικονομικών και πολιτικών δεδομένων.

Η δυναμική για την θεσμική μεταβολή και τον επηρεασμό της υφιστάμενης δομής

αναπτύσσεται μέσω της ικανότητας συγκρότησης συμμαχιών, μέσω "lobbying", μέσω της ικανότητας δημιουργίας νέων εννοιών και οραμάτων, της κατάθεσης ισχυρών επιχειρημάτων που θέτουν επιτακτικά την ανάγκη της αλλαγής σε πολλά κοινωνικά πεδία.

Η ανάγκη να συμπεριλάβουμε τους βασικούς παράγοντες (ιδιωτικούς και δημόσιους) στη διαδικασία και η ανάγκη επικοινωνίας με ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών ομάδων, φέρνει στο προσκήνιο το ρόλο του τοπικού συντονιστή, του διαμεσολαβητή, του ικανού παράγοντα που δημιουργεί ομάδες, σώματα ενδιαφερόντων και ομάδες εργασίας. Με βάση όλα αυτά συμβάλλει στην ενδυνάμωση του τοπικού δυναμικού και της αξιοπιστίας.

Στο βαθμό που οι πολεοδόμοι είναι και διαμεσολαβητές, θα πρέπει κανείς να αξιολογήσει την ίδια την πρακτική της διαμεσολάβησης και του σχεδιασμού στη λειτουργία του συστήματος. Το ποιος(οι) τελικά είναι ο κατάλληλος(οι) ρόλος(οι) και πως αυτός(οί) θα εξελιχθεί(ουν), εξαρτάται από το τοπικό θεσμικό σύστημα και από τις ίδιες τις επιλογές του πολεοδόμου.

Ο σχεδιασμός πρέπει να αναδεικνύει τη σημασία των πραγμάτων

Όπως προαναφέραμε ο σχεδιασμός δεν είναι απλά η δημιουργία σχεδίων αλλά η πρόκληση αλλαγής. Επομένως, δεν είναι αρκετό ο σχεδιασμός να διασφαλίζει απλά σε πολίτες και ομάδες την πρόσβαση σε κάποιες δομές. Πρέπει να παρέχει την δυνατότητα της ενεργούς εμπειρίας και της πεποίθησης ότι τα συμφέροντα και οι ανάγκες τους λαμβάνονται πλήρως υπόψη. Οι πολίτες να έχουν την πεποίθηση ότι οι απόψεις τους έχουν σημασία στη διαμόρφωση της πολιτικής και στη διαδικασία εφαρμογής. Αυτό θέτει επιτακτικά το ζήτημα του πως διασφαλίζονται τα συμφέροντα, οι απόψεις και οι ανάγκες διαφορετικών ομάδων και πως μπορούν να επηρεάσουν τα σχέδια, τις αποφάσεις και τις δράσεις. Πως μπορεί κάποιος να σχεδιάσει ή να δώσει τέτοιες εγγυήσεις και μάλιστα με τις προϋποθέσεις που τίθενται από τις υφιστάμενες πολιτικές δομές των δυτικών αντιπροσωπευτικών δημοκρατιών; Τι μπορεί να γίνει ώστε να αποφευχθεί η συνθήκη σταδιακής αποδυνάμωσης ζητημάτων που τίθενται από το περιεχόμενο του σχεδίου; Μπορούν όμως να ενσωματωθούν στην όλη διαδικασία τέτοιες εγγυήσεις υπό τη μορφή εσωτερικών συμβάσεων; Η θεωρία και η πρακτική έχει δώσει διάφορες μορφές τέτοιων συμβάσεων:

- Συμβάσεις με τη δημόσια διοίκηση που προωθεί τη διαδικασία,
- Συμβάσεις με πολίτες η/και συμμετοχικά σχήματα.

Μέσω μίας σύμβασης μεταξύ της κυβέρνησης και ομάδων πολιτών, συμφωνείται τρόπος που οι πολίτες θα ενταχθούν στη διαδικασία και το είδος των εγγυήσεων, όταν η απόφαση της κυβέρνησης βρεθεί σε αντίθεση με τη πλειοψηφία των πολιτών. Άλλο ένα πιο γενικό πρότυπο σύμβασης στηρίζεται στη θεσμική ενσωμάτωση (μίας ανοικτής σχέσης) της υποχρέωσης για την ενθάρρυνση λήψης αποφάσεων, της δημιουργίας ανεξάρτητων διοικητικών

θεσμικών σωμάτων, ανεξάρτητων διαδικασιών ελέγχου, της κατοχύρωσης του ρόλου εμπειρογνομόνων που παρακολουθούν τη διαδικασία και το αποτέλεσμα του σχεδίου, της κατοχύρωσης του δικαιώματος άσκησης veto για συγκεκριμένες αποφάσεις, ή ακόμα την προώθηση σχημάτων συμμετοχικής δημοκρατίας όπου μερικές γειτονιές και οι κάτοικοι χρηματοδοτούνται για την εκπόνηση δημοσίου χαρακτήρα προγραμμάτων. Η λογική δε αυτή της χρηματοδότησης μπορεί να ενεργοποιήσει συμμετοχικές διαδικασίες στη γειτονιά και να οδηγήσει σε πολύ σημαντικά αποτελέσματα.

Όλα αυτά συνδέονται με το γεγονός ότι ο πολιτικός κόσμος δεν παρέχει αρκετές εγγυήσεις και η δράση πολλών πολεοδόμων περιορίζεται από το σύστημα εξουσίας. Δεν είναι πεπεισμένοι ότι μέσω της δημιουργίας (άτυπων) δομών και πλαισίων μπορούν να επηρεασθούν οι εξελίξεις και να προκληθούν αλλαγές. Κατά αυτούς ο ισχυρότερος είναι αυτός που επικρατεί. Επομένως, υπάρχει πάντα η ανάγκη να τυποποιηθούν οι εγγυήσεις και να ενδυναμωθούν τα αδύναμα στρώματα. Ως εκ τούτου, η έμφαση μετατοπίζεται στους κοινωνικούς λειτουργούς, στη διαδικασία διαχείρισης (process management), στη θεσμική στήριξη, και γενικά στην άσκηση πίεσης προς τις αρχές.

Μια απόλυτα τυπική θεσμική εγγύηση φαίνεται πολλές φορές αδύνατη. Επομένως, οι εγγυήσεις διαμορφώνονται κυρίως στην πράξη. Είναι δε αναγκαίο να ξεκαθαρίζεται από την αρχή ότι υπάρχει βούληση να διατηρείται ανοικτός ο διάλογος, ποιες εισροές είναι αποδεκτές, και το επίπεδο του διαλόγου. Επίσης, είναι αναγκαίο να υπάρχει καλή ανάδραση για τους συμμετέχοντες και κυρίως για αυτούς που η συνεισφορά τους δεν είχε καμία επίπτωση στην σύλληψη και πορεία του έργου.

Η απόκλιση μεταξύ της πολιτικής ρητορείας και του τι ακριβώς συμβαίνει λειτουργεί σε βάρος της εμπιστοσύνης ως προς το σχεδιασμό. Αυτό σημαίνει ότι η πραγματικότητα μπορεί να εξελιχθεί σε κάτι πολύ πιο διαφορετικό από το περιεχόμενο και τις προδιαγραφές των σχεδίων. Αντίστοιχα, ο σχεδιασμός του χώρου ειδικότερα, παραμένει δέσμιος του παραδοσιακού μοντέλου φυσικού σχεδιασμού και αντιμετωπίζει μια εγγενή δυσκολία μετεξέλιξης σε ένα νέο πρότυπο όπου μαζί με την οικονομία, τις μεταφορές και το περιβάλλον, συνθέτει μία ενιαία διαδικασία. Ο βασικός σκοπός του σχεδιασμού παραμένει ο έλεγχος της χωρικής διαχείρισης μίας περιοχής. Μερικοί δε πολεοδόμοι εφησυχάζουν στηριζόμενοι σε προγενέστερες αντιλήψεις ρύθμισης χρήσεων γης. Οι αντιλήψεις αυτές παραμένουν εξ' ορισμού κυρίαρχες στο υπόβαθρο πολλών πεδίων της πρακτικής σχεδιασμού.

Η διακυβέρνηση

Οι περισσότεροι πολεοδόμοι δεν πιστεύουν πλέον ότι ένα τεχνικά καλό σχέδιο μπορεί από μόνο του να εφαρμοσθεί. Στο σύνολό τους κοινωνικοί φορείς, κυβερνήσεις αλλά επιχειρήσεις αρχίζουν να κατανοούν ότι δεν μπορούν να πραγματοποιήσουν τους στόχους τους χωρίς συ-

νεργασία και κοινωνική συναίνεση. Αρχίζουν δε σταδιακά να αναγνωρίζουν την ανάγκη υιοθέτησης μίας ισότιμης και ενιαίας προσέγγισης. Με άλλα λόγια, υπάρχει πλέον μία εντεινόμενη ρητορική πολιτικής, με την οποία προβάλλεται η ανάγκη ενσωμάτωσης πεδίων αρμοδιότητας και δίδεται μεγαλύτερη έμφαση στη στρατηγική διαχείριση.

Όλα τα προαναφερθέντα οδηγούν στο συμπέρασμα ότι υπάρχει ανάγκη για μια διαφορετική απόκριση σε επίπεδο διακυβέρνησης, ώστε να παρέχεται η δυνατότητα συγχρωτισμού με τις νέες μορφές ζήτησης, και διαπλοκής με διαφορετικά στρατηγικά ζητήματα στο χώρο. Οι πολίτες επιζητούν την αξιοπιστία του κράτους, καθώς και τη δυνατότητα απόκτησης νέων δικαιωμάτων και πρόσβασης σε περιοχές ισχύος συμβατικών και εδραιωμένων συμφερόντων. Μερικά από αυτά τα νέα δικαιώματα είναι:

- Το δικαίωμα του να εισακούεσαι,
- Το δικαίωμα της διαφορετικότητας,
- Το δικαίωμα αυξημένης πρόσβασης στη υλική βάση της κοινωνικής ισχύος.

Σε μερικές περιοχές της κοινωνίας η συνεχιζόμενη διαδικασία εκσυγχρονισμού προκαλεί μία περιορισμένη στροφή προς ένα πρότυπο αποφάσεων, όπου οι συμμετέχοντες παράγοντες εμπλέκονται ολοένα και περισσότερο στη διαδικασία επίλυσης προβλημάτων πολιτικής. Όλα αυτά δε, στη βάση μίας κοινής αντίληψης της υπάρχουσας κατάστασης και του επιμερισμού των συμφερόντων, των στόχων, καθώς και της σχετικής γνώσης. Αυτό οδηγεί στην ενεργοποίηση ολοένα και περισσότερων παραγόντων, στη μεγαλύτερη εισροή του ιδιωτικού τομέα και στην ενδυνάμωση της αυτογνωσίας των κατοίκων που διεκδικούν μεγαλύτερο λόγο σε ζητήματα αναφορικά με το περιβάλλον, την αποκέντρωση και πρόκειται για μία διαδικασία του εκσυγχρονισμού που επιδρά και στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Ανοικτός διάλογος, αξιοπιστία, συνεργασία, συναίνεση γίνονται πλέον οι βασικοί όροι. Ο ανοικτός αυτός διάλογος ενέχει πολλά πλεονεκτήματα, καθώς αναδεικνύονται νέοι άνθρωποι, νέες συμμαχίες, νέα δίκτυα και νέες ιδέες. Ως εκ τούτου, νέα πεδία και "forums" αναπτύσσονται πάνω στα οποία διαρθρώνεται και η νέα στρατηγική. Κατ' επέκταση δε, σφυρηλατείται και η θεσμική ικανότητα του κάθε τόπου. Ικανότητα που έχει να κάνει με τη προώθηση και στήριξη διαδικασιών και με την ανάδειξη κάποιας νέας μορφής κοινωνικής βάσης. Μίας βάσης που να αντανακλά την ποικιλία και τη διαφορετικότητα, που να παρέχει ένα αναγνωρίσιμο και αποδεκτό υπόβαθρο συμμετοχής και διαλόγου για τον επιμερισμό των προβλημάτων, την ανάπτυξη και προώθηση κοινών αποθεμάτων, την ενθάρρυνση της αξιοπιστίας, τη συγκρότηση συμμαχιών, την απόκριση στα προβλήματα, τη συμβολή στη δημοκρατική προβληματική και στη δημιουργία των πρωταρχικών συνθηκών για συλλογική δράση. Τα προαναφερθέντα σε συνδυασμό με κάποια καινοτόμα σχέδια εισάγουν αναμφίβολα μία νέα οπτική στην όλη προβληματική του σχεδιασμού.

Πολλές πρωτοβουλίες έχουν αναληφθεί για τον καλύτερο συγχρωτισμό πολιτικών, σχεδίων και δράσεων. Τα προβλήματα όμως παραμένουν. Σχεδόν όλες οι πρωτοβουλίες

έχουν ως αφετηρία μία συγκεκριμένη οπτική (χωρική, οικονομική, κοινωνική). Ο πολεοδόμος προσπαθεί να "σπρώξει" τους δικούς του στόχους και συχνά αποδέχεται λίγο 'γυάλισμα' από άλλους περιοχές. Συμπερασματικά, για να αντιμετωπίσουμε αυτές τις προκλήσεις θα πρέπει να μετακινηθούμε από τη ιδέα της κυβέρνησης ως "mobilizator" του δημόσιου τομέα σε στην ιδέα της διακυβέρνησης που υπνοοεί την ικανότητα ενθάρρυνσης της αναζήτησης για διαφορετικές χωρικά λύσεις μέσω της κινητοποίησης ενός ευρύτατου φάσματος παραγόντων.

Προϋποθέσεις

Όντας στη αρχή της διαδικασίας απαιτείται ως ελάχιστη προϋπόθεση από του εμπλεκόμενους παράγοντες στο σχεδιασμό να επιλύσουν πρώτα τα προβλήματα μέσω αλληλοσχετιζόμενων διαδικασιών. Η προϋπόθεση αυτή σημαίνει το να αφήνεις τον άλλο να έχει το λόγο στο πεδίο της πολιτικής σου. Αυτό αποτελεί ένα πολύ κρίσιμο στοιχείο για τις παραδοσιακές δομές. Προϋπόθεση είναι ακόμα η αποδοχή αποφάσεων που λαμβάνονται μέσω ενός οργανωτικού δικτύου και αποφάσεων που έχουν και ως αφετηρία μία γενική πολιτική. Ειδική προϋπόθεση είναι ακόμα η επιδίωξη της επί ίσοις όροις συνεργασία (σε διαφορετικά επίπεδα) μεταξύ δημοσίων παραγόντων, πολιτικών, ιδιωτικού τομέα και πολιτών. Προϋπόθεση που απαιτεί μία καθαρή εικόνα του "εντολοδόχου" και της κατανομής των ευθυνών στην όλη διαδικασία, ενώ το τελικό αποτέλεσμα πρέπει να είναι αναμφίβολα συναινετικό (ή μερικώς συναινετικό) και να ικανοποιεί τους παράγοντες που συμμετέχουν. Οι παράγοντες πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να φέρουν τη συμφωνία/διαφωνία ενώπιον των τυπικών θεσμών (δημαρχείο, βουλή). Πρέπει να δημιουργηθούν επίσης οι κατάλληλες συνθήκες ώστε η συμμετοχή των βασικών παραγόντων στο σχεδιασμό να είναι πιο εντατική από ότι σε κανονικές διαδικασίες. Η διαμόρφωση "forums" για δημιουργία και συζήτηση ενισχύει την ιδέα της πολιτικής. Τέλος, η διαδικασία πρέπει να μορφοποιηθεί κατά τέτοιο τρόπο που να μην αποκλείονται ή να επικυριαρχούνται οι απλοί πολίτες και τα αδύναμα κοινωνικά στρώματα.

ΟΔΗΓΙΕΣ ΥΠΟΒΟΛΗΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΓΙΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ

1. Σκοπός του περιοδικού Αιχώρος είναι η προώθηση του διαλόγου και του προβληματισμού για ζητήματα που αφορούν την πολεοδομία, τη χωροταξία και την ανάπτυξη και σχετίζονται τόσο με την ελληνική όσο και με τη διεθνή εμπειρία. Το περιοδικό δέχεται για δημοσίευση πρωτότυπα επιστημονικά άρθρα. Επίσης δέχεται κείμενα για ζητήματα πολιτικής, κριτικούς σχολιασμούς για συνέδρια, συνεντεύξεις με ξένους και Έλληνες επιστήμονες, θεματικές κριτικές (review articles), καθώς και κριτικές/παρουσιάσεις για σχετικά βιβλία, οπτικοακουστικά προϊόντα και προϊόντα/υπηρεσίες των νέων τεχνολογιών που αναφέρονται στην προηγούμενη θεματολογία (κινηματογραφικές ταινίες, τηλεοπτικά προγράμματα, βιντεοκασέτες, DVD, CD-ROM, δικτυακούς ιστοχώρους, κ.ά.). Τα άρθρα κρίνονται από δυο ανώνυμους κριτές και τα υπόλοιπα κείμενα από τη Συντακτική Επιτροπή.

2. Τα πρωτότυπα επιστημονικά άρθρα πρέπει, κατά κανόνα, να μην υπερβαίνουν τις 8000 λέξεις, να είναι τυπωμένα στη μια όψη του χαρτιού, σε διπλό διάστημα, με περιθώριο 2,5 εκατοστά, και να περιλαμβάνουν τον αριθμό της σελίδας (στο δεξί άκρο της επικεφαλίδας). Στέλνονται τρία εκτυπωμένα αντίτυπα (τα οποία δεν επιστρέφονται) καθώς και μια ακριβώς ίδια ηλεκτρονική εκδοχή (σε μορφή MS-Word .doc με αποστολή με e-mail). Η πρώτη σελίδα πρέπει να περιλαμβάνει τον τίτλο, τα ονόματα των συγγραφέων, την επαγγελματική τους ιδιότητα, την ταχυδρομική και ηλεκτρονική τους διεύθυνση, τα τηλέφωνα και φαξ. Η δεύτερη σελίδα πρέπει να περιλαμβάνει με τη σειρά: τον τίτλο, μικρή περίληψη (abstract) 100-200 λέξεων στα ελληνικά η οποία θα αναφέρει το σκοπό και τα αποτελέσματα του άρθρου, καθώς και έως 7 λέξεις κλειδιά. Οι υποσημειώσεις πρέπει να περιορίζονται στις απολύτως απαραίτητες, να αριθμούνται με 1, 2, 3 κ.λπ. και να τοποθετούνται στο τέλος της σελίδας. Οι συγγραφείς πρέπει να δηλώνουν ότι τα κείμενα δεν έχουν υποβληθεί αλλού ή αν έχουν δημοσιευθεί σε άλλη γλώσσα. Η Συντακτική Επιτροπή δεσμεύεται ότι θα τους απαντήσει μέσα σε 6 μήνες.

3. Οι πίνακες και τα σχήματα τοποθετούνται με τίτλους και αυξαντα αριθμό μέσα στο κείμενο. Οι πίνακες αναφέρονται με τις πιθανές πηγές τους, όπως και όλες οι απεικονίσεις (χάρτες, γραφήματα, διαγράμματα, φωτογραφίες κ.ά.) οι οποίες ονομάζονται Σχήματα. Τα έγχρωμα σχήματα θα δημοσιεύονται σε ασπρόμαυρη έκδοση. Αν το άρθρο επιλεγεί για δημοσίευση θα ζητηθούν οι πρωτότυπες μορφές των σχημάτων.

4. Οι βιβλιογραφικές αναφορές πρέπει να υπάρχουν μέσα στο κείμενο με πρώτο το επίθετο των συγγραφέων (στην πρωτότυπη γλώσσα) ακολουθούμενο από το έτος δημοσίευσης και, όπου είναι απαραίτητο, τις σελίδες σε παρένθεση, για παράδειγμα (Smith και Jones, 1995: 25-9· Smith, 1992α και 1992β). Στην περίπτωση τριών ή περισσότερων συγγραφέων αναφέρε-

ται το πρώτο επίθετο ακολουθούμενο από το κ.ά.. Οι πλήρεις βιβλιογραφικές αναφορές τοποθετούνται (σε διπλό διάστημα) σε ξεχωριστή σελίδα στο τέλος του κειμένου. Πρέπει να περιλαμβάνουν τα επίθετα και τα αρχικά όλων των συγγραφέων (στην πρωτότυπη γλώσσα), το έτος δημοσίευσης (σε παρένθεση), τον τίτλο του άρθρου ή του βιβλίου, τον πλήρη τίτλο του περιοδικού, τον τόμο και τις σελίδες, καθώς και, στην περίπτωση βιβλίων και άλλων ντοκουμέντων, τον τόπο έκδοσης και τον εκδοτικό οίκο. Για παράδειγμα:

Allmendinger P., Prior A. και Raemaekers J. (επ.) (2000) *Introduction to Planning Practice*, Chichester: John Wiley & Sons.

Olmsted F. L. (1996), "*Public parks and the enlargement of towns*", στο R. T. Le Gates και F. Stout (επ.) (1996) *The City Reader*, London: Routledge, 337-44.

Cullingworth J. B. (1994) "*Alternate planning systems*", *Journal of the American Planning Association*, 60 (2): 162-72.

Αραβαντινός Α., Βλαστός Θ., Γκόλιας Ι. και Πετράκης Κ. (1995) "*Διαδημοτικό Τραμ: Σύνδεση του Κέντρου Αθήνας με Παραλιακούς Δήμους*", Αθήνα: Δήμος Αθηναίων.

5. Αν το επιτρέπουν οι προθεσμίες τα κείμενα θα αποστέλλονται στους συγγραφείς πριν από την τελική εκτύπωση για διορθώσεις (μόνο τυπογραφικά λάθη και όχι σημαντικές αλλαγές ή αναθεωρήσεις). Τα κείμενα θα πρέπει να διορθώνονται αμέσως και να επιστρέφονται στις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

6. Τα κείμενα για ζητήματα πολιτικής και οι κριτικοί σχολιασμοί των συνεδρίων πρέπει, κατά κανόνα, να μην υπερβαίνουν τις 4000 λέξεις, οι θεματικές κριτικές τις 3000 λέξεις, ενώ οι κριτικές για βιβλία και οπτικοακουστικά προϊόντα τις 2000 λέξεις. Όλα τα κείμενα θα αποστέλλονται ταχυδρομικά και ηλεκτρονικά στη διεύθυνση του περιοδικού.

7. Ο κάθε συγγραφέας θα λαμβάνει ταχυδρομικά δυο τεύχη του περιοδικού δωρεάν.

8. Τα βιβλία για βιβλιοκριτική αποστέλλονται σε δυο αντίτυπα στη διεύθυνση του περιοδικού.

9. Όλες οι συνεργασίες στέλνονται ταχυδρομικά στη διεύθυνση: Περιοδικό Αειχώρος, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Πεδίον Άρεως, Βόλος 38 334. Επίσης είναι υποχρεωτική η ηλεκτρονική αποστολή στη διεύθυνση aeihoros@prd.uth.gr (Άννα Σαμαρίνα).

4 **Αιχώρος** - αναζητώντας σκέψεις για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη στο χώρο

6 **Αραβαντινός Α.**

Δυναμικές και σχεδιασμός κέντρων στην πόλη των επόμενων δεκαετιών - πρὸς συγκεντρωτικά ή αποκεντρωτικά σχήματα;

30 **Βασενχόβεν Λ.**

Η δημοκρατικότητα του σχεδιασμού του χώρου και η αμφισβήτηση του ορθολογικού "μοντέλου"

50 **Πρεβελάκης Γ.**

Ο μητροπολιτικός σχεδιασμός στην Ελλάδα: η περίπτωση της Αθήνας.

60 **Φωτόπουλος Γ., Γιανιάς Δ. και Λιαργκόβας Π.**

Οικονομική ανάπτυξη και σύγκλιση στους νομούς της Ελλάδας 1970-1994: εναλλακτικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις

92 **Κάβουρας Μ.**

Γεωγραφικές οντολογίες και διαλειτουργικότητα

ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

116 **Οικονόμου Δ.**

Το θεσμικό πλαίσιο της χωροταξίας και οι περιπέτειές του

128 **Χονδρού - Καραβασίλη Μ.**

Προς έναν αιεφόρο σχεδιασμό του δομημένου περιβάλλοντος
Οικολογική δόμηση

ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙΑ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

142 **Σκάγιαννης Π.**

AESOP, Βόλος 2002

146 **Μπεριάτος Η.**

ISOCARP, Αθήνα - Βόλος, 2002

156 **Ψυχάρης Ι.**

ERSA, Dortmund, 2002

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ

160 **Δέφνερ Α.**

Νέα Υόρκη: Μια ταινία ντοκιμαντέρ

170 **Σερράος Κ.**

Martin Wentz (en.), Die kompakte stadt

180 **ΑΠΟΨΕΙΣ**

182 Συνέντευξη με τον **Klaus Kunzmann**

190 Συνέντευξη με τον **Andreas Faludi**

196 **Louis Albrechts**

Σκέψεις για το Σχεδιασμό